

FONTES IURIS

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM SZAKMAI FOLYÓIRATA

FŐSZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Jog a változó világban: technológia, társadalom és fenntarthatóság

KIEMELT TANULMÁNY

ZÓDI ZSOLT

A chatbotok használatának szempontjai és korlátai a jogász munkában

TANULMÁNYOK

VEREBICS JÁNOS

Generatív mesterséges intelligencia az egyetemi oktatásban – dilemmák és lehetőségek egy új korszak hajnalán II.

SZIKORA VERONIKA

Fenntartható vállalati működés és versenyképesség: súlypontáthelyezés az Európai Unióban

HRECSKA-KOVÁCS RENÁTA

Kiberzaklatás a gamervilágban

SZILÁGYI FERENC

Az állam felelősségének kérdése a jogalkotással okozott kárért a német jogban

BERECZKI ILDIKÓ

Papírtól a felhőig – Átfogó digitális fordulat az uniós igazságügyi kapcsolatok terén

NÉMETH ZOLTÁN

A mesterséges intelligencia és az algoritmikus diszkrimináció jogi kihívásai

TRASER JULIANNA SÁRA

A települési beköltözési korlátozások megítélése az Európai Unió Bíróságának ítélezési gyakorlatában

DEÁK MÁRTA SAROLTA

Magzati jogszerűség és abortuszszabályozás Lengyelországban

JOGÉRTELMEZÉS

SZÖLLŐSI-BARÁTH SZABOLCS

A határterületi jogalkalmazás közbeszerzési és adójogi vonatkozásai

KÖNYVISMERTETÉS

PÁZMÁNDI KINGA

A tilos szerződések érvénytelenségének kontextusáról – Auer Ádám: „A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálójában” című monográfiájáról

KONFERENCIABESZÁMOLÓ

A Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet és a Magyar Jogászegylet közös, magánjogi konferenciája

2025.1–2.

Fontes Iuris – az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata

Megjelenik negyedévente.

Kiadja: Igazságügyi Minisztérium, H-1051 Budapest, Nádor utca 22., tel.: +36 (1) 795-1000

Felelős kiadó: MKIFK Zrt. Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt., Németh Balázs vezérigazgató

Alapította: Prof. Dr. Trócsányi László

Lapelnök: Dr. Tuzson Bence

Főszerkesztő: Prof. Dr. Wopera Zsuzsa

Szerkesztőbizottság: Dr. Pázmándi Kinga PhD, Dr. Nagy Adrienn PhD, Dr. Herédi Erika PhD, Dr. Tóth Zoltán, Prof. Dr. Menyhárd Attila, Prof. Dr. Pribula László, Prof. Dr. Görög Márta, Dr. Bodzási Balázs PhD, Dr. habil. Zódi Zsolt DSc, Prof. Dr. Szikora Veronika, Dr. Fazakas Zoltán József PhD

Lapmenedzser: Dr. Sereg Péter PhD

Design: Kovács Gyöngyi

ISSN 2416-2159 (Print)

ISSN 2786-4057 (Online)

Tartalom

Főszerkesztői előszó

Jog a változó világban: technológia, társadalom és fenntarthatóság	3
--	---

Kiemelt tanulmány

Zódi Zsolt	
A chatbotok használatának szempontjai és korlátai a jogászai munkában	4

Tanulmányok

Verebics János	
Generatív mesterséges intelligencia az egyetemi oktatásban – dilemmák és lehetőségek egy új korszak hajnalán II.	15
Szikora Veronika	
Fenntartható vállalati működés és versenyképesség: súlypontáthelyezés az Európai Unióban	27
Hrecska-Kovács Renáta	
Kiberzaklatás a gamervilágban	35
Szilágyi Ferenc	
Az állam felelősségének kérdése a jogalkotással okozott kárért a német jogban	47
Bereczki Ildikó	
Papírtól a felhőig – Átfogó digitális fordulat az uniós igazságügyi kapcsolatok terén	59
Németh Zoltán	
A mesterséges intelligencia és az algoritmikus diszkrimináció jogi kihívásai	72
Traser Julianna Sára	
A települési beköltözési korlátozások megítélése az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlatában	80
Deák Márta Sarolta	
Magzati jogalanyiség és abortuszszabályozás Lengyelországban	90

Jogértelmezés

Szöllősi-Baráth Szabolcs	
A határterületi jogalkalmazás közbeszerzési és adójogi vonatkozásai	95

Könyvismertetés

Pázmándi Kinga	
A tilos szerződések érvénytelenségének kontextusáról – Auer Ádám: „A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálózatában” című monográfiájáról	100

Konferenciabezámoló

A Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet és a Magyar Jogászegylet közös, magánjogi konferenciája	104
---	-----

Főszerkesztői előszó

Jog a változó világban: technológia, társadalom és fenntarthatóság

A *Fontes Iuris* 2025. évi 1–2. összevont számát azzal a szándékkal állítottuk össze, hogy a jogtudományt érintő aktuális, gyakorlatias kérdések szakmai elemzéséhez járuljunk hozzá. A lapszám tanulmányai jól tükrözik a mai jogi diskurzus sokszínűségét: a mesterséges intelligencia térhódításától kezdve a fenntarthatósági és versenyképességi dilemmákon át egészen a klasszikus köz- és magánjogi problémákig. Külön értéke a válogatásnak, hogy a kötet szerzői között egyaránt megtaláljuk elismert szerzők – Zödi Zsolt kutatóprofesszor, Szikora Veronika egyetemi tanár, Verebics János egyetemi docens – írásait, valamint a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet kutatóinak friss és innovatív elemzéseit.

A lapszámot nyitó kiemelt tanulmányában Zödi Zsolt a jogász munka és a mesterséges intelligencián alapuló chatbotok kapcsolatát elemzi. Az írás nem csupán a technológiai lehetőségeket, hanem azok jogászai munkafolyamatokra gyakorolt hatásait és korlátait tárja fel, hozzájárulva egy olyan szakmai vitához, amely a közeljövőben meghatározza majd a jogász hivatás fejlődését.

Ehhez tematikusan szorosan kapcsolódik Verebics János e témában született korábbi tanulmányának folytatása, amely a generatív mesterséges intelligencia egyetemi oktatásban betöltött szerepét vizsgálja. A tudás természete, a tanulás autonómiája és az oktatói felelősség kérdésköre a nemzetközi felsőoktatási diskurzus egyik legvitatottabb csomópontja, amelynek a magyar felsőoktatásra vonatkozó reflexiói különösen időszerűek. Az írás a tudásközvetítés új korszakának dilemmáit állítja középpontba, és egyben szélesebb kontextusba helyezi a digitális egyetemi képzés jövőjét. A technológiai változásokra adott oktatási válaszok kulcskérdésekké váltak, ezért a téma különös relevanciával bír.

Szikora Veronika az Európai Unió fenntarthatósági politikáját és annak vállalati versenyképességre gyakorolt hatását elemzi. A szabályozási súlypontok áthelyeződése – a zöld átmenet, a vállalati felelősség és a gazdasági teljesítmény viszonyrendszere – a jelenlegi uniós jogfejlődés meghatározó irányát képezi. A szerző egyaránt kapcsolódik a fenntarthatósági jog (*sustainability law*), a gazdasági kormányzás (*economic governance*) és a kapcsolódó versenyképességi szempontok körüli nemzetközi dilemmákhoz. A tanulmány érdeme, hogy a fenntartható működés és a gazdasági teljesítmény viszonyát nem pusztán elméleti síkon, hanem az uniós jogi szabályozás változó súlypontjain keresztül mutatja be, hozzájárulva a zöld átmenet és a jogi környezet összefüggéseinek mélyebb meg-

értéséhez, egyúttal a gazdasági és környezeti érdekek normatív összehangolásáról folyó diskurzushoz.

Szilágyi Ferenc a német jogban az állam jogalkotással okozott kárért való felelősségét vizsgálja, izgalmas és fontos összehasonlító szempontokat kínálva a magyar jogtudomány számára. Deák Márta Sarolta az abortusz lengyel szabályozásában felmerülő aktuális kérdéseket elemzi a magzati jogalanyiség szemszögéből. A magánjogi és társadalmi dilemmák iránt érdeklődő olvasók számára különösen figyelemreméltó Traser Júlia Sára írása a települési beköltözési korlátozásokról szóló európai bírósági gyakorlatról, illetve Szőke Péter összehasonlító elemzése az eutanázia szabályozásáról. Ezek a tanulmányok egyszerre világítanak rá a jogi normák szerepvállalásának komplex kérdéseire és az etikai-társadalmi értékek kölcsönhatására. Bereczki Ildikó írása az átfogó digitális fordulatot ismerteti az uniós igazságügyi kapcsolatok terén, rámutatva arra, hogy a digitális igazságszolgáltatás nem pusztán a papíralapú ügyintézés alternatívája, hanem annak organikus továbbfejlődése.

A technológiai és digitális kihívások több további tanulmányban is felbukkannak: Hrecska-Kovács Renáta tanulmánya a kibercenzúra gamervilágbeli megjelenési formáit, Németh Zoltán írása az algoritmikus diszkrimináció egyes kérdéseit elemzi. Ezek a kutatások nemcsak a digitális térből fakadó új veszélyekre és jogi dilemmákra mutatnak rá, hanem egyben felvetik az alapjogvédelem és a versenyképesség közötti érzékeny egyensúly kérdését is.

A lapszám hagyományosan helyet ad jogértelmezési rovatnak, könyvismertetésnek és konferenciabeszámolóknak is. Pázmándi Kinga recenziója Auer Ádám „A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálózatában” című monográfiájáról, a szerződések érvénytelenségének kérdéskörébe nyújt betekintést, összekapcsolva a klasszikus magánjogi dogmatikát a kortárs tudományos diskurzussal. A konferenciabeszámoló pedig a magánjog aktuális fejleményeiről ad áttekintést, bemutatva a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet és a Magyar Jogász Egylet szakmai rendezvényét.

Bízom benne, hogy a lapszám tanulmányai nemcsak a szűkebb szakmai közösség számára kínálnak értékes tájékoztató pontokat, hanem hozzájárulnak ahhoz is, hogy a jogi diskurzusban egyre markánsabban jelenjenek meg a globális és európai tendenciák, a digitális forradalom és a fenntarthatósági kihívások.

Zódi Zsolt*

A chatbotok használatának szempontjai és korlátai a jogászi munkában**

1. BEVEZETÉS

A ChatGPT¹ 3.5 2022. novemberi megjelenése a hétköznapi emberek számára az inkább csak hollywoodi (rém)mesékből ismert mesterséges intelligenciát a mindennapokban is használható és átélhető valósággá tette. A ChatGPT emberi nyelven kezdett hozzánk beszélni, megtévesztő pontossággal, meglepően kevés hibával. A híres Turing-teszten a rendszer minden komolyabb nehézség nélkül szinte bármilyen csevegési helyzetben átmént,² tehát nem volt eldönthető, hogy emberrel vagy géppel beszélgetünk.

A rendszer publikálása után elég hamar elindultak azok a diskurzusok, amelyek a chatbotoknak főleg a nyelvbe ágyazott szakmákra gyakorolt hatását kezdték el firtatni. Két nagy presztízsű szakma ezek közül is kiemelkedett: a jogászoké³ és az orvosoké.⁴ De igen hamar kiderült, hogy a chatbotok más területeken is jól teljesítenek: egészen jó minőségű kódokat is képesek írni,⁵ és viszonylag jól helytállnak olyan hétköznapi problémák megoldásában is, mint egy étel kitalálása, egy nyaralás megtervezése vagy egy szakdolgozat megírása.

Ami a jogászokat illeti, a 2022. év végi berobbanás után szinte azonnal megjelentek azok a hangok is, amelyek a jogászai szakma végét jósolták. „Az MI jön a jogászokért, megint”⁶ – harsogta a *New York Times* 2023 áprilisában. „Feleslegessé teszi-e a ChatGPT a jogászokat? (Javaslat: kezdj el félni).” – javasolta a *Reuters* cikke.⁷ Jenna Green, a cikk szerzője így írja le a tapasztalatait: „Én magam teszteltem, és arra kértem, hogy magyarázza el, mi minősül megalapozott félelemnek az üldöztetéstől egy menedékjogi ügyben – aztán rávettem a férjemet, egy bevándorlási ügyvédet, hogy értékelje a választ. »Minden helyes« – mondta, hozzátéve, hogy amit a bot készített, az sokkal érthetőbb volt, mint néhány írás, amelyet gyakorló jogászoktól láttam.”

Ugyanakkor már 2023 júniusában megjelentek a sajtóban olyan szórványos híradások, hogy a chatbotok olyan forrásokat, dokumentumokat, embereket, dolgokat, helyszíneket, számokat, statisztikákat stb., azaz ’kemény’, ellenőrizhető tényeket ’találnak ki’, amelyek egyébként nem léteznek a valóságban, azaz nagyon sokszor pontatlanok. A közvélemény igen hamar el is nevezte ezt a jelenséget ’hallucinálásnak’. A jogi területen néhány különösen látványos kudarc nagy nyilvánosságot is kapott, mint például azoknak a New York-i ügyvédeknek az esete, akik a ChatGPT által ’hallucinált’ jogeseteket idéztek, és emiatt komoly bírságot és bírói dorgálást is kaptak.⁸ De más területeken, így például a tudományos kutatás (és ezen belül a forrásmegjelölés, forráskezelés területén)⁹ is nyilvánvalóvá vált, hogy a ChatGPT egyszerűen megbízhatatlan. A számítógépes nyelvészeti szakma prominens képviselői azonnal magyarázattal is szolgáltak: Emily M. Bender, a washingtoni egyetem professzora határozottan arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hallucináció problémája nem megoldható, mert ez valójában nem is probléma, hanem a rendszer inherens sajátossága. A gond ott van, hogy a rend-

* Kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet.

** A tanulmány a TKP2021-NKTA-51 számú projekt keretében készült, amely a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NKTA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

1 Az itt tárgyalt generatív előtanított transzformereken, vagy nagy nyelvi modelleken (Generative Pretrained Transformers, Large Language Models) alapuló csevegőrobotokat összefoglalóan vagy LLM-nek (Large Language Model) vagy chatbotnak hívom. Bár a két fogalom (LLM és chatbot) nem ugyanazt jelenti – előbbi a ’megalapozó modell’, míg a másik a ráépülő vagy downstream alkalmazást (downstream software) –, én ebben az írásban, a köznyelvi használathoz hasonlóan nagyjából felcserélhetőként kezelem őket.

2 Celeste BIEVER: ChatGPT broke the Turing test – the race is on for new ways to assess AI, *Nature*, 2023. július 25. www.nature.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

3 Daniel Martin KATZ, Michael James BOMMARITO, Shang GAO, Pablo ARREDONDO: GPT-4 Passes the Bar Exam 2023. március 15. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 2024. [dx.doi.org/10.2139/ssrn.4389233](https://doi.org/10.2139/ssrn.4389233) [letöltve: 2025. 02. 28.]

4 Alexandr KHOMICH: The Healthcare Debate: Will AI Threaten Clinicians Or Be Their Ally? *Forbes*, 2024. március 26. www.forbes.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

5 Philip HAINDL, Gerald WEINBERGER: Does ChatGPT Help Novice Programmers Write Better Code? Results From Static Code Analysis. *IEEE access*, 2024. augusztus 19. DOI: 10.1109/ACCESS.2024.3445432 [letöltve: 2025. 02. 28.]

6 Steve LOHR: AI is coming for Lawyers, Again. *The New York Times*, 2023. április 10. www.nytimes.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

7 Jenna GREENE: Will ChatGPT make lawyers obsolete: (Hint: be afraid). *Reuters*, 2022. december 9. www.reuters.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

8 Dan MILMO: Two US lawyers fined for submitting fake court citations from ChatGPT. *The Guardian*, 2023. június 23. www.theguardian.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

9 Robin EMSLEY: ChatGPT: these are not hallucinations – they’re fabrications and falsifications. *Nature Schizophrenia* 2023/9., Article number: 52. www.nature.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

szert nem arra a célra használják, amire az eredetileg ki lett fejlesztve, azaz a csevegésre.¹⁰

Mindez komoly kétségeket ébresztett a chatbotok használatával kapcsolatban, ugyanakkor sok írás már ekkor azt prognosztizálta, hogy ezek a rendszerek folyamatosan fejlődnek, és elképzelhető, hogy a hallucináció jelenségét egyszer majd ki lehet küszöbölni. Ilyen kiküszöbölést, hallucinációmentességet ígért a Retrieval Augmented Generation (kereséssel kiegészített szöveggenerálás) technológiája.¹¹ A RAG leegyszerűsítve egy speciális szakadatbázissal egészíti ki a chatbotot. A kérdés nem egyenesen a chatbothoz megy, hanem előbb a szakadatbázis keresője kapja meg, amely azután kikeresi a kérdéshez kapcsolódó (száz százalékgig megbízható) szövegelemeket, amelyeket átad a chatbotnak, amely ezután ezekből az elemekből alkotja meg a választ. Ez a rendszer tehát csak a chatbot szöveggenerálási képességeit használja, a szöveg lényegi tartalma egy kifejezetten az adott szakterület információit tartalmazó adatbázisból származik. A módszer jónak tűnt, de a kezdeti optimizmust, ha nem is kiábrándulás, de legalábbis ismét óvatosság váltotta fel, amikor a kísérletek azt mutatták, hogy a RAG sem képes teljesen kiküszöbölni a tévedéseket. Inkább csak egy nehezen mérhető, de bizonyosan komoly javulást képes elérni.¹² Erre később még visszatérünk.

Jelen írás ezeknek a chatbotoknak a jogászai szakmára gyakorolt lehetséges hatásait elemzi. Két szélsőséges álláspontot szeretne elkerülni. Egyrészt szeretné elkerülni azokat a végítéletváró jóslatokat, amelyek szerint a jogászai szakmának vége van,¹³ azonban abba a hibába sem szeretne beleesni, hogy a chatbotok hatását lebecsüli, vagy a chatbotok teljes kizárását követeli a jogászai munkából. Elég valószínűnek tűnik, hogy a chatbotok (és más technológiai újítások) a jog képét és a jogászai szakmát is jelentősen át fogják formálni, és ezzel önmagában nincs semmi gond. Ugyanakkor ennek az átalakulásnak a részleteit – különösen hosszabb, húsz évnél távolabbi időtávon – valójában senki nem láthatja előre. Lehetséges, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek drámai fejlődésen és javuláson fognak keresztül menni, de az is lehetséges (például amiatt, hogy kifogyunk az emberek által előállított nem-szin-

tetikus tartalmakból¹⁴), hogy a fejlődésük lelassul. Nem tudhatjuk, milyen teljesen új módszerek, találmányok jelennek meg. A chatbotok technológiai hátterét jelentő felfedezések lényegében mind az elmúlt tíz évben történtek. A vektoros jelentésábrázolás,¹⁵ a figyelemblokkok,¹⁶ valamint az új típusú neurális hálók¹⁷ technológiai nélkül nem létezhetnének ilyen tudású chatbotok. Ilyen drámai teljesítményjavulást vagy teljesen új megközelítéseket hozó felfedezések bármelyik pillanatban születhetnek.

Emiatt egy ilyen gyorsan változó környezetben véleményünk szerint arról lehet felelősen beszélni, hogy melyek azok a helyzetek, területek, jogászai tevékenységek, amelyekhez elvi, erkölcsi vagy célszerűségi okok miatt *nem tanácsos* a chatbotokat odaengedni. Jelen írás tehát bevallottan normatív természetű – ha tetszik, az AI-etika területére tartozó –, így nemcsak az az ambíciója, hogy a chatbotok *jelenlegi* korlátairól beszéljen, hanem az is, hogy ajánlásokat tegyen egy olyan jövőbeli helyzetre, amikor ezeknek a rendszereknek a képességei sokkal jobbak lesznek a jelenlegiekénél.

A tanulmány a jogászai munka és a chatbotok metszéspontját három oldalról járja körbe. Először a 'chatbotokról', illetve ennek tágabb kontextusáról, a 'jogi gépesítésről', másodszor a 'jogászai munkáról', ezután pedig a kettő filozófiai-elméleti kapcsolatáról beszél.

Ennek megfelelően az írás a bevezetés után három részre tagolódik. Az első részben a tanulmány a chatbotokat a 'jogi gépesítés' dimenziójába helyezi. Itt arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy az automatizáció és az MI-támogatás, különösen a nagy nyelvi modellekkel történő jogáskodás két teljesen különböző módja a 'gépesítésnek'. Az egyik szabályalapú, míg a másik statisztikai vagy adatalapú. Ezért nagyon különböző módon és területeken használhatók, és nagyon különböző kockázatokat vetnek fel. Ez a rész azt is leírja, hogy jelenleg hol tartunk a jogi szakmában az LLM-ek használatát illetően.

A második rész a jogi tevékenységek sokféleségét mutatja be. Úgy érvel, hogy a jog egy multifunkciós gépezet, és a jogászok is sokféle tevékenységet végeznek, amelyek nem mindegyike egyformán gépesíthető. Már első látásra is egyértelmű, hogy vannak olyan tevékenységek, amelyek nem igényelnek különösebb kreativitást, stratégiai érzéket, elmélyült jogi ismereteket, a jog értő értelmezését, erkölcsi érzéket, tekintélyt vagy hasonló mélyen emberi képességeket és bölcsességet, míg más tevékenységek esetén ezekre szükség van. Utóbbiak jóval nehezebben, vagy sehogyan sem gépesíthetők, illetve morális átszínezettségük okán nem is tanácsos őket gépesíteni.

10 Idézi Matt O'BRIAN: Chatbots sometimes make things up. Is AI's hallucination problem fixable? "It's inherent in the mismatch between the technology and the proposed use cases." *AP News*, 2023. augusztus 1. apnews.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

11 Yunfan GAO, Yun XIONG, Xinyu GAO, Kangxiang JIA, Jinliu PAN, Yuxi BI, Yi DAI, Jiawei SUN, Meng WANG, Haofen WANG: Retrieval-Augmented Generation for Large Language Models: A Survey. *ArXiv* [letöltve: 2025. 02. 28.] doi.org/10.48550/arXiv.2312.10997, valamint Shailja GUPTA, Rajesh RANJAN, Surya Narayan SINGH: A Comprehensive Survey of Retrieval-Augmented Generation (RAG): Evolution, Current Landscape and Future Directions, *ArXiv*, doi.org/10.48550/arXiv.2410.12837 [letöltve: 2025. 02. 28.]

Specifikus kisebb doméneken is készültek elemzések a ChatGPT hallucinációs hajlamairól: pl. lásd az egészségügyi területen. Rui YANG, Yilin NING, Emilia KEPP, Mingxuan LIU, Chuan HONG, Danielle S. BITTERMAN, Jasmine Chiat LING ONG, Ting Daniel SHU WEI, Nan LIU: Retrieval-augmented generation for generative artificial intelligence in health care. *npj Health Syst.* 2/2025. <https://www.nature.com/articles/s44401-024-00004-1> [letöltve: 2025. 02. 28.]

12 Varun MAGESH, Faiz SURANI, Matthew DAHL, Mirac SUZGUN, Christopher D MANNING, Daniel E Ho, Hallucination-Free? Assessing the Reliability of Leading AI Legal Research Tools *ArXiv* doi: [10.48550/arXiv.2405.20362](https://doi.org/10.48550/arXiv.2405.20362) [letöltve: 2025. 02. 28.]

13 Lásd pl. Jenna GREENE már idézett írását. (7. l.)

14 Nicola JONES: The AI revolution is running out of data. What can researchers do? *Nature*, 2024. december 11. www.nature.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

15 Tomas MIKOLOV, Kai CHEN, Greg CORRADO, Jeffrey DEAN: Efficient Estimation of Word Representations in Vector Space. *arXiv*:1301.3781 [letöltve: 2025. 02. 28.]

16 Ashish VASWANI, Noam SHAZEER, Niki PARMAR, Jakob USZKOREIT, Jones LLION, Aidan GOMEZ, Łukasz KAISER, Illia POLOSUKHIN: Attention is All you Need. *Advances in Neural Information Processing Systems*. *arXiv*:1706.03762 [letöltve: 2025. 02. 28.]

17 HOPFIELD J. J.: Neural networks and physical systems with emergent collective computational abilities. *Processes of the National Academy of Sciences of the U S A*. 1982/4 2554-8. doi: 10.1073/pnas.79.8.2554. [letöltve: 2025. 02. 28.] Hopfield, a 2024-es fizikai Nobel-díj tulajdonosa ebben a cikkében fejtette ki először a számítógépes neurális hálók elméletét.

Végül a harmadik rész a jog kitüntetett aktivitásfajtájáról, a döntésről szól, méghozzá jogelméleti-jogfilozófiai háttér előtt. Azt vizsgálja, hogy miben különbözik az a folyamat – legyen az szabályalapú vagy statisztikai –, ahogyan az ember döntést hoz, és a gép 'dönt'. Másképp fogalmazva, ez a rész – a chatbotok és a jogi tevékenységek ismeretében – megpróbálja jogelméleti szempontból megragadni a különbséget az emberi és a mesterséges intelligencia által hozott döntések (vagy ajánlások) között. Azzal érvel, hogy az ember szabad akarata és a társadalmi gyakorlatba ágyazott nyelvhasználata alapvetően különbözteti meg őt a nagy nyelvi modellek nyelvgenerálásától és döntéseitől, és még ha a gépek kimenetei jónak is tűnnek, bizonyos helyzetekben a döntéshez vezető út ugyanolyan fontos része a döntésnek, mint a végeredmény – máskülönben nem lennének a jogi eljárásoknak olyan részletes garanciális szabályai. A pénzfeladobáshoz hasonló gépi döntés sokféle helyzetben lehet használható, de az erkölcsi téttel bíró helyzetek nem ilyenek.

2. AUTOMATIZÁLÁS VS. MESTERSÉGES INTELLIGENCIA

Ebben a részben arra a fő kérdésre keressük a választ, hogy miben különböznek a chatbotok a már korábban ismert 'gépesítés' kísérletektől. Miben hoztak újat, miben más ez a technológia, mint a már csaknem ötvenéves, különböző 'jogi automatizációs' módszerek? Miért különlegesebbek a chatbotok? Amikor az MI korlátairól hallunk – és a jogászok különösen szeretik a korlátok felelőztetését, „a mesterséges intelligencia úgysem lesz képes soha...” kezdetű mondatokkal –, a megszólalók nagyon gyakran nem a chatbotokat, hanem az egyszerű szabályalapú automatizációt tartják szem előtt.¹⁸ A chatbotok ugyanis valóban hatalmas változást hoztak a jogi folyamatok gépesítésében, de kérdés, hogy ez azt jelenti-e, hogy a hagyományos értelemben vett jognak és a jogászoknak 'végük van'.¹⁹

2.1. A JOG ALGORITMIZÁLÁSÁNAK 'LANGDELL-LEIBNIZ-MODELLJE'

Simon Deakin és Christopher Markou tanulmányukban több helyen 'langdelli-leibnizi modellnek' (az egyszerűség kedvéért nevezzük ezt logikai modellnek) nevezik a jog számítógépesítésének (matematizálásának) azt a már több mint 350 éve létező elképzelését,²⁰ amikor a jog tartalmát a matematikai axiómákhoz hasonló *ha > akkor* logikájú szabályok rendszerébe szervezik, majd ez a hatalmas rendszer képes a tényekből és

a szabályokból ('a változókból') logikai úton következtetéseket levonni, azaz automatikusan jogot alkalmazni.²¹ Ez a rendszer nem más, mint egy komplex 'döntő automata', amely a jogot teljesen kiszámíthatóvá teszi. Az amerikai realista,²² illetve az európai szabadjogi mozgalom²³ megjelenéséig ez az elképzelés volt uralkodó azok közt, akik a 'jog matematizálhatóságáról' vagy jogi logikáról gondolkodtak. A 20. század első felében, éppen a jogszociológiai elméletek hatására az ötlet visszaszorul, de a számítógépek elterjedésével az 1950-es évektől aztán új életre kel.

Amikor ugyanis elérhetővé válik kereskedelmi forgalomban a számítógép, szinte azonnal elkezdik jogi célokra is használni.²⁴ Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az első időkben – nagyjából a 70-es évekig – ez a használat nem a logikai modellel alapul véve történt, hanem elsősorban a *jog szövegeinek a hatékonyabb uralásáról* szólt. A különböző 'text-retrieval' (szövegkinyerő-szövegkereső) technológiák, a könyvtári indexek mintájára készült metaadatok, majd a teljes szövegű, már automatikusan készülő index voltak azok az állomások, amelyeken keresztül az amerikai jogászok fokozatosan algoritmizálták a jogot. Jól lehet érzékelni, hogy ez merőben más volt, mint amelyet a logikai modell kívánt volna, hiszen nem a jog tartalmát (értelmét, jelentését) algoritmizálták, hanem a szöveg uralásához, a megfelelő szövegelem megtalálásához szükséges külsődleges struktúrákat tárták fel.

Az értelem, a jelentés megragadása, a valódi jogalkalmazó gépek teljesen más módon kezdtek el megjeleni, mint ahogy azt a logikai modell és az 50-es évek olyan álmódosói, mint Lee Loevinger, a Jurimetrics-módszer²⁵ propagálója képzeltek. A jelentés számítógépesítése, a *ha > akkor* szabályokká formálása előbb olyan üzleti folyamatok számítógépesítésének a mellékterméke lett, mint a számvitel, a logisztika, a bérszámfejtés, az adóbevallás vagy bizonyos más compliance-funkciók. Ez az algoritmizálás persze csak részleges és szigetszerű volt. A humánmenedzsment és bérszámfejtő szoftverekben például kóddá kellett fordítani az egyes munkajogilag releváns jogviszonyfajtákat, a társadalombiztosítási jogszabályok rendelkezéseit, vagy például az adólevonás miatt az adózás szabályait. Ezek a részleges munkafolyamat-támogatások aztán a 90-es évektől bizonyos szűkebb jogi eljárásokban elvezetnek a teljesen automatizált döntésekhez is, de szigorúan csak azokban az esetekben, amikor a jogalkotó eleve úgy alkotta meg az eljárást, hogy kizárt belőle minden mérlegelési és jogértelmezési

18 Itt muszáj megjegyezni, hogy az automatizáció szót szokták egészen tág értelemben, lényegében a gépesítés szinonimájaként is használni. Lásd PASQUINELLI, Matteo: *The Eye of the Master, A Social History of Artificial Intelligence*, New York – London, Verso, 2023. 6. Jelen tanulmányban ugyanakkor az 'automatizáció' és az 'MI-vel történő támogatás' kifejezések két különböző módszert (szabályalapú és adatalapú) jelölnek.

19 Richard SUSSKIND: *Az ügyvédség vége. A jogi szolgáltatások természetének újragondolásáról*. Budapest, CompLex, 2012.

20 Leibniz fejtegetése a jogi axiómákról 1665-ös *De Conditionibus* c. munkájában található. Vö. Pol BOUCHER: *Leibniz: What Kind of Legal Rationalism?* In Marcelo DASCAL (ed.): *Leibniz: What Kind of Rationalist?* Berlin, Springer. 2008. 231–249. o.

21 Simon DEAKIN, Christopher MARKOU: *From Rule of Law to Legal Singularity in Simon DEAKIN, Christopher MARKOU (szerk.): Is Law Computable. Critical Perspectives on Law and Artificial Intelligence*. Oxford, London, New Delhi, Sydney, Hart, 2020.

22 Lásd pl. Oliver Wendell HOLMES: *The Common Law*, Cambridge, Mass, Harvard University Press and the Belknap Press, 2009 (első kiadás: 1881).

23 Lásd pl. Eugen EHRLICH: *Grundlegung des Soziologie des Rechts*, Duncker und Humblot, 2022 (első kiadás 1913).

24 Vö. ZÓDI Zsolt: *A számítógép és a jog interakciója – a kezdetek. A jurimetrics mozgalom Pro Publico Bono Online*, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011/1. ZÓDI Zsolt: *Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás, gépek a jogban*. Budapest, Gondolat, 2012.

25 Szó sem volt mozgalomról, de valahogy így vonult be a köztudatba. Lee LOEVINGER: *Jurimetrics – The Next Step Forward*. *Minnesota Law Review*. 33 (1949) 455. o.

lehetőséget. Ilyenek voltak bizonyos regisztrációs vagy szabálysértési eljárások.²⁶

Másrészt ugyan valóban megjelennek az első, kisebb jogterületeket átfogóan feldolgozó szakértői rendszerek is, de nem aratnak sikert. Itt már komplexebb esetek 'döntéstámogatásáról' is szó van – és nem csak részfolyamatok munkafolyamat-támogatásáról –, ami azt jelenti, hogy a gépek bizonyos szűk doméneken képesek bonyolultabb döntésekre is javaslatokat adni, általában bonyolult, előredefiniált döntési fákot használva. Ezekben az egyébként nagyon szűk körben és szinte csak kísérleti célra használt rendszerekben már valóban a teljes korábban megálmodott logikai modell működik. A jogrendelkezéseit és a jogeseteket paraméterekre bontják, 'ledesztillálják' a tudást belőle, logikai kapcsolatokat hoznak létre az egyes rendelkezések, illetve a jogesetek közt, azaz *ha > akkor* típusú szabályokká konvertálják az egyébként szabadszöveges jogi dokumentumokat, jogszabályokat és az ezeket alkalmazó egyedi eseteket.²⁷

A logikai módszer a szakértői rendszerek kudarca miatt zsákutcának tűnik – hiszen a szakértői rendszerek nem terjedtek el –,²⁸ de valóban egyáltalán nem az. A helyzet ugyanis az, hogy a logikai módszer nem komplex döntéstámogató rendszereként, hanem szigetszerűen működő, félautomatikus vagy automatikus (főként közigazgatási) eljárásokként él tovább. És mint ilyen, valószínűleg még hatalmas karrier vár rá, mégpedig azért, mert az életünk egyre több aspektusa kerül fel a virtuális térbe (bankolás, vásárlás, szállásfoglalás, szerződések megkötése), és ezek a folyamatok eleve számítógépen zajlanak, ahol minden adattá alakul és minden naplózódik. Az utolsó részben részletesebben fogunk beszélni erről a tendenciáról.

2.2. A STATISZTIKAI, NYELVI MODELLEN ALAPULÓ MÓDSZER ÉS JELENLEGI HASZNÁLATI MÓDJAI

A 2010-es évek közepének felfedezései, ahogy azt az írás elején jeleztük, a jelentés kinyerésének, és ezen keresztül az intelligencia imitálásának egy teljesen új módszerét hozták el. A vektoros jelentésábrázolás nem jogiszöveg-specifikus algoritmizálás, hanem általános természetes nyelvfeldolgozási módszer, amely az egyes szavak jelentését a környező szavakból képzett sokdimenziós vektorokkal, illetve ezek egymásba ágyazásával írja le, majd ugyanígy egy komplex vektortérben válogatja ki a szövegeneráláshoz a következő szót.

A chatbotok a jog területén nagyon rövid idő alatt nagyon népszerűek lettek, több száz jogi területen használható alkalmazás jelent meg különböző helyeken. A blogbejegyzésekből,²⁹

tudományos igényű tanulmányokból³⁰ és sajtó-, valamint ügyvédi lap cikkekből³¹ alapvetően az a kép bontakozott ki, hogy az LLM-ek használatának két nagy területe van.

1. Az LLM-ek képesek bármilyen szöveggel kapcsolatos tevékenységet felgyorsítani, hatékonyabbá tenni, legyen az szövegek létrehozása vagy létező szövegek összefoglalása, vagy nagy mennyiségű szöveg szortírozása, válogatása. Ez nagyon megnövelheti a jogász munka hatékonyságát, és már rövid távon is előnybe hozhatja azokat a jogászokat, akik képesek lesznek beépíteni a chatbotokat a munkafolyamataikba. Első lépésben például elsajátítják a 'kérdésmérnök-ség' (prompt engineering) misztikus tudományát. A ChatGPT ezenfelül korlátlan szövegfeldolgozási kapacitással rendelkezik. Ezért mindazokra a feladatokra, amelyekre a jogászszakma már korábban is használta a számítógépet, illetve már korábban is gépi tanuláson alapuló algoritmusokat (e-discovery, jogi forráskutatás, összefoglalók írása hosszabb dokumentumokból stb.) használt, hatalmas minőségi javulást lehet elérni a chatbotokkal.
2. A ChatGPT előnye a szimpla szövegfeldolgozó automatákhoz képest az, hogy 'kreatív'. Sokszor nem ad ugyan tökéletes válaszokat, de azok 'élég jók', és például az első körben történő orientálásra, ötletek megfogalmazására alkalmasak lehetnek. Ugyanez a kreativitás érvényesül, amikor a chatbotok bonyolult jogi problémákat képesek viszonylag egyszerű formában megfogalmazni, elmagyarázni, és ezen képességük miatt nagy segítséget nyújthatnak az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés (access to justice) javításában: például olyan marginalizált csoportok kaphatnak 'viszonylag korrekt' jogi tájékoztatást, akik eddig semmilyen jogi szolgáltatáshoz nem fértek hozzá. De a kreativitás a jogászok számára is hasznosítható: a jogászok számára nemcsak orientálásra, hanem ötletgenerálásra is képesek lehetnek – egy teljesen új, ismeretlen témakörrel összefoglalást képesek adni, egy új feladathoz ötleteket, kiindulópontokat szolgáltatni.

Másrészt egyértelmű lett, hogy a korábbi logikai típusú automatizálással szemben a chatbotok képesek mindenféle regiszterben 'beszélni', ezért a laikusok számára történő jogi felvilágosítás ígéretes eszközei lehetnek.

Miklós: ChatGPT: Ideje félni a mesterséges intelligencia fenyegetésétől? *Arsboni* 2023. február 15. arsboni.hu

26 Az automatikus közlekedésszabály-kikényszerítő rendszerek (automatic enforcement of traffic rules) az USA-ban és Európa egyes országaiban már a 90-es évektől használatban voltak. Sherry F. COLB: Stopping a Moving Target, *Rutgers Race & the Law Review* 2001/2., 191–222. o.

27 Ilyen volt Kevin D. ASHLEY HYPO rendszere. Kevin D. ASHLEY: *Modeling Legal Argument; Reasoning Cases and Hypotheticals*. Cambridge Mass, London. MIT Press 1990.

28 Philip LEITH: The Rise and Fall of Legal Expert Systems, *European Journal of Law and Technology*, 2010/1. DOI: 10.1080/13600869.2016.1232465 [letöltve: 2025. 03. 02.]

29 Pl. magyarul ZÓDI Zsolt: Még egyszer a ChatGPT-ről és a jogászokról, *Arsboni* 2023. március 6. arsboni.hu, [letöltve: 2025. 02. 28.] és ORBÁN

30 Daniel Martin KATZ, Michael James BOMMARITO, Shang GAO, Pablo ARREDONDO: GPT-4 Passes the Bar Exam 2023. március 25. 382 *Philosophical Transactions of the Royal Society*, DOI: [dx.doi.org/10.2139/ssrn.4389233](https://doi.org/10.2139/ssrn.4389233) [letöltve: 2025. 02. 28.]. HOMOKI Péter–ZÓDI Zsolt: Large Language Models and Their Possible Uses in Law, *Hungarian Journal of Legal Studies*, 2024/3. DOI: doi.org/10.1556/2052.2023.00475 [letöltve: 2025. 02. 28.]

31 Az ABA Journal már 2013 januárjában elkezdte publikálni az írásokat a ChatGPT-ről, a mai napig több mint 100 cikket közölt a témában. Pl. Debra CASSENS WEISS: AI program earned passing bar exam scores on evidence and torts; can it work in court? *ABA Journal*, 2023. január 22. [letöltve: 2025. 02. 28.] www.abajournal.com

A kétféle célcsoportból és a kétféle használati módból az alábbi táblázat rajzolható fel:

	Hatékonyaságjavítás	Ötletgenerálás/ orientálás
Jogászok	Hagyományos jogi tevékenység gyorsítása. Okiratszerkesztés, promptokból, nagy szövegtestek összefoglalása, nagy mennyiségű dokumentum szortírozása stb.	Első információk adása ismeretlen jogterületeken, forráskutatás, javaslat jogi stratégiákra, ötletek.
Laikusok	Ügyfélszolgálati intelligens chatbotok személyre szabott válaszokkal. Személyre szabott tanácsadás az egyes hivatalos intézmények előtti eljárásban.	Laikus önségítés. Hétköznapi problémákra jogi jellegű megoldások keresése konkrét, személyre szabott tanácsokkal.

1. táblázat. Az LLM-ek használatának módjai a jogi tevékenységekben

A kiterjedt és azonnali alkalmazásnak egyedül az erős hallucinációs hajlam szab határt. Többféle ötlet született ennek az eliminálására is, ezek közül a RAG technológiát már említettük, és azt is, hogy vannak korlátai, ugyanis a pontosságon kívül is számtalan kérdést felvet, és ezek közül a legizgalmasabb az, hogy egy nagyobb méretű adatbázisban egy keresésre kapott relevanciarangsorolt szövegtöredékeket hogyan gyűrja egy szöveggé (tanácsá) a chatbot. Nyilvánvaló, hogy ha egy keresésre száz találat van, de a prompt arról szól, hogy írjon egy bekezdésnyi választ, akkor a válasz írásánál a chatbotnak szelektálnia kell a források közt, majd a szöveg megalkotásakor a találatokat egymással is valamilyen viszonyrendszerbe kell rendeznie, döntéseket kell hoznia. Például fel kell ismernie, hogy mondjuk az első szövegtöredék tartalmazza a főszabályt, a második a kivételt és így tovább. Ezenfelül, mivel a szöveg konkrét megalkotásakor már a teljes korpuszt használja a gép, az, hogy 'kizárólag' csak a szakadatbázisban található szövegekre támaszkodjon, maradéktalanul nem tartható be, mert a teljes korpusz szövegelemei 'átütnek' a válaszon a technológia sajátosságai miatt. Ezzel magyarázható a megmaradt, soha nem kiküszöbölhető pontatlanság, amelyről később még beszélek majd.³²

Ugyanakkor a következőkben az írás mellett szeretne érvelni, hogy még ha sikerül is minden hibázást kiküszöbölni – ami egyelőre kétséges –, sem biztos, hogy minden döntés közelébe érdemes ezeket a gépeket odaengedni.

3. A JOGI TEVÉKENYSÉGEK KÜLÖNFÉLESÉGE

Ez a rész abból az egyszerű gondolatból indul ki, hogy kis pontatlan általában 'a jogról' és 'a jogi tevékenységekről' beszélni, amikor ezt a 'gépésítés' kontextusában tesszük. Könnyen belátható, hogy vannak olyan tevékenységek, amelyek könnyebben algoritmizálhatók vagy támogathatók számítógéppel,

32 "Any amount of relevant text fed through RAG to a machine will retain the original perplexity and entropy in the system to hallucinate independent of the text." Freedom PREETHAM: RAGs Do Not Reduce Hallucinations in LLMs – A Math Deep Dive, Medium 2024. február 26. [letöltve: 2025. 02. 28.]

és vannak olyanok, amelyek kevésbé. Egy meglevő sablon alapján megírni egy egyszerű szerződést nem ugyanolyan nehéz feladat, mint egy sok ezer oldalnyi iratanyagot termelő bonyolult ügyben döntést hozni, vagy egy hatalmas cég felvásárlásának jogi aspektusát levezényelni. Az is könnyen belátható, hogy nemcsak mennyiségi kérdésekről van szó, bár kétségtelen, hogy a kis, egyszerű ügyek talán könnyebben számítógépesíthetők, mint a nagy és bonyolult ügyek.

Kérdés tehát, hogy milyen elvi, elméleti megfontolások mentén lehet megítélni az algoritmizálás szempontjait? Három ilyen szempont létezhet. Az első a jog *ex ante* és *ex post* jellegével van összefüggésben, a második a szabályalapú és érvelésalapú cselekvéseket különbözteti meg, míg a harmadik döntések és más cselekvések közt tesz különbséget. Az első kettő esetén az egyik szélsőség felé haladva a számítógépesítés esélyei is nőnek. Minél inkább *ex ante* (erről később) és minél inkább szabályalapú egy jogi tevékenység, annál könnyebben algoritmizálható. A harmadik szempont esetén – amelyről később külön pont szól –, nem ténybeli, inkább normatív korlátokat érdemes felállítani, amelynek lényege, hogy bizonyos döntésekhez erkölcsi-filozófiai okokból nem érdemes a gépetk odaengedni. Erről szól majd a teljes harmadik rész.

3.1. A COMPLIANCE ÉS A JOGÁSZJOG DIMENZIÓJA

A jogász tevékenységeknek ez a felosztása a jog kétféle funkciójáig vezet vissza, ezért ezt a dimenziót lehetne az *ex ante* – *ex post* jelzőkkel is illetni, bár kétségtelen, hogy sok szempontból ez félrevezető lehet. A jog ugyanis egyfelől múltbeli cselekedetek, már megtörtént tények (*ex post facto*) megítélésének mércéjéül szolgál, de másfelől jövőbeli cselekedeteket szeretne előre (*ex ante*) befolyásolni azért, hogy bizonyos helyzeteket előidézzen, vagy épp elkerüljön. Ezt gyakorta azzal teszi, hogy részletesen leírja, mi az elvárt magatartás, sőt újabban, hogy mi a használandó technológia. Elvárt lehet egy tilalom, valamitől való tartózkodás, de ha ez pozitív kötelezettség, és nem a jogalany saját elhatározásából fakad (tehát például nem arról van szó, hogy valamit azért kell betartani, mert az illető szeretne egy érvényes szerződést), hanem a jog egy valamilyen *élethelyzet, szakma, vagy tevékenység* gyakorlása során folyamatos igazodást, sőt gyakran ennek a folyamatos dokumentálását várja el, akkor megfelelésről, (divatos angol szóval) compliance-ről beszélünk.

Az *ex post* jogászjog – és az *ex ante* compliance megkülönböztetés a témánk szempontjából azért fontos, mert a compliance típusú szabályozási módszer a 20. században egyre több területen lett a szabályozás fő módszere, és sokkal könnyebben engedelmeskedik a matematikai logikának, mint az *ex post* jogászjog.³³ A különböző társadalmi alrendszerekben a kockázatok

33 Az *ex ante* – *ex post* megkülönböztetés a 90-es évektől kezdve jelent meg a jogi irodalomban, de két különböző területen és jelentésben. A jogi és közgazdasági diskurzuson belül általában annak kapcsán kerül szóba, hogy meddig érdemes elmenni a gazdaság területén a 'megelőző' szabályozásban, amely folyamatos odafigyelési és alkalmazkodási kötelezettséget ró a gazdasági szereplőkre, illetve milyen előnyei és hátrányai vannak a prevenciónak, és hogyan egészíti ki egy jó szabályozási keverékben a felelősségi szabályokat. Lásd pl. Charles D. KOLSTADT – Thomas S. ULEN – Gary V. JOHNSON: Ex Post Liability for Harm vs. Ex Ante Safety Regulation: Substitutes or Complements? *The American Economic Review*, 1990/4., 881–901. Másrészt a jogelmélet és a magánjog, lényegé-

elkerülésének, a társadalmi kontrollnak a megfelelési szabályok lettek az elsődleges eszközei, amelyek gyakran összefonódtak a különféle 'védelmi' szabályozásokkal. Bár a 19. századi munkásvédelmi,³⁴ majd a 20. század közepi befektetvédelmi³⁵ szabályok korai előképei ennek a megfelelési szabályozásnak, az igazi mennyiségi robbanás a fogyasztó-³⁶ és környezetvédelem, majd az egyes veszélyes üzemeket szabályozó megfelelési szabályok létrejöttével következett be nagyjából a 60-as évektől. Komoly szabályozást kapott a gyógyszer- és vegyipar, az energetikai – és ezen belül az atomenergia-termelési ágazat, a közlekedési, a pénzügyi szektor, és a különféle termékfelelősségi szabályok, hogy csak a legfontosabbakat említsük, de szektorokon keresztül ível az ún. HSE (health, safety and environment – egészség, biztonság és környezetvédelem)³⁷ szabályozása is. A compliance lényege a pozitív kötelezettségekben megnyilvánuló *folyamatos igazodási kényszer*, a *mérhetőség* és a *dokumentáltság*. A jogalanyoknak maguknak kell folyamatosan figyelniük a jogszabályokat, és betartani ezeket, de ezt folyamatosan dokumentálniuk is kell, és nagyon gyakran mindezt egy hatóságnak be is kell mutatni, ugyanis a compliance-szabályok betartatását gyakran ágazati 'agency' felügyelik.

A compliance típusú jog különösen alkalmas a gépesítésre, hiszen a pozitív cselekedetek leírása a legtöbbször mennyiségi paraméterekkel történik, és a fizikai világra irányul. Be kell tartani bizonyos jól körbehatárolható, gyakran szigorúan kvantifikált paraméterekkel körbeírt szabályokat (mint pl. a KRESZ, vagy egy termékfelelősségi szabály, egy eljárás vagy egy ellenőrző lista).

Az *ex post* 'jogászjoggal', amelynek a paradigmátikus esete a büntetőjog, nem ez a helyzet. Ennek alkalmazása számtalan problémát vet fel, amikor algoritmizálni szeretnénk, hiszen rendszerint emberi cselekedetek utólagos megítéléséről van szó, amelyek erkölcsileg is átszínezettek. A problémát az utolsó részben érintjük, itt csak annyit érdemes megjegyezni, hogy az emberi cselekedetek *ex post* megítélése az emberi méltóság és morál, és ezen keresztül a *szabad akarat* problémájára, valamint az ezen cselekedeteknek az érvek és ellenérvek, a kor- és társadalomfüggő *nyelvbeágyazottságának* problémájára futnak ki.

ben az (általános) sztenderdek és a (konkrét) szabályok különbségét érti alatta, azt, hogy az adott jogi szabály tartalma pontosan ismert-e korábban (*ex ante*, részletes szabályok), vagy csak utólagos értelmezéssel lehet kibontani belőle (*ex post* sztenderdek). „Az egyetlen különbség a szabályok és a sztenderdek között az, hogy milyen mértékben tesznek erőfeszítéseket a törvény tartalmának megadására az egyének cselekvése előtt vagy után.” Louis KAPLOW: Rules Versus Standards: An Economic Analysis, *Duke Law Journal* 1992/3., 557–629. Ebben az írásban az *ex ante* – *ex post* kategóriákat az első értelemben használom.

34 Pl. Health and Morals of Apprentices Act 1802, és Factory Act 1802, Nagy-Britanniában, majd a későbbi teljes munkajogi szabályozás.

35 Securities Act of 1933 az USA-ban, majd a későbbi teljes befektetvédelmi szabályozás.

36 The Consumer Bill of Rights of 1962 az USA-ban; valamint a Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről.

37 A HSE ma már a globális 'védelmi' terület legfontosabb része. Lásd pl. Hans-W. MICKLITZ: International Regulation on Health, Safety, and the Environment – Trends and Challenges, *Journal of Consumer Policy*, 2000/1., 3–24.

3.2. SZABÁLYALAPÚ CSELEKVÉSEK VS. ÉRVELÉSEN ALAPULÓ CSELEKVÉSEK

A jogi tevékenységek második dimenziója, melyet itt használni szeretnénk, megkülönbözteti a szabályalapú és az érvalapú cselekvéseket.³⁸ Cselekvés alatt itt olyan virtuális outputot vagy valóságos magatartást értünk, amely valamilyen hatást vált ki a külvilágban. A szabályalapú cselekvéseken belül is van fokozatosság, mert ha egy szabályt természetes nyelven fogalmazunk meg, azt végül valamilyen módon mindenképp át kell fordítani outputtá vagy cselekvéssé, és ennek során minden paraméterét diszkrétte, kvantifikálhatóvá kell tenni. Ugyanakkor természetesen vannak olyan nyelvi objektivációk, amelyekkel ezt könnyebben meg lehet tenni, és vannak, amelyekkel kevésbé.

A probléma megfogalmazható ezért úgy is – és gyakran így is fogalmazzák meg –, hogy mennyiben és hogyan (vagy egyáltalán nem) fordíthatók át algoritmussá az értékek, az erkölcsi megfontolások, az alkotmányos elvek, az emberi jogok.³⁹ Ha egy spektrumon gondolkodunk, ahol mondjuk egy tisztán számszerű paraméterekkel operáló szabály van az egyik oldalon (pl. egy adókulcs vagy egy jegybanki alapkamat), akkor a másik szélső oldalon valóban a legáltalánosabban megfogalmazott erkölcsi parancsok ('légy jó', 'légy igazságos', 'légy toleráns', 'ne diszkriminálj') vannak, de a valódi választóvív ebben a tekintetben a számok – és a mesterséges nyelvek mint a számítógépes nyelvek – és a természetes nyelvek, az analóg és a diszkrét információ közt húzódik.

Az érvelésalapú cselekvések jellegzetessége, hogy mindig van egy nyelvi objektivációként megfogalmazott norma, amely kiindulópontként szolgál, és amelyet értelmezni kell, mert az adott helyzet az adott norma alapján többféle cselekvési lehetőséget tesz lehetővé. Ezért az érvelésalapú döntések nagyon sokszor erkölcsi döntések is, bár nem szükségszerűen. Például egy sor olyan szakma van (az orvosoké, a mérnököké, vagy mondjuk a pénzügyi, banki szakembereké), amelyek írott szabályok alapján dolgoznak, és ezek teljes mértékig nem algoritmizálhatók, mert természetes nyelven megfogalmazottak, és egyedi helyzetekben feltételezik az adott szakember értelmezését, 'ítélőerejét', ugyanakkor ezekben a szakmákban jóval kevesebb az ilyen szabályok száma, mint mondjuk a jogász szakmában, és ezen belül is például a családjogban vagy a büntetőjogban.

3.3. DÖNTÉSEK VS. EGYÉB 'CSELEKVÉSEK', AKTUSOK A JOGBAN

Az utolsó spektrum, melyre a jogász tevékenységeket érdemes felhelyezni, az a döntés és 'minden más cselekvés' spektruma. A döntés alatt természetesen a jogilag releváns

38 Ez a megkülönböztetés sokban követi Ronald Dworkin érvelését a szabályok és az alapelvek különbségéről. Ronald DWORKIN: The Model of Rules, *The University of Chicago Law Review*, 1967/1., 14–46.

39 Oreste POLLICINO, Giovanni DE GREGORIO: Constitutional Law in the Algorithmic Society in Hans-W. MICKLITZ, Oreste POLLICINO, Amnon REICHMAN, Andrea SIMONCINI, Giovanni SARTOR, Giovanni DE GREGORIO (szerk.): *Constitutional Challenges in the Algorithmic Society*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021. 3–24.

jogokat és kötelezettségeket keletkeztető döntéseket értjük, és a jogrendszeren belül is kiemelkednek ezek közül az állami szervezetek (beleértve a bíróságokat is) által hozott döntések. Mivel ennek a kategóriának bevezetésével konkrét célunk van, mégpedig az, hogy kizárjuk a gépeket bizonyos típusú döntésekből, azonnal felvetődik kérdésként, hogy az állami döntéseken kívül milyen típusú más döntéseket kellene idevenni, illetve bizonyos 'nem döntések' (pl. az erős ajánlások kritikus területeken, mint a hitelbírálat) nem ugyanolyan súlyúak-e?

Erre tulajdonképpen már a hatályos jog is rendelkezik egy válasszal, amely több helyről olvasható össze. Először is ott van az automatizált döntéshozatal általános szabályozása az adatvédelmi jogban.⁴⁰ A jelenleg ezt szabályozó szöveg (a GDPR 22. cikke) egyértelművé teszi, hogy nemcsak a jogi döntésekről van szó, hiszen főszabályként ez a rendelkezés egyébként 'jelentős' más döntéseket (amelyek 'hasonlóképpen jelentősen érintenek' az adatalanyt) is emberi hatáskörbe utal. De ami érdekes, hogy egy sor más helyen is találunk utalást a gépi döntések korlátaira, azaz, anélkül hogy kifejezetten így neveznék, más jogszabályok is tartalmaznak az 'automatizált döntéshozatalra' korlátozó vagy garanciális szabályokat.

Mindjárt ilyen a Mesterséges Intelligencia rendelet (MI rendelet). Ennek a 'tiltott MI gyakorlatait' nehéz másképp értelmezni, mint az automatizált döntéshozatal egy meghatározott fajtájának – az MI-vel, azaz gépi tanuláson alapuló, vagy más 'kiszámíthatatlan' MI-vel történő döntés – objektív és kivételek nélküli betiltását bizonyos társadalmi helyzetekben.⁴¹ Az MI rendelet magas kockázatú rendszerekre vonatkozó szövevényes szabályai, így például az emberi felügyeletre vonatkozó szabályok pedig ennél sokkal szélesebb körre, így az oktatási, munkaügyi és pénzügyi szektorban hozott legfontosabb döntésekre tartalmaznak előírásokat.

Az automatizált döntéshozatal szabályai jól példázzák a *döntés* jelentőségét a jogrendszerben, de a szabályozás maga nagyon szikár, és lényegében három szabályból áll. Az első tulajdonképpen azt 'üzeni', hogy az ilyen döntések csak kivételek lehetnek ('joga van hogy ne terjedjen ki rá'). A második, hogy ezek esetében is mindenképpen kell lehetőséget hagyni az emberhez forduláshoz. A harmadik pedig, hogy a döntésről (a 'logikáról') a döntést elszenvedett magyarázatot kell kapjon.

40 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet, GDPR) 22. cikk – A kiterjedt szakirodalomból két frissebb írás: Klaus WIEDEMANN: Profiling and (automated) decision-making under the GDPR: A two-step approach, *Computer Law & Security Review*, 2022/július, 105662, DOI: doi.org/10.1016/j.clsr.2022.105662. [letöltve 2025. 03. 02.] és Diana SANCHO: Automated Decision-Making under Article 22 GDPR: Towards a More Substantial Regime for Solely Automated Decision-Making. In: Martin EBERS, Susana NAVAS (szerk.): *Algorithms and Law*. Cambridge, Cambridge University Press; 2020. 136–156.

41 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet). A tiltott gyakorlatok magyarázatához: Commission Guidelines on prohibited artificial intelligence practices established by Regulation (EU) 2024/1689 (AI Act); digital-strategy.ec.europa.eu

Mindhárom szabály processzuális jellegű, hiszen nem mond arról semmit, hogy tartalmilag milyen döntések esetén nem ajánlatos gépeket használni, másrészt nem mond semmit (természetesen) a rendelkezés igazolásáról. Miért fontos, hogy a gépi döntés kivétel maradjon egy jogrendszerben, és mik ennek a tartalmi szempontjai? Erről szeretnénk beszélni a harmadik részben.

4. EMBEREK ÉS GÉPEK

4.1. MI A KÜLÖNBSÉG AZ EMBERI ÉS A GÉPI DÖNTÉS KÖZT? – A KÉT FŐ DIMENZIÓ

Ebben a tanulmányban elsősorban arra a kérdésre keresünk a választ, hogy hol húzódnak a gépesítés, és ezen belül a mesterséges intelligenciával történő jogászkodás határai a jogban. Az első részben beszéltünk két különböző technológiáról, a szabályalapú és az adatalapú technológiákról, amelyek közül az utóbbi körébe sorolhatók a chatbotok is. A második részben a jogi tevékenységeket vizsgáltuk meg, és arra jutottunk, hogy bizonyos tevékenységek jól algoritmizálhatók, mások kevésbé. Ebben az utolsó részben az előző két rész megállapításaira építve a gépesítés határait a *jogi döntések kontextusában* vizsgáljuk meg.

A második részben azt láthattuk, hogy a jog egy többfunkciós rendszer, amelyben a jogi tevékenységek igen heterogének, de itt mi két fő csoportba soroltuk az egyszerűség kedvéért őket, az *ex ante* és az *ex post* típusú tevékenységekre. Az előbbit neveztük 'megfelelési' szabályoknak, az utóbbit 'jogásznak', a hozzájuk kapcsolódó tevékenységeket pedig 'klasszikus jogi tevékenységeknek'. Ilyen a pereskedés, amikor egy már megtörtént emberi cselekvéssor, eseménysor utólagos megítélése van napirenden, és ezen belül is különösen látványosan ilyenek a büntetőeljárások. A második szempont a szabályalapú és az érvalapú cselekvéseket különböztette meg. Míg a szabályalapú cselekvések gyakran szinte teljes egészében algoritmizálhatók, az érvalapú cselekvések a természetes nyelv közegébe ágyazódnak, folyamatos mérlegelést igényelnek, fokozati jellegűek, és át vannak itatva erkölcsi és értékmegfontolásokkal. Végül a harmadik részben a döntés mint jogász tevékenység kitüntetett szerepére mutattunk rá.

Mindez azzal a céllal történt, hogy bebizonyítsuk: mind az *ex post* jogászság, mind az érvelésalapú tevékenységek ellenállnak a gépesítésnek, és ez különösen a döntések területén igaz, és különösen igaz a Langdell–Leinbiz-féle algoritmizálásra. Nem véletlen, hogy a szakértői rendszerek, ennek a gondolkodásmódnak a leglátványosabb képviselői, általában meg sem próbálták ezeket a területeket meghódítani, vagy ha igen, azt olyan formában tették, mint a korábban említett HYPO rendszer, amely az üzleti titoksértés bírói gyakorlatában a tényállás (paraméterekre bontott) betáplálása után egyszerre tudott érveket szolgáltatni a jogsértést elkövető és elszenvedett számára, tehát alapvetően nem döntést hozott, hanem egy (bármilyen irányú) döntés mellett szolgáltatott érvként használt jogeseteket.⁴²

42 Lásd ASHLEY (27. l.).

A kérdés, hogy igaz-e a *chatbotokra* is az, amit a Langdell–Leibniz-rendszerekről állítottunk? Nem lehet-e, hogy mivel a chatbotok nem a hagyományos *ha > akkor* típusú algoritmizáláson alapulnak, mégiscsak képesek hatékonyan támogatni a 'jogászjogi', érvelésalapú jogászai munkát, és mindezt a döntések világában is képesek hatékonyan elvégezni? Hiszen a chatbotok nem paraméterekre bontott inputot igényelnek és nem ilyen outputot adnak, hanem beszélnek, szerződést írnak, mérlegelnek, érvelnek.

A válaszuk egyértelműen nem, és ez a harmadik rész ennek bizonyítására szolgál. Azt állítjuk, hogy a chatbotok továbbra is csak gépek, és bármilyen jól imitálják a beszédet, sőt a jogi érvelést, ettől még gépek maradnak. A statisztikai alapú szövegfelismerés és -generálás, valamint a tanulási képesség a logikai rendszerektől ugyan radikálisan megkülönbözteti ezeket a modelleket, de ettől még az általuk végzett tevékenység *nemcsak nem emberi, hanem nem is gondolkodás*. Míg a logikai módszer a jogi szabályok szakmai jelentésének explicit tudásfeldolgozási folyamatokon keresztüli számítógépes szabállyá alakításán alapul, az LLM-ek a hétköznapi nyelvben található szó- (token, szótöredék) és szócsoporthalmazok gépi módszerekkel történő statisztikai alapú felismerését használják kiindulópontként, és a természetes nyelvet *imitálják*. Az LLM-ek azzal, hogy természetes nyelvi kérdésekre adnak természetes nyelvi válaszokat, megtevesztően emberszerű viselkedést tanúsítanak, de eközben szó sincsen a hagyományos értelemben vett kérdés-válasz interakcióról. A gép a promptot vektorizálja, és egy virtuális vektortérben hasonló szövegek statisztikai adatait használva generál egy statisztikai valószínűségeken alapuló szöveget.⁴³ Emily M. Bender szavaival élve, itt egy 'sztochasztikus papagájról' beszélünk,⁴⁴ amelyből – visszautalva a 2. részben írtakra – amellet, hogy valószínűleg soha nem lehet a hibázás lehetőségét száműzni, hiányzik minden emberi. Nincsen az emberi értelemben vett 'gondolkodás', 'érvelés', 'meggyőzés' és még egy sor tulajdonság, amelyet hamarosan részletesen is számba veszünk. Nincsen semmi, ami az ember társadalmiságában, éntudatában, tekintélyében, nyelvhasználatában, szabad akarata gyakorlásával tett értékvalasztásaiban gyökerezik.

Az alábbi táblázatban két fő érvet sorakoztatunk fel amellett, hogy az emberi döntések és nyelvhasználat, és az LLM-ek döntései és 'nyelvhasználat' radikálisan eltérnek egymástól.

Az első fő érv, hogy a chatbotoknak nincsen szabad akarata, az LLM-ek nem morális 'ágensek', a másik pedig, hogy az emberi nyelvet a chatbotok nem mint a társadalmi gyakorlat, adott esetben beszédaktusokkal történő cselekvés⁴⁵ eszközt használják, hanem mint statisztikai adathalmazt. A táblázat e két fő szemponthoz három-három, az adott dimenzióhoz tartozó alszempontot rendel.

	Emberi döntés és érvelés	Gépi döntés és érvelés
1. Szabad akarát	Az emberi döntés a szabad akarát megnyilvánulása, egy mozgástéren belüli megállapodás	A gépnek nincsen szabad akarata, a mozgástér nem azt jelenti, mint az ember-nél
1.a. Folyamat	Körkörös folyamat, a tényalkotás a jogszabályokra tekintettel, a jogszabályok a tényekre tekintettel alakulnak, csiszolódnak össze	A gépi folyamat lineáris, és nincsen benne összecsiszolódás
1.b. Autoritás	A döntő (ajánló) fórumnak elfogadottnak kell lennie. A fórum tekintélye komoly tényező az elfogadásban	A gépnek nincsen tekintélye, elfogadottsága – ha van – nem ezen alapszik
1.c. Előretekintés	A döntés (ajánlás) egyben példaadás, szabályalkotás is	A gép nem képes társadalmi célok és értékek mentén előretekinteni
2. Nyelv	Az értelmezés a nyelv közegében zajlik, amely visszatükrözi a világot, és egy közösség gyakorlatában gyökerezik. A beszéd, különösen a jogban egyben cselekvés	Az 'értelmezés' az adatok közegében zajlik. A gépnek sem világa, sem közössége nincsen. A 'beszéd' statisztikai valószínűsések használata.
2.a. Értékek	Értékekkel terhelt fogalmak kiterjedt használata	A gép nem képes az értékek használatára, mérlegelésére
2.b. Tények	A tényalkotás történetmesélés	A tényalkotás adatok csoportosítása, mintafelismerés
2.c. Metaforák és narratívák	A metaforák, a narratívák és a metaszoövegek kiterjedt használata a doménen kívül is	A gép nehezen használ metaforákat, és csak azokra a szövegekre van tekintettel, amelyek a doménhez tartoznak

2. táblázat: Az emberi és a gépi döntés közötti különbségek

Nézzük ezeket a szempontokat most részletesebben.

4.2. A SZABAD AKARAT, AZ ÁGENCIAPROBLÉMA ÉS AZ AUTORITÁS KÉRDÉSE

Az első dimenzió tehát a szabad akaratról, vagy másképpen az ágeneciaproblémáról szól. Csak az embernek van szabad akarata (ágenciája, cselekvőképessége), és a jogi döntéseknél ezt a szabad akaratot nagyjából a nyelv közegében használja. A gépeknek, beleértve az MI-t is, nincsen szabad akarata, ezért a nyelvhasználatuk sem emberi, hanem adatvezérelt, statisztikai alapú, így öröklük mint 'ágensekről' számítástechnikai értelemben talán lehet beszélni,⁴⁶ morálfilozófiailag azonban semmi esetre sem.⁴⁷

⁴³ Lásd pl. Stephen WOLFRAM: What Is ChatGPT Doing ... and Why Does It Work?, *Stephen Wolfram Writings*, 2023. február 14. <https://writings.stephenwolfram.com> [letöltve 2025. 02. 28.]

⁴⁴ Emily M BENDER, Timnit GEBRU, Angelina McMILLAN-MAJOR, Shmargaret SHMITCHELL: On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? In *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT)*, 21). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 2021. 610–623. DOI: doi.org/10.1145/3442188.3445922.

⁴⁵ John L. AUSTIN: *Tétten ért szavak*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

⁴⁶ Stuart J. RUSSEL – Peter NORVIG: *Mesterséges intelligencia modern megközelítésben*, Budapest: Panem – Prentice Hall 2000.

⁴⁷ Bár meg kell jegyezni, hogy Hildebrandt 'adatvezérelt ágenseknek' nevezi a mesterséges intelligenciákat, Mirelle HILDEBRANDT: Law as Information in the Era of Data-Driven Agency. *The Modern Law Review*, 79: 1–30. DOI: doi.org/10.1111/1468-2230.12165 és Mirelle HILDEBRANDT, Kieron O'HARA: Introduction: Life and the Law in the Era of Data Driven Agency, in Mirelle HILDEBRANDT és Kieron O'HARA (szerk.): *Life and the Law in the Era of Data Driven Agency*, Chaltenham, Northampton, Camberley, Edgar Elgar, 2020.

Az ember szabad lény, és a jogi döntéshozó is az. Mivel mindig van mozgástér, részben a tények történeté formálása, részben pedig a természetes nyelven megfogalmazott jogszabályok értelmezési lehetősége miatt, minden döntés egyben egy több lehetőség közül történő választás, és a döntés indoklása voltaképp az arról történő számadás, hogy ezen a mozgástéren belül miért éppen azt a pontot választotta a döntéshozó.⁴⁸ A nem nyelvi formában megfogalmazott szabályok esetén (tehát pl. egy matematikai képlet esetén), amely egy tisztán szabályalapú döntés, tulajdonképpen nincs is mozgástér, itt kondicionálisok sorozata, vagy másképp, döntési fákön történő végiglépkedés zajlik – egy meghatározott inputra mindig ugyanaz az output a válasz.⁴⁹

Bármilyen nyelvi formában megfogalmazott szabály esetén azonban ez a mozgástér azonnal létrejön, és különösen igaz úgy, hogy a nyelvbe zárt szabály értelmezése a tényekre tekintettel történik. Egy igazi algoritmus, például egy matematikai szabály (pl. $a^2 + b^2 = c^2$) esetén egyszerűen nincsen értelme annak, hogy 'értelmezzük' a szabályt. Ugyanígy, ha megadtuk, hogy a háromszög oldalai $a = 2$ és $b = 3$, akkor nincsen értelme ennek a 'tényleírásnak' firtatni a 'létrejötté hogyanját' (ahogy egy életbeli történés rekonstruálása olykor igencsak nehézkes), vagy a hozzá tartozó bizonyítékok megbízhatóságát (ahogy ez egy bírósági eljárásban gyakorta megesik).

Ez tehát elvezet az ágenciaprobléma második eleméhez, ahhoz, hogy a jogi munka, és főként a jogi döntés egy hermeneutikai kört ír le. Itt Gadamer és Fikentscher gondolatait idéznénk fel.⁵⁰ E szerint egy jogeset megoldása mindig körszerűen zajlik. A jogeset tényeit a jogszabályok nyelvezetével ragadjuk meg, majd a jogi rendelkezéseket a jogeset egyedi körülményeinek fényében értelmezzük. Ha egy konkrét bírósági eljárást veszünk alapul, akkor a tanúvallomások, a tárgyi bizonyítékok, gyakran a felek által eltérően értelmezett okiratok és szerződések, levélváltások és jegyzőkönyvek szövevényes rendszeréből kell megkonstruálni egy tényállást: ez a konstruálás folyamatosan egy 'prekonceptió' jegyében történik, hiszen a bíró egy konkrét jogszabályhelyre tekintettel szerzi be vagy mérlegeli a bizonyítékokat. A jogszabályok értelmezése pedig ennek a folyamatosan kialakuló tényállásnak a fényében értelmeződik.

Az teljesen világos, hogy a logikai modellek nem így működnek, de kérdés, hogy igaz-e ez az adatalapú modellekre is.⁵¹ Még egyszer: ezt a kérdést azért kell feltennünk, mert ezekkel kapcsolatban felmerülhetnek kétségeink, hogy talán mégiscsak van közük ehhez a módszerhez.

Ha ugyanakkor közelebbről szemügyre vesszük ezeket, láthatóvá válik, hogy az adatalapú döntések esetén sem arról van szó, hogy ezekben a szabályok értelmezése vagy a tények konstruálása (a tényállás felállítása) egymásra tekintettel történne, körszerű lenne. Először is a chatbotok jelenlegi leggyakoribb használati módja, hogy eleve egy preparált tényállást adnak be nekik, amelyre választ várnak (ha döntésről van szó)

így a beadott prompt már egy ember által megkonstruált történet. A gép ezt a feltett kérdést (promptot) vektorizálja, majd ez alapján a szövegek vektorterében keres hasonló szövegeket és fogalmazza meg szavanként a választ. Itt tehát egy lineáris folyamatról van szó, amely ráadásul a tények szövegével és a szabályok szövegével *egyszerre* végez lineáris műveleteket, illetve a tények és a szabályok egymástól történő elválasztása egy LLM esetében egyszerűen nem értelmes megkülönböztetés. Csak szövegek vannak egy adott domainen belül, és a prompthoz lévő közelségük foka lesz az egyedüli paraméter, amely alapján a rendszer felhasználja őket, vagy nem.

Továbbmenve, ha feltételezzük, hogy egy komplex mesterséges intelligencia, amely képes tárgyakat felismerni, tanúvallomásokat megérteni stb., tehát egy bármilyen komplex helyzetet képes lesz egyszer kezelni,⁵² az akkor is teljesen valószínűtlen, hogy ezek a rendszerek képesek lesznek majd eltérő – egymással homlokegyenest ellenkező álláspontok melletti – érvek vitájában is magabiztosan dönteni. A chatbotokban a statisztikai valószínűségek, vagy épp kifejezetten és tudatosan generált véletlenek adják a 'szabad' vagy 'kreatív' cselekvés illúzióját. Fel lehet vetni ellenérvként, hogy végső soron mindegy, hogy milyen folyamaton keresztül jutunk el egy döntésig, ha a döntés jó. Egy statisztikai alapú döntés is tud jó lenni. Ez azonban nem igaz, és itt érünk el az autoritás mozzanatáig.

A szabad akarat, az ágencia dimenziójához ugyanis szorosan hozzátartozik az *autoritás* mozzanata. Az emberi döntéseket egy mindenki által elfogadott instanciának kell hoznia, amelynek jó eséllyel engedelmeskedünk.⁵³ Nem futunk oda egy kisgyerekhez, egy ismertelen idegenhez, vagy egy nyilvánvalóan inkompetens személyhez, hogy 'döntsd el a vitánkat'. Olyat kérünk fel erre, akit közösen elfogadunk. Akit elfogadunk akkor is, ha számunkra kedvezőtlen döntést hoz. Az autoritás mélyen a társadalmi gyakorlatokban gyökerező jellegzetesség. Autoritása, elfogadottsága, tekintélye lehet egy embernek vagy egy intézménynek, de nem lehet egy mégoly 'okos' gépnek. Ebben a tekintetben persze elképzelhető, hogy lassú változás következhet be, és olyan gépet leszünk képesek építeni, amelynek a döntését feltételek nélkül elfogadjuk. Ennek a valószínűsége azonban rövid távon nagyon csekély.

Végül a harmadik szempont a szabad akaraton alapuló döntésen belül az *előretékinítés* mozzanata. Arra az egyszerű megfigyelésre gondolunk, hogy minden múltbeli cselekedet, történés eldöntése egyben a jövőnek szóló üzenet, szabály is. Ez különösen a common law területen születő bírósági ítéletekre igaz: a bírák itt tudatosan nemcsak az egyedi ügyet döntik el, de minél magasabb instancián döntenek, ez annál inkább érvényes.⁵⁴ Ez a jellegzetesség részben összefügg azzal,

48 Nagyón hasonlóan érvel Hans Georg GADAMER: *Igazság és módszer*. Gondolat, Budapest, 1984.

49 Hasonlóan érvel SZABÓ Miklós: *Rendszeres jogelmélet*, Miskolc Bóbor, 2015. 109.

50 Wolfgang FIKENTSCHER: *Methoden des Rechts*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1975–1977, IV. kötet. 198. és GADAMER (48. lj.).

51 HILDEBRANDT (47. lj.).

52 Ez az állapot talán már nincs nagyon messze, a Chat GPT 4o rendszer pl. már jelenleg is képes fényképekről meglepően pontos leírásokat adni, és ezekkel a leírásokkal egy LLM rendszer már tud dolgozni.

53 Leslie GREEN: *Authority*, 1998, doi:10.4324/9780415249126-S004-1. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Taylor and Francis, www.rep.routledge.com és lásd még Tom CHRISTIANO, 'Authority', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* 2024/őszi kiadás, Edward N. ZALTA., Uri Nodelman (szerk.), plato.stanford.edu [letöltve: 2025. 02. 28.]

54 Neil DUXBURY: *The Nature and Authority of Precedent*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011; Raimo SILTALA: *A Theory of Precedent: From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Oxford – Portland – Oregon, Hart, 2000.

hogy a bíró különböző célcsoportoknak beszél az ítéletben: nemcsak a felek vitáját dönti el, és reflektál az érvekre, hanem védi a döntését a felsőbb bíróság előtt, és mércéket fogalmaz meg a jövőbeli döntések számára is. Amióta a bírósági ítéleteket az információs szabadsággal összefüggő jogszabályokban a kontinensen is közzéteszik az interneten, egyre inkább érzékelhető lett, hogy a bíró nemcsak a felekhez meg a felsőbb bíróságnak beszél, hanem a nagyközönségnek is, és abban a tudatban, hogy az ítéletét példaként hozhatják fel.⁵⁵ Az LLM-ek nem képesek az előretételezésre, és nehezen kezelik az egyszerre több célcsoport felé történő kommunikációt is. De visszautalva a tekintély mozzanatára, ha mi emberek nehezen fogadnánk el egy gép döntését egy egyedi esetben, ez fokozottan igaz az előretételező szabályalkotásra: miféle demokrácia az, amelyben a viselkedésünk jövőbeli mércéit egy gép határozza meg, és nem a politikai közösség, vagy az általa felhatalmazott bírói kar?

4.3. A NYELV ÉS A TÁRSADALMISÁG KORLÁTJA

A második érvcsoport lényegi tartalma az, hogy a nyelvhasználat a társadalmi gyakorlatba ágyazott, és nem egyszerűen egy statisztikai valószínűségeken alapuló matematikai manipuláció. A nyelv a jogászai tevékenységek közege, a legtöbb jogi aktivitás a természetes nyelvbe ágyazott. Ugyanakkor, mivel az LLM-ek éppen hogy a természetes nyelvet 'vették birtokba' (sőt hekkelték meg,⁵⁶ azaz ennek beszélését imitálják élethűen), innen származik az az illúzió, hogy a jogászai munka minden aspektusát elvégezhetik. Ugyanakkor azt láttuk fentebb, hogy az LLM-ek a nyelvet teljesen másképp használják, mint az ember. A kérdés az, hogy ez a másfajta nyelvhasználat különbözik-e annyira, hogy ennek relevanciája legyen.

Az LLM-ek a nyelvet statisztikai alapon beszélnek, az átlagokat és a középértékeket, (vagy épp más matematikai beállítást) veszik alapul a nyelvhasználatkor. Ez azt jelenti, hogy egyfelől az LLM-eknek nincsen semmiféle hozzáférésük a valósághoz, kizárólag szövegekből hoznak létre szövegeket, másfelől ez a szöveglétrehozás a társadalomba ágyazottság mozzanatát nélkülözi.

Ez ellen felhozható érvként, hogy a legtöbb bírósági eljárás, különösen a magasabb bírói szinteken szintén kizárólag okiratokból folyik. Ez ugyanakkor azért nem jó érv, mert valahol ezt megelőzően a bíró mindenképpen találkozott az 'élettel', ha másképpen nem, a felek képviselőivel, hús-vér emberekkel és legalább az eredeti okiratokkal, de még fontosabb, hogy van egy komoly előismerete⁵⁷ az életről, a hasonló ügyekről, a tipikus történetekről. Itt válik láthatóvá, hogy a nyelvhasználat társadalmi gyakorlat: egy közösségen belül a közösség nyelvjátékaihoz kötődik, egy ezek közül a nyelvjátékok

közül.⁵⁸ A jelentésadás a közösség aktusa, az érvek a nyelv közösségi használatának közegében értelmezhetők.

A közösség nyelvhasználatát nem 'random', hanem egy világban gyökereznek, amelyben ennek a közösségnek az értékei tükröződnek vissza. Az értékek átítatják a jogi fogalmakat, a legtöbb jogi fogalomban valamilyen mértékig megtalálhatjuk ezeket, és természetesen vannak olyan fogalmak, amelyek azután kifejezetten azért lettek a jog részei, hogy a közösség értékei közvetlenül érvényesülhessenek. Ilyenek a jóhiszem és tisztesség, a méltányosság vagy az észszerűség fogalmai. Ezekre a fogalmakra különösen igaz, hogy nyelviileg általánosan megfogalmazottak, csak orientálnak, és nem eldöntenek egy kérdést.

A kifejezetten értékekkel átítatott fogalmakon kívül a jog egyébként is tele van metaforákkal, amelyek jogon kívüli narratívákra támaszkodnak.⁵⁹ A metaforák több szinten is jelen vannak, úgymint a nyelv mélystruktúráiban rejtőző olyan metaforák, mint hogy ha valami 'fent' van, az jó, ha meg valami 'lent', az rossz,⁶⁰ vagy az olyan 'közepesen absztrakt' kifejezetten jogias metaforák, mint mondjuk a 'jogág' fogalma, egészen az olyan teljesen nyílt, hétköznapias, valódi metaforákig, mint a „szavak jelentésének félárnyéka”,⁶¹ amely már inkább a bírói ítéletekben jelenik meg, nem a jogszabályok szövegében.

A jogi döntés nyelvbeágyazott társadalmisága talán sehol nem annyira feltűnő, mint a tényalkotás folyamatánál.⁶² Ennek egy aspektusáról már az agenciaproblematika kapcsán beszélünk: arról, hogy ez a normákra tekintettel zajlik. Azonban nemcsak erre tekintettel. Amikor egy jogi eljárásban egy tényállást állítunk fel, valójában egy hihető mesét mondunk el.⁶³ Nem véletlen, hogy a bírói ítéletekben olyan gyakran fordul elő az 'életszerű' vagy éppen a 'nem életszerű' fordulat: ilyenkor a hétköznapi narratíváinkhoz hasonlítja a bíró a történetet. Amikor precedensekkel dolgozik egy bíró, valójában akkor is narratívák összecsiszolása folyik. A precedens 'ratio decidendi' állandó változásban van, a későbbi esetek fényében újra- és újraértelmeződik.

5. KONKLÚZIÓ – HOVÁ ENGEDJÜK BE AZ LLM-EKET?

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy melyek a nagy nyelvi modelleken (LLM-eken) alapuló

55 Vö. pl. ZÓDI Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. MTA Law Working Papers (2014).

56 Yuval Noah HARARI argues that AI has hacked the operating system of human civilisation, *The Economist*, 2023. április 28. www.economist.com [letöltve: 2025. 02. 28.]

57 Gadamer ezt előismeretnek, vagy a megismerés előzetesség-struktúrájának nevezi. GADAMER, (48. l.).

58 Ludwig WITTGENSTEIN: *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz, Budapest, 1998. 21.

59 Michael HANNE, Robert WEISBERG (szerk.): *Narrative and metaphor in the law*. Cambridge University Press. Lásd még Robert M. COVER: *The Supreme Court, 1982 Term – Foreword: Nomos and Narrative* *Harvard Law Review*, 1983/1., 4.

60 George LAKOFF, Mark JOHNSON: *Metaphors we live by*. London, The university of Chicago Press, 2003.

61 Herbert HART metaforája, amelyet azonban Oliver Wendell HOLMES-től kölcsönzött. Henly BURR: „Penumbra”: The Roots of a Legal Metaphor *Hastings Constitutional Law Quarterly* 81–100. 1987/1., 84., valamint ZÓDI Zsolt: A jog mint adat, mint narratíva és mint metafora. *Magyar Jogi Nyelv*, 2021/1., 9–18.

62 VARGA Csaba: *A bírói ténymegállapítási folyamat természete*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 89.

63 ZÓDI Zsolt: A korábbi esetekkel való érvelés a jogban. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/2., 93–104. Lásd még Frederick SCHAUER: Precedent. *Stanford Law Review*, 1987/3., 571–605.

chatbotok használatának lehetőségei és korlátai a jogi munkán belül. Másképp fogalmazva, hol, milyen területeken lehet és nem lehet, vagy egyenesen nem szabad chatbotokat használnunk. Előbb azt vizsgáltuk meg, hogy hogyan működnek a chatbotok, és mi különbözteti meg őket a hagyományos automatizálástól, a logikai rendszerektől. Itt arra a következtetésre jutottunk, hogy bár a chatbotok azt az illúziót keltik, hogy birtokba vették a természetes nyelvet, és nem algoritmikus alapon működnek, ez korántsem igaz. Nem logikai, hanem statisztikai alapú a döntésük, de ettől meg nem emberi nyelven beszélnek vagy döntenek, érvelnek és fontolgatnak, hanem statisztikai valószínűségek mentén generálnak szövegeket. Ezután a jogi tevékenységeket vettük szemügyre, és arra jutottunk, hogy a 'klasszikus' 'jogászjogi' területeken (mint például egy büntetőügy), ahol egy múltbeli esemény sokszor erkölcsileg is erősen átszínezett utólagos megítélése a megoldandó probléma, és amely nagyon sokszor érvek és ellenérvek összecsapásából kirajzolódó jogi döntés, ahol a gépek nem fognak jól boldogulni.

A harmadik részben ezt a módszert, a chatbotok statisztikai szöveggenerálási módszerét összevetettük az emberi döntéssel, és számba vettük a kettő közötti különbségeket. A különbségek két nagy csoportját találtuk: egyrészt azt, hogy a gép nem rendelkezik szabad akaratral, másképp nem ágens, másrészt, hogy a nyelvhasználata nem ágyazódik be egy társadalmi gyakorlatba, hiszen egyáltalán nincs is hozzáférése a valósághoz, csak a valóság lenyomataihoz, az emberi szövegekhez van.

Mindezeknek a megfontolásoknak a birtokában most már feltehetjük a kérdést: hová engedjük be az LLM-eket? Az LLM-ek azt az ígéretet hordozzák, hogy a nem szigorúan

szabályalapú, érvelésen és értékeken, a természetes nyelven alapuló morális döntések birodalmában is képesek elboldogulni. És éppen ide nem szabad őket beengedni. A jognak ez a része, amelyet jogászjognak hívtunk, csak *látszólag* a jogászok kizárólagos birodalma. Míg az *ex ante* jogi területeket célszerűségi megfontolások, szakmai szabályok és a kiszámíthatóság értéke uralja, amelyeket időnként egyes szakmák szabályaiként definiálnak, addig ez a jogászjog valójában nem a jogászoké, hanem bonyolult emberi viszonyok közt megtörtént, erkölcsileg átitatott cselekedetek utólagos megítéléséről szól. Ez valójában tehát az erkölcs birodalma, és azért van az, hogy itt ekkora jelentősége van a szabad akaratnak, a tekintélynek, a természetes nyelvhasználatnak, érvelésnek és indokolásnak. A külső, tárgyi világ bizonyos aspektusai esetén még jól is jöhet, hogy a gépek vigyáznak ránk, de a legbensőbb és legemberibb viszonyaink közt csak kárt tehetnek. És nem is fogadnánk el a döntéseiket. Ebben a világban az adatvezérelt, statisztikai mintafelismerésen alapuló 'sztochasztikus papagájoknak' nincsen keresnivalójuk. Ebben a világban még a döntés-előkészítés területén is nagy veszélyeket hordoz magában, ha rájuk támaszkodunk, de döntéseket semmilyen körülmények közt nem hozhatnak. Egyelőre persze ez a veszély nem is fenyeget, az azonban annál realisabb forgatókönyv, hogy a döntés-előkészítés fázisaiba ezek a rendszerek bekapcsolódnak. Nagyon fontos lenne tisztázni – akár egy chatbot-használati etikai kódex segítségével, hogy milyen célokra, milyen ügýtípusokban, milyen munkafázisokban, milyen ellenőrző mechanizmusok beépítésével lehet ezeket a rendszereket használni.

Verebics János*

Generatív mesterséges intelligencia az egyetemi oktatásban – dilemmák és lehetőségek egy új korszak hajnalán II.

1. BEVEZETÉS

A generatív mesterséges intelligencia (a továbbiakban: GMI) gyors térnyerése alapvető változásokat hozott a felsőoktatásban, mind az oktatás, mind a kutatás területén. Jelen tanulmány előzményeként a GMI felbukkanásának több alapvető előkérdését megvizsgáltuk.¹ Az elemzést a mesterséges intelligencia konkrét felhasználásának kérdéseivel, összefüggéseivel folytatjuk, különös tekintettel az oktatói munka támogatásának lehetőségeire, a tananyagfejlesztésre, az élményalapú tanulásra, a szövegalkotás támogatásának konkrét lehetőségeire, kockázataira, jogi és etikai kihívásaira, és mind ezeknek a szabályozási környezetre gyakorolt hatására.

2. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA KONKRÉT FELHASZNÁLÁSI LEHETŐSÉGEI AZ EGYETEMI OKTATÁSBAN ÉS A HALLGATÓK FELKÉSZÜLÉSÉBEN

A mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) oktatásban való alkalmazása széles körű lehetőségeket nyit meg a tananyagfejlesztés, az interaktív tanulási modulok létrehozása és az értékelési rendszerek átalakítása terén.² A generatív MI-eszközök lehetővé teszik a személyre szabott tanulást, amely figyelembe veszi a hallgatók eltérő képességeit és tanulási stílusait.³ Az MI támogatja az azonnali visszajelzést,

amely motiválja a hallgatókat, és segíti őket a tananyag gyorsabb elsajátításában. Az oktatók munkáját az MI automatizált adminisztratív megoldásokkal és tananyag-előkészítéssel segíti, lehetővé téve, hogy több időt szenteljenek a hallgatókkal való közvetlen interakciónak. Az MI által támogatott értékelési rendszerek gyors és részletes visszajelzést biztosítanak a hallgatók számára, miközben csökkentik az oktatók terheit.⁴ Az MI alkalmazása azonban nemcsak technológiai újításokat, hanem etikai és szabályozási kihívásokat is magával hoz.⁵ Az oktatási intézményeknek világos irányelveket kell kialakítaniuk az MI használatára, különös tekintettel az átláthatóságra, az adatvédelemre és az akadémiai integritás fenntartására. Az MI oktatási integrációja során sajátos szempontok merülhetnek fel az STEM⁶ összefüggésében.

2.1. TANANYAGFEJLESZTÉS ÉS SZEMÉLYRE SZABOTT TANULÁS

A GMI egyik legnagyobb előnye az oktatásban, hogy képes támogatni a tananyagfejlesztést és a személyre szabott tanulást. Az MI segítségével az oktatók gyorsan és hatékonyan hozhatnak létre tananyagokat, amelyek testre szabhatók a hallgatók igényei szerint. A generatív MI lehetővé teszi, hogy az oktatók különböző nehézségi szintű anyagokat készítsenek, attól függően, hogy a diákok milyen szinten állnak a tananyag elsajátításában.⁷

A ChatGPT és hasonló MI-eszközök lehetővé teszik, hogy az oktatók interaktív tanulási modulokat hozzanak létre, amelyek a hallgatók kérdéseire válaszolnak, és valós idejű visszajelzést nyújtanak. Ez különösen hasznos az online oktatásban, ahol a tanároknak korlátozott lehetőségük van a közvetlen

* Egyetemi docens, ELTE Gazdaságtudományi Kar.

1 Lásd VEREBICS János: Generatív mesterséges intelligencia az egyetemi oktatásban – dilemmák és lehetőségek egy új korszak hajnalán I. *Fontes Iuris* 2024/3–4., 27–34. o.

2 KNAUS Thomas: Künstliche Intelligenz und Bildung: Was sollen wir wissen? Was können wir tun? Was dürfen wir hoffen? Und was ist diese KI? Ein kollaborativer Aufklärungsversuch. *Ludwigsburger Beiträge zur Medienpädagogik – LBzM*, 23/2023., 1–42. o. https://www.pedocs.de/volltexte/2023/27904/pdf/Knaus_2023_Kuenstliche_Intelligenz_und_Bildung.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

3 Mohamed LAHBY: *Empowering Digital Education with ChatGPT: From Theoretical to Practical Applications*. Boca Raton, FL, CRC Press, 2025.

4 Jorge CRUZ-BENITO (szerk.): *AI in Education. MDPI Special Issue*. 2022.

5 Sarah H. VIEWEG (szerk.): *KI für das Gute: Künstliche Intelligenz und Ethik*. Wiesbaden, Springer Gabler, 2023.

6 Fang OUYANG, Pei JIAO, Bruce M. McLAREN, Amir H. ALAVI: *Artificial Intelligence in STEM Education. The Paradigmatic Shifts in Research, Education, and Technology*. Boca Raton, FL, CRC Press, 2023.

7 LAHBY és mások i. m.

interakcióra a diákokkal. Az MI használatával a tananyag dinamikusabbá és rugalmasabbá válik, lehetőséget adva a hallgatóknak, hogy saját tempójukban haladjanak.⁸

Az interaktív tanulási modulok révén a hallgatók aktívan részt vehetnek a tanulási folyamatban, mivel az MI képes azonnal válaszolni a kérdéseikre, kiegészítő anyagokat biztosítani, és segíteni a nehezebb témák megértésében. Ez a fajta személyre szabott tanulás különösen hatékony lehet azokban az esetekben, amikor a hallgatók eltérő tempóban haladnak, vagy amikor különböző mértékű segítségre van szükségük egy-egy tantárgy kapcsán.⁹

A generatív mesterséges intelligencia képes tananyagokat létrehozni a diákok egyéni igényeinek megfelelően. Például a ChatGPT képes egy adott tantárgy anyagát különböző nehézségi szintekre bontani, így minden hallgató a saját szintjéhez és előzetes tudásához igazodva tanulhat. Az MI használata lehetővé teszi a differenciált oktatást, amely figyelembe veszi a diákok képességeit, tanulási stílusát és érdeklődési körét.¹⁰

Ez különösen hasznos lehet olyan esetekben, amikor a hallgatói csoport heterogén, és a tanárnak különböző szintű tananyagokat kell biztosítania a hallgatók számára. A ChatGPT használatával az oktatók gyorsan generálhatnak különböző nehézségi szintű anyagokat, anélkül, hogy minden egyes szinthez külön anyagot kellene készíteniük. Ez időt takarít meg az oktatóknak, miközben a hallgatók számára releváns és kihívást jelentő feladatokat biztosít.

2.2. MI-VEL TÁMOGATOTT ÉRTÉKELÉS ÉS VISSZAJELZÉS

Az egyik legnagyobb előnye a generatív mesterséges intelligenciának az oktatásban az MI által támogatott (de emberi felügyelet alatt álló) értékelési rendszerek fejlesztése.¹¹ Az MI lehetővé teszi, hogy a tanárok az MI segítségével értékeljék a hallgatók beadott munkáit, és gyorsan visszajelzést adjanak. Ez különösen hasznos a nagy létszámú csoportoknál, ahol a tanárok nem tudják minden egyes hallgató munkáját személyesen áttekinteni.

A ChatGPT és hasonló MI-eszközök segítségével az oktatók ellenőrizhetik a hallgatók által beadott esszéket, dolgozatokat és más írásos feladatokat. Az MI képes elemezni a szövegek struktúráját, logikai felépítését, nyelvhelyességét, és az érvelési rendszereket is. Az MI által segített javítás lehetővé teszi, hogy a hallgatók gyorsabb visszajelzést kapjanak, így rövid időn belül kijavíthassák a hibáikat, és fejlődhessenek a tanulási folyamat során.¹²

Az esszék ilyen, támogatott javítása emellett csökkenti a tanárok terheit is, mivel kevesebb időt kell fordítaniuk az egyéni beadandók kézi javítására. Az MI által generált visszajelzések lehetnek általánosak vagy részletesek, attól függően, hogy az oktató milyen kritériumokat állít be az értékelési folyamat során.

Az MI segítségével valós idejű visszajelzési rendszerek is létrehozhatók, amelyek azonnal reagálnak a hallgatók beadott munkáira. Ez különösen fontos a modern oktatási rendszerekben, ahol a diákok gyakran azonnali visszajelzést igényelnek, hogy megértsék, hol hibáztak, és hogyan javíthatják ki munkájukat. A ChatGPT képes azonnali visszajelzést nyújtani nemcsak az írásos feladatokra, hanem akár matematikai, tudományos vagy egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó feladatokra is.¹³

A valós idejű visszajelzés lehetőséget ad a hallgatóknak arra, hogy folyamatosan fejlődjenek, anélkül, hogy napokat vagy heteket kellene várniuk a tanári értékelésre. Ez különösen hasznos lehet az online tanulásban és a távoktatásban, ahol a személyes kapcsolat hiánya miatt a hallgatóknak gyakran nehezebb megérteniük a tananyagot, és szükségük van az azonnali visszajelzésekre a fejlődésük érdekében.¹⁴

2.3. GENERATÍV MI AZ OKTATÓI TÁMOGATÁSBAN

A mesterséges intelligencia nemcsak a hallgatói munkát segítheti, hanem az oktatók munkáját is jelentősen megkönnyítheti.¹⁵ Az oktatóknak számos adminisztratív és oktatási feladatuk van, amelyek sok időt és energiát igényelnek. A generatív MI, mint a ChatGPT képes ezeket a feladatokat automatizálni, így az oktatók több időt fordíthatnak az oktatási módszereik fejlesztésére és a hallgatókkal való közvetlen interakcióra.¹⁶

Az oktatók számára nagy kihívást jelenthet a tananyagok előkészítése és folyamatos frissítése. A ChatGPT és más generatív MI-eszközök képesek segíteni ebben a folyamatban, hiszen gyorsan és hatékonyan előállítanak tananyagokat, szövegeket, bemutatókat vagy akár vizsgaanyagokat. Az MI képes összegyűjteni és rendszerezni a legfontosabb információkat egy adott témáról, majd ezeket a tanár igényei szerint testre szabni.

8 Maria RIBERA, Octavio DÍAZ MONTESDEOCA (szerk.): *ChatGPT y educación universitaria: Posibilidades y límites de ChatGPT como herramienta docente*. Barcelona, Ediciones Octaedro, 2024.

9 Schule und KI i. m.

10 Universität Mannheim: *ChatGPT in der Lehre*. Mannheim, Zentrum für Lehren und Lernen, 2023. https://www.uni-mannheim.de/media/Einrichtungen/zll/Website_2.0/ChatGPT_Handreichung_Lehrende_UMA_Stand_Mai_2023.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

11 SCHMOHL és mások i. m.

12 GÖLLNER és LEUSING i. m.

13 Universität Mannheim: *ChatGPT in der Lehre*. Mannheim, Zentrum für Lehren und Lernen, 2023. https://www.uni-mannheim.de/media/Einrichtungen/zll/Website_2.0/ChatGPT_Handreichung_Lehrende_UMA_Stand_Mai_2023.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

14 Hochschule Rhein-Main: *Empfehlungen für Studierende zum Einsatz von KI-Tools beim wissenschaftlichen Schreiben*. 2023. https://www.hs-rm.de/fileadmin/Home/Services/Didaktik_und_Digitale_Lehre/KI_%40HSRM/AG_Empfehlungen_fuer_Studierende_docx.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

15 Aleksandra PRZEGALINSKA, Dariusz JEMIELNIAK: *Strategizing AI in Business and Education: Emerging Technologies and Business Strategy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2023.

16 Süß Tobias: *ChatGPT als digitales Werkzeug im Klassenzimmer: Chancen und Risiken*. 2023. https://openelec.moodle-nds.de/pluginfile.php/7616/mod_unilabel/intro/chatgpt-als-digitales-werkzeug-im-klassenzimmer-chancen-und-risiken_640f4948.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

Ez különösen hasznos lehet, amikor egy adott kurzushoz nagy mennyiségű tananyagot kell létrehozni vagy frissíteni, például új források bevonásával, vagy amikor egy tantárgy témája gyorsan változik. A ChatGPT segítségével az oktatók könnyedén átalakíthatják a tananyagaikat úgy, hogy azok megfeleljenek a legfrissebb tudományos eredményeknek és a hallgatók igényeinek.

Az MI hatékony eszköz az egyetemi oktatók számára az óravázlatok megtervezésében: képes gyorsan és pontosan összegyűjteni és rendszerezni a releváns forrásokat, amelyek segíthetnek egy adott tantárgy vagy téma strukturálásában. Például az MI-alapú keresőmotorok és adatbázisok automatikusan javasolhatnak releváns szakirodalmat, cikkeket vagy oktatási anyagokat, amelyek az adott kurzus céljaihoz illeszkednek. Ezenkívül az MI-eszközök támogatják az oktatókat az időbeosztás optimalizálásában, különféle modulok ütemezésében és az óravázlat logikai felépítésében, így csökkentve az adminisztratív terheket. Az MI segítségével az oktatók könnyebben testre szabhatják az óravázlatokat a hallgatói igények és képességek figyelembevételével, például különböző tanulási stílusokhoz vagy szintekhez igazítva az anyagot.

A mesterséges intelligencia – idő- és erőforrás-takarékos megoldásként – jelentősen megkönnyítheti az egyetemi oktatók számára a prezentációk előkészítését is. Az MI képes gyorsan rendszerezni a rendelkezésre álló adatokat, és javaslatokat tenni a legrelevánsabb tartalmak felhasználására. Az MI-alapú eszközök például segíthetnek vizuálisan vonzó diasorok készítésében, azáltal, hogy automatikusan generálnak grafikonokat, diagramokat, vagy kiválasztják a megfelelő sablonokat és színeket a bemutatóhoz. Ezáltal az oktatók nagyobb hangsúlyt helyezhetnek a tartalom minőségére és az előadásuk hatékonyságára. Az MI támogathatja a prezentációk logikai felépítését is. Képes elemezni a szöveges tartalmat, és javaslatokat tenni a témák sorrendjére, az egyes szakaszok hosszára, valamint az átmenetek javítására. Emellett a természetes nyelvi feldolgozás segítségével az MI megfogalmazhat kulcsfontosságú pontokat, összefoglalókat vagy akár beszédjegyzeteket is, amelyek az előadó számára hasznosak lehetnek. Az interaktív MI-eszközök lehetőséget adnak arra is, hogy az előadók teszteljék prezentációjukat – például virtuális hallgatóságon keresztül –, ezzel finomhangolva a stílust és a tartalmat a célközönség igényeihez. Ezáltal a mesterséges intelligencia nemcsak időt takarít meg, hanem hozzájárul a prezentációk professzionálisabb és hatásosabb kivitelezéséhez.

A tantárgyak fejlesztése szintén hatékonyabbá válhat a mesterséges intelligencia eszközeivel. Az MI lehetővé teszi az oktatók számára, hogy elemezzék a hallgatói visszajelzéseket, értékeléseket és teljesítményadatokat, ezáltal azonosítva azokat a területeket, ahol a tantárgy tartalmát vagy módszertanát javítani kell. Az MI-alapú rendszerek képesek prediktív analitikát alkalmazni, amely megmutathatja, hogy melyik tananyagok vagy módszerek vezetnek a legjobb tanulási eredményekhez. Emellett az MI segíthet a legmodernebb kutatási eredmények integrálásában a tantervbe, biztosítva, hogy a tantárgyak naprakészek és relevánsak maradjanak. Az MI által nyújtott automatizált tananyagfejlesztési eszközök – például tartalomgeneráló algoritmusok – lehetővé

teszik az oktatók számára, hogy kreatív és innovatív módon újítsák meg tantárgyaikat, miközben időt és energiát takarítanak meg.¹⁷

Az oktatók gyakran sok időt töltenek adminisztratív feladatokkal, mint például a hallgatói jegyek nyilvántartása, a tantervek összeállítása, a vizsgák megszervezése és a kommunikáció a hallgatókkal. A generatív MI-rendszerek képesek automatizálni számos ilyen feladatot, így az oktatók több időt szentelhetnek a tanításra és a kutatásra. Fontos azonban, hogy a személyes adatok védelmére vonatkozó követelmények ne sérüljenek.¹⁸

A ChatGPT használható automatikus válaszok generálására a hallgatói kérdésekre, jegyzőkönyvek készítésére, vagy akár az órarendek és tanulmányi tervek gyors összeállítására. Ezáltal az oktatók csökkenthetik az adminisztrációra fordított időt, és hatékonyabban végezhetik el a napi feladataikat.

Mint láttuk, a generatív MI-rendszerek segíthetnek az oktatóknak abban is, hogy gyorsabban és hatékonyabban nyújtsanak visszajelzést a hallgatók számára. Az MI automatikusan elemezheti a hallgatói dolgozatokat, projektmunkákat vagy más beadott feladatokat, és előállíthatja az értékelések alapját képező visszajelzéseket. Ez nem jelenti azt, hogy az MI helyettesíthetné az oktatókat az értékelési folyamatban, de jelentősen csökkentheti az értékeléshez szükséges időt.¹⁹ Az MI képes a hallgatói munkák részletes elemzésére, és kiemelheti azokat a pontokat, ahol a diákok hibáztak, vagy fejlődést érhetnek el. Ezáltal az oktatók fókuszálhatnak a személyre szabottabb visszajelzésre és mentorálásra, miközben az adminisztratív terhek csökkennek.²⁰

2.4. A GENERATÍV MI ÉS A HALLGATÓK TANULÁSI ÉLMÉNYE

A generatív mesterséges intelligencia az oktatásban való felhasználásának egyik legfontosabb előnye a hallgatók tanulási élményére gyakorolt hatásában jelenik meg.²¹ Az egyik legfontosabb előnye a generatív MI-nek az, hogy lehetőséget ad a személyre szabott tanulási útvonalak kialakítására. A hagyományos oktatási rendszerekben a diákok gyakran kötött tanterv (mintatanterv) szerint haladnak, függetlenül attól, hogy milyen gyorsan sajátítják el az anyagot, vagy milyen szinten állnak az adott tantárgyban. A generatív MI lehetőséget biztosít arra, hogy minden diák a saját tempójában tanuljon, és személyre szabott visszajelzéseket kapjon a tanulási folyamat során.

A ChatGPT például képes valós időben követni a hallgatók előrehaladását, és személyre szabott javaslatokat adni arra vonatkozóan, hogy milyen anyagokat kellene tanulniuk,

17 Hochschule Rhein-Main i. m.

18 Universität Mannheim i. m.

19 KNAUS i. m.

20 SCHULE UND KI i. m.

21 Süß Tobias: *ChatGPT als digitales Werkzeug im Klassenzimmer: Chancen und Risiken*. 2023. https://openelec.moodle-nds.de/pluginfile.php/7616/mod_unilabel/intro/chatgpt-als-digitales-werkzeug-im-klassenzimmer-chancen-und-risiken_640f4948.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

milyen feladatokat kellene megoldaniuk, vagy hogyan fejleszhetnék a tudásukat. Ezáltal a diákok hatékonyabban tanulhatnak, mivel az MI képes azonosítani a gyenge pontjaikat, és célzott segítséget nyújtani nekik. Ennek különös jelentősége lehet a hazai mesterképzések esetében, ahol az alapvetően két-éves képzést – a hallgató választása szerint – lehet egy, vagy három év alatt is teljesíteni.

Az MI egyik legnagyobb előnye az azonnali visszajelzés biztosítása a hallgatók számára. A hagyományos oktatási rendszerekben a diákok gyakran napokat vagy heteket várnak, mire visszajelzést kapnak a munkájukra, ami lelassíthatja a tanulási folyamatot. A generatív MI-eszközök, mint a ChatGPT, lehetővé teszik, hogy a hallgatók valós időben kapjanak visszajelzést a feladataikról, így azonnal tudnak javítani a munkáikon. Az azonnali visszajelzés nemcsak gyorsabbá teszi a tanulást, hanem motiváló hatással is lehet a hallgatókra. A diákok látják az eredményeiket és fejlődésüket, ami segíthet fenntartani az érdeklődésüket és elkötelezettségüket az adott tantárgy iránt. Az MI továbbá olyan konkrét, személyre szabott javaslatokat is tehet, amelyek alapján a hallgatók könnyebben megérthetik, hol hibáztak, és hogyan tudnak javítani.²²

A generatív MI nemcsak a tanulási folyamat hatékonyságát növeli, hanem elősegítheti a hallgatók kreatív gondolkodásának fejlesztését is. A ChatGPT és más generatív MI-eszközök lehetőséget nyújtanak a diákok számára, hogy új ötleteket generáljanak, kreatív feladatokat oldjanak meg, és különböző nézőpontokból közelítsék meg a problémákat.²³

A hallgatók használhatják az MI-t inspirációs forrásként, amikor például egy kutatási témát választanak, egy esszét írnak, vagy egy projektet készítenek. Az MI segíthet abban is, hogy a diákok új megoldásokat találjanak komplex problémákra, és innovatív megközelítéseket alkalmazzanak a feladatok során. A kreativitás fejlesztése különösen fontos a 21. század munkaerőpiacán, ahol az egyedi gondolkodás és a problémamegoldó képességek egyre nagyobb értéket képviselnek.²⁴

2.5. A CHATGPT SZEREPE A HALLGATÓI MUNKÁK ELŐKÉSZÍTÉSÉBEN ÉS PROJEKTEKBE

A hallgatók számára a kutatási téma megtalálása és a megfelelő kérdések megfogalmazása gyakran kihívást jelent. A ChatGPT ebben a szakaszban segítséget nyújt azáltal, hogy javaslatokat tesz releváns kutatási kérdésekre, és irányt ad az érdeklődési területek feltárásában.²⁵ Az MI lehetőséget kínál arra, hogy különböző nézőpontokat vizsgáljon meg, és

összekapcsolja azokat a hallgató érdeklődési körével. Ha egy hallgató pl. a globális pénzügyi válság hatásait szeretné kutatni, a ChatGPT segíthet részletes ötleteket generálni olyan specifikus témákban, mint például a bankok tőke megfelelési politikája vagy a nemzetközi pénzügyi szabályozások hatásai. Az MI különböző szempontokat javasol, és ezáltal a hallgató könnyebben tud konkrét kutatási kérdést megfogalmazni.²⁶

A ChatGPT nagy segítséget nyújt a hallgatói munkák írásának folyamatában. Nemcsak javaslatokat tesz a mondatok megfogalmazására, hanem segít a helyesírás és a nyelvhelyesség ellenőrzésében is. Az MI képes a szöveg stilisztikai javítására, és ajánlásokat tesz arra vonatkozóan, hogy a szöveg hogyan lehet gördülékenyebb és érthetőbb. A hallgató a ChatGPT segítségével javíthatja a dolgozat nyelvhelyességét, javítva a mondat szerkezeteket, stílust, és összességében gördülékenyebbé téve az írást. Az MI javaslatokat tesz a mondatok átszerkesztésére, biztosítva, hogy a szöveg koherens és könnyen érthető legyen.

A ChatGPT számos lehetőséget kínál a kutatási jelentések és esszék előállításában. Az MI különösen hasznos, amikor a hallgatónak szüksége van a szövegek struktúrájának kialakítására, bevezetők vagy következtetések megfogalmazására. Emellett az MI segíthet a források megfelelő integrálásában és hivatkozásában is, megkönnyítve a dolgozatok elkészítését. Például egy közgazdasági projekt esetében, ahol a hallgatóknak pénzügyi adatok alapján kell gazdasági előrejelzéseket készíteniük, a ChatGPT segíthet az adatok vizualizálásában, és szöveges magyarázatokat generál, amelyek világosan bemutatják az adatokból levonható következtetéseket.

A csoportos projektek során a hallgatók különböző feladatokat osztanak meg egymás között, és az MI itt is támogató szerepet játszhat. A ChatGPT segíthet a csoporttagok közötti kommunikáció és koordináció javításában, valamint a közös feladatok elvégzésében, mint például a projektekhez szükséges anyagok összegyűjtése vagy a végleges szövegek megszerkesztése. Ha egy csoport egy gazdasági esettanulmányt készít, amelyben a pénzügyi piacok szerepét elemzik, a ChatGPT képes összefoglalókat készíteni a csoporttagok által gyűjtött anyagokból, és segít a végső jelentés megírásában. Az MI emellett javaslatokat tehet a feladatok hatékonyabb megosztására is.

A generatív MI használata nem korlátozódik kizárólag a tudományos munkákra. Az MI kreatív írási feladatok során is alkalmazható, például marketingkampányok tervezésében vagy kreatív narratívák kidolgozásában. A ChatGPT segítséget nyújt az ötletgenerálásban és a szövegek kidolgozásában, megkönnyítve a hallgatók számára a kreatív projektek megvalósítását. Egy marketing projekt során például a hallgatók a ChatGPT segítségével létrehozhatnak különböző marketingkampányokat, és különféle szövegeket generálhatnak a célközönség számára. Az MI nemcsak a szövegek megfogalmazásában segít, hanem abban is, hogy javaslatokat tegyen a kampány stratégiájára és célzott üzenetek megfogalmazására.

22 WANNEMACHER Klaus, BODMANN Lisa: *Künstliche Intelligenz an den Hochschulen – Potenziale und Herausforderungen in Forschung, Studium und Lehre sowie Curriculumentwicklung*. Arbeitspapier Nr. 59, Berlin, Hochschulforum Digitalisierung, 2021.

23 SCHMOHL és mások i. m.

24 Fernuniversität von Hagen: *Handlungsempfehlungen für den didaktischen Einsatz von generativer KI in der Hochschullehre*. 2024. https://www.fernuni-hagen.de/zli/docs/6779_zli_-_ki-handlungsempfehlungen_-_broschu%CC%88re_-_din-a4_-_rz_web.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

25 Hochschule Rhein-Main i. m.

26 Saleem HUSSAINI: *ChatGPT in the Classroom: The Future of Educational AI. From Elementary to University – Transformative Strategies for Classrooms, Curriculum, and Creative Teaching with ChatGPT*. 2023.

2.6. SZÁMONKÉRÉS ÉS VIZSGÁZTATÁS A GENERATÍV MI SEGÍTSÉGÉVEL

A generatív mesterséges intelligencia a számonkérések és vizsgák lebonyolításában is jelentős változásokat hozhat. Az MI-alapú rendszerek lehetővé teszik a vizsgák automatizálását, a vizsgakérdések generálását, és a vizsgázók teljesítményének értékelését. Lényeges azonban, hogy a teljeskörűen automata értékelés alapvetően a GDPR rendelet 22. cikk (1) bekezdésében foglaltakra visszavezethetően (az érintettre vonatkozó automatizált döntések hatályának korlátozása) nem megengedett, az értékelésnek alapvetően oktatói ellenőrzés alatt kell maradnia.

A ChatGPT és más MI-eszközök képesek automatikusan generálni tesztkérdéseket egy adott tananyag alapján. Ez lehetővé teszi, hogy az oktatók gyorsan és hatékonyan állítsanak össze vizsgákat vagy tesztek, anélkül, hogy minden egyes kérdést manuálisan kellene kidolgozniuk. Az MI képes különböző típusú kérdéseket létrehozni, például feleletválasztós, igaz-hamis, rövid válaszos vagy esszé típusú kérdéseket, attól függően, hogy az oktató milyen típusú vizsgát szeretne összeállítani. Az automatikus kérdésgenerálás lehetőséget biztosít arra is, hogy a vizsgák személyre szabottak legyenek, és a hallgatók egyéni szintjüknek megfelelő kérdéseket kapjanak. Ez különösen hasznos lehet a formatív értékelés során, ahol a cél az, hogy a hallgatók folyamatosan fejlesszék tudásukat a tananyag elsajátítása közben.²⁷

Az adott vizsgára vonatkozó, MI által nyújtott visszajelzések nemcsak a helyes válaszokat mutatják meg, hanem magyarázatot is nyújtanak arra, hogy miért volt helyes vagy helytelen egy adott válasz. Ez segíti a hallgatók mélyebb megértését, és lehetővé teszi, hogy tanuljanak a hibáikból, mielőtt a következő vizsgára készülnek.

2.7. SZABÁLYOZÁSI KÉRDÉSEK

Az MI-rendszerek alkalmazása az oktatásban, a tanulásban és a számonkérések területén jelentős előnyöket kínál, de komoly kihívásokat is hordoz. Ezeket a szakirodalom sokszor együttesen az etikus működés követelményeként foglalja össze, amely magában foglalja az átláthatóságot, az adatvédelem, az elfogultatlanságot, a felelősségvállalást, a használati korlátozásokat, az emberi felügyelet és a társadalmi előny alapelveinek való megfelelés igényét.

Az átláthatóság biztosítja, hogy az emberek megértsék a rendszer működését, és tisztában legyenek azzal, ha egy tartalom mesterségesen generált. Sok egyetem írja elő, hogy a hallgatóknak részletesen dokumentálniuk kell az MI-eszközök használatát, beleértve a bemeneti kérdéseket (promptokat) és az eszköz által generált tartalmak pontos megjelölését.²⁸ Ez az átláthatóság nemcsak az etikai kérdések

kezelését segíti, hanem hozzájárul az oktatók számára a hallgatók teljesítményének értékeléséhez is.

Az adatvédelem és biztonság kulcsfontosságú, mivel a személyes adatok tisztességes kezelése és védelme alapfeltétel. Az Európai Unió GDPR-szabályozása világosan rögzíti, hogy az MI-rendszerek használata nem sértheti a felhasználók adatvédelmi jogait. Az adatvédelmi incidensek elkerülése érdekében a hallgatókat és az oktatókat is fel kell készíteni az MI fejlesztések és -eszközök felelősségteljes használatára. Az MI-rendszerek működése során az is problémát jelenthet, hogy a bemeneti adatok a rendszer továbbfejlesztéséhez is felhasználhatók lehetnek, ami további adatvédelmi aggályokat vet fel. Ennek megfelelően az oktatási intézményeknek alaposan meg kell vizsgálniuk az adott MI-rendszerek adatkezelési politikáját, és tájékoztatniuk kell a hallgatókat a használat kockázatairól.²⁹

Az egyik legnagyobb kihívás az elfogultság: az, hogy az MI által generált tartalmak gyakran tartalmazhatnak implicit előítéleteket, hibás információkat vagy diszkriminatív érveléseket. A generatív MI-rendszerek hajlamosak bizonyos társadalmi normák és előítéletek felerősítésére, amelyek negatívan befolyásolhatják a tudományos munka hitelességét.³⁰ Az MI-t használó szervezeteknek felelősséget kell vállalniuk a rendszerek hatásaiért, és megfelelő mechanizmusokat kell biztosítani a hibák kezelésére.³¹ Az etikus MI nem használható káros célokra, mint a félretájékoztatás vagy manipuláció. Az emberi felügyelet elengedhetetlen, hogy az MI támogató szerepet töltsön be, és ne vegye át a kritikus döntéseket. Végül, az MI-nek a társadalmi előnyöket kell szolgálnia, javítva az emberek életminőségét és a közösségek jólétét.³²

Az etikai kérdések kezelésében kulcsfontosságú a kritikus gondolkodás fejlesztése. Az MI által generált tartalmakat minden esetben kritikai vizsgálatnak kell alávetni, és az eredményeket közösen kell értékelni az oktatókkal. Ez a megközelítés nemcsak a hallgatók kompetenciáit fejleszti, hanem biztosítja, hogy az MI-eszközök használata megfeleljen a jó tudományos gyakorlat alapelveinek.

Sajátos kérdést jelent az MI által generált tartalmak szerzői jogi státusza. Bár a szakirodalom már felvetette annak igényét, hogy az MI által létrehozott tartalom kapcsolódó jogvédelmet kapjon, a magyar jog szerint jelenleg a generatív nyelvi modellek által létrehozott szövegek nem minősülnek szerzői jogi védelem alá eső műveknek (nem a szerzőhöz köthető,

[MSG_Sprache_und_Kommunikation/Leitfaden_KI_De_Eng_.pdf](#) [letöltve: 2025. 01. 04.]

²⁹ Mohr és mások, im.

³⁰ Universität Graz: *Orientierungsrahmen zum Umgang mit textgenerierenden KI-Systemen an der Universität Graz*. 2023. https://static.uni-graz.at/fileadmin/_files/_project_sites/_digitalelehre/Orientierungsrahmen/KI-Orientierungsrahmen_230901.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

³¹ Jan ToboR: *Blickpunkt – Leitlinien zum Umgang mit generativer KI*. Berlin, Hochschulforum Digitalisierung, 2024. Version 1.0. https://hochschulforumdigitalisierung.de/wp-content/uploads/2024/02/HFD_Blickpunkt_KI-Leitlinien_final.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

³² Wayne HOLMES, Karina PORAYSKA-POMSTA (szerk.): *The Ethics of Artificial Intelligence in Education: Practices, Challenges, and Debates*. London, Routledge, 2023.

²⁷ Grit Mohr, Gabi Reinmann, Nina Blüthmann, Erik Lübcke, Matthias Kreinsen: *Übersicht zu ChatGPT im Kontext Hochschullehre*. Universität Hamburg, 2023. <https://www.hul.uni-hamburg.de/selbstlernmaterialien/dokumente/hul-chatgpt-im-kontext-lehre-2023-01-20.pdf> [letöltve: 2025. 01. 04.]

²⁸ Universität Basel: *Leitfaden „Aus KI zitieren“*. 2023. https://dslw.philhist.unibas.ch/fileadmin/user_upload/dslw/Dokumente/MA-%20Studium/

önálló, egyéni-eredeti jelleggel bíró szellemi tevékenység eredményeként jönnek létre).³³ Maga a prompt, az MI-nek adott, a kívánt tartalom generálását meghatározó komplex utasítás sem áll alapesetben önálló jogvédelem alatt. A hibrid – a mesterséges intelligencia és az emberi alkotói tevékenység – eredményeként létrejött alkotások esetében azonban a szerzői jogvédelem feltételei beállnak, ha a mű létrejöttében az emberi tényező és irányítás játszott központi szerepet.

Az intézmények feladata, hogy mindezekre tekintettel olyan szabályozásokat és irányelveket alakítsanak ki, amelyek biztosítják az MI etikus, jogszerű, szakszerű, felelős és átlátható használatát.³⁴ A meglévő adatvédelmi szabályok betartása, az etikai kérdések kezelése és a hallgatók megfelelő képzése elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI-rendszerek hatékonyan támogassák a tudományos munka és az oktatás fejlődését, miközben tiszteletben tartják a tudományos integritást és az egyéni teljesítményt.

3. AZ MI HASZNÁLATÁNAK KÉRDÉSEI A BEADANDÓ ÍRÁSBELI MUNKÁK, SZAKDOLGOZATOK ELKÉSZÍTÉSÉBEN

Az oktatásban és a tudományos kultúrában az íráskészség és a szövegalkotás hagyományosan központi szerepet tölt be, különösen az egyetemi képzésben, ahol a hallgatói teljesítmények jelentős része írásbeli dolgozatokhoz kötődik. Az oktatás és a tudomány világa erősen szövegközpontú, hiszen mind az oktatási anyagok, mind a hallgatói számonkérések jelentős része szakmai-tudományos szövegekre épül.³⁵ Az egyetemi képzések során kiemelt szerepet kapnak a képzést lezáró dolgozatok, például a szakdolgozatok, amelyek megírása során a hallgatók a tudományos írás és kutatás szabályait alkalmazzák. Az oktatási intézményeknek fontos szerepük van abban, hogy az MI-eszközök használatát szabályozzák és az etikus alkalmazás feltételeit biztosítsák. A hallgatók számára világos irányelveket kell adni, amelyek meghatározzák, hogy az MI milyen mértékben használható fel a dolgozatírás során.³⁶ A generatív mesterséges intelligencia rendszerek ugyanakkor komoly kihívást is jelentenek az önállóság és eredetiség ellenőrzésében.³⁷ Az MI által készített szövegek gyakran olyan minőségűek, hogy a hagyományos plágium-ellenőrző eszközök nem képesek azonosítani azokat. Vannak ugyan eszközök, amelyek elvileg segíthetnek

az MI által generált szövegek felismerésében, de a teljes körű azonosítás továbbra is nehézkes, a visszaélés pedig sokszor egzakt módon nem bizonyítható.³⁸ Az egyetemek számára az MI által generált tartalmak kezelésének egyik megoldása a szóbeli vizsgák és az interaktív számonkérési formák alkalmazása, amelyek lehetővé teszik az oktatók számára a hallgatói tudás közvetlen értékelését. Ezenkívül a projektfeladatok, a komplex problémák elemzése és a portfólióalapú értékelés is egyre fontosabbá válik. Ezek a módszerek elősegítik az önálló munka hangsúlyozását, és megnehezítik az MI által generált tartalmak felhasználását.

3.1. A SZAKDOLGOZAT MINT AZ EGYETEMI KÉPZÉS EGYIK ZÁRÓKÖVE

Az oktatási és tudományos kultúrában az íráskészség és a szövegalkotás hagyományosan központi szerepet tölt be, különösen az egyetemi képzésben, ahol a hallgatói teljesítmények jelentős része írásbeli dolgozatokhoz kötődik.³⁹

Oktatási és tudáskultúránk igen nagymértékben szövegközpontú: az oktatási anyagok jelentős része ugyanúgy nagy, szakmai-tudományos igénnyel készült, strukturált szövegkorpuszokból (tankönyvekből, jegyzetektől, tantárgyi segédletekből) áll, ahogy a hallgatói számonkéréseknek is releváns eszköze a saját szövegek (beadandó dolgozatok, projektfeladatok, szakdolgozatok, doktori értekezések) meghatározott szakmai-tudományos követelmények szerinti elkészítése is.⁴⁰ Az egyetemi képzésekben mindenütt nagy szerepe van a képzést lezáró, általában a diplomaszerezés előfeltételeként meghatározott tézisnek vagy szakdolgozatnak.⁴¹

Magyarországon a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 51. § (2) és (4) bekezdése értelmében a hallgató tanulmányait felsőoktatási szakképzésben, alap- és mesterképzésben, szakirányú továbbképzésben záróvizsgával fejezi be, a záróvizsga egyik része pedig a szakdolgozat megvédése. A diplomamunka (szakdolgozat) fogalmát az Nft. nem határozza meg, az egyetemi szabályzatok azonban igen: az ELTE hallgatói követelményrendszere szerint például a hallgató által készített olyan önálló szellemi alkotásnak minősül, amelyet – a doktori képzés kivételével – a felsőfokú tanulmányok lezárásakor, a mindenkor hatályos jogszabályok és belső szabályzatok keretei között [HKR 4. § (2) 8.] köteles megírni [HKR 76. § (1)–(2) bek.]. A szakdolgozat helyett meghatározott esetekben (pedagógusképzés, szakképzés, felsőoktatási szakképzés, egyes kreatív képzéseket biztosító szakok) portfólió készítenő vagy készíthető, amely az ELTE esetében a szakdolgozat vagy egy része sajátos fajtájának

33 GYERTÁNYFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2023. 29–33.

34 Jörg LESCHKE, Philipp SALDEN: *Didaktische und rechtliche Perspektiven auf KI-gestütztes Schreiben in der Hochschulbildung*. Bochum, Ruhr-Universität Bochum, 2023.

35 Chandra PARIJA SUBHASH, Kate VIKRAM (szerk.): *Thesis Writing for Master's and Ph.D. Program*. Singapore, Springer Nature Singapore, 2018.

36 Pädagogische Hochschule OÖ: *Empfehlungen und Tipps zum Umgang mit KI-Systemen in der Lehre und bei wissenschaftlichen Arbeiten*. 2024. https://ph-ooe.at/fileadmin/user_upload/serviceformdown/Empfehlungen_und_Tipps_zum_Umgang_mit_KI_04.2024.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

37 Paul JOHANNESON: *Writing Your Thesis with ChatGPT: Research, Scholarship and Academic Writing in the Age of Generative AI*. 2024.

38 Schreibzentrum der Goethe Universität: *Nutzung von KI-Schreibtools durch Studierende*. Goethe Universität, Frankfurt, 2023. https://www.starkerstart.uni-frankfurt.de/133460941/6-030_KI-Tools_pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

39 Marcus OEHLICH: *Wissenschaftliches Arbeiten und Schreiben: Schritt für Schritt zur Bachelor- und Master-Thesis in den Wirtschaftswissenschaften*. Wiesbaden, Springer Gabler, 2019.

40 David KEMBER, Michael CORBETT (szerk.): *Structuring the Thesis. Matching Method, Paradigm, Theories and Findings*. Singapore, Springer Nature Singapore, 2018.

41 RAU Heike: *Der neue Writing Code. Exzellente Abschlussarbeiten im Bachelor-, Master- und Promotionsstudium*. Cham, Springer, 2024.

minősül, amely az adott szak követelményeinek megfelelően, gyűjteményes jelleggel tartalmazza a tanulmányok során készített dokumentumokat és a hozzájuk kapcsolódó értékeléseket, reflexiókat [HKR 4. § (2) bek.].

A tudományos kutatás és írás jelenlegi paradigmája, amely a szakdolgozatok elkészítését is meghatározza, évszázadok gyakorlata alapján alakult ki, és azt alapvetően a tudományos közösség által elfogadott szabályok rögzítik. A hallgatók képzésük során a vonatkozó szabályokra alapozva (pl. szakdolgozati követelmények) megismerik ezeket a szabályokat (írás technika, kutatómódszertan, projektfeladatok, szakdolgozatok elkészítése, tudományos közleményekkel szembeni elvárások), azok gyakorlati alkalmazását az oktatók (konzulensek) ellenőrzik.⁴²

Ez a rendszer nehezen változik: a Magyarországon is a legszélesebb körben használt módszertani kézikönyv, Umberto Eco *Hogyan írjunk szakdolgozatot* (*Come si fa una tesi di laurea*) című munkája eredetileg 1977-ben jelent meg. Időtállóságának titka, mint a legújabb angol kiadás⁴³ előszavában Francesco Erspamer, a Harvard professzora írja, az, hogy a huszonegyedik századi diákokat „a tudományos kutatás régóta ismert gyakorlatával” ismerteti meg, s így „bevezeti őket a szakdolgozatírás alapvető készségeibe: fontos és érdekes téma megtalálása, alapos munka, büszkeség a saját munkára, gondolatok érlelésének lehetősége, azonosulás a választott témával, és a források felkutatásában való találékonyság”.

Ez annak ellenére így van, vagy legalábbis a generatív mesterséges intelligencia megjelenéséig így volt, hogy a tudományos kutatás világában közben nagyon sok minden megváltozott: megjelent az internet, és létrejöttek az online hozzáférései, nagy tudományos adatbázisok, a tudományos folyóiratok elektronikus elérési formái. Az utóbbi évtizedekben a korábbi, hagyományos gyakorlatot, a nyomtatott szakirodalmi források kikeresését, ’könyvtárazást’ – a posztgraduális képzések kivételével – erőteljesen fellazította az online források (open access tudományos folyóiratok, könyvek) használata. Az idézés követelményrendszere ennek figyelembevételével fejlődött tovább (internetes források URL-es megjelölése, utolsó letöltés időpontja stb.). A záró- és szakdolgozatok internetes közzététele igen sok egyetem esetében vált gyakorlattá, a doktori értekezések online megjelentetése pedig kifejezett követelménnyé.⁴⁴

A GMI megjelenése tovább bővíti a kutatás eszköztárát, ugyanakkor lehetővé teszi a szövegek generálását, fordítását és átdolgozását is – a szövegalkotásban az emberihez hasonló, attól sokszor igen nehezen megkülönböztethető kimenetekkel.⁴⁵ Úgy az etikus, mint a jogszerű MI-használat követelmé-

nyével ellentét az MI által generált szövegek változatlan átvétele és sajátunkként való feltüntetése. Az MI a kutató segédeszköze, de nem helyettesítheti a kutatói munkát: eszközei hatékonyak a kutatási ötletek kidolgozásában, a szövegminőség javításában, vagy a munkák gyorsabb elkészítésében, de alkalmazásuk során kiemelten fontos az átláthatóság, a források feltüntetése és az önálló munka követelményének megőrzése.⁴⁶ Az oktatási intézményeknek gondoskodniuk kell arról, hogy az új technológiák ne veszélyeztessék a tudományos integritást, hanem támogassák a hallgatók kompetenciáinak fejlődését.⁴⁷

Az írásbeli hallgatói dolgozatokkal szembeni követelményeket az egyetemi szabályzatok határozzák meg. A hallgató felelős azért, hogy műve saját szellemi tevékenységén alapuljon, újnak számító alkotása legyen, és annak elkészítése során a szerzői művek, az egyéb szellemi alkotások, a személyes adatok, az üzleti és egyéb titkok felhasználására vonatkozó szabályokat megtartsa. Ez legáltalánosabban az újdonságnak minősülő önálló, eredeti alkotás előkövetelményét fogalmazza meg – ezért a hallgató etikai és fegyelmi felelősséggel is tartozik. Más által létrehozott (idegen) művek a szövegbe való beépítési céllal való használata (idézés) a forrás megjelölésével a tudományos gyakorlat meghatározott keretei között megengedett,⁴⁸ azonban a jogszerű és etikus kereteket nem lépheti át.⁴⁹

Idegen mű pl. a szövegbe beépülő, a GMI (vagy GMI-alapú fordítóprogram) által készített fordítás, az absztrakt és az összefoglalás, a más szövegek gépi átdolgozásával készülő parafrázis. Nem idegen mű, ami a szövegbe nem épül be, csak segíti annak létrehozását (pl. kutatási hipotézisek kidolgozása, tematika, vázlat kidolgozása, idegen nyelvű szövegekből készült munkafordítások), és értelemszerűen az olyan tevékenység sem ’idegeníti el’ a művet, mely annak a szövegminőségét javítja, helyesírását vagy a kiadott formai követelményeknek való megfelelését ellenőrzi. Idegen mű felhasználása esetén a forrás akkor is megjelölendő, ha nem azonosítható szerzőhöz kapcsolódó alkotás, sőt nem is szerzői jogvédelem alatt álló alkotás.

3.2. AZ MI LEHETŐSÉGEI A TUDOMÁNYOS ÍRÁSBAN ÉS SZÖVEGALKOTÁSBAN

A mesterséges intelligencia rendszerek alkalmazása a tudományos írásban jelentős előnyökkel jár, különösen a hatékonyság, a kreativitás és a nyelvi pontosság növelése terén.⁵⁰

42 TU Dortmund: *Zum Umgang mit ChatGPT in der Lehre – eine Aktualisierung der ersten Handreichung der TU Dortmund*. 2023. https://digitale-lehre.tu-dortmund.de/storages/digitale-lehre/r/Downloads/2023/Umgang_ChateGPT_2023_10.pdf [letöltve: 2025.01.04.], Franck Norbert: *Schreiben im Studium: Wie Hausarbeiten und andere Texte gelingen*. Cham, Springer, 2024.

43 Umberto Eco: *How to Write a Thesis: Cambridge, Massachusetts, London, England*. The MIT Press, 2015.

44 Shengquan Yu, Yu Lu: *An Introduction to Artificial Intelligence in Education*. Singapore, Springer Nature Singapore, 2021.

45 Punit SHAH: *AI and the Future of Education: Teaching in the Age of Artificial Intelligence*. San Francisco, CA, Jossey-Bass, 2023.

46 Lukas Schöllhammer: *KI-Werkzeuge und Prüfungen, insbesondere unbeaufsichtigte, schriftliche Prüfungen wie Bachelor- und Masterarbeiten (Handreichung)*. Stuttgart, Universität Stuttgart, 2023. <https://www.uni-stuttgart.de/universitaet/aktuelles/dokumente/handreichung-fuer-pruefende-KI-werkzeuge-und-pruefungen.pdf> [letöltve: 2025.01.04.]

47 Junhua HAN, Weifeng QIU, Eric LICHTFOUSE: *ChatGPT in Scientific Research and Writing: A Beginner's Guide*. Cham, Springer Nature Switzerland, 2024.

48 Universität Basel i. m.

49 Pädagogische Hochschule OÖ: *Empfehlungen und Tipps zum Umgang mit KI-Systemen in der Lehre und bei wissenschaftlichen Arbeiten*. 2024. https://ph-ooe.at/fileadmin/user_upload/serviceformdown/Empfehlungen_und_Tipps_zum_Umgang_mit_KI_04.2024.pdf [letöltve: 2025.01.04.]

50 Fernuniversität von Hagen i. m.

Az MI-alapú eszközök sokrétűen nemcsak a munka minőségét javítják, hanem a hallgatók tanulási élményét is gazdagíthatják. Az MI-eszközök használata lehetőséget teremt a hallgatók számára, hogy gyorsabban és magasabb minőségben készítsenek tudományos munkákat, miközben új kompetenciákat sajátítanak el. Az MI nem helyettesíti a tudományos munkát, de hatékony eszköz lehet annak támogatásában.⁵¹

A hallgatók és kutatók a generatív mesterséges intelligencia segítségével jelentősen lerövidíthetik az ötletelés és a szövegalkotás időszükségletét, különösen akkor, ha gyors válaszokat várnak egy adott témára vonatkozóan. Az időmegtakarítás nem csupán a szöveg generálásában jelentkezik, hanem az információgyűjtés és a források rendszerezése során is.⁵²

Az MI képes hatékonyan feldolgozni nagy mennyiségű adatot, ami segíti a hallgatókat a releváns irodalom gyors azonosításában. A dokumentumok alapján az MI használata különösen hasznosnak bizonyult komplex témák kezdeti feldolgozásánál, ahol a hallgatóknak széles körű áttekintést kell nyerniük az adott területről.⁵³

Az MI-alapú eszközök kreatív megoldásokat és új perspektívákat kínálhatnak a tudományos munkákhoz. A hallgatók egyéni projekteknél az MI segítségével alternatív megközelítéseket dolgozhatnak ki, amelyeket később kritikai elemzésnek vethetnek alá, de azok kiválóan használhatók elméleti forgatókönyvek kidolgozására is, amelyek elősegítik a hallgatók problémamegoldó képességének fejlődését.⁵⁴

Az irodalmi áttekintések készítésénél az MI segíthet összefoglalni a meglévő ismereteket, miközben a hallgatók figyelmét a releváns hiányosságokra irányítja. Az MI 'szellemi partnerként' történő alkalmazása különösen hatékony, mivel az eszköz nemcsak információkat szolgáltat, hanem aktívan hozzájárulhat az érvelési struktúra kialakításához is.⁵⁵

Az MI-rendszerek támogatást nyújtanak a szövegek többnyelvű fordításában, ami különösen hasznos lehet nemzetközi együttműködések és publikációk esetében. A fordítási feladatok mellett az MI alkalmas a szövegek átfogalmazására és tömörítésére, ami jelentősen javítja a tartalom érthetőségét és pontosságát. Az ilyen típusú nyelvi támogatás nemcsak a dolgozatok minőségét növeli, hanem a hallgatók önbizalmát is, különösen akkor, ha kevés tapasztalattal rendelkeznek a tudományos írás területén.⁵⁶

3.3. AZ ÖNÁLLÓSÁG ÉS EREDETISÉG KÉRDÉSE AZ EGYETEMI ÍRÁSBELI MUNKÁKBAN

Az önállóság kérdése egyetemi írásbeli dolgozatok értékelésében a mesterséges intelligencia használatának korában is kulcsfontosságú kérdés marad,⁵⁷ és mindenütt a világon olyan dilemmák elé állítja a felsőoktatást, amelyek alapvető paradigmaváltás nélkül aligha oldhatók fel.⁵⁸

Az egyetemi munkák, a beadandó dolgozatok és szakdolgozatok egyik alapvető követelménye az önálló gondolkodás és az egyéni teljesítmény. Az MI-rendszerek megjelenése előtt ez a követelmény főként azt jelentette, hogy a hallgatók saját gondolataikat és kutatásaikat jelenítették meg, oktatói támogatás és ellenőrzés mellett, a vonatkozó módszertani és más szövegalkotási követelményeknek megfelelően eljárva.⁵⁹ Ha a hallgató az MI-t nyelvi korrekcióra, vázlatok készítésére, egy-egy blokk szerkezeti kidolgozására használja, az még nem sérti az önállóságot, feltéve, hogy az elkészült tartalom mögött továbbra is saját intellektuális hozzájárulás áll. Az MI-rendszerek használata azonban elmoshatja a határt az önálló és a külső forrásból származó tartalom között, különösen, ha az MI által generált tartalmak nem kerülnek megfelelően dokumentálásra.⁶⁰

A hallgatók – élve, de egyben vissza is élve mindazzal az előnnyel, amit az biztosítani tud – az MI-t gyakran nemcsak támogató eszközként használják, hanem alapvető tartalomgenerálásra is, ami megkérdőjelezi a munka valódi önállóságát.⁶¹ Ez azért jelent különösen nagy problémát, mert a fejlett, 'pro' generatív mesterséges intelligencia rendszerek olyan minőségű szövegek előállítására képesek, amit sem a hagyományos plágiumfelderítő eszközök, sem a kifejezetten a mesterséges intelligencia szövegalkotásban való közreműködésének detektálására szolgáló alkalmazások nem fognak 'idegen szöveggént' megjelölni. Szemben a klasszikus plágiummal, ahol az átvett szöveg egyezősége tényszerűen bizonyítható, az MI által generált szövegek a dolgozatban való megjelenését – az MI valószínűségalapú szövegfejlesztési sajátosságaiából adódóan – egzakt módon bizonyítani nem lehet, nem fogunk már meglévő szövegekkel százszázalékos egyezést találni.⁶²

Az MI által generált szövegek azonosításában a legnépszerűbb eszközök közé tartoznak a *GPTZero*, *Originality.AI*, *Scribbr* és *Copyleaks* rendszerek. Ezek az eszközök különféle algoritmusokat alkalmaznak a szövegek statisztikai jellemzőinek elemzésére. A *GPTZero* például a szövegek 'burstiness' és 'perplexity' mutatóit méri, amelyek az emberi szövegekre

51 Julia SCHLEISS, David-K. MAH, Klaus BÖHME, Daniel FISCHER, Jan MESENHÖLLER, Benjamin PAASSEN: *Künstliche Intelligenz in der Bildung: Drei Zukunftsszenarien und fünf Handlungsfelder*. Berlin, KI-Campus, 2023.

52 TU Dortmund i. m.

53 Universität Wien: *Guidelines der Universität Wien zum Umgang mit Künstlicher Intelligenz (KI) in der Lehre*. 2. Auflage, 2024. <https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:2092606>. [letöltve: 2025. 01. 04.]

54 HAN és mások i. m.

55 Saar HTW: Handreichung „Einsatz von KI-basierten Werkzeugen in der Lehre“ für Lehrende. Hochschule für Technik und Wirtschaft des Saarlandes, 2023. https://www.htwsaar.de/dgll/ki-in-der-lehre/handreichung-ki-tools-in-der-lehre_dozierende_21-07-2023.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

56 Ständige Wissenschaftliche Kommission der Kultusministerkonferenz (SWK): *Large Language Models und ihre Potenziale im Bildungssystem. Impulspapier der Ständigen Wissenschaftlichen Kommission (SWK) der Kultusministerkonferenz*. 2024. https://www.swk-bildung.org/content/uploads/2024/02/SWK-2024-Impulspapier_LargeLanguageModels.pdf [letöltve: 2025. 01. 04.]

57 SCHÖLLHAMMER i. m.

58 Christian Spannagel: *Rules for Tools*. Version 2.2, 2023. [Online: <https://github.com/dunkelmunkel/scientific-work/blob/main/rulesfortools/rulesfortools.pdf>]. [letöltve: 2025. 01. 04.]

59 Voss Rainer: *Wissenschaftliches Arbeiten ... leicht verständlich!* Konstanz, UVK Verlag, 2024.

60 Pädagogische Hochschule OÖ i. m.

61 Fernuniversität von Hagen i. m.

62 Mark Cieliebak, Annika Drewke, Karl Jakob, Oliver Kruse, Kristina Mlynchik, Christian Rapp, Georg Waller: *Generative KI beim Verfassen von Bachelorarbeiten: Ergebnisse einer Studierendenbefragung im Juli 2023*. Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften, 2023. <https://digitalcollection.zhaw.ch/server/api/core/bitstreams/8b35b41f-5630-4714-a1f9-473139057bc0/content>. [letöltve: 2025. 01. 04.]

jellemző változatosságot és előrejelezhetőséget vizsgálják. Ezek a mutatók segítenek különbséget tenni az emberi és az MI által generált szövegek között, mivel az utóbbiak általában előre meghatározott mintázatokat követnek.

Azokat a szövegelemeket lehet azonosítani, amelyek az MI használatára utalnak, azaz a jellemzőik (pl. a gépi algoritmusokra jellemző sablonos mintázatokra utaló szóhasználat, rendszerezett, de szokatlan szövegszerkezet, írástechnikai formalitások, ismétlődő mondatok, túlzott formalizmus és egyenletesség a stílusban, bizonyos kulcsszavak vagy kifejezések ismétlődése, általánosító és sematikus megfogalmazások, túlzott ismétlések, túlzottan egyensúlyban lévő érvek és nézőpontok). Vannak olyan MI-alkalmazások (pl. *Semihuman.ai*, *HIX Bypass*, *BypassGPT*, *Humbot*, *AI Humanizer*, *StealthGPT*, *GPTinf*, *WriteHuman*, *StealthWriter*), melyek kifejezetten a jellemzők felismerésére és a szöveg tőlük való 'megtisztítására', 'humanizálására' szakosodtak, de pl. maga a ChatGPT 4.0 is képes arra, hogy jól megfogalmazott prompt alapján immár teljesen, vagy túlnyomórészt 'emberinek' detektálhatóvá alakítsa át a korábban általa generált szövegeket.

3.4. MEGOLDÁSOK KERESÉSE

Az MI-rendszerek használata miatt az egyetemek számára kihívást jelent az önállóság és az átláthatóság közötti egyensúly megtalálása.⁶³ Az MI használatának teljes tiltása még mindig alternatíva lehet, de aligha életszerű, ha figyelembe vesszük ezeknek az eszközöknek az oktatásban és a kutatásban betöltött szerepét. Az intézmények legtöbbje inkább azt az utat választja, hogy világos irányelveket dolgozzon ki az MI szakdolgozatok esetében történő alkalmazására, ezzel biztosítva, hogy az önállóság követelményei ne sérüljenek, a szóbeli beszámolók szerepét erősítik, vagy alternatív és komplex beszámolási módokat igyekeznek bevezetni.⁶⁴ A cél minden esetben az, hogy a tanulmányok valódi tanulást tükrözzenek, és ne csupán egy mesterséges intelligencia által generált szövegeket.⁶⁵

Számos egyetem szerint az MI-rendszerek alkalmazása a beadandó dolgozatok esetében csak akkor elfogadható, ha a hallgatók képesek részletesen és jól dokumentáltan bemutatni, hogyan járultak hozzá saját szellemi munkájukkal az elkészült anyaghoz.⁶⁶ Egzakt módon azok a hiányosságok mutathatók ki, amelyeket ugyan a dolgozatok elkészítése összefüggésében követelményként az intézmény meghatározott,⁶⁷ ám azokat a hallgató nem teljesítette (pl. irodalmi hivatkozások pontos megjelölése, a GMI-használat megjelölése, naplózás). Ha a szabályozásnak ezt az útját választják,

az egyetemeknek egyensúlyt kell találni a megfelelő hivatkozás megkövetelése és a túlrészletezettség elkerülése között: amennyiben a szöveggenerálási folyamat dokumentálását is előírják (prompt szövege, a generált szöveg tartalmi összefoglalója, szövegfejlesztés jegyzőkönyvben való dokumentálása), ez a hallgatóra nagy többlet munkát érthet ró – ugyanakkor viszont hiányuk diszkvalifikációra adhat okot. Ezek a (látszólag) formai követelmények egészen pontosan a szakirodalmi és hivatkozási követelményekben határozhatók meg, meglétük (a követelményeknek való megfelelés) mindenképpen oktatói ellenőrzést igényel, abban azonban előre programozott GMI szövegellenőrző megoldások alkalmazhatók.⁶⁸

A szóbeli vizsgák térnyerése az egyik legfontosabb válasz a kihívásokra. Az oktatók számára ez a módszer lehetőséget nyújt arra, hogy közvetlenül értékeljék a hallgatók tudását, gondolkodási folyamatait és érvelési készségét. Az Egyesült Államokban számos vezető egyetem, például a *Stanford* és a *Massachusetts Institute of Technology* (MIT), már bevezette a szóbeli védéseket a hagyományos dolgozatok helyett vagy azok kiegészítéseként. Ezek az intézkedések biztosítják, hogy a hallgatók személyesen számoljanak be munkájukról, és érvelni tudjanak a döntéseik mellett, ami az MI által generált szövegek használatát lényegesen megnehezíti. Németországban a szóbeli vizsgák hagyománya már régóta szerves része az egyetemi oktatásnak, így itt nem jelent radikális újítást, de az interaktív, vitaalapú értékelési formák hangsúlyosabbá válása egyértelmű tendencia.

A komplex feladatok szintén kiemelt szerepet kapnak az új értékelési stratégiák között. Ezek a feladatok gyakran több diszciplínát ölelnek fel, valós adatok elemzésére épülnek, és olyan kreatív megoldásokat igényelnek, amelyeket nehéz mesterséges intelligenciával helyettesíteni. Az amerikai Princeton Egyetemen például bizonyos szakokon a záródolgozat helyett vagy annak részeként valós üzleti problémákra kell megoldásokat kidolgozniuk a hallgatóknak. Ezeket a megoldásokat később szóbeli prezentációk során kell bemutatniuk, ami biztosítja a valódi kompetenciák mérhetőségét. Német egyetemeken hasonló gyakorlatokat vezettek be, különösen a gazdasági és mérnöki szakokon, ahol a hallgatóknak esettanulmányokat kell készíteniük, és azok relevanciáját kell megvédeniük.

Ezzel párhuzamosan a projektalapú tanulás is egyre nagyobb teret hódít. Ez a módszer különösen azokon a szakokon bizonyul hatékonynak, ahol a gyakorlati készségek elsajátítása kulcsfontosságú. Az amerikai Carnegie Mellon Egyetemen például egyes képzéseken a záródolgozat helyét egy több hónapos projektfeladat vette át, amely során a hallgatók csoportosan vagy egyénileg dolgoznak egy adott problémán. Ez a módszer nemcsak az elméleti tudást méri, hanem az együttműködési készségeket, a kreativitást és a projektmenedzsment-képességeket is. Németországban a műszaki egyetemeken egyre gyakrabban alkalmazzák ezt a megközelítést, mivel ez az értékelési forma szorosan kapcsolódik a munkaerőpiaci elvárásokhoz.

63 Magdalena Lis: *Higher Education Institutions and Digital Transformation: Building University-Enterprise Collaborative Relationships*. London, Routledge, 2023.

64 Fernuniversität von Hagen i. m.

65 Universität Wien i. m.

66 Pädagogische Hochschule Wien: *Positionspapier zum Umgang mit Künstlicher Intelligenz in der Hochschulbildung*. 2024. <https://phwien.ac.at/wp-content/uploads/2024/02/PHW-Positionspapier-KI-in-der-Hochschulbildung-Februar-2024.pdf> [letöltve: 2025. 01. 04.]

67 Universität Basel i. m.

68 Pädagogische Hochschule OÖ i. m.

A portfólióalapú értékelés szintén egyre népszerűbbé válik, különösen Németországban, ahol a kreatív és művészeti szakok már régóta alkalmazzák ezt a módszert. A portfóliók lehetőséget adnak a hallgatóknak arra, hogy több kisebb munkájukat mutassák be, és így a tanulási folyamat során mutatott fejlődésük is láthatóvá váljon. Ez a megközelítés az MI-eszközökkel generált tartalmak kiszűrésében is hatékony, mivel a hangsúly nem csupán az eredményen, hanem az elkészítés folyamatán és az egyéni stíluson van. Az ilyen típusú értékelés különösen előnyös az olyan szakokon, ahol az innováció és az egyéni kifejezés hangsúlyos.⁶⁹

Az egyetemek által végrehajtott változások azt mutatják, hogy a tiltás helyett a technológiai fejlődéshez való alkalmazkodás és az oktatás átalakítása áll a középpontban. Ez nemcsak az értékelési folyamat hitelességét biztosítja, hanem a hallgatók számára is olyan készségeket nyújt, amelyek a munkaerőpiacon való sikeres helytállásukhoz nélkülözhetetlenek. A cél az, hogy a tanulás folyamata és eredménye továbbra is személyes és autentikus maradjon, miközben a mesterséges intelligencia előnyeit is képesek kihasználni.⁷⁰

3.5. TANTERV INTEGRÁCIÓ – INTERDISZCIPLINÁRIS SZEMLÉLETŰ ÉS KOMPETENCIAALAPÚ EGYETEMI OKTATÁS

Mind az amerikai, mind a német egyetemek egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy a hallgatók tisztában legyenek a generatív mesterséges intelligencia használatának etikai és gyakorlati vonatkozásaival. Számos intézmény már integrálta a tantervbe az MI-eszközök lehetőségeiről és korlátairól szóló modulokat. Ezek célja, hogy a hallgatók képesek legyenek felelősségteljesen és produktívan alkalmazni ezeket az eszközöket, miközben megértik azokat az etikai dilemmákat, amelyeket a technológia felhasználása magában hordoz.⁷¹

Egy alapvetően új szemlélet megjelenését tükrözi az interdisziplináris szemléletű és kompetenciaalapú⁷² egyetemi oktatás koncepciója, amelynek lényege az, hogy különböző tudományágakat integrálva biztosítsa a hallgatók számára azokat a készségeket és tudást, amelyek a modern technológiai és társadalmi kihívások kezeléséhez szükségesek. Kiváló példa erre a IKID (*Interdisziplinäres KI-Exploratorium*) program, amely a stuttgarti Hochschule der Medien (HdM) keretein belül működik a német Szövetségi Képzési és Kutatási Minisztérium (Bundesministerium für Bildung und Forschung, BMBF), valamint Baden-Württemberg tartomány Tudományos, Kutatási és Művészeti Minisztériuma (MWK) támogatásával.

Az IKID részeként 2024 novemberében kiadták az első fehér könyvet,⁷³ amely bemutatja a program alapelveit, célkitűzéseit és módszertanát. Az anyag szerint a program célja a mesterséges intelligencia komplex társadalmi, gazdasági, jogi és etikai vetületeinek oktatása, interdiszciplináris megközelítésben. A program emellett külön figyelmet fordít arra, hogy a hallgatók etikai érzékenységet és társadalmi felelősségtudatát fejlessze. Ez a hozzáállás nemcsak a KI-alkalmazások közvetlen hatásaira összpontosít, hanem a technológia hosszú távú társadalmi következményeire is.

Az IKID olyan integrált tanulási modellt kínál, amelyben a hallgatók az MI-hez kapcsolódó technikai készségeket, valamint az alkalmazás társadalmi következményeit elemzik és azokat gyakorlatias projekteken dolgozzák fel. Az interdiszciplináris megközelítés egyik alapeleme a tudományágak közötti együttműködés, ahol különböző diszciplínák (informatika, gazdaságtudomány, jog, etika) közösen dolgoznak KI-hez kapcsolódó problémák megoldásán. Az oktatás fókuszja nem kizárólag technológiai ismeretek átadására irányul, hanem figyelembe veszi a KI társadalmi, jogi és etikai hatásait is. Ezáltal a hallgatók képesek lesznek a KI alkalmazások eredményeinek (*outputs*) értékelésére, valamint a technológia társadalmi következményeinek (*outcomes*) kritikus vizsgálatára.

Az IKID programban különös hangsúlyt fektetnek a gyakorlatorientált tanulásra, például valósághű szimulációs feladatokkal, amelyek során a hallgatók a generatív MI eszközöket (mint a ChatGPT vagy Google Gemini) alkalmazva oldanak meg komplex problémákat. Ez segíti őket abban, hogy konkrét üzleti, etikai és jogi kontextusokban használják a KI-technológiát. A generatív MI-technológiák különösen fontosak az oktatási innovációban, hiszen ezek a rendszerek hatékony eszközként szolgálhatnak a kreatív ötletgenerálásban, a döntéshozatali folyamatok szimulálásában és a személyre szabott tanulási élmény megteremtésében. Az IKID program példája mutatja, hogy a generatív MI nemcsak az oktatás tartalmának bővítésére, hanem a tanulás dinamikájának javítására is alkalmas.

4. ÖSSZEGZÉS

A generatív mesterséges intelligencia szerepe az oktatásban alapvető változásokat hozott, átalakítva a tanítás, tanulás és kutatás hagyományos folyamatait. Az olyan eszközök, mint a ChatGPT, az egyetemi oktatók és hallgatók számára egyaránt új lehetőségeket teremtenek, ugyanakkor számos kihívást is felvetnek. Az oktatásba való integráció folyamatos fejlődést és alkalmazkodást igényel mind az oktatói, mind a hallgatói oldalon, hiszen az MI megfelelő használata kompetenciák fejlesztését és a technológiai környezet átfogó megértését feltételezi.

A generatív MI-eszközök előnyei között szerepel a tananyagok gyors előállítás, az egyéni tanulási utak kialakítása,

⁶⁹ Pädagogische Hochschule Wien i. m.

⁷⁰ Universität Wien i. m.

⁷¹ HOERNIG és mások i. m.

⁷² Jan Huwer, Sabrina Becker-Genschow, Claudia Thyssen, Lisa-Jane Thoms, Anika Finger: *Kompetenzen für den Unterricht mit und über Künstliche Intelligenz*. Waxmann, 2024. https://www.researchgate.net/publication/385552763_Kompetenzen_für_den_Unterricht_mit_und_über_Künstliche_Intelligenz_in_den_Naturwissenschaften_DiKoLANKI [letöltve: 2025. 01. 04.]

⁷³ Matthias SCHLEGEL, Michael BLAUROCK, Julia GABRIAN, Johannes SEITZ: *Einführung in das interdisziplinäre Lehrkonzept von IKID: Ziele und Programmatik einer integrierten KI-Didaktik*. Kappel-Grafenhausen, Digipolis Verlag, 2024.

valamint az automatizált visszajelzés. Ezek az eszközök nemcsak a tanulási folyamatokat gyorsítják, hanem lehetővé teszik a tanulók igényeikhez igazított, személyre szabott megoldások alkalmazását is. A tanárok számára az MI eszközei adminisztrációs terheket csökkenthetnek, például a dolgozatok javítása vagy az oktatási anyagok frissítése során.

A generatív MI alkalmazása az oktatásban ugyanakkor etikai és szabályozási kérdéseket vet fel. Az adatvédelem, az akadémiai integritás, valamint a hallgatók önálló munkájának biztosítása olyan alapelvek, amelyeket az MI integrációjával párhuzamosan kell figyelembe venni. Az OECD, az UNESCO, és az Európai Unió különböző ajánlásai rávilágítanak az MI átlátható és felelős használatának fontosságára, kiemelve a tanulók és oktatók megfelelő képzésének szükségességét.

Az MI-vel támogatott tanulási folyamatok sikerének kulcsa az oktatók és hallgatók felkészültsége. Az oktatóknak el kell sajátítaniuk az MI-alapú eszközök alkalmazását, a tananyagok testre szabását, valamint a visszacsatolási folyamatok optimalizálását. Az oktatók szerepe a technológiai megoldásokkal kiegészítve is nélkülözhetetlen, hiszen ők biztosítják az emberi kreativitást, kritikus gondolkodást és a személyes kapcsolatot a tanulók felé.

A hallgatók oldaláról az MI-vel való munkához szükséges digitális írástudás és kritikus gondolkodás fejlesztése elengedhetetlen. Az olyan eszközök, mint a ChatGPT, lehetővé teszik a hallgatók számára a tanulási tempójukhoz és képességeikhez igazított fejlődést, ugyanakkor megkövetelik, hogy képesek legyenek az MI által generált tartalmak ellenőrzésére és kritikájára.

Az MI-technológiák helyes alkalmazása az oktatásban nemcsak az oktatási módszerek fejlődéséhez járul hozzá, hanem hosszú távon a társadalmi mobilitást is elősegítheti. Az MI alkalmazása hosszú távon elősegítheti az inkluzív oktatást, csökkentve a hátrányos helyzetű tanulók lemaradását. A generatív mesterséges intelligencia szövegalkotó és fordító alkalmazásai különösen hasznosak lehetnek az online tanulásban, valós idejű támogatást nyújtva a diákok számára. A tanulási folyamat így interaktívabbá és rugalmasabbá válik, míg az oktatók a technológiai támogatás révén hatékonyabban segíthetik diákjaikat.

Az MI bevezetésének egyik fontos célja a kompetenciaalapú szemlélet elterjesztése, amely a tudás helyett a készségek és képességek fejlesztésére helyezi a hangsúlyt. A 2025-ben talán legkorszerűbbnek mondható integrált szemlélet megköveteli az MI-technológiák tudatos és tervezett beépítését a tantervbe, amely nemcsak a technológiai eszközök használatára fókuszál, hanem a diákok készségeinek, képességeinek és kritikus gondolkodásának fejlesztését is előtérbe helyezi. Az MI alkalmazása révén lehetőség nyílik arra, hogy a tanulási folyamat sokkal személyre szabottabb és rugalmasabb legyen, azonban ez csak akkor valósítható meg, ha a pedagógusok és az intézmények képesek egyensúlyt teremteni a technológiai innovációk és az emberi közvetítés között.

Az integrált szemlélet az MI-t nem célként, hanem olyan eszközként kezeli, mely kulcsfontosságú a jövő oktatásának sikeréhez. Az MI-alapú rendszerek tantervi integrációja sem pusztán technológiai feladat, hanem egyben pedagógiai és etikai kihívás is. Az MI segítségével kidolgozott tanterveknek

nemcsak a diákok tudását kell bővíteniük, hanem olyan 21. századi kompetenciák fejlesztésére is irányulniuk kell, mint az adatkritika, a digitális írástudás és a csapatmunka. Ezek a készségek kulcsfontosságúak a munkaerőpiaci sikerhez, különösen egy olyan világban, ahol az MI-alapú megoldások egyre szélesebb körben elérhetők és alkalmazhatók.

Az integrált szemlélet szerves része az új vizsgakultúra bevezetése, amely az értékelési módszerek radikális átgondolását teszi szükségessé. Az MI alkalmazása új típusú ellenőrzési formákat igényel, amelyek túlmutatnak a hagyományos vizsgákra és szakdolgozatokra. Az olyan alternatív módszerek, mint a projektalapú értékelés, a portfóliókészítés vagy a digitális prezentációk, lehetővé teszik a diákok számára, hogy gyakorlati készségeiket és valódi problémamegoldó képességeiket demonstrálják. Ezek az értékelési formák jobban tükrözik az MI-alapú környezetben szükséges kompetenciákat, és elősegítik a diákok aktív tanulói szerepének erősítését.

Az új vizsgakultúra bevezetésének másik kulcsfontosságú aspektusa az akadémiai integritás megőrzése, amely az MI térnyerésével különösen fontos. A hagyományos értékelési rendszerek, amelyek a szöveges szakdolgozatokra vagy írásbeli dolgozatokra támaszkodnak, kevésbé hatékonyak az MI által generált tartalmak ellenőrzésében. Az alternatív értékelési formák bevezetése nemcsak a csalás lehetőségét csökkenti, hanem valódi, mérhető kompetenciákra alapuló eredményekhez vezet.

Az emberi oktatói szerep az MI integrációjával sem válik kevésbé jelentőssé, sőt új dimenziókat kap. Az MI képes ugyan automatizálni bizonyos adminisztratív és oktatási folyamatokat, de az oktatók pedagógiai ítéloképessége, empátiás készségei és kapcsolatteremtő képességei nélkülözhetetlenek maradnak. A tanárok nem csupán közvetítők az MI-eszközök használatának, hanem aktív támogatói, moderátorai és felügyelők is a technológia által nyújtott lehetőségek és kihívások között. Az oktatóknak kell biztosítaniuk, hogy a diákok ne pusztán passzív fogyasztói legyenek az MI által generált tartalmaknak, hanem tudatos és kritikus felhasználói, akik képesek az eredményeket megfelelő módon értelmezni és alkalmazni.

Az MI-technológiák beépítése a tantervekbe megköveteli az oktatói közösség folyamatos képzését és támogatását. Az oktatóknak nemcsak az MI-eszközök működését kell el sajátítaniuk, hanem meg kell érteniük azok etikai, jogi és társadalmi vonatkozásait is. Az MI-től való félelem vagy az eszközök rossz alkalmazása nemcsak az oktatási folyamatot ronthatja, hanem hosszú távon az intézmény hitelességét is alááshatja. Az integrált szemlélet megvalósításához elengedhetetlen egy olyan intézményi stratégia, amely világos irányelveket és támogatást nyújt az oktatók számára, miközben biztosítja a hallgatók fejlődésének hatékony mérését és támogatását.

Az MI integrációjához elengedhetetlen, hogy a hallgatók képzése a technológia tudatos, kritikus és stratégiai alkalmazására irányuljon. Az egyetemeknek biztosítaniuk kell, hogy a hallgatók ne csupán felhasználói legyenek az eszközöknek, hanem alkalmazói kompetenciákat fejlesszenek ki, amelyek képessé teszik őket arra, hogy az MI-eszközöket saját szakterületükön stratégiai előnyként használtsák.

Ehhez az egyetemeknek olyan képzési programokat kell kialakítaniuk, amelyek a gyakorlati készségek, a kritikus gondolkodás és az adatkezelési etika fejlesztésére épülnek. Aktívan támogatniuk kell a multidiszciplináris megközelítést, ahol a hallgatók nemcsak saját területükön, hanem más diszciplínák kontextusában is megtanulhatják az MI-eszközök alkalmazását. Az oktatási programoknak a diákok személyes fejlődésére kell összpontosítaniuk, segítve őket abban, hogy önálló, kreatív és felelős megoldásokat találjanak az MI által nyújtott lehetőségekkel. Biztosítaniuk kell azt is, hogy a képzések olyan etikai

kereteket foglaljanak magukban, amelyek segítenek a hallgatóknak megérteni az MI használatának társadalmi és szakmai felelősségét.

Végül soron az egyetemek feladata, hogy a hallgatókat felkészítsék egy olyan világra, ahol a GMI használata alapvető elvárás. Ez nemcsak a hallgatók versenyképességét növeli, hanem hozzájárul egy olyan akadémiai kultúra kialakításához is, amelyben az MI a tudományos és oktatási innováció motorjává válhat.

Szikora Veronika*

Fenntartható vállalati működés és versenyképesség: súlypontát helyezés az Európai Unióban

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unió jogalkotásának a társadalmi felelősségvállalást, a vállalati fenntarthatóságot érintő jogi aktusait korábbi tanulmányaimban már több szempontból vizsgáltam. Igyekeztem rámutatni, hogy az elnehezülő gazdasági helyzet, a megváltozott társadalmi körülmények és a növekvő adminisztratív terhek mellett a jogszabályi kötelezettségek is nagy nyomást helyeznek az Európában működő társaságokra, vállalatokra.

A vállalati társadalmi felelősségvállalás kiemelt fontosságát elismerve és jelentőségét hangsúlyozva, korábban arra a következtetésre jutottam, hogy az uniós jogalkotás üteme és módszere egyelőre nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.¹ Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a felelősséget követően, megközelítőleg 2024 elejére tehetően, nyíltan felvállalva is kommunikálták az európai versenyképességgel kapcsolatos problémákat.

A fenntarthatósággal és a vállalati társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos uniós jogalkotásban hullámhegyek és hullámvölgyek követték egymást.

A 2010-es évek közepétől erősödött a jogalkotási aktivitás, amely a vállalatokat terhelő pénzügyi beszámolási kötelezettség mellé behozta a nem pénzügyi tevékenységekről szóló beszámolási jelentéseket. A fenntarthatóságért tett – kezdetekben önkéntes – tevékenységeket kötelezővé tett jogszabályi előírásokkal közvetve kényszerítették ki a vállalkozásoktól.

A tagállami kritikák és ellenállások már ekkor tapasztalhatók voltak, de az uniós jogalkotók akkor még hajthatatlannak tűntek, és a jogszabályok sorra hatályba léptek.

Majd bekövetkezett egy felismerés, nevezhetjük ezt Európa ébredésének is: miközben más vezető gazdasági nagyhatalmak fejlődést mutattak, addig az európai versenyképesség egyáltalán nem szárnyalt. Lassan megszülettek az európai

versenyképesség állapotát feltáró tanulmányok, amelyeket az Európai Bizottság nyilvánosságra hozott.

Ezt követően elindult egy megállíthatatlan folyamat, amely konkrét intézkedéseket követelt, többek között bizonyos jogszabályok felülvizsgálatát. Ezt követően születettek meg azok a javaslatok, új jogszabályok, amelyek az érintett jogszabályok időbeli hatályát és alanyi hatókörét és az ESG-elvárásokat is megváltoztatták. Az írásom ezen változások előzményeire és hatásaira kíván rávilágítani.

Azért is fontos a téma vizsgálata, mert a vállalatokra zúduló jogszabályi elvárások sűrűjében a folyamatok áttekintő összefoglalása és lényegének kiemelése segítséget adhat a téma iránt érdeklődő kutatók, szakemberek és a gazdasági élet szereplői számára is.

2. AZ ESG LEGITIMÁLÁSA ÉS AZ ESG-SZEMLÉLET VÁLTOZÁSA

2.1. A FENNTARTHATÓSÁG ÉS AZ ESG-TELJESÍTMÉNY

A környezeti, társadalmi és társaság-, vállalatirányítási tényezők (*Environmental, Social and Governance*, a továbbiakban: ESG) átfogó értékelése egyre fontosabbá vált. Az ESG-kérdések kezelése az üzleti stratégia kritikus részévé vált. A fenntarthatóság stratégiai tervezési folyamatba való integrálásával kapcsolatos egyes empirikus kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy az érdekeltek bevonása a kulcsa a vállalati környezetvédelmi politika és a fenntartható fejlődés javításának.² Egyre gyakrabban ítélik meg a vállalatokat az ESG-teljesítmény alapján, és ez már nem csupán a környezeti szempontú megfelelés, hanem a vállalat teljes életciklusát és működését áthatja.³ Az ESG önállóságot nyert kifejezéssé és szinte új fogalommmá vált.

* Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

1 Lásd SZIKORA Veronika: Önkéntesből kötelező – látélet a vállalati társadalmi felelősségvállalás térhódításáról. *Gazdaság és Jog*, 2023/1-2., 32-40. o. Lásd még SZIKORA Veronika: Profitoptimalizálás, illetve fenntarthatóság – Elérhető-e jogi eszközökkel az egyensúly? *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12., 20-24. o.

2 Chitra Sriyani De Silva LOKUWADUGE – Kumudini HEENETIGALA: Integrating Environmental, Social and Governance (ESG) Disclosure for a Sustainable Development: An Australian Study, *Business Strategy and the Environment*. Vol. 26, 2017/4., 438-450. DOI: doi.org/10.1002/bse.1927

3 Luluk WIDYAWATI: A systematic literature review of socially responsible investment and environmental social governance metrics. *Business*

Az utóbbi néhány évtized – az új szemlélet jegyében – a társadalmi felelősségvállalásról, később az ESG-elvrendszer kialakulásáról és fejlődéséről szólt. Általában elmondható erről az időszakról, hogy az ESG megjelenése megfelelésvérelt megközelítést jelentett, ahol a vállalatok a szabályozási követelmények kielégítésére helyezték a hangsúlyt, és az sem volt egyedi eset, hogy az ESG-adatokat PR-eszközként használták.⁴ Többen azt is megfogalmazták, hogy a jogi keretek megteremtését és a tényleges etikus magatartást megelőzi a vállalatok ez irányú kommunikációja és a nyilvános jótékonykodás.⁵

2.2. A TAGÁLLAMI ESG-JOGSZABÁLYOK MEGJELENÉSE

Az Európai Unió tagállamai kötelezettségeiket teljesítve megalkották a saját 'ESG-törvényeiket', ami lényegében az uniós szintű jogszabályok nemzeti jogba való átültetését jelentette. Az EU összetett és folyamatosan fejlődő szabályozási keret alakított ki az ESG területein, amelyek egyes tagállamokban már alkalmazott jogszabályokká váltak, különböző időpontban hatályba lépő uniós és nemzeti jogforrásokból állnak.

Magyarországon 2023 decemberében fogadta el az Országgyűlés a fenntartható finanszírozásra és vállalati felelősségvállalásra vonatkozó törvényt (a hétköznapi szóhasználatban és a továbbiakban: ESG-törvény), amely 2024. január 1-jén hatályba lépett.⁶

A hatályos magyar ESG-szabályozás elsősorban a nyilvános, közfeladatokat ellátó, valamint jelentős tőkével és létszámmal működő nagyvállalatokra fókuszál. Ugyanakkor a szabályozás hatása ennél szélesebb körű, mivel az érintett vállalatoknak a szállítói láncuk működését is figyelembe kell venniük.⁷

2.3. AZ ESG-ELVÁRÁSOK VÁLTOZÁSA

Az évtizedekben mérhető ESG-evolúció az utóbbi években érezhetően egy metamorfózis időszakhoz érkezett, amelynek háttérében igen összetett hatások állnak.

2024 novemberében ismét egy újabb mérőföldkőhöz értünk, és a 2025-ös év sem hagyja lankadni a figyelmünket. Eddig gyorsvonati sebességgel száguldott a 'fenntarthatósági vonat', most pedig úgy tűnik, hogy behúzzák a féket, de

legalábbis lassítanak az uniós jogalkotók. Tavasszal megérkezett az 'Omnibus', amelynek tartalmából láthatjuk, hogy „hogyan és merre tovább”.

Az Omnibus jogszabálysomaghöz vezető úton a nagy tempóban bevezetett, hatályos és alkalmazandó, illetve a hatályos, de még nem alkalmazandó szabályokat érintő változásokat várhatunk, az érintett vállalkozások köre szűkül, a nemzeti ESG-szabályok módosítása is időszerű. Az uniós szabályok változásának hullámai elérték a magyar ESG-törvényt is, amelyet 2025-ben módosítottak. Az Omnibus csomag a CSRD alkalmazására halasztást adott, a magyar szabályozás is ehhez igazodott.

3. EURÓPA ÉBREDÉSE: AZ EURÓPAI VERSENYKÉPESSÉG ÚJRAÉLESZTÉSE

3.1. KÉZ A KÉZBEN A JOG, A FENNTARTHATÓSÁG ÉS A VERSENYKÉPESSÉG

A fenntarthatóság prioritása mellett a figyelem a versenyképességre irányul, és keresi a megoldást arra, hogy Európa meggyengült gazdasági ereje újra visszanyerhesse lendületét. Az írásom a versenyképességet, mint új fókuszot állítja viszonyítási pontnak.⁸

A jog jelentős hatással van a versenyképességre, mivel a jogi környezet alapvetően meghatározza a gazdasági szereplők működésének kereteit. A jog formálja a versenyképesség fenntarthatósági dimenzióját. A jól kialakított szabályozás ösztönözheti az innovációt, hozzájárulhat a hosszú távú piaci pozíció megerősítéséhez, védheti a környezetet és erősítheti a társadalmi felelősségvállalást.

Az európai jogalkotás kényszerít a különféle fenntarthatósági, megfelelési, beszámolási kötelezettségekkel, másik oldalról segít. A kérdés az, hogy elegendő lesz-e ez a vállalatok versenyképességének és ellenálló képességének támogatására. A jogi normák nemcsak szabályozzák, hanem ösztönözhetik is az innovatív, fenntartható fejlődést. A fenntarthatóság és versenyképesség nem ellenirányba mozgó – a jog segítségével összehangolhatók.

A vállalatoknak nincs más választásuk, az innováció útjára kell lépniük. Magasröptű gondolatok, amelyek még igen messze vannak a vállalatok túlnyomó többségének napi működési gyakorlatától, de olyan intenzív az elvárás a vállalati szféra felé, hogy az irány nem kétséges. A vállalatok természetüknél fogva a profit maximalizálására törekednek, de a külső jogalkotási kényszer új üzleti modell választása felé tolja őket.

Az Európai Bizottság hivatalos kinyilatkoztatásai erős optimizmust sugároznak, miszerint: „Az a jövőkép, amely Euró-

Strategy and the Environment. Vol. 29., 2020/2., 619–637. o. DOI: doi.org/10.1002/bse.2393

4 Ioannis PASSAS: The Evolution of ESG: From CSR to ESG 2.0. *Encyclopedia* 2024, 4 (4), 1712. Published: 19 November 2024, <https://doi.org/10.3390/encyclopedia4040112>

5 KNOLL-CSETE Edit – TÓTH András: Vállalatok társadalmi felelősségvállalása. *Glossa Iuridica*, 2021/Különszám, 153–164. o.

6 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról

7 BUJTÁR Zsolt: Az ESG-szabályozás hatása a kis- és középvállalkozásokra Magyarországon és az Európai Unióban. *Európai Jog*, 2024/5., 13. o. A tanulmány az európai uniós és hazai kvv-szabályozást, ezek gazdasági szerepét, valamint a magyar ESG-törvény által meghatározott érintetti kört és elvárt tevékenységeket vizsgálja.

8 Ennek energiapolitikai vetületéről SZUCHY Róbert cikkében az Európai Unió energiapolitikai kereteiről leírja, hogy az Európai Unió energiapolitikai és jogalkotási tevékenységének három fő pillére közé tartozik a fenntarthatóság előmozdítása és az energiaellátás biztonságának javítása mellett a versenyképesség növelése. SZUCHY Róbert: Az Európai Unió jogfejlesztő hatása a magyar energiajogra. In: Bodzási, Balázs (szerk.): *Az európai jog hatása a magyar jogra*, Budapest, Magyar Jogász Egylet (2024) 328., <https://doi.org/10.61382/MJE-Ertekezések.2024.Szuchy.305>

pát előre viszi, olyan feltételek megteremtése, ahol a vállalkozások virágoznak, a környezet védett, és mindenkinek egyenlő esélye van a sikerre. A fenntartható versenyképességnek biztosítania kell, hogy a vállalkozások termelékenyek és környezetbarátok legyenek. A gazdasági biztonság biztosítja, hogy gazdaságunk képes legyen kezelni a kihívásokat és megvédeni a munkahelyeket. A nyitott stratégiai autonómiával Európa nemcsak nyitott az üzleti életre, hanem egy jobb és igazságosabb világot is alakít.”⁹

Az Európai Bizottság az Európai Unió hosszú távú versenyképességéről szóló anyagában több évre előretekintő stratégiában gondolkodik. A fokozódó globális verseny és a megváltozott geopolitikai környezet mellett a versenyképesség kiemelt politikai figyelmet igénylő kérdés. Az EU ismét előtérbe helyezi a hosszú távú versenyképességét, hogy megőrizze vonzerejét és meghatározó szerepét a világ gazdaságban.¹⁰

A Bizottság évente aktualizálni kívánja az egységes piaci és versenyképességi eredménytáblát, amelyből levont következtetések alapján folyamatosan felülvizsgálja a szabályozást, értékeli annak célszerűségét, és igyekszik azt innovációbarátabb irányba terelni. Az egyértelmű jogi keretek, a kiemelt innovációk támogatása, a jól képzett munkaerő, valamint – ahol lehetséges – a jelentéstételi kötelezettségek mérséklése olyan üzleti környezetet alakít ki, amely hosszú távon biztosítja az uniós ipar növekedését.¹¹

Az Európai Unió a világ három vezető gazdasági térségének egyike, a globális kereskedelem 16,2%-ával és a világ GDP-jének mintegy 15%-os részesedésével. Ugyanakkor az 1990-es évek közepe óta lassabb termelékenységnövekedést mutat, így nő a lemaradás más nagy gazdaságokhoz képest. A demográfiai kihívások mellett az EU több kulcstechnológiai területen is hátrányban van, ami gátolja, hogy teljes mértékben kihasználja a jövő gazdasági növekedési lehetőségeit.¹²

3.2. A VERSENYKÉPESSÉGET ÉRŐ KIHÍVÁSOK AZONOSÍTÁSA

Több helyzetelemzés született az európai versenyképesség állapotának feltárásáról, amelyek azonosítják a kritikus jelentőségű kihívásokat, és jövőorientált ajánlásokat fogalmaztak meg. Ezek közül Enrico LETTA „*Much more than a market*” (Jóval több mint piac) és Mario DRAGHI „*The future of Euro-*

pean competitiveness” (Az európai versenyképesség jövője) című jelentését mutatjuk be röviden.¹³

3.2.1. JÖVŐKÉP AZ EURÓPAI EGYSÉGES PIACRÓL – A LETTA-JELENTÉS

A LETTA-jelentés felvázolja az európai egységes piac meg erősítésének jövőképét, amely a gyorsan változó globális környezetben is biztosítani képes az uniós polgárok számára fenntartható jólétet, biztonságot és szolidaritást.¹⁴ Enrico LETTA cselekvésre és új irányvonal kidolgozására szólít fel, amely vezérli a nemzetközi környezetbe ágyazott egységes európai piacot. A változás erőteljes erői – a demográfia, a technológia, a gazdaság és a nemzetközi kapcsolatok terén – innovatív és hatékony politikai válaszok megfogalmazására ösztönöznek.

A válságok és konfliktusok miatt sürgőssé vált a cselekvés, különösen azért, mert LETTA véleménye szerint az európai gazdaság hathatós újraindítási lehetőségének 24. órájában járunk. Az egységes piac jövőjére vonatkozó szakpolitikai ajánlásokat tartalmazó jelentés szerint a kellő hatás érdekében, haladék nélkül, már a következő jogalkotási ciklusban, konkrét intézkedések formájában kell végrehajtani a feladatokat. LETTA megállapítja, hogy az egységes piac döntő jelentőséggel bír az európai versenyképesség erősítése szempontjából. Ezért alapvető fontosságú, hogy az Európai Tanács döntő szerepet játsszon a megvalósításához szükséges reformok előmozdításában, és egy átfogó egységes piaci stratégia keretében egyértelműen meg kell fogalmaznia a meglévő akadályok lebontására, a konszolidáció előmozdítására és az egységes piac versenyképességének fokozására irányuló intézkedéseket, javaslatokat.¹⁵

A szerző nem titkolt célja, hogy konkrét javaslatokkal járuljon hozzá az egységes piac jövőjéről szóló gondolkodáshoz, amelyben gyakorlati szakpolitikai ajánlásokat mutat be, és hat fejezeten keresztül vizsgálja a technikai szempontokat. Ezek közül kiemelendő az első, amely egy „ötödik szabadság” bevezetését javasolja – a kutatásra, az innovációra, a tudásra és az oktatásra összpontosítva – az egységes piac innovációs képességeinek javítása érdekében, az új globális környezetben.¹⁶

3.2.2. VERSENYKÉPESSÉGI HELYZETELEMZÉS – A DRAGHI-JELENTÉS

Az egyre súlyosbodó kihívások, mint az éghajlatváltozás, a mesterséges intelligencia fejlődése és a geopolitikai feszültségek, alapjaiban formálják át a világot, amelyben élünk. Ahhoz, hogy Európa sikeresen alkalmazkodjon és versenyképes ma-

⁹ The future of European competitiveness: Report by Mario DRAGHI (Az európai versenyképesség jövője: Mario Draghi jelentése), https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en#paragraph_47059 doi:10.2872/9356120 [letöltve: 2025. 04. 20.] Lásd még az Európai Bizottság által 2023. július 6-án előterjesztett 2023. évi stratégiai előrejelzési jelentést: Strategic Foresight Report 23 – ‘Sustainability and wellbeing at the heart of Europe’s Open Strategic Autonomy’. General publications 6 July 2023 https://commission.europa.eu/document/f8f67d33-194c-4c89-a4a6-795980a1dabd_en [megjelenés: 2023. 07. 03., letöltve: 2025. 04. 20.]

¹⁰ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az EU hosszú távú versenyképessége: előretekintés a 2030 utáni időszakra. Európai Bizottság. Brüsszel, 2023.3.16. COM(2023) 168 final 22–23. o.

¹¹ Uo. 22–23. o.

¹² Uo. 1–2. o.

¹³ Daniel GROS: The Draghi and Letta Reports: Overloaded Messages and Limited Impact Gros, D. (2025). The Draghi and Letta Reports: Overloaded Messages and Limited Impact. *Journal of Common Market Studies*. First published: 22 July 2025 <https://doi.org/10.1111/jcms.70012>

¹⁴ Enrico LETTA: *Much more than a market – Speed, Security, Solidarity Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens*. April 2024. European Research Area Platform, a továbbiakban: Letta jelentés <https://european-research-area.ec.europa.eu/documents/letta-report-much-more-market-april-2024>. [letöltve: 2025. 04. 20.]

¹⁵ LETTA i. m. 145. o. Lásd még Balogh Attila: Enrico Letta: Sokkal több mint piac. *Világpolitika és a Közgazdaságtan*, 2024/3 10–15. DOI <https://doi.org/10.14267/VILPOL2024.04.02> [megjelenés: 2024. 07. 01., letöltve: 2025. 04. 20.]

¹⁶ LETTA i. m. 17. o.

radjon ebben az új környezetben, elengedhetetlen, hogy megfelelő keretfeltételeket teremtsen a növekedés és az innováció számára.¹⁷

Az Európai Bizottság a versenyképességet gazdasági menetrendjének középpontjába állítja, hogy elősegítse az európai vállalkozások sikerét a globális piacon, és biztosítsa a fenntartható jólétet az uniós polgárok számára. A tervezett lépésekhez a Draghi-jelentés (a továbbiakban: jelentés) és a készülő Versenyképességi iránytű mutatja az utat.¹⁸

Az Európai Bizottság azzal bízta meg Európa egyik legjelentősebb gazdasági szakemberét, az Európai Központi Bank korábbi elnökét, Mario DRAGHI-t, hogy készítsen jelentést az európai versenyképesség jelenlegi állapotáról, és fogalmazzon meg a jövőre nézve stratégiai lépéseket, amelyekkel Európa kilábalhat a versenyképességi deficitből.

A 2024. szeptember 9-én közzétett, két részben megjelent, az európai versenyképesség jövőjéről szóló jelentés az Európai Unió egységes piacán a vállalatok és az ipar előtt álló kihívásokról szól. A dokumentum az első részében (A rész)¹⁹ az európai versenyképességi stratégiát fejt ki, a másodikban (B rész) elemzéseket és ajánlásokat olvashatunk.²⁰

A dokumentum megjelenését követően Draghi az Európai Parlamentben bemutatta a jelentését, amelynek kiindulópontja az volt, hogy Európának egy drámaian változó környezettel kell szembenéznie. A technológiai változások intenzívek, a világkereskedelem átalakul, és lassuló tendenciát mutat. A geopolitika statikus állapotán repedések keletkeznek, a régóta fennálló üzleti modellek már nem nyújtják a megszokott biztonságot, és a gazdasági függőség geopolitikai sebezhetőséggé vált. A nagy gazdasági erőcsoportosulások közül különösen Európa van kitéve ezeknek az erőviszony-elmozdulásoknak.²¹

A GDP és a kereskedelem viszonyában, arányában Európa nyitottabb (50%-ot meghaladó mértékben), például Kínához (37%) vagy az Amerikai Egyesült Államokhoz (27%) képest, amely arányszám az ország/földrész világ gazdaságba való integráltságát, erősségét, de egyben kitettségét, a nemzetközi kereskedelemtől való függését is mutatja.²²

Európa leginkább a kritikus fontosságú nyersanyagok szűk beszállítói köre vagy a digitális technológiák nagymértékű importja miatt kiszolgáltatott, magasabbak az energiaárak, mint az Amerikai Egyesült Államokban vagy Kínában. Lemaadásban van az öreg kontinens az új technológiák terén, és a védelmi potenciálja is alulmarad a NATO-kötelezettség-vállalásaival szemben.²³

A jelentés három fő cselekvési területet határoz meg a fenntartható fejlődés érdekében. Az Európai Uniónak közös összefogással el kell érnie, hogy az USA-val és Kínával szembeni innovációs szakadékot felszámolják, különösen a fejlett technológiák terén. Másodszor, az uniós intézményeknek meg kell állapodniuk a szén-dioxid-mentesítés és a versenyképesség növelésének közös tervében. A harmadik cselekvési terület a biztonság növelését és a függőségek csökkentését igényli.

A jelentés megvizsgálja azokat a kihívásokat, amelyekkel az ipar és a vállalatok szembesülnek az egységes piacon. Felvázolja, hogy Európa számos olyan tényezőre már nem tud támaszkodni, amelyek a múltban segítették a növekedést. Világos diagnózist és konkrét ajánlásokat fogalmaz meg Európa más pályára állításához.²⁴

Figyelmeztet arra is a jelentés: miközben az európai döntéshozó az innováció fontosságát hangsúlyozza, továbbra is szabályozási terheket ró az európai vállalatokra, amelyek különösen költségesek a kkv-k számára, és elnehezítik a pályát a digitális ágazatokban tevékenykedők számára. Az európai kkv-k több mint fele a szabályozási akadályokat és az adminisztratív terheket jelöli meg legnagyobb kihívásként. Az egységes piacot is évtizedekre széttagoltan hagyták, ami lépcsőzetes hatással van a versenyképességre. A gyorsan növekvő vállalatokat a tengerentúlra tereli, ami viszont csökkenti a finanszírozandó projektek körét, és akadályozza az európai tőkepiacok fejlődését. Gyorsan növekvő projektek és tőkepiacok nélkül pedig az európaiak elveszítik a gazdagodás lehetőségeit. Bár az uniós háztartások többet takarítanak meg, mint amerikai társaik, vagyonuk 2009 óta csak harmadával nőtt.²⁵

Draghi felhívja a figyelmet arra, hogy az Európa előtt álló kihívások összetettek, és megfelelő stratégiára és döntésekre van szükség. Az uniós vállalatok elsősorban már hosszú évtizedek alatt kifejlesztett, kiforrott technológiákat alkalmaznak, ahol a jelentős áttörések már kevésbé várhatók, ezért kevesebbet fordítanak kutatásra és innovációra. 2021-ben ez 270 milliárd euróval maradt el az amerikai versenytársak költségétől. Az elmúlt két évtizedben az európai kutatás-fejlesztés és innováció három legnagyobb befektetője az autóiipari vállalatok közül került ki. Hasonló helyzet jellemezte az Amerikai Egyesült Államokat is a 2000-es évek elején, amikor az autó- és gyógyszeripar dominált, azonban ma már a három legnagyobb befektető kizárólag a technológiai szektorban található.

A probléma nem az, hogy Európában hiányoznának az ötletek vagy az ambíció, számtalan tehetséges kutató és vállalati szakember dolgozik innovációkon és nyújt be szabadalmakat. Az igazi akadály az innováció üzleti hasznosításában rejlik: a fejlesztések piaci bevezetése nehézkes, és az Európában növekedni kívánó innovatív vállalatok minden fázisban szembesülnek a következtelen és korlátozó szabályozásokkal.²⁶

E területek közül sokban a tagállamok már önállóan lépnek fel, és az iparpolitikák egyre erősödnek. De nyilvánvaló, hogy Európa elmarad attól, amit közösségként elérhetne.

17 Az Európai Bizottság közleménye. *Strengthening European competitiveness* (Az európai versenyképesség erősítése), https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness_en [letöltve: 2025. 05. 20.]

18 Uo.

19 *The Draghi report: A competitiveness strategy for Europe (Part A)*. Elérhető: https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en

20 *The Draghi report: In-depth analysis and recommendations (Part B)*. Elérhető: https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en

21 Mario DRAGHI felszólalása – Az európai versenyképesség jövőjéről szóló jelentés ismertetése – Európai Parlament – Strasbourg – 2024. szeptember 17. (videó). *Address by Mr. Draghi – Presentation of the report on the Future of European competitiveness* – European Parliament – Strasbourg – 17 September 2024, <https://n9.cl/5yem7b>. A továbbiakban: DRAGHI – Presentation (2024) [letöltve: 2025. 05. 20.]

22 Uo.

23 Uo.

24 Uo.

25 DRAGHI i. m. 8. o.

26 DRAGHI i. m. 6. o. Lásd még Michael PARK – Shuping WU – Russell J. FUNK: Regulation and Innovation Revisited: How Restrictive Environments Can Promote Destabilizing New Technologies. *Organization Science* 2024/08/13. <https://doi.org/10.1287/orsc.2022.16770> [megjelenés: 2024. 08. 13., letöltve: 2025. 04. 20.]

Draghi szerint több akadály is az utunkba áll. Európából hiányzik a fókusz, közös célokat fogalmazunk meg, de nem támogatjuk azokat egyértelmű prioritások meghatározásával vagy közös szakpolitikai intézkedésekkel.²⁷

Európa egy sor ambiciózus célt tűzött ki maga elé, amelyeket az uniós intézmények és a tagállamok is jóváhagytak. Az elmúlt időszakban felmerült kulcsfontosságú kérdés az, hogy az európai gazdaság átalakításával járó hatalmas beruházások finanszírozása milyen forrásokból fog megvalósulni, és a prioritások kimondása mellett képes-e az Európai Unió megtalálni a közös nevezőt.

Az erővonalak átrendeződnek a világtérképen, az eddig szinte axiómaként kezelt helyzet megváltozott képet mutat. A kérdés, hogy egy ilyen tendencia mellett képes lesz-e Európa, az Európai Unió alapvető értékeinek fenntartására, tudja-e biztosítani a jólétet egy fenntartható környezetben. Látható, hogy mindez túlmutat a versenyképesség szűken vett körén. Az Európai Bizottság 2025 januárjában mutatta be a Draghi-jelentésben foglalt ajánlásokra épülő versenyképességi irányítót, amely egy új ütemterv Európa gazdasági dinamizmusának helyreállítására és növekedésének ösztönzésére.²⁸

4. A VÁLLALATI FENNTARTHATÓSÁGHOZ KAPCSOLÓDÓ KIEMELT UNIÓS SZABÁLYOK ÁTALAKULÁSA

A vállalati fenntarthatóság, a vállalati társadalmi felelősségvállalás fogalma és tartalma folyamatosan változik, újabb és újabb elemek jelennek meg, a meglévők átalakulnak, nincs határozottan kijelölhető egységes rendszer, a szabályozás még mindig mozaikszerű. A jog hatása kifejezett, a jogszabályok hatásvizsgálata folyamatban van. A jogalkotók célja a gyors reagálás, aminek mellékhatásai is láthatók, azok tüneti kezelése pedig tetten érhető az új uniós javaslatokban.²⁹

Az ESG teljesítményértékelési mutatók a vállalatok értékelésének egyik legmeghatározóbb pontjává léptek elő, erről átlátható és ellenőrizhető módon számot kell adni. Az átláthatóság jegyében újabb és újabb intézkedéscsomag látott napvilágot, amelyek a társaságokra – alaptevékenységük mellett és azon túl – jelentős adminisztratív terhet róttak: szolgáltatásnak információkat, adatokat. Mindez annak ellenére történt, hogy az EU-ban az egyik kiemelt cél a vállalkozások működésének megkönnyítése, adminisztratív terheinek csökkentése.³⁰

27 DRAGHI i. m. 8.

28 Versenyképességi irányítói időrendi áttekintése (2025–2026-ra vonatkozóan) online elérhető az EU hivatalos oldalán: https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/competitiveness-compass/timeline_hu [letöltés: 2025. 04. 20.]

29 SZIKORA Veronika: Határon innen és túl – társaságok az uniós és a nemzeti jog mozgásterében. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Az európai jog hatása a magyar jogra. Jogászegyleti értékezések 2024*, Budapest, Magyar Jogász Egylet, 279–303. o. <https://doi.org/10.61382/MJE-Ertekezések.2024.Szikora.279>.

30 Az európai vállalkozások jelentős része, 95%-a kis- és középvállalkozás. A vállalkozásokat az elmúlt években több csapás is érte, ennek mértékét az 1930-as nagy világgazdasági válsághoz is hasonlítják. Fontos, hogy a meggyengült vállalkozásokat ebben a helyzetben nem szabad olyan jogalkotási kezdeményezésekkel megterhelni, amelyek például nagy adminisztratív terheket róhatnak rájuk. Ez – magától értetődően – nem azt

Természetesen a cél nemes, de a vállalatok az újabb kötelezettséget látták benne, bár vannak élelmesebbek, akik a márkaépítés részévé tették, közvetlenül is nyereséget remélve.

Természetesen a képlet nem ennyire egyszerű, hiszen azt is el kell ismerni, ha egy cég eleget tesz a jogszabályi kötelezettségeinek, és időben lép, csökkentheti a jogi és pénzügyi kockázatot, illetve a fenntarthatósági célok megvalósításának hatásai akár piaci előnnyel és pályázati források megszerzésével is járhatnak.

4.1. A SZIGORÍTÁS IDŐSZAKA: ÖNKÉNTESBŐL KÖTELEZŐ JELENTÉSTÉTEL

Érintett jogszabályok:

– Nem pénzügyi beszámolási irányelv (*Non-Financial Reporting Directive*, a továbbiakban: *NFRD*) – 2014/95/EU.³¹

– Vállalati fenntarthatósági beszámolási irányelv (*Corporate Sustainability Reporting Directive*, a továbbiakban: *CSRD*) – 2022/2464/EU.³²

A *Gazdaság és Jogban* 2023-ban megjelent írásomban egy összehasonlító táblázatot készítettem, amely azt is bemutatta, hogy milyen újdonságokat hozott a *CSRD* az *NFRD*-hez képest. A fenntarthatósági jelentés elkészítése már egyre szigorodó jogi előírás végrehajtásává vált, így túlmutat az önkéntes teljesítésen.³³

A 2023 januárjában hatályba lépő *CSRD* jelentős változást hozott a gazdasági szférában. A szabályozás célja, hogy átlátható, összehasonlítható, ellenőrizhető keretrendszert hozzon létre, amelyben a vállalatok beszámolhatnak környezeti, társadalmi és vállalatirányítási tevékenységükről (*ESG* teljesítményértékelési mutatóikról).

Egyre felfokozottabbá vált a hangulat a fenntarthatósággal kapcsolatos beszámolással kapcsolatban, az egész világon. Többek között ezért is lépett fel az EU annak érdekében, hogy egy átfogó szempontrendszert dolgozzon ki, azért, hogy a tagállami fellépéseket is egy irányba terelje, illetőleg jó alapot teremthessen a nemzetközi partnereivel való együttműködéshez. A tagállamok önálló fellépéseivel összevetve az uniós

jelent, hogy a jogalkotást kell befagyasztani, de ezt a tényezőt nem szabad szem elől tévesztetni.

Vélemény a Nemzetközi Kereskedelmi Bizottság részéről a Jogi Bizottság részére a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról, 2020/2129(INL). Előadó: Bernd Lange, 2020.10.26. 1–9. A továbbiakban: Vélemény, 2020.10.26. 2020/2129[INL] 3–4. o. 4. pont. Lásd még SZIKORA (2020) i. m. 23.

31 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU irányelve (2014. október 22.) a 2013/34/EU irányelvnek a nem pénzügyi és a sokszínűséggel kapcsolatos információknak bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok általi közlése tekintetében történő módosításáról. HL L 330: 1–9. (2014. 11. 15.). A 2014/95/EU irányelv 2014. december 6-án lépett hatályba. Az érintett vállalkozások az irányelv alkalmazását 2018-tól, a 2017. pénzügyi évvel kapcsolatos információkra vonatkozóan kezdték meg.

32 Az Európai Parlament és a Tanács 2022/2464 irányelve (2022. december 14.) a 537/2014/EU rendeletnek, a 2004/109/EK irányelvnek, a 2006/43/EK irányelvnek és 2013/34/EU irányelvnek a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolás tekintetében történő módosításáról, HL L 322/19: 15–80. (2022. 12. 16.) A 2022/2464 irányelv 2023. január 5-én lépett hatályba. Az eredeti szöveg szerint az érintett vállalkozások az irányelv alkalmazását 2025-től, a 2024. pénzügyi évvel kapcsolatos információkra vonatkozóan kezdték volna meg.

33 Részletes kifejtését lásd SZIKORA (2023) i. m. 32–40. o.

beavatkozástól azt várják, hogy hozzájárul a globális szakpolitikai fejleményekhez, az európai vállalatok és más érdekelt felek érdekvédelméhez.³⁴

Az EU fenntartható finanszírozási stratégiájában a fenntarthatósági beszámolási követelményeket több szabály is érinti, együttesen alkotnak egy jogi keretet. Ebben kiemelt szerepet tölt be az *NFRD*, a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntartható finanszírozással kapcsolatos közzétételekről szóló rendelet (SFDR) és a taxonómiai rendelet. A *CSRD* az *NFRD*-ben meghatározott fenntarthatósági beszámolási követelményekre épült, és azokat felülvizsgálta a fenntartható finanszírozásra vonatkozó tágabb keretben is – az SFDR-t és a taxonómiai rendeletet is –, az európai zöld megállapodás célkitűzéseinek szem előtt tartása mellett.³⁵

Az *NFRD* rugalmas szabályai miatt előfordult, hogy a vállalatok nem elégséges minőségű és mennyiségű adatot szolgáltatottak, így a pontos összehasonlíthatóság lehetősége nem állt fenn. Az Európai Bizottság által kiadott, nem kötelező iránymutatások kevésnek bizonyultak a cél eléréséhez, ezért egy egységes keret létrehozását javasolták, „amely egyértelmű, kiegyensúlyozott, érthető, az ágazaton belül a vállalatok között összehasonlítható, ellenőrizhető, és objektív közzétételeket tesz lehetővé”.

Emellett egy másik probléma az információk közzétételeinek helyével kapcsolatos, ezért ennek a harmonizálása is szükséges. A könnyű hozzáférhetőség biztosítására egy nyilvánosan hozzáférhető és ingyenes, az egész Európai Unióra kiterjedő digitális platform létrehozásában látták a megoldást. Mindemellett egy pártatlan és független, bizonyosságot nyújtó szolgáltató kötelező ellenőrzésének való alávétést szorgalmaztak.³⁶

4.2. A VÁLLALATI FENNTARTHATÓSÁGI KELLŐ GONDOSSÁGRÓL SZÓLÓ IRÁNYELV (CSDDD)

2024. július 25-én lépett hatályba a vállalati fenntarthatósági kellő gondosságról szóló, 2024/1760/EK számú irányelv (*Corporate Sustainability Due Diligence Directive*, a továbbiakban: *CSDDD*).³⁷

A jogszabály célja, hogy elősegítse a vállalatok fenntartható és felelősségteljes működését mind a belső folyamataikban, mind pedig globális értékláncuk mentén. Az irányelv új rendelkezései előírják, hogy a vonatkozó vállalatok kötelesek felismerni és kezelni tevékenységeik kedvezőtlen hatásait az emberi jogokra és a környezetre, Európán belül és kívül egyaránt.³⁸

Kiváló összefoglalást olvashatunk Papp Tekla *Gazdaság és Jogban* megjelent írásában, amelyben a CSR kapcsán a fenntarthatósági célokat és a vonatkozó hazai és uniós (pl. *CSRD*,

CSDDD) jogi érintkezéseket, az implementációs feladatokat tárja fel.³⁹

5. AZ ENYHÍTÉS IDŐSZAKA: MÓDOSÍTÓ JOGSZABÁLYI SALÁTACSOMAGOK

Korábbi cikkemben utaltam arra, hogy a szigorúbb előírásokat tartalmazó szabályok megalkotásával egy jelentős állomáshoz értünk, ezen uniós szabályok végső célját azonban idealisztikusnak jellemeztem. Feltettem a kérdést: vajon hol van a végállomás? Kifejtettem, hogy várjuk a fejleményeket, a hatásvizsgálatok eredményeit, és nem utolsósorban a vállalatok reakcióit.⁴⁰

Ezek bekövetkeztek. A jogalkotók a cél elérésének érdekében komplex jogi támogatással jogi keretrendszert kívántak teremteni. Ez megvalósult, de a hatásvizsgálatok, tagállami visszajelzések, ellenállások a jogalkotási hozzáállás változását idézték elő. A következőkben ennek a folyamatnak a közvetlen előzményeit, kiemelt állomásait és eredményeit kívánom vázolni.

5.1. A MÓDOSÍTÓ JOGSZABÁLYI SALÁTACSOMAGOK ELŐZMÉNYEI

A 2024. novemberi budapesti nyilatkozat szerint uniós és tagállami szinten átfogó és összehangolt fellépésre van szükség a versenyképesség fellendítése érdekében. Visszautaltak az Európai Tanács 2024. áprilisi, a versenyképességet ösztönző felhívására, a ténylegesen egységes piac megvalósítására. Felkérték a Bizottságot, hogy 2025 júniusáig az egységes piac elmélyítésére vonatkozó, konkrét ütemtervet tartalmazó, átfogó stratégiát alkosson.⁴¹

Az Európai Bizottság javaslatcsomagjaiból 2025. február 26-án napvilágot látott az *Omnibus* I. és II.,⁴² amelyek – a eredmények szerint – az uniós szabályok egyszerűsítéséhez, a versenyképesség fellendítéséhez és a további beruházási kapacitások felszabadításához, egy kedvezőbb üzleti környezet megteremtéséhez vezetnek majd.

Ezek 'salátacsomagok' (a későbbiekben az eredeti, rövidített '*Omnibus*' kifejezést használok a hozzá tartozó számmal ellátva), több jogalkotási területet érintenek. A javaslatok a fenntartható finanszírozási jelentéstétel egyszerűsítését célozzák, érintik a fenntarthatósági átvilágítás,⁴³ az uniós taxo-

34 SZIKORA (2023) i. m. 32; 37. o.

35 Javaslat (2021. 04. 21.) COM(2021) 189 végleges Indokolás 1.

36 SZIKORA (2023) i. m. 37.

37 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1760 irányelve (2024. június 13.) a vállalati fenntarthatósági kellő gondosságról, valamint az (EU) 2019/1937 irányelv és az (EU) 2023/2859 rendelet módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) HL L, 2024/1760, 2024.7.5.

38 Corporate sustainability due diligence. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/sustainability-due-diligence-responsible-business/corporate-sustainability-due-diligence_en#what-are-the-estimated-costs-of-the-new-rules-for-companies [letöltve: 2024. 10. 20.]

39 PAPP Tekla: Út a CS3D-ig – Társasági jogi trendek, vonatkozások. *Gazdaság és Jog*, 2024/9–10., 4. o.

40 SZIKORA (2023) i. m. 32–40. o.

41 Budapesti nyilatkozat az új európai versenyképességi megállapodásról. Az EU Tanácsa. Sajtóközlemény 838/24. 1. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2024/11/08/the-budapest-declaration/> [megjelent: 2024. 11. 08., letöltve: 2025. 05. 20.]

42 Javaslat az Európai Parlament és a Tanács irányelve az (EU) 2022/2464 és az (EU) 2024/1760 irányelvnek az egyes fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolási és átvilágítási követelmények tagállamok általi alkalmazásának kezdőnapjai tekintetében történő módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) Brüsszel, 2025.2.26. COM(2025) 80 final 2025/0044(COD)

43 BELÉNYESI Pál – SZUCHY Róbert – ADAMOV Dávid: Understanding the Legal Aspects of the EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence. *CEE LEGAL MATTERS*, BSLaw 30 August 2024. Hits: 17600,

nómia, a szén-dioxid-kibocsátás határokon történő kiigazítására szolgáló mechanizmust és az európai beruházási programokat is. Várhatóan a szabályozás a legnagyobb vállalatokra fog koncentrálni, azokra, amelyek vélemezhetően releváns hatást gyakorolnak a környezetre.

A Bizottság versenyképességi iránytűje és Mario DRAGHI jelentése egyaránt hangsúlyozza: Európa versenyképességének és hosszú távú jólétének erősítéséhez arányos, célzott és üzletbarát szabályozás szükséges. Az adminisztratív terhek csökkentése támogatja a növekedést, munkahelyteremtést, beruházásokat és a zöld, digitális átállást. Ennek részeként a Bizottság egységes piaci stratégiát és új egyszerűsítési csomagot terjesztett elő (*Omnibus IV.*), amely a kereskedelmi akadályok felszámolására, a jelentéstételi kötelezettségek mérséklésére, a digitális megoldások előmozdítására és a szabványosításra összpontosít. Célja, hogy a ciklus végéig legalább 25%-kal, a kkv-k esetében 35%-kal csökkentse a vállalkozások adminisztratív terheit, valamint rugalmasságot biztosítson a fenntarthatósági átvilágítás zökkenőmentes bevezetéséhez.⁴⁴

5.2. AZ OMNIBUS CSOMAGOK RENDELKEZÉSEINEK HATÁSA

2025. február 26-án az Európai Bizottság közzétette az „Egyszerűsítési Omnibus Csomag” bevezetéséről szóló irányelvjavaslatot.

A javaslatot az Európai Parlament 2025 áprilisában elfogadta, és az ebből eredő (EU) 2025/794 irányelv – közismert nevén az ‘*Stop-the-clock*’ (‘öramegállító’) irányelv – hatályba lépett.⁴⁵ Fontos változtatásokat hoz mind a vállalati fenntarthatósági jelentéstételről szóló irányelvben (*CSRD*), mind a vállalati fenntarthatósági kellő gondosságról szóló irányelvben (*CSDDD*). A javaslat későbbi időpontra tolja a *CSRD* bizonyos előírásainak és a *CSDDD* végrehajtásának kezdetét.

Az ‘öramegállító’ mechanizmus bevezetését jóváhagyták, azonban a *CSRD*, a *CSDDD* és a taxonómia módosításaira vonatkozó javaslatokról az Európai Parlament csak 2025 októberében szavaz. Addig a jogszabályok eredeti rendelkezései az irányadók, vagyis a hatály és a jelentéstételi kötelezettségek változatlanok mindaddig, amíg a módosításokat hivatalosan el nem fogadják.

Táblázat: Az *Omnibus I.* és *II.* hatása – jelentősebb változások a kiemelten érintett jogszabályokban⁴⁶ (saját szerkesztés)

Vállalati fenntarthatósági jelentéstételi irányelv (CSRD)	Vállalati fenntarthatósági kellő gondosságról szóló irányelv (CSDDD)	EU Taxonómiai Rendelet ⁴⁷
Menetrend		
A nagyvállalatok és a tőzsdén jegyzett kkv-k (2. és 3. hullám) alkalmazásának kezdetét két évvel elhalasztják.	Egy évvel elhalasztva, az átültetési határidő 2027. július 26-ra tolódott, az alkalmazás első éve 2028. július 26-án lép hatályba.	Jelentéstételi kötelezettség kötelező lesz azoknak a vállalatoknak, amelyek az új CSRD hatálya alá tartoznak, és ezenfelül nettó árbevételük meghaladja a 450 millió eurót. A javaslat egy „választható” rendszert vezet be azok számára, amelyek nettó árbevétele nem éri el a 450 millió eurós küszöbértéket.
Hatály		
A jelentéstétel csak az 1000-nél több alkalmazottat foglalkoztatató és 50 millió eurónál nagyobb árbevételű vagy 25 millió eurónál nagyobb mérlegfőösszegű nagyvállalatoknak kötelező.	A nagyvállalatok által a kkv-któl és a kis, közepes piaci tőkeértékű üzleti partnerektől kérhető információk körét a CSRD VSME-jében meghatározottakra korlátozza.	Bevezetnek egy pénzügyi jelentőségi küszöbértéket (ez mentesülést eredményez bizonyos árbevétel alatti tevékenységek esetén).
Egyszerűsítés		
A Bizottság felül kívánja vizsgálni az európai fenntarthatósági jelentéstételi standardokról (ESRS) szóló jelenlegi felhatalmazáson alapuló jogi aktust, amelynek célja az adatpontok számának csökkentése és további pontosítások nyújtása. Nem lesznek ágazatspecifikus standardok.	Az értékelések gyakoriságának csökkentése (új: ötvenként) és a fenntarthatósági kellő gondossági követelmények egyéb aspektusainak egyszerűsítése (részletes értékelés csak a közvetlen beszállítóknál), valamint az éghajlatváltozási terv követelményeinek összehangolása a CSRD-vel.	A jelentéstételi sablonok száma csökken, és a (szennyezéssel és vegyi anyagokkal kapcsolatos) DNSH-kritériumok egyszerűsödnek.

⁴⁴ <https://www.ceelegalmatters.com/briefings/27311-understanding-the-legal-aspects-of-the-eu-directive-on-corporate-sustainability-due-diligence> [megjelenés: 2024. 08. 30., letöltve: 2025. 05. 20.]

⁴⁵ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1278. Az Európai Bizottság tájékoztatása, közzététel: 2025. 15. 21.

⁴⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2025/794 irányelve (2025. április 14.) az (EU) 2022/2464 és az (EU) 2024/1760 irányelvnek a tagállamok által egyes vállalati fenntarthatósági jelentéstételi és kellő gondossági követelmények alkalmazásának kezdőnapjai tekintetében történő módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) HL L, 2025/794, 2025.4.16.

⁴⁶ Táblázat: saját készítés, a tartalomhoz használt források: az érintett jogszabályok és Anna-Stina REUTER: EU Omnibus proposal: Essential insights and how to navigate the upcoming changes Feb 27, 2025, <https://n9.cl/hqdcck> [megjelenés: 2025. 02. 27., letöltés: 2025. 05. 20.]

⁴⁷ Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2020/852 rendelete (2020. június 18.) a fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról, valamint az (EU) 2019/2088 rendelet módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) 2020.6.22. HL 198/13.

6. AZ ESG-ALKALMAZKODÁS ÉS A KKV-KRE IRÁNYULÓ FIGYELEM FELERŐSÖDÉSE

A tőzsdén nem jegyzett mikro-, kis- és középvállalkozásokra vonatkozó önkéntes standardot (VSME) az EFRAG teszi közzé. 2024. december 17-én az EFRAG (European Financial Reporting Advisory Group)⁴⁸ a csomag többi részével együtt átadta a VSME-szabványt az Európai Bizottságnak. A piaci elfogadottság alapján a VSME várhatóan szabványosítja a jelenlegi többszörös ESG-adatkéréseket (amelyek jelentős előkészítési költséget jelentenek a tőzsdén nem jegyzett kkv-k számára).⁴⁹

Ennek alapján az Európai Bizottság 2025. július 30-án ajánlást adott ki a kis- és középvállalkozások (kkv-k) önkéntes fenntarthatósági jelentéséről. Az ebben szereplő standard célja az adminisztratív terhek csökkentése, mivel megkönnyíti a kkv-k számára, hogy válaszolni tudjanak a fenntarthatósági információkra vonatkozó megkeresésekre azoktól a nagyvállalatoktól és pénzügyi intézményektől, amelyek a fenntarthatósági jelentési irányelv alapján kötelező jelentéstételre kötelezettek, és értékláncukban kkv-k is jelen vannak.

A kkv-k számára készült önkéntes standardot (VSME) az EFRAG dolgozta ki, amely a Bizottság fenntarthatósági beszámolóval foglalkozó technikai tanácsadó testülete. A Bizottság arra bátorítja a nagyvállalatokat és pénzügyi intézményeket, hogy amikor fenntarthatósági adatokat kérnek a kkv-któl, lehetőség szerint ezen önkéntes standard alapján tegyék meg. A kkv-k önkéntesen is közzétehetnek fenntarthatósági információkat, ezzel elősegítve a fenntartható finanszírozáshoz való jobb hozzáférésüket, saját fenntarthatósági teljesítményük megértését és nyomon követését, ami erősíti ellenálló képességüket és növeli versenyképességüket.⁵⁰

A kis- és középvállalkozásokra az ESG közvetett módon is jelentős hatást gyakorol. Az előrelátó, proaktív hozzáállás komoly versenyelőnyt kínálhat. Az ESG-elvek bevezetésének szintje alapján négy kategóriába sorolható: a bajnokok, a bajnoki szint felé tartók, a bizonytalanok és a lemaradók. Magyarország a kkv-k ESG-alkalmazkodása szempontjából a középmezőnybe sorolható.⁵¹

PÁZMÁNDI Kinga statisztikai elemzéseket végzett a különböző vállalati formák hazai gazdaságban betöltött szerepéről, a nagyvállalatok piaci teljesítményét és a mikro-, kis- és középvállalkozások gazdasági szerepét is vizsgálva. Mindemellett felhívja a figyelmet arra is, hogy a társasági jognak a stabilitást és alkalmazkodóképességet egyaránt biztosítania kell a vállalkozást folytató gazdasági szereplők kiegyensúlyozott működése érdekében.⁵²

7. BEFEJEZÉS HELYETT

A vállalati fenntarthatóság szabályozása folyamatban van. Jelentős változásokat élünk meg. A vállalati fenntarthatóság területén jelenleg intenzív jogalkotási folyamat zajlik mind uniós, mind nemzeti szinten. Ez azt jelenti, hogy sorra születnek új jogszabályok, amelyek egyre részletesebb előírásokat tartalmaznak a vállalatok ESG-teljesítményének mérésére és közzétételére. Ezek a változások komoly hatással vannak a cégek működésére, alapvetően alakítják át a vállalatok üzleti környezetét, és hosszú távon azt célozzák meg, hogy erősítsék a fenntarthatósági teljesítményt, valamint versenyképesebbé tegyék az európai gazdaságot.

A felismerés és a cél adott. Várjuk, hogy a jogalkotói igyekezet elegendő-e, és beváltja-e a hozzá fűzött reményeket!

48 Részletes információ érhető el a szervezetről: <https://www.efrag.org/en>

49 Elisa BEVILACQUA – Chiara DEL PRETE: Voluntary reporting standard for SMEs (VSME), <https://www.efrag.org/en/projects/voluntary-reporting-standard-for-smes-vsme/concluded> A VSME magyar nyelven elérhető dokumentuma: EFRAG Önkéntes Fenntarthatósági Jelentéstételi Szabvány tőzsdén nem jegyzett kkv-k számára (VSME) 2024. december https://www.efrag.org/sites/default/files/media/document/2025-05/EFRAG_VSME_Standard_hun.pdf [letöltve: 2025. 06. 20.]

Lásd még: <https://www.efrag.org/en/projects/voluntary-reporting-standard-for-smes-vsme/concluded>

50 A Pénzügyi Stabilitás, Pénzügyi Szolgáltatások és Tőkepiaci Unió Főigazgatóságának tájékoztatása. Megjelenés ideje: 2025. 07. 30., https://finance.ec.europa.eu/publications/commission-presents-voluntary-sustainability-reporting-standard-ease-burden-smes_en

51 BUJTÁR Zsolt: Az ESG-szabályozás hatása a kis- és középvállalkozásokra Magyarországon és az Európai Unióban. *Európai Jog*, 2024/5., 13.

52 PÁZMÁNDI Kinga: Vállalatiságról gazdaság és jog határán – A Polgári Törvénykönyv jogi személy könyvének néhány elméleti és gyakorlati dimenziója. *Gazdaság és Jog*, 2024/9–10., 23–32. o.

Hrecska-Kovács Renáta*

Kiberzaklatás a gamervilágban

1. BEVEZETÉS

A digitális térben zajló kompetitív játékok közösségei nem csupán a szórakozás színterei, hanem egyre gyakrabban az online agresszió platformjai is. Jelen tanulmány célja, hogy a videojátékos környezetben megjelenő toxikus viselkedés különböző megnyilvánulási formáit – a pszichológiai háttértől kezdve a büntetőjogi és polgári jogi értékelésen át egészen az alkotmányjogi és nemzetközi emberi jogi aspektusokig – komplex módon feltérképezze. A tanulmány nem csupán az online bántalmazás jogi kategóriáit elemzi, hanem olyan kérdéseket is vizsgál, mint a játékbeli vagyon elleni támadások, a doxxing, az in-game megfigyelés és az játékosokkal szembeni verbális erőszak, miközben a prevenció és a nemzetközi jógyakorlatok is kiemelt figyelmet kapnak.

2. TOXIKUS VISELKEDÉSI MINTÁK AZ ONLINE JÁTÉKOK VILÁGÁBAN

Az online térben mutatott toxikus viselkedési minták számos formát ölthetnek: beszélhetünk általában vett online zaklatásról,¹ trollingról,² cyberstalkingról,³ gyűlöletbeszédéről⁴ és cyberbullying magatartásról.

A cyberbullying a szakirodalomban általában kifejezetten gyermekek, serdülők vagy fiatal felnőttek között zajló ismétlődő, szándékos online zaklatásként jelenik meg,⁵ amelynek fő

jellemzője a hatalmi egyenlőtlenség (pl. játékos kontextusban egy magasabb szinten álló felhasználó zaklat egy kezdőt), és célja a megalázás, kiközösítés vagy megfélemlítés. Gyakran kevésbé direkt módon nyilvánul meg, de hosszabb távon súlyos pszichés károkat okoz, a fiatalok érintettsége okán általában iskolai, nevelési szinten is kezelendő probléma, míg más zaklatási formák inkább általános személyi körre hatnak és könnyen alakulnak büntetőjogi vonatkozásúakká.

A gamervilágban megfigyelhető toxikus viselkedési minták nem sorolhatók egyértelműen egyetlen kategóriába sem, ezért csak összefoglaló kifejezéssel írhatók le, amely különböző súlyosságú és természetű megnyilvánulásokat foglal magában. Ezek lehetnek játékmekanikai (pl. griefing), verbális (pl. flaming), közösségi (pl. kiközösítés), vagy akár jogilag releváns (pl. cyberbullying, zaklatás) jelenségek. A pontos megkülönböztetés helyett a gyakorlatban célszerű e viselkedésformákat átfogó rendszerben vizsgálni, amely figyelembe veszi azok dinamikáját, hatásait és a lehetséges reakciók mechanizmusokat.

A toxikus viselkedés lehet:

- verbális (flaming,⁶ személyeskedés),
- viselkedésbeli (griefing,⁷ szándékos szabotázs),
- strukturális (pl. nemi, faji alapú kiközösítés),
- szimbolikus (megalázó avatar használata, gúnyos mémek).

Ezek közül némelyik büntetőjogilag értelmezhető (pl. gyűlöletbeszéd), más inkább etikai, közösségi normák szintjén kezelendő (pl. udvariatlanság, túlzott versenyszellem). Egy viselkedés több kategóriát is érinthet: például a trash talk lehet ártatlan játéktípus, de kontextustól függően átlépheti a cyberbullying határát; egy szarkasztikus chat üzenet lehet egyszerre trolling és becsületsértés. A toxikus viselkedés, mint ernyőfogalom lehetővé teszi a különböző megnyilvánulási formák közös elemzését, az érintett játékosok mentális egészségének komplex vizsgálatát, a közösségi szabályzatok (pl. EULA, játékmódoráció) egységesebb megközelítését.

A lenti táblázatban összegyűjtjük a különböző magatartások súlyosságbeli eloszlását, e szerint négy szintre bonthatók a toxikus viselkedési formák:

* Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Magánjogi Kutatási Főosztály, vezető kutató. E-mail: renata.hrecska@mfi.gov.hu. Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni dr. Kovács Norbert Antalnak a videojátékok gyakorlati működésével kapcsolatos szakmai tanácsaiért, észrevételeiért.

1 Bántó, tolatkodó, fenyegető viselkedés, nem feltétlenül rendszeres jelleggel.

2 Célja a provokáció, feszültségkeltés. Gyakran 'játékként' tekintenek rá, nem mindig irányul közvetlenül a konkrét személy zaklatására.

3 Kitérő, fenyegető megfigyelés, kontroll. Súlyosabb, jogilag is értékelendő kategória, gyakran bűncselekmény.

4 Elsősorban csoportok ellen irányul (nem, etnikum stb. alapján).

5 Sara L. BRYSON – Erica R. FISSEL: Adults' perceptions of emotional pain and seriousness of verbal bullying and cyberbullying incidents. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 2025, 34 (3) 387–405. o. Lásd még Achint K. HANS – Gargi RANA – Aashna NARULA: The Digital Scar: The Psychological Impact of Cyberbullying and Cyber-Victimization among Young Adults. *International Journal of Interdisciplinary Approaches in Psychology*, 2025, 3(1) 45–56. o.; Taliah PRINCE (et al.): The neural underpinnings of body image-related cyberbullying in adolescent females: A proposed neurobiological model. *Behavioural Brain Research*, 2025; Jason M. NAGATA (et al.): Cyberbullying, mental health, and substance use experimentation among early adolescents: a prospective cohort study. *The Lancet Regional Health–Americas*, 2025.; Peter Johannes SCHULZ – Marc-Olivier BOLDI – Ann VAN ACKERE: Adolescent Cyberbullying and Cyber Victimization: Longitudinal Study Before and During COVID-19. *Journal of Medical Internet Research*, 2025, 27. o.; Yaling PANG (et al.): Social network sites usage, cyberbullying perpetration, and adolescent depression: A cross-lagged panel

analysis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 2025; Sibin Mathew NESIN (et al.): Neurobiology of emotional regulation in cyberbullying victims. *Frontiers in Psychology*, 2025, 16. o.

6 Szándékosan agresszív, sértő vagy gyűlöletkeltő üzenetek küldése online gyakran dühből vagy provokáció céljából. Leggyakrabban chatfelületen (szöveges vagy hangalapú) fordul elő, célja más játékos érzelmi bántása, megalázása vagy felhargasztása.

7 Egy játékos szándékos tevékenysége, amellyel mások játékműködését rontja el anélkül, hogy nyerni próbálna. Jellemző formái lehetnek: szövetségesek kiiktatása (friendly fire), küldetések szabotálása (akár ragequit útján), játékszabályok technikai kijátszása. Oka lehet frusztráció, célja pedig bosszantás vagy szórakozás mások kárára.

- Enyhe szint – kulturális normák, viselkedési etika (pl. trash talk).
- Közepes szint – közösségi szabályzatot sért (pl. griefing, flaming).
- Magas szint – pszichológiai vagy etikai szempontból súlyos, már a kifejezett jogellenesség határán mozog (pl. cyberbullying).
- Súlyosan jogsértő szint – konkrét jogsértés (pl. gyűlöletbeszéd, zaklatás, adatvédelmi visszaélések).

Kategória	Jelenség típusa	Leírás / Jellemző	Lehetséges jogi relevancia
Árnyaltan toxikus	Trash talk	Éles, provokatív beszólások, sokszor viccként	Nem jogsértő, közösségi normák kérdése
Verbális agresszió	Flaming	Dühből eredő, sértő üzenetek	Lehet becsületsértés (Btk.)
Szabotázs	Griefing	Játék szándékos elrontása más kárára	Inkább közösségi szabályszegés, ritkán jogsértés
Kiközösítés / ignorálás	Social exclusion	Egy játékost rendszeresen mellőznek, elutasítanak	Cyberbullying része lehet, ha rendszeres és céltudatos
Pszichológiai manipuláció	Gaslighting / megalázás	Más játékos érzéseinek, észleléseinek folyamatos megkérdőjelezése	Érzelmi abúzus, de ritkán van jogi hatása
Zaklatás	Cyberbullying (zaklatás, megszegyenyítés)	Megalázás, fenyegetés, nevetség tárgyává tétel	Jogi relevanciával bír
Súlyos visszaélés	Swatting, ⁸ doxxing, ^{9, 10} cyberstalking, gyűlöletbeszéd	Közveszéllyel fenyegetés, személyes adatok terjesztése, folyamatos követés, rasszizmus	Büntetőjogi következmények (Btk., GDPR stb.)

Az egyik legsúlyosabb visszaélésként megjelölt swattinghoz fontos eset Tyler Barriss és a Wichita-gyilkosság ügye 2017-ből.¹¹ Barriss online játékosként hamis bejelentést tett a rendőrségnek, ami miatt a különleges egység lelőtt egy ártatlan férfit. Barrist 20 év börtönre ítélték, ez volt az első komoly ítélet swatting miatt.

8 A swatting egy szándékosan hamis segélyhívás (pl. bombafenyegetés vagy túszejtés) rendőrségi bejelentése valaki más nevében, azzal a céllal, hogy fegyveres rendvédelmi egységeket (pl. SWAT) küldjenek az illető lakcímére.

9 A doxxing szándékos cselekmény, amikor valaki más személyes adatait hozza nyilvánosságra az online térben az illető hozzájárulása nélkül, általában megalázás, zaklatás vagy fenyegetés céljából.

10 A doxxing és a swatting áldozatai elsősorban a gamer közösség streamerei, mert esetükben könnyebb kideríteni egy személy valós identitását, mint egy játékban. A streamerek éppen a korábban elterjedt swattingolás miatt kezdtek el gyakran a valós lakhelyüktől eltérő helyen található stúdiókból közvetíteni, illetve a hatóságok is komolyabb szűréseket kezdtek el alkalmazni a nem valós bejelentések felismerése érdekében.

11 U.S. ATTORNEY'S OFFICE, DISTRICT OF KANSAS: *California Man Sentenced In Deadly Wichita Swatting Case*; <https://www.justice.gov/usao-ks/pr/california-man-sentenced-deadly-wichita-swatting-case>.

3. A JÁTÉKPLATFORMOK ÉS KÖZÖSSÉGEK SZEREPE

A cyberbullying jelensége elsősorban a kompetitív multiplayer játékok esetében jellemző a magas érzelmi bevonódás és frusztráció, az anonimitás és deindividualizáció, a ranglétra és státuszdinamika karakterisztikái, a csoportdinamika és bűnbakképzési attitűdök, valamint a jutalmazási-büntetési rendszer hiányosságai miatt.¹²

A versengés természeténél fogva fokozza az érzelmi involváltságot, emellett a vereség, a hibák, az egyéni teljesítménykényszer és más játékosok okolása frusztrációt szül, amit agresszió formájában könnyen vezetnek le a résztvevők. Mivel a játékosok gyakran álneveket használnak, hang- és szöveges chatben kommunikálnak, a személyes megismerés korlátozottsága vagy akár teljes hiánya csökkenti a felelősségérzetet. A névtelenség felerősíti az agresszív viselkedés valószínűségét, mivel nincsenek azonnali szociális szankciók. Ezt a jelenséget nevezzük *online disinhibition effect*-nek, amellyel kapcsolatban a szakirodalom különösen a közösségi médiát szokta példának hozni a sértő kommentek elemzésekor, de ugyanígy meghatározó mozgatórugó a játékosok világában is.¹³

12 Lásd többek között Arijana MARJANOVIĆ: Social Experiences of Online Gaming: Socialisation and Cyberbullying. In: HOLY, Mirela (ed.): *Creativity 360 Degrees*. Emerald Publishing Limited, 2025. 141–150. o.; Reeve KENNEDY (et al.): Fake profiles, mean comments, and toxic communities: College students' perspectives on cyberbullying across social media platforms. *International Journal of Bullying Prevention*, 2025, 1–14. o.; Wasswa SHAFIK: Overview of Digital Age Cyberbullying. In: *Combating Cyberbullying With Generative AI*. IGI Global Scientific Publishing, 2025. 1–30. o.; Lan. Lu: Understanding Cyberbullying: Causes, Consequences and Comprehensive Intervention Strategies. *Trends in Sociology*, 2025, 3 (1) 1–20. o.; Usman NASEEM (et al.): GameTox: A Comprehensive Dataset and Analysis for Enhanced Toxicity Detection in Online Gaming Communities. In: *Proceedings of the 2025 Conference of the Nations of the Americas Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies (Volume 2: Short Papers)*. 2025. 440–447. o.; Ghanshyam Prasad DUBEY: Exploring the Complexities of Cyberbullying: A Multidimensional Analysis; <https://www.amity.edu/gwalior/journal/papers/exploring%20the%20complexities%20of%20cyberbullying%20a%20multidimensional%20analysis.pdf>; KUMAR, M. Sai Ramakrishna (et al.): Developing Ethical Generative AI Models to Combat Cyberbullying on Social Media Platforms. In: *Combating Cyberbullying With Generative AI*. IGI Global Scientific Publishing, 2025. 127–150. o.

13 Lásd többek között Ruohan WEN – Asako MIURA: Online disinhibition is not a master key: an examination of online disinhibition mechanisms. *Internet Research*, 2025, 35(7) 52–70. o.; Jin-liang DING – Yan LIN – I.–Hua CHEN: Why individuals with trait anger and revenge motivation are more likely to engage in cyberbullying perpetration? The online disinhibition effect. *Frontiers in Public Health*, 2025, 13. o. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2025.1496965>; Daniel MONTEZ – Dam Hee KIM: How do silent trolls become overt trolls? Fear of punishment and online disinhibition moderate the trolling path. *Social Media+ Society*, 2025, 11(1), <https://doi.org/10.1177/20563051251320437>; John SULER: The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & behavior*, 2004, 7(3) 321–326. o.; Erin E HOLLENBAUGH – Marcia K. EVERETT: The effects of anonymity on self-disclosure in blogs: An application of the online disinhibition effect. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2013, 18(3) 283–302. o.; Noam LAPIDOT-LEFLER – Azy BARAK: The benign online disinhibition effect: Could situational factors induce self-disclosure and prosocial behaviors? *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2015, 9(2); Silvia CASALE – Giulia FIOVARANTI – Scott CAPLAN: Online disinhibition. *Journal of Media Psychology*, 2015; Wu, Sheng-LIN, Tung-Ching-SHIH, Jou-Fan: Examining the antecedents of online disinhibition. *Information Technology & People*, 2017, 30(1) 189–209. o.

Sok játékban a rangsor és a matchmaking-elosztás felett érzett esetleges igazságtalanság,¹⁴ a státuszvesztés miatti szorongás vagy düh gyakran irányul más játékosokra például flaming, griefing formájában.¹⁵ Mindemellett a csapatjátékokban az egyének hajlamosak a hibáikat másokra hárítani – különösen, ha veszteségről van szó. A hibáztatott játékost ki-közösíthetik, megszégyeníthetik, vagy nyíltan, verbálisan bántalmazhatják. A helyzetet nehezíti, hogy vannak játékok, amelyek a toxikus viselkedést nem büntetik automatikusan, vagy a büntetőrendszer hatástalan. Emellett a trash talk kulturálisan elfogadott is lehet bizonyos közösségekben,¹⁶ így a hárítár a cyberbullying és a játéktípus között elmosódhat.

Kooperatív játékoknál nagy szerepe lehet az oda nem illő magatartás kiváltásában, hogy az mennyire gyakorolhat hatást a másik játékmenetere. Ha szükségszerűen és nagymértékben kell a játékosoknak támaszkodniuk egymásra, akkor az – a játékos személyiségétől függően – egyaránt lehet visszatartó erő, de akár ezzel teljesen ellentétesen katalizátor is. Az egyes viselkedések elbírálásánál a moderátorok vagy az ilyen szerepet betöltő alkalmazottak figyelembe szokták ezért venni a játékosok egymásra utaltságát, és ennek növekedésével a szankciók is súlyosbodhatnak.

A moderáció és a jelentések rendszere is lehet:

1. a játékba integrált
 - a) közösségen alapuló,
 - b) fejlesztői;
2. játékon kívül a fejlesztő által üzemeltetett;
3. játékon kívül a kiadó által üzemeltetett;
4. a virtuális piactér (más néven platform) által üzemeltetett;¹⁷ illetve
5. bizonyos játékoknál van olyan lehetőség arra, hogy a játékon kívül, meghatározott fórumokon 'shamingeljenek' bizonyos felhasználókat a játékbeli oda nem illő tetteiért.¹⁸

4. A ZAKLATÁS KONKRÉT TÍPUSAI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Általánosan észrevehető, hogy minden esetben gumiszbályként kerül megfogalmazásra, hogy mi minősül nem helyénvaló viselkedésnek adott játékon belül.¹⁹ Ennek oka, hogy

az elvárt viselkedési minta rengeteg tényezőn múlhat, így például az adott játék műfajától, kooperatív vagy kompetitív voltától, de függhet egy adott pályától vagy akár a választott szereptől/pozíciótól, amit a játékos betölt.²⁰

A toxikus viselkedési mintákon belül konkrét zaklató magatartásnak minősülhetnek online játékkörnyezetben tipikusan az alábbi aktivitások:

1. Ganking: egy másik játékos folyamatos leölése és ezzel a játéknak ellehetetlenítése. Különösen rosszindulatú módja az újjáéledési pontokon történő ganking-camping, azaz amikor egy ellenséges játékos táborát ver valahol a spawn-point közelében és onnan öli halomra a frissen újjáéledőket vagy a kezdő játékosokat;
2. Exploiting: a játék ismert vagy még ismeretlen hiányosságainak kihasználása. Például egy játékbeli textúra rossz beállítása miatt 'be lehet menni a falba' és onnan kifelé lehet leléni az ellenfelet úgy, hogy közben a támadó játékos sérthetetlen a fal miatt;
3. Mimicking: amikor megszégyenítés végett egy játékos valamely dolgát (legyen az játékbeli, mint például egy karakter-táncmozdulat vagy öltözk, vagy valós, mint például a mikrofonján keresztül hallható hangja) utánnozzák;
4. Ninjalooting: a játékos rosszindulatú módon, akár a rendszert kijátszva elhappolja a játékban a másik játékosnak járó és/vagy általa megszerzett zsákmányt;
5. Deranking: a játékos egy rangsorolt mérkőzésen,²¹ egy csapatban játszva – akár a saját kárára is – azért játszik ügyetlenül, hogy a játékostársa rosszabbul teljesítsen, és ezért alacsonyabb szintű besorolást érjen el;
6. Devoting/downvoting: a játékos egy játékon belüli vagy egy játékon kívüli, de a játékra vonatkoztatott szavazáson szándékosan, rosszindulatú módon leszavazza és/vagy akár további játékosokkal is leszavaztatja a játékos szavazás alatt álló teljesítményét, produktumát, hogy az az egyébként vártnál rosszabb eredményt érjen el.

Előfordulhat, hogy a rendszer kialakításának része egyfajta 'trollkodás' és a felhasználókat a fejlesztő tulajdonképpen biztatja arra, hogy ártsanak a másíknak: erre konkrét példa a Team Fortress 2, amelyben a játékosok megtámadják a Gibus (Cudar Cilinder) nevű kalapot viselőket, majd ha kellően tapasztalatlanok, akkor maguk is elkezdik hordani a szerzett

14 Elsősorban például a 'pay-to-win' (röviden P2W) megoldású játékok rendszere többször teszi össze a gyengébb játékost erősebb, sőt akár sokkal erősebb játékosokkal is, hogy szinte biztosan veszítsen. Ezzel a mechanizmussal kihasználják azt, hogy a játékos nyerni akar, azaz a helyzetét várhatóan erősíteni kívánja különböző, fejlődést elősegítő vásárlásokkal.

15 Jiushu XIE (et al.): When humanity fades: the chain roles of self-dehumanization and empathy in cyberostracism-flaming link. *Current Psychology*, 2025, 1–12. o.

16 Lásd ehhez például a Dr Disrespect nevű streamert és 'munkásságát'.

17 A Steam vonatkozó rendszere például akár játék közben is előhívható.

18 Pl. Discord-csatornákon.

19 Lásd pl. EPIC GAMES STORE: *End User Licence Agreement*, 2. License Conditions; <https://store.epicgames.com/en-US/eula>, vagy GOG User Agreement; <https://support.gog.com/hc/en-us/articles/212632089-GOG-User-Agreement?product=gog> („We spent years building GOG.COM and the GOG services, it's our little baby. It's the same for the games/videos and their respective creators/publishers. Enjoy it all, but please behave and do not cause trouble.”)

20 Konkrét példaként egy szerepjátékban három fő kategóriába eshetnek a karakterek: lehet valaki gyógyító, sebző (ezen belül közelharcos vagy távolsági harc), illetve úgynevezett tank, akinek szerepe mindig az, hogy felfogja az ellenfél sebzéseit a többi játékos elől. Ha például egy tank szándékosan, mintegy trollkodásból túl sok ellenséget szed össze, amelyek össz-sebzését már nem képes kivédeni, akkor azzal az egész csapatot is megsemmisíthet (wiping). Ez egy toxikus viselkedési forma, hiszen a csapattagok okkal számíthatnak arra, hogy a játékos tudja, hogy mennyi sebzést tud elviselni a karaktere és hogy ő mennyire ügyesen alakítja az adott pozíciót/szerepet. Egy gyógyító részéről toxikus minta lehet, ha egy nagyobb küzdelem közepén szándékosan nem gyógyít tovább például egy konkrét játékost.

21 Ilyen játékmenetek során a játékos elért eredményeit rögzíti a rendszer és azt a konkrét mérkőzésen/fordulón túlmenően is magával viszi. Ezt követően a rendszer a másik játékosokhoz viszonyított teljesítménye alapján sorolja be az adott játékost.

zsákmányt. Ezáltal azonban maguk is célponttá válnak, ugyanis a kalapot kizárólag egy könnyű, ám erőszakos módon lehetséges elérni: dominálni kell a viselőt, ami a gyakorlatban annyit tesz, hogy a támadó négyszer megöli azt a játékost (vagy segíti a gyilkosát), aki a kalapot viseli anélkül, hogy a viselő megölné vagy asszisztálna a fejedőt megszerezni kívánó játékos megölésében.²² Az eset nem egyedi és nemcsak játékméletbeli következményei lehetnek, hanem bizonyos esetekben akár valós pénzügyi kár is érheti a játékost: előfordul egy-egy játékban (pl. Grand Theft Auto 5 Online), hogy a valós vagy játékbeli valutáért cserébe megszerzett tárgyakat a játékos karakterének megölésével el lehet tőle venni.

5. A JOGI SZABÁLYOZÁS JELENLEGI HELYZETE

Kifejezetten a gamer közösségeket védő jogi szabályozás jelenleg nem ismert, ennek az az oka, hogy az online játéktérben a felhasználókat ért jogsérelmek általában nem annyira specifikusak, hogy a már ismert tényállásokba ne lennének beilleszthetők. Az irányadó jogforrási spektrumot a tanulmány későbbi részében ismertetem.

Amennyiben feljelentésre vagy bírósági kereset benyújtására kerülne sor – a szélsőséges eseteket leszámítva –, általában célszerű, ha az érintett először a fejlesztővel vagy kiadóval veszi fel a kapcsolatot. Ilyenkor a fejlesztő/kiadó belső vizsgálatot indít, amelynek mikéntjéről és/vagy eredményéről a bejelentő leggyakrabban – elsősorban a bejelentett felhasználó személyiségi jogaihoz köthető adatvédelem és a belső vizsgálatok pontos szempontjainak titokban tartása miatt – nem is kap érdemi visszajelzést azon túlmenően, hogy a bejelentését befogadták.²³

Döntésének meghozatala során a fejlesztő/kiadó a legtöbb esetben azt is szokta mérlegelni, hogy a bejelentő részéről volt-e megelőző provokáció, asszertív volt-e a kommunikációja az atrocitást megvalósító játékos felé, és komolyabb esetben azt is vizsgálja, hogy a további sérelmek megelőzése érdekében megtett-e minden szükséges lépést a játékos (például némitotta-e vagy blokkolta-e a másik játékost, esetleg jelezte-e az oda nem illő viselkedést a játékbeli klán/csapat vezetőjének).

Maga a nemzetközi tér általában nem okoz nagyobb nehézséget, mint bármely más polgári jogi vagy büntetőjogi nemzetközi jogviszony esetében, mivel a komolyabb jogi lépéseket sokszor nem is a jogsérelmet elszennedő felhasználók, hanem maguk a fejlesztők, illetve a játék kiadója teszi meg a beszerzett és kivizsgált adatok alapján. Ezt az igényérvényesítési mintázatot több esetben marketing célra is felhasználják, hiszen a felhasználói bizalmat kívánják erősíteni azzal, hogy mind a csaló, mind az egyéb okból toxikus játékosokat kiszűrik, és megteszik a szükséges intézkedéseket velük szemben.

A jogi természetű lépések típusa függhet attól is, hogy

1. az elkövetett cselekmény 'csak' etikai problémákat vet fel, vagy kárt is okozott, esetleg kifejezetten bűncselekmény-e;
2. az áldozat ismert személy-e (például streamer vagy egyéb ismert játékos), és a nyilvánosságot is bevonja-e a történetbe (akár streamelés útján, akár utólag a fórumokon megnyilvánulva);
3. a csalás és/vagy oda nem illő viselkedés egy egyszerű, esetleg rangsorolt meccsen történt-e, vagy például egy pénzdíjas – és akár közvetített – bajnokságon.

Az alkalmazandó jog területén döntő jelentőségű az, hogy adott jogi probléma a szolgáltatóval, ezen belül a játék fejlesztőjével/kiadójával vagy a játékaruházzal/'launcherrel', illetőleg a játékostárssal/felhasználóval szemben merül-e föl. Egyetlen toxikus viselkedési mintából származó jogsérelem összesen három különböző eljárást is indukálhat: egyrészt a játékos magánszemély felelősségre vonható a tanúsított magatartásért, másrészt a játékaruház ellen igény érvényesíthető például azon az alapon, hogy milyen játékokat engedélyez értékesíteni/beszerezni a saját felületén, harmadrészt pedig a játék fejlesztőjével/kiadójával szemben igény érvényesíthető, ha nincsenek megfelelő védelmi mechanizmusok beépítve a jogsértő magatartásokkal szemben.

A platformokkal szembeni igényérvényesítésre vonatkozó joghatóságra és alkalmazandó jogra vonatkozó információt a legtöbb esetben a végfelhasználói licencszerződés (End User Licence Agreement, EULA) rendezzi, amelyet minden szolgáltató esetében még a szolgáltatás tényleges igénybevétele előtt köteles elfogadni a felhasználó. Arra érdemes figyelni, hogy sok esetben külön EULA vonatkozik az egyes játékokra és a platformszolgáltatókra, így az eljárás jogalapjától függően szükséges ellenőrizni az irányadó jogot.

A játékosokkal szemben történő igényérvényesítés kapcsán fontos szempontok, hogy az elkövető és az áldozat sok esetben különböző országban él, a zaklatás egy globális platformon (pl. Discord, Twitch, Fortnite, World of Warcraft) történik és az adatok külföldi szerveren tárolódnak. A Róma II. rendelet (864/2007/EK)²⁴ 4. cikke alapján kárfelelősség vonatkozásában a lex loci damni elvét szükséges alkalmazni, azaz főszabály szerint azon ország joga irányadó, amelyben a kár bekövetkezik.

Személyiségi jogi jogsértések esetén alapvetően irányadó lesz az a jog, ahol a tartalom elérhetővé válik, és ezzel egyidejűleg vizsgálandó, hogy hol fejt ki hatást a sérelmet szenvedett félre²⁵ – így magyar felhasználó sérelmére elkövetett jogellenes magatartás esetén szintén a magyar jog alkalmazható, illetve a Brüsszel I. rendelet 7. cikk 2. pontja alapján megállapítható

22 Lásd pl. STEAM: *Team Fortress 2 Etiquette, Unspoken Rules and the Ultimate Beginner's Guide*; <https://steamcommunity.com/sharedfiles/filedetails/?id=665120500>; REDDIT: *New players when they get the Gibus*; https://www.reddit.com/r/tf2/comments/jvub33/new_players_when_they_get_the_gibus/.

23 Lásd pl. BLIZZARD: *Report Ongoing Harassment in World of Warcraft*; <https://us.battle.net/support/en/article/8159>. „[S]upport is unable to release details regarding the investigation's findings, or its final outcome, due to privacy associated with these investigations.”

24 Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=celex:32007R0864>.

25 Lásd pl. LINDROOS-HOVINHEIMO, Susanna: Jurisdiction and personality rights – in which Member State should harmful online content be assessed? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 29(2), 2022, 201–214. o. <https://doi.org/10.1177/1023263X221076392>.

a magyar joghatóság²⁶ is.²⁷ Büntetőjogi jogsértések esetén a magyar jogot szükséges alkalmazni minden olyan, magyar állampolgár sérelmére nem magyar állampolgár által külföldön elkövetett cselekményekre is, amely a magyar törvény szerint büntetendő.²⁸

6. A TOXIKUS VISELKEDÉSMINTÁK ALKOTMÁNYJOGI ÉS NEMZETKÖZI EMBERI JOGI ÖSSZEFÜGGÉSEI

6.1. ALKOTMÁNYOS ALAPJOGOK ÉRINTETTSÉGE

Az online térben jelen lévő toxikus magatartásminták sokszor nemcsak jogellenes cselekmények, hanem egyben súlyos alapjogsértések is. Az állam részéről éppen ezért aktív fellépés szükséges: megfelelő szabályozás, áldozatvédelem, oktatás, platformszintű normák ösztönzése révén. Tudatosítani szükséges, hogy a játékvilág és digitális közeg alkotmányos értékrend alá kell, hogy tartozzon – különösen, ha gyermekeket érint.

Elsődleges érintett területként az emberi méltósághoz való jog megsértését (Alaptörvény II. cikk) szükséges említeni, amely különösen egyértelmű, ha megalázó,²⁹ fenyegető vagy kirekesztő³⁰ a magatartásforma. Ez egy abszolút jog, amely nem korlátozható, így az elkövető nem hivatkozhat például a véleménynyilvánítás szabadságára. Utóbbit (Alaptörvény IX. cikk) azért érdemes kiemelni, mert a toxikus magatartást gyakorlók gyakori érve, hogy mindaz, amit tettek,

a játék része³¹ vagy csak ugratták a másikat.³² Az érintett szabadságjog korlátozható, ha mások jogait sérti azáltal, hogy kimeríti például a zaklatás vagy a gyűlöletbeszéd tényállását, illetőleg személyiségi jogsértést valósít meg. A játéklplatformok moderációs tevékenysége mögött sokszor ez az alkotmányos konfliktus áll: az emberi méltóság védelme a szólásszabadság biztosításával szemben.

Ezen a ponton érdemes a Gamergate³³ néven ismertté vált gyűlöletkampányra utalni, amely részeként 2014–2015-ben doxxing, fenyegetések, szexista támadások révén több, a videojáték-iparban tevékenykedő nőt zaklattak. Bár rendőrségi eljárások indultak, nehéz volt felelősségre vonni az elkövetőket. Néhány egyedi esetben történt eljárás, de a mozgalom – mivel nem volt szervezett, és a zaklatók sokszor álnéven vagy VPN³⁴ mögül cselekedtek – egésze nem került bíróság elé. A legnagyobb hatása inkább társadalmi és technológiai volt: a platformok szabályzatainak szigorításához és az online zaklatásról való párbeszéd elmélyítéséhez vezetett.

A magánélethez és személyes adatokhoz való jog (Alaptörvény VI. cikk) az online térben is érvényesül, amit sért a doxxing, a felhasználói fiók feltörése, valamint képek és üzenetek engedély nélküli megosztása. A gyermekek fokozott védelme (Alaptörvény XVI. cikk) kapcsán ki kell emelni az állam alkotmányos felelősségét mind a jogalkotásra, mind a jogalkalmazásra nézve az áldozatok és fiatalok elkövetők kapcsán egyaránt.

6.2. EMBERI JOGI DIMENZIÓ A NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK ALAPJÁN

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (1950)³⁵ három ponton kapcsolódik a toxikus online magatartás témaköréhez. A 8. cikk a magánélet tiszteletben tartásához való jogról szól: ezt sérti az online zaklatás, fenyegetés, doxxing stb. A 10. cikk a véleménynyilvánítás szabadságát érinti, amely – mint fentebb is jeleztem – korlátozható, ha mások jogait sérti. A 14. cikk

26 BARTÓKI-GÖNCZY Balázs: Joghatósági kérdések az interneten elkövetett személyiségi jogi jogsértések esetén – Különös tekintettel az európai és amerikai gyakorlatra. In *Medias Res*, 2012/1., 91–104. o.

27 Valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy más tagállamban az alábbiak szerint perelhető: jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben annak a helynek a bírósága előtt, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet. Lásd Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=celex%3A32012R1215>.

28 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 3. § (2) bekezdés b) pont.

29 Itt érdemes kiemelni különösen a nőkkel szembeni általános lekezelő bánásmódot, amely tipikusan megnyilvánulhat a jellemzően férfiakból álló gamer közösség részéről abban, hogy nem bíznak a női játékos képességeiben, illetve szexuálisan vagy arra irányuló módon zaklatják. Lásd pl. BOT_OLIVER (Instagram): *Meeting women is CS2*; <https://www.facebook.com/reel/713652111615059>; illetve ennek parodisztikus bemutatását a következő videóban: VIVA LA DIRT LEAGUE: *Marketing to women – girl gamers*, <https://www.youtube.com/watch?v=6ah4mbOxL7M>; VIVA LA DIRT LEAGUE: *When you're just a girl*, <https://www.youtube.com/watch?v=iBhcQeNd5AM>; VIVA LA DIRT LEAGUE: *Being a girl in chat*, <https://www.youtube.com/watch?v=ISvFJw9JMI>; VIVA LA DIRT LEAGUE: *Finding a female ally in-game*, <https://www.youtube.com/watch?v=UP3Zz7M5X6s>.

30 Kirekesztő magatartásra példa lehet, amikor látható más játékos számára is egy adott karakter felszerelése, és amennyiben a karakter felszereltségének a szintje nem elég magas, akkor nem fogadják be őt a csapatba vagy egy-egy játékmenetbe. Így viszont adott esetben ez éppen a kirekesztett játékos további fejlődésének szabhat határt.

31 Ez a hivatkozás tulajdonképpen kimerítheti a joggal való visszaélést, amelynek tilalma a játékok esetében is alapelv.

32 Ezzel kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy bizonyos platformok eleve reagálnak erre a játékos attitűdre explicit szabályozással. A GOG például külön felhívja a figyelmet a magatartási szabályzatának 2.16-os pontjában, hogy még viccként sem tűrik meg a toxikus viselkedést. Lásd GOG: *GOG Code of Conduct* (effective from 17 February 2024); <https://support.gog.com/hc/en-us/articles/16033977811613-GOG-Code-of-Conduct-effective-from-17-February-2024?product=gog>.

33 Christopher J. FERGUSON – Brad GLASGOW: Who are GamerGate? A descriptive study of individuals involved in the GamerGate controversy. *Psychology of Popular Media*, Vol 10(2), Apr 2021, 243–247. o.; Torill Elvira MORTENSEN – Tanja SIHVONEN: Negative Emotions Set in Motion: The Continued Relevance of #GamerGate. In: Thomas J. HOLT – Adam M. BOSSLER (eds.): *The Palgrave Handbook of International Cybercrime and Cyberdeviance*, Cham: Springer International Publishing, 2019. 1353–1374. o.

34 A VPN (Virtual Private Network, azaz virtuális magánhálózat) olyan titkosított adatkapcsolatot biztosító technológia, amely lehetővé teszi a felhasználó internetes tevékenységének földrajzi és technikai álcázását, valamint a hálózati kommunikáció védelmét harmadik személyek hozzáféréseivel szemben. Alkalmazása adatbiztonsági, személyiségi jogi és tartalom-hozzáférési szempontból is releváns.

35 EURÓPAI TANÁCS: *Emberi Jogok Európai Egyezménye*, 1950; https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun.

pedig a diszkrimináció tilalmát hangsúlyozza, ami különösen fontos, ha a sérelmet okozó fél kisebbségi játékosokat céloz a tevékenységével (pl. etnikai, nemi,³⁶ vallási alapon megkülönböztetve őket).

Az ENSZ 1989-es Gyermekjogi Egyezménye³⁷ a 16. cikkben a magánélethez való jogról, a 19. cikkben pedig az erőszakos cselekményektől való védelemről rendelkezik. Ebből az instrumentumból is ered az államnak az aktív fellépési kötelezettsége a gyermekek online védelmére. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának (UNICEF) ajánlásai³⁸ nyomán a digitális térben való gyermekvédelem ma már nemzetközi jogi standard.

Az állam felelőssége mellett azonban szükséges megemlíteni, hogy a játékokba sok esetben ma már fejlesztői szinten integrálnak a gyermekeket célzó védelmet, a játékon kívül a fejlesztőnek és a kiadónak fellépési és együttműködési kötelezettsége van, az oktatási intézmények és az érintett hatóságok (például rendőrség) edukációs és prevenciós kötelezettséggel bírnak. Mindezen felül magának az áldozatnak is kárminimalizálási kötelezettsége van (pl. némitsa vagy blokkolja az elkövetőt), és gyerek esetében a szülők vagy egyéb gondviselők felelőssége is kiemelendő.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája³⁹ három cikkben érintett: az 1. cikk az emberi méltóságról, a 7. cikk a magánélet védelméről, a 24. cikk pedig a gyermek jogairól rendelkezik. Lényeges, hogy az Európai Unió digitális szolgáltatásokat szabályozó csomagja (Digital Services Act)⁴⁰ is erre épül.⁴¹

6.3. JOGESETEK ÉS IRÁNYADÓ GYAKORLAT

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának két ügyét mindenképpen érdemes kiemelni a téma kapcsán: az egyik a Delfi AS v. Észtország (EJEB, 2015),⁴² amelyben a bíróság a hírportált felelőssé tette a felhasználói gyűlöletbeszédért, és egyben kiemelte a platformok felelősségét. Az eset nem áll közvetlen kapcsolatban a játékiparral, azonban néhány megállapítást akár játéktplatformok chatsobáira is lehet alkalmazni.

A másik ügy a López Ribalda v. Spanyolország (EJEB, 2019),⁴³ amelyben kamerás megfigyelés jogszerűsége kapcsán indult eljárás a magánélet védelme érdekében. A tanulmány

későbbi részében még lesz szó az in-game megfigyelésről,⁴⁴ amelyre analóg érvelésként hozható ez az ügy.

7. LOPÁS A VIRTUÁLIS TÉRBE ÉS EGYÉB BÜNTETŐJOGI ASPEKTUSOK

A videojátékok világában a virtuális javak (in-game valuták, eszközök, skinek) nem csupán szórakoztató elemek, hanem piaci értékkel bíró vagyontárgyak.⁴⁵ A megszerzésük érdekében alkalmazott pszichológiai nyomásgyakorlás és zaklatás pedig egyre gyakoribb jelenség a gamer közösségekben.⁴⁶

7.1. LOPÁS A JÁTÉKOKBAN

Ha elsőként a lopás tényállásából indulunk ki, amely szerint az elkövető idegen dolgot tulajdonít el, akkor a virtuális javak jogi minősítésével kapcsolatban fel kell tennünk a kérdést, hogy dolog-e a játékbeli érték vagy a felhasználói fiók? A játékbeli eszköz funkcionálisan dologként viselkedik, azaz vagyoni értéket képvisel, a játék keretei között forgalomképes,⁴⁷ a felhasználótól esetenként elvonható, azaz jogi védelem illeti meg. A felhasználói fiókkal kapcsolatban ugyanaz a helyzet, mint amikor domain-neveket, Facebook-csoportokat, Instagram-profilokat – a szolgáltatói szabályzat ellenére – ruháznak át, holott ezek dologi jellege fel sem merülhet.⁴⁸ Ezek esetében elsősorban adminisztrációs jogok átruházásáról lehet szó, így a játékos fiókok esetében is ezt a jogot lehetséges ellopni. Egyetérték Köhidi Ákossal⁴⁹ abban, hogy a dolog fogalmát ilyen módon valójában nem szükséges tágitani: ha az adott virtuális dolog létét és értékét egy virtuális rendszer keretei biztosítják, akkor azzal szembesülhetünk, hogy a jog és a szoftver

36 Az etnikai és nemi hovatartozás legtöbbször a hang alapú kommunikáció során derül ki akár a hangmagasság, hangszín, akár akcentus vagy beszédstílus alapján.

37 UN: *Convention on the Rights of the Child*; <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>

38 See UNICEF about child safety; <https://www.unicef.org/documents/child-safety-online>; <https://www.unicef.org/stories/how-to-stop-cyberbullying>

39 Az Európai Unió Alapjogi Chartája: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:L33501>.

40 EUROPEAN COMMISSION: *The Digital Services Act*; https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en, illetve Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A02022R2065-20221027>.

41 Lásd pl. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/library/digital-services-act-dsa-explained-measures-protect-children-and-young-people-online>

42 Delfi AS v. Észtország; <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155105>.

43 López Ribalda v. Spanyolország; <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-197098>.

44 Az in-game stalking sok esetben a ganking előszobájára, illetve való életbeli ismeretség esetén akár egy játékba történő belépés esetén következtetni lehet a felhasználó tényleges földrajzi helyére is. Például ha kifigyeli egy játékos, hogy mikor lép be a másik és tisztában van azzal, hogy otthonról vagy valamely barátjának/rokonának a lakásából szokott játszani, akkor nagy valószínűséggel ismerheti a játékos aktuális tartózkodásának helyét.

45 Kiemelten fontos ez akkor, ha nemcsak játékbeli valutákat vagy más dolgokat lehet kapni értük cserébe, hanem akár a játékba integrált, akár más online felületen létrehozott piactéren valódi pénzért értékesíthetők is. Érdemes tehát vizsgálni az adott felhasználó – és az általa a játékban birtokolt tárgyak/képességek – piaci értékét, tehát azt, hogy azokat mennyi időbe/erőfeszítésbe és akár játékbeli- vagy valós valutába került megszerezni.

46 Ennek parodisztikus bemutatásaképpen lásd pl. VIVA LA DIRT LEAGUE: *Taking advantage of noobs*; https://youtu.be/Dn33_uncuzk?si=3qV_UWA8cJcdkxH.

47 Előfordulhat, hogy a játék maga megengedi a dolog cseréjét/eladását egy másik játékosnal/játékosnak, vagy ha nem is engedi meg, akkor a fejlesztő/kiadó a cseréhez/értékesítéshez egyedi mérlegelés alapján hozzájárulhat. Például a World of Warcraftban a legtöbb tárgy a játékba beépített aukciósház által vagy közvetlenül a másik játékoskal cserélhető, vagy akár nem-játékos karakternek (NPC) eladható. Maga a karakter ugyanakkor nem játszható át egy másik játékosnak, holott az is képvisel vagyoni értéket, ha másért esetleg nem is, de legalább a fejlesztésére szánt idő és energia miatt mindenképpen.

48 Nem ezt az álláspontot követi a *Kremen kontra Cohen* ügyben az Egyesült Államokban hozott döntés, amelyben a bíróság megállapította, hogy a domain nevek immateriális jellegük ellenére Kaliforniában polgári jogi átadás tárgyát képezik. (<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/99/1168/2290571/>).

49 KÖHIDI ÁKOS: A virtuális valóság pseudorealiáinak polgári jogi vizsgálata. In *Medias Res*, 2022/2. 55–66. o.

között jogérvényesítési szempontból nincs érdemi különbség, hiszen a programkód garantálja, hogy a felhasználó használhatja az adott virtuális dolgot és rendelkezhet vele. Mindezzel együtt álláspontom szerint a jogalkotónak – ha a dolog fogalmi körét tágítani nem is szükséges –, azért érdemes lehet a 'digitális dolog' vagy 'virtuális vagyon' fogalmát beemelni a Btk.-ba, illetve más releváns jogszabályokba (pl. Ptk.).

A végfelhasználói szerződések alapján a szolgáltatók saját szabályrendszert alkothatnak, amely a virtuális világ kvázi jogrendszere lesz, valós jogi alapja pedig egy kötelmi jogi viszony. Kőhidi arra a következtetésre jut, hogy ennek alapján azonban a jogosulti igények nem mindenkié, hanem csak a felhasználóval szerződéses jogviszonyban álló üzemeltetővel szemben merülhetnek fel (azaz nem feltétlenül a közvetlen jogsértővel, hanem a jogsértést lehetővé tevő vagy az ellen időben fel nem lépő üzemeltetővel szemben). A jelenlegi helyzet alapján tehát a végfelhasználói szerződésekbe foglalt feltételek erősebbek, mint a tulajdonszerű jogosultságok, ugyanis ez utóbbiak függnek az előbbitől (tulajdonképpen kötelmi alapon abból származtathatók, nincs önálló dologi jogi státuszuk). A fiók feltörése tehát nem lopás, hanem információs rendszer vagy adat megsértése (Btk. 423. §), a játékbeli vagyoni érték jogosulatlan elvétele pedig lehet csalás (Btk. 373. §), kényszerítés (Btk. 175. §) vagy zsarolás (Btk. 367. §), azaz a játékos megfélemlítésén, fenyegetésén keresztül történő erőszakos követelés (pl. egy legendás tárgy átadásának követelése cserébe azért, hogy ne törje fel a teljes fiókot az elkövető).

Talán egyre több nemzeti jogrendszer igyekszik a játékbeli lopásokat és rablásokat valamilyen formában, de mindenképpen többé-kevésbé proaktívan kezelni. Ennek egyik megnyilvánulása egy 2012-es holland eset,⁵⁰ amikor a legfelsőbb bíróság két fiátalt elítélt, amiért egy játékbeli kardot és pánccelt erőszakkal elvettek egy társuktól.⁵¹ Az esetet valódi rablásként kezelték, bár az ügy felvetette a szokásos kérdéseket: a Runescape szabályai nem engedélyezik a tárgyak ellopását, és úgy vannak kialakítva, hogy lehetetlenné tegyék a tárgyak illegális átadását, így első ránézésre nem világos, miért részesítette a bíróság előnyben a rablás minősítést a hackelés és az adatok átadása helyett. Ezt megerősíti az a tény, hogy általában lopás vagy rablás esetén a tulajdonos elveszíti a tulajdonjogát, de a virtuális tárgyak tulajdonosa a játék készítője, aki nem veszít semmit. Ezért a lopásnak vagy rablásnak minősített tényállás két vagy több avatár között valósul meg, a tulajdonos mindent látó szeme előtt, ami nem tényállásszerű helyzet. Ugyanakkor ebben az ügyben egy nagyon fontos, jogi relevanciával bíró körülmény még fennállt, ami komoly befolyással bírt a bíróság által adott értékelésre: a valós életben fizikai bántalmazás útján kényszerítették a felhasználói fiók tulajdonosát, hogy adja át a tárgyakat a két elkövető részére a játékban.

50 ECLI:NL:HR:2012:BQ9251; <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2012:BQ9251>. Hasonlóan jelentős eset volt Hollandiában a *Habbo Hotel*-ügy (LODDER, Arno R.: The 2009 Dutch Convictions on Virtual Theft Conflict Resolution in Virtual Worlds: General Characteristics. In: CORNELIUS K. – HERMANN, D. (eds.) *Virtual Worlds and Criminality*; <https://ssrn.com/abstract=1590144>).

51 Arno R. LODDER: Dutch Supreme Court 2012: Virtual Theft Ruling a One-Off or First in a Series? *Journal of Virtual Worlds Research*, September, 2013, Vol. 6, No. 3. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2327008.

Hasonló esetek történtek Kínában is MMORPG⁵² játékok kapcsán. 2006-ban a Dong Meng és Likang He nevű vádlottakat elítélték, miután hackelésre alkalmas programok segítségével 32 298 Q-coin-t és 194 játékidő-kártyát loptak el. Ez az eset fontos precedenst teremtett, mivel a kínai bíróságok a virtuális javak elleni bűncselekményeket a hagyományos tulajdon elleni bűncselekményekkel egyenértékűnek tekintették.⁵³ 2005-ben a 41 éves Qiu Chengwei közösen szerzett egy értékes virtuális kardot (a 'dragon sabre'-t) egy másik játékkal, Zhu Caoyuannal a *The Legend of Mir 3* nevű játékban. Zhu eladta a kardot az eBay-en, amiért Qiu a valóságban megölte őt. Ez az eset rávilágított arra, hogy a virtuális javakhoz fűződő érzelmi és gazdasági értékek milyen súlyos következményekkel járhatnak.⁵⁴ Szintén 2005-ben a Ningbo Haishu Kerületi Bíróság elítélte Zhang Bint, aki más játékosok fiókjait feltörve lopott el virtuális tárgyakat. A bíróság megállapította, hogy a virtuális tárgyak lopása a hagyományos lopás bűncselekményének minősül, mivel ezek a tárgyak értékkel bírnak és átruházhatók.⁵⁵

A folyamatos jogfejlődés része, hogy az Európai Bíróság egyes döntései⁵⁶ már elismerik a digitális javak egy részének piaci értékét,⁵⁷ és támogatják jogi védelmüket.

7.2. EGYÉB BÜNTETŐJOGI TÉNYÁLLÁSOK A JÁTÉKBELI VISELKEDÉSSSEL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

Az online játéktérben felmerülhet releváns büntetőjogi tényállásként az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (Btk. 375. §), amikor hamis identitást használ a felhasználó, a social engineering eszközeit vagy keylogger programot alkalmaz, és szándékosan megteveszti a másik felet, ezzel pedig kárt okoz.

Érdemes említést tenni a zaklatás (Btk. 222. §), illetve súlyosabb esetben az internetes agresszió (Btk. 332/A. §) tényállásáról is. Utóbbi egy új bűncselekmény a magyar Btk.-ban, amelynek rendelkezései 2025. január 1-jén léptek hatályba az Országgyűlés Igazságügyi Bizottságának törvényjavasata alapján.⁵⁸ A tényállás lényege szerint nagy nyilvánosság előtt elektronikus hírközlő hálózat útján beazonosítható személlyel vagy személyekkel szembeni erőszakos és halált okozó vagy

52 Az MMORPG (Massively Multiplayer Online Role-Playing Game) olyan internetalapú, valós időben zajló szerepjáték, amelyben nagyszámú felhasználó interakciója zajlik egy közös, tartósan fennálló virtuális világban. A játékosok egyedi karaktereket irányítanak, fejlődnek, erőforrásokat gyűjtenek, feladatokat oldanak meg, miközben strukturált közösségi és gazdasági rendszerbe illeszkednek.

53 Huawei WANG: How to deal with virtual property crime: Judicial dilemma and a theoretical solution from China. *Computer Law & Security Review*, Volume 49, July 2023; <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105808>.

54 NBC News: Chinese online gamer gets life for murder; <https://www.nbcnews.com/id/wbna8143073>.

55 Madelyn MA: *Criminal prosecution for virtual property theft*. Lexology, December 30 2008; <https://www.lexology.com/library/document.ashx?g=37c0a75b-e68c-4e7b-883a-ce3f7e10c309>.

56 Pl. C-264/14 – Skatteverket kontra David Hedqvist; <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-264/14>.

57 Lásd pl. kriptovaluták és NFT-k jogi helyzete.

58 Lásd BÁRKI Pál: *Az internetes agresszió jogi és büntetőjogi szabályozása*, 2025. február 26.; <https://batki.info/internetes-agresszio-btk/>.

különös kegyetlenséggel elkövetett büntetendő cselekményre irányuló szándékot vagy kívánságot fejez ki az elkövető.

Emellett felmerülhet kérdésként az is, hogy vajon büntetőjogi relevanciával bírhat-e, ha például egy streamer a közvetítés során dühében eltöri a klaviatúrát egy vesztés forduló után? Amennyiben a jelenet látható a nézők számára, az eset garázdaságnak (Btk. 339. §) is minősülhet, hiszen alkalmas arra, hogy másokban megbotráncolást, esetleg riadalmat keltsen.

Büntetőjogi dilemmát jelenthet a bizonyítási nehézség problematikája is, mert nem minden esetben van arra mód, hogy egy skin vagy virtuális tárgy elvételére vonatkozó feltételvezését vagy állítását a felhasználó alátámaszthassa. Sok esetben informatikai úton igazolást nyerhet egy jogosulatlan tranzakció, ehhez azonban elkerülhetetlen a szolgáltató (játékfejlesztője/kiadója, esetlegesen a játékáruház) részvétele a bizonyítási eljárásban.⁵⁹

A büntetőjogi vonatkozású eljárásokat sok esetben az a tény is árnyalja, hogy – akár a végfelhasználói szerződésben foglalt korhatár ellenére – gyermekkorú és fiatalok felhasználók okoznak kárt. Ezek a felhasználók az online világban éppúgy hiányosságokat szenvednek belátási képességben, mint a valós világban, illetőleg a resztoratív szankciótan irányadó rájuk nézve, ezért a felelősségre vonásuk lehetősége korlátozott.⁶⁰

8. A GAMEREKET JELLEMZŐEN ÉRINTŐ SZEMÉLYISÉGI JOGI SÉRELMEK A POLGÁRI JOG ALAPJÁN

8.1. JELLEMZŐ SZEMÉLYISÉGI JOGI SÉRELMEK

A személyiségi jogok megsértése (Ptk. 2:42–2:54. §) számos formában lehetséges az online játékok világában. Akár nyilvános megszegényítés, zaklató üzenetek, megalázó videók, lejáratás (pl. 'noob listák', streaming során kigúnyolás) formájában érkezhettek a támadások, amelyekkel a becsület és/vagy jó hírnév megsértését is megvalósíthatja az elkövető játékos. Bizonyos megtévesztő manipulációk is ide tartozhatnak, amikor valótlan információk terjesztésére vagy lejárató kampányokra kerül sor egy adott szerveren vagy közösségben.

A magánélet megsértése körében súlyos jogellenes magatartás lehet a személyes adatok, képek, IP-cím vagy tartózkodási hely nyilvánosságra hozatala, azaz a korábban már hivatkozott doxxing.

Sértheti egy játékos a névviseléshez való jogot is, ha valaki más nevében vagy hasonló névvel jelenik meg, és ezzel rontja a nevet eredetileg viselő játékos hírnevét.

⁵⁹ Az in-game logging, azaz a játékbeli naplózás szerepe ezen a területen jelentős: ez azt jelenti, hogy a játék rendszere naplózza, vagy akár a visszaállíthatóság és a nyomon követhetőség érdekében le is menti valahová az elért eredményeket, megszerzett tárgyakat, chatboxba írt szövegeket, stb. Ezen adatok kinyerése – amennyiben az nem a felhasználó saját rendszerén került rögzítésre – értelemszerűen elsősorban a fejlesztők dolga.

⁶⁰ KÖHALMI Máté: A fiatalokrákra vonatkozó büntető anyagi jogi szabályozás története. <https://ujbtk.hu/kohalmi-mate-a-fiatalokrakra-vonatkozobunteto-anyagi-jogi-szabalyozas-tortenete/>.

A Ptk. szerinti jogkövetkezmények lehetnek a jogsértéstől való eltiltás, a jogsértő állapot megszüntetése, az eredeti állapot helyreállítása, sérelemdíj megállapítása (Ptk. 2:52. §),⁶¹ illetve szerződésen kívüli károkozásból (Ptk. 6:518–6:540. §) eredő kártérítés, ha vagyoni kár is felmerül (pl. streamert egy adott platformról kitiltanak, fiókját felfüggesztik és/vagy elveszti egy szponzorációs szerződését és a nézőit valótlán vádask terjedése miatt).

8.2. A PLATFORM ÉS KÖZVETÍTŐ SZOLGÁLTATÓK FELELŐSSÉGE

Bár a platformok általában csak közvetítő szolgáltatók, ha nem tesznek eleget moderálási kötelezettségüknek (pl. tudnak az adott toxikus tevékenységekről, de nem tesznek ellenük semmit vagy lehetővé teszik, hogy másokat megalázó tartalom hosszabb ideig elérhető maradjon), akkor a magyar bírói gyakorlatban is felmerülhet a felelősségük.

Egy oda nem illő viselkedést tanúsító játékost a különböző rendszerek/játékok/fejlesztők többféle módon szankcionálhatnak, és ezek a szankciók értelemszerűen együttesen is kiszabhatóak:

1. eredeti állapot helyreállítása;
2. aktuális meccsről kitiltás;
3. rangsorolt meccsekről kitiltás, illetve ebben az esetben, ezzel egy időben garantált, hogy az adott felhasználónak hivatalos, valós (értsd: megrendezett és akár belépődíjjal rendelkező, akár stadionokban is közvetített) versenyeken/bajnokságokon sem lehet részt venni;
4. bizonyos felhasználói funkciók korlátozása – például a játékos hosszabb-rövidebb ideig vagy akár végleg nem írhat a chatbe, vagy nem cserélhet tárgyakat stb.;
5. felhasználó ideiglenes/állandó felfüggesztése;⁶²
6. felhasználó törlése;
7. játékbeli csalás esetén humoros szankció, és egyre szélesebb körben alkalmazzák, hogy a felhasználót nem függesztik fel,⁶³ hanem a rendszer kizárólag olyan játékosokkal sorolja egy meccsbe, akik szintén csalók, és ezzel gyakorlatilag kiegyenlíti az esélyeket.

⁶¹ Például egy gamer mentális megterhelést szenved, mert hónapokon át lejáratották vagy kigúnyolták, ezért elveszíti közösségi helyét vagy szerepét a klánban. Ugyanakkor például egy elvesztett karakter fejlesztésére fordított idő és energia kompenzálása is ide sorolható.

⁶² Bizonyos rendszerek/fejlesztők – főleg a komoly visszaélések esetében – akár hardveres kitiltást (hardver-ban) is alkalmaznak, ami azt jelenti, hogy hiába regisztrál egy új felhasználót az érintett fél vagy vásárolja meg újra a játékot, nem tud az aktuális eszközével (PC-vel vagy játékkonzollal) újra az adott játékkal játszani, mert a rendszer nem engedi az eszköz egyedi azonosítói alapján. Ezt a fajta szankciót leginkább az ingyenesen elérhető és főleg azon belül is a kompetitív – és akár bajnokságokkal is rendelkező – játékoknál szokták alkalmazni, mivel ezek esetében túlnyúl egyszerű lenne egy új e-mail-címmel ismét regisztrálni.

⁶³ Ennek oka a fogyasztóvédelmi aggályok elkerülése, mivel a játékot a felhasználó legálisan megvásárolta, így annak funkcióinak használatára teljes körű jogosultságot szerzett.

Érdemes figyelemmel lenni arra a körülményre, hogy mindenkinek érdekében áll a lehető legkisebb szankcióval a lehető legnagyobb visszatartó erőt megteremteni. Így az arányosság elvén belül is érdemesebb a legalacsonyabb szintű büntetéssel szankcionálni kezdetben.⁶⁴ A rövid, ismétlődő büntetések gyakran hatékonyabbak a viselkedés formálásában, mint a végleges kizárás, mert a játékos visszatérhet, és közben internalizálja a szabályokat.

Itt érdemes említést tenni a Tyler1-ügyről: Tyler1 (Tyler Steinkamp) egy rendkívül népszerű streamer, aki League of Legends játékosként lett ismert. Hírhedtté vált azonban toxikus viselkedéséről, különösen verbális agressziójáról, szándékos intingjeiről⁶⁵ és más játékosok megszegényítéséről. A Riot Games ezért 2016-ban globálisan kitiltotta, IP-alapon is. 2018-ban azonban nyilvánosan visszaengedték a játékba, amely lépéssel hatalmas médiahullámot generáltak. Tyler1 visszatérésekor több száz ezres nézettséget ért el a Twitch-en, amely körülmény ingyen reklám volt a League of Legends számára. Ami azonban igazán fontos, hogy a Riot ezzel nemcsak a márkaismertségét növelte, hanem fiatalabb közönsége körében is pozicionálta magát, mint egy hallgató és reagáló vállalat.

8.3. IN-GAME MEGFIGYELÉS

Az in-game megfigyelés (vagy más néven player monitoring) alatt azt értjük, amikor a játékplatform, -fejlesztő, moderátor vagy akár egy másik játékos figyelemmel kíséri más játékos viselkedését a játékon belül – különféle célokkal és eszközökkel. Ez lehet automatikus (pl. szoftveres log elemzés) vagy emberi megfigyelés. Ennek alapján e tevékenység a jogosultságtól függően lehet 'in-game monitoring', ha a szándék jogszerű és etikus, vagy 'in-game stalking', ha ennek az ellenkezője.

8.3.1. AZ IN-GAME MONITORING FŐBB TÍPUSAI

1. Moderációs célú megfigyelés

- Chatlogok naplózása: minden beírt szöveg mentése, akár AI által előszűrve;
- voice chat rögzítése, elemzése: egyes játékok (pl. Valorant) gépi tanulással figyelik a toxikus hanghasználatot;
- jelentések alapján visszanezett meccsek: admin vagy AI visszanezi az eseményeket (pl. csapat elleni szándékos viselkedés);
- spectator mód: játékosok vagy moderátorok nézhetik más játékos élő vagy visszajátszott mérkőzését.

64 Felfüggesztés vagy teljes tiltás helyett például 15 perces korlátozások elég visszatartó erőt jelenthetnek, többek között azért, mert a 'majdnem elérhető' játék erősebb sóvárgást, szorongást vagy haragot vált ki, mint a teljes kizárás, ahol nincs remény az azonnali folytatásra. Mindemellett a rövid tiltás emlékezteti a játékost arra, hogy a játékhoz való hozzáférés nem kizárólag az ő kezében van, amely szintűgy növeli a pszichés stresszt.

65 Inting: szándékos vereség előidézése.

2. Automatikus játékbeli viselkedéselemzés⁶⁶

- Anticheat rendszerek (pl. BattleEye, Vanguard⁶⁷): elemzik a kattintási mintákat, mozgásokat, hogy kiszűrjék a csalást.
- Toxicitásérzékelés: pl. League of Legends vagy Overwatch algoritmusai detektálják a trollkodást vagy griefinget.

3. Játékosok közötti megfigyelés

- Klánvezetők, streamerek vagy más játékosok rögzítik és elemzik, mit csinál egy adott személy.⁶⁸

8.3.2. JOGI PROBLÉMÁK ÉS KÉRDÉSEK

Adatvédelmi aggályt vet fel, ha személyhez köthető adat kerül rögzítésre és esetleg mentésre is (pl. IP-cím, hangfelvétel, játékt statisztika), amelyre személyes adat lévén adatkezelési szabályok (pl. GDPR) vonatkoznak. A megfelelés érdekében előzetes tájékoztatást kell adni a játékosok számára, hogy az adatok célhoz kötötten kerülnek kezelésre, és jogos érdek megléte vagy hozzájárulás szükséges.

Az EJEB gyakorlata⁶⁹ szerint a digitális tér is a magánélet része lehet, így vonatkozik rá a magánszféra védelmét előíró szabályok összessége. Ha például egy játékos nem tud róla, hogy rögzítik a chatjét vagy hangját, és így éri őt szankció, akkor hivatkozhat alapjogi sérelemre.

A platform jogai bizonyos tekintetben ellentétben állhatnak a játékos jogaival. A játékplatform természetesen fenntartja magának a jogot a szabályok érvényesítésére, viszont ha túlzottan megfigyeli a játékost (pl. minden egyes mozdulatát naplózza), az aránytalan beavatkozás lehet a magánéletébe.

Gyakorlati példaként érdemes a Riot Games Vanguard-ügyét feleleveníteni, amikor a fejlesztő bevezette, hogy a játékosok tevékenységét rögzíti, és mesterséges intelligenciával elemzi. A döntés komoly adatvédelmi vitákat váltott ki, mert a Vanguard nevű anti-cheat rendszer kernel-szintű hozzáféréssel működik. Ez azt jelenti, hogy a rendszer mélyen beépül

66 Például a Sony 2025. május 22-én nyilvánosságra hozott szabadalma egy olyan rendszert ír le, amely képes felismerni és nyomon követni a negatív interakciókat, mint például a nem megfelelő szöveges vagy hangalapú kommunikációt, illetve a játékosok szándékos akadályozását. (A szabadalmat lásd US-20250161819-A1, SONY INTERACTIVE ENTERTAINMENT INC. (TOKYO, JP): *Bad Actor Detection System and Method*, Filed: October 18, 2024., Publication Date: May 22, 2025; (A szabadalom szövege az azonosítószám beírásával lekérhető a következő linken: <https://ppubs.uspto.gov/pubwebapp/>), illetve RIXON: A toxikus játékosok visszaszorítására irányuló rendszert szabadalmaztatott a Sony. GS, 2025. május 28.; <https://www.gsplus.hu/hir/a-toxikus-jatekosok-visszaszoritasara-iranyulo-rendszert-szabadalmaztatott-a-sony-366602.html>).

67 Jól illusztrálja a fejlesztők felelősségvállalását, hogy a Riot Games 2024-ben bejelentette, hogy akár 100 000 dolláros jutalmat is kínál azoknak a hackereknek, akik képesek feltörni a Vanguard anti-cheat rendszert. Ez a lépés a rendszer biztonságának és megbízhatóságának növelését célozza, valamint a közösség bevonását a lehetséges sebezhetőségek azonosításába. (<https://www.si.com/esports/news/riot-games-offers-100k-bounty-to-hackers>).

68 Előfordulhat, hogy ezt megszegényítő céllal teszik, ebben az esetben már az in-game stalking kategóriájába esik ugyanaz a cselekmény.

69 Lásd pl. *Bărbulescu kontra Románia* (2017) <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-177082>; *Podchasov kontra Oroszország* (2024) <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-230854>; *Von Hannover kontra Németország* (2004) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61853>.

a számítógép operációs rendszerébe, ami jogosan vetett fel adatvédelmi és biztonsági kérdéseket a játékosok körében. A Riot válaszképpen hangsúlyozza, hogy a Vanguard nem gyűjt személyes adatokat a játékosokról, és a rendszer nem továbbít információkat a vállalatnak.⁷⁰ A cél kizárólag a csalások megelőzése és a játék integritásának megőrzése. A rendszer ikonként is megjelenik a tálcán, jelezve, hogy aktív, így a játékosok bármikor leállíthatják vagy eltávolíthatják a programot (bár a játékprogramok futtatásához a Vanguard anti-cheat rendszerének aktív jelenléte szükséges).

Egy másik jelentős eset a Fortnite-hoz kapcsolódik: 2022 decemberében az amerikai Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (U.S. Federal Trade Commission, FTC) két jelentős eljárást indított a fejlesztő, azaz az Epic Games ellen, mert a játékosok nem tudták, hogy a háttérben minden viselkedésüket naplózzák. Az ügyek összesen 520 millió dolláros egyezséggel zárultak.⁷¹

Az FTC először megállapította, hogy az Epic Games megsértette a Gyermek Online Adatvédelmi Törvényét (COPPA) azért, hogy 13 év alatti gyermekektől gyűjtött személyes adatokat szülői hozzájárulás nélkül. További problémát jelentett, hogy a játék alapértelmezés szerint engedélyezte a hang- és szöveges csevegést, ami kockázatos interakciókhoz vezethetett ismeretlenekkel. Emellett az Epic Games-t azzal is vádolták, hogy megtevesztő felhasználói felületet (dark patterns)⁷² alkalmazott, amely arra ösztönözte a játékosokat, hogy lényegében akarataik ellenére vásároljanak játékbeli tárgyakat. Például a játék alvó módból való visszatéréskor vagy betöltés közben megjelenő gombok könnyen véletlen vásárlásokhoz vezettek.

Az egyezség részeként az Epic Games vállalta, hogy megváltoztatja az alapértelmezett adatvédelmi beállításokat, különösen a kiskorú felhasználók számára; lehetővé teszi a szülők számára a gyermekek adatainak kezelését; illetőleg visszatérítést biztosít azoknak a játékosoknak, akik bizonyítottan nem kívánt vásárlásokat hajtottak végre.

Az Epic Games egyébként korábban is szembesült jogi kihívásokkal, például jogi lépéseket tett olyan játékosok ellen, akik mások fiókjait lopták el vagy csalómechanizmusokat alkalmaztak a játékukban. 2019-ben pedig egy biztonsági rés lehetővé tette a hackerek számára, hogy hozzáférjenek a játékosok fiókjaihoz, személyes adataikhoz és akár a hangcsevegéseikhez is.

8.3.3. ELHATÁROLÁS AZ IN-GAME STALKINGTÓL

Az in-game megfigyelés lehet eszköze online zaklató magatartásnak, ha azt nem platformmoderációs vagy biztonsági célból, hanem a játékosok vagy a közösségek részéről visszaélésnek, pszichológiai nyomásgyakorlásként alkalmazzák. Itt

nem az etikus, fejlesztői szintű monitoringról van szó, hanem arról, amikor valaki rosszindulatú megfigyeléssel manipulál, zaklat vagy megaláz másokat.

1. Folyamatos követés és spectator harassment
 - Esetenként szándékosan megfigyelik az áldozat játékát, hogy hibáit később kifigurázzák, gúnyolják.
 - Egy játékos halála után 'néző módban' marad, és hosszasan figyel egy másik játékost – ez nyugtalanító vagy nyomásgyakorló lehet, főleg, ha ismétlődik.
2. Rögzítés, klipkészítés megalázás céljából
 - Egyes játékosok mások ügyetlenkedéseit, veréseit rögzítik, és közzéteszik (fail compilations, noob of the week). Ez akkor válik jogsértő magatartássá, ha célzott és megalázó módon történik.
3. Privát aktivitások követése – stalking
 - MMO-kban, sandbox játékokban (pl. Minecraft, Rust) előfordul, hogy valaki kiszámíthatóan követi az áldozat karakterét, belépési idejét, helyét, akcióit (lásd a gankinggel kapcsolatosan írtakat).
4. Rendszerszintű megfigyelés klánon/csoporton belül
 - Magánnyomozás a játékos múltjáról, stratégiájáról, korábbi szavairól (pl. chatlog-visszakeresés célzottan), replay abuse,⁷³ report abuse.⁷⁴
 - A tevékenységgel megbélyegzés, kiközösítés vagy csendes elnyomás is megvalósulhat.⁷⁵

8.4. RELEVÁNS BÍRÓI GYAKORLAT MAGYARORSZÁGON

A cyberbullying nemcsak büntetőjogi vagy adatvédelmi kérdés, hanem polgári jogi jogsértésként is súlyos következményekkel járhat. A személyiségi jogi védelem ma már a digitális térre is teljeskörűen kiterjed, és a bíróságok egyre nyitottabbak e helyzetek értékelésére.

Konkrét gamerspecifikus ítélet kevés van Magyarországon, de hasonló személyiségi jogi sérelmeket már több esetben elbíráltak a bíróságok, amely döntések analóg módon alkalmazhatók a játékos közösség esetében is.

A Kúria Bfv.1519/2015/7. számú precedensképes határozata rágalmazás vétsége tárgyában, amelynek értelmében a szabad véleménynyilvánítás határát átlépi az elkövető, ha nagy nyilvánosság előtt közüggel közvetett összefüggésben sem lévő, más személy becsületét sértő, lealacsonyító kifejezést használ, illetve más előtt ilyen tényt állít vagy híresztel vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ.

A Kúria Pfv.II.20.240/2016/3. határozata (BH2016.12.330.) szerint a Facebook profil fenntartója is felelősséggel tartozik a profiloldalán megjelenő jogsértő tartalmú közlésért. A valótlan állítások terjesztése sérelemdíj megállapításának lehetőségét vonja maga után. A Kúria álláspontja szerint a Facebook profil létrehozójának lehetősége van annak beállí-

⁷⁰ THE RIOT SECURITY TEAM: *A Message About Vanguard From Our Security & Privacy Teams*, Apr 17, 2020; <https://www.riotgames.com/en/news/a-message-about-vanguard-from-our-security-privacy-teams>.

⁷¹ Lásd VARNUM: *Record-breaking Fine: Epic Games, Inc. and FTC Agree to Settlements Totaling \$520 Million Dollars for U.S. Privacy Law Violations*, December 21, 2022; <https://www.varnumlaw.com/insights/record-breaking-fine-epic-games-inc-and-ftc-agree-to-settlements-totaling-520-million-dollars-for-u-s-privacy-law-violations/>

⁷² Lásd VARNUM: *Trends in Data Privacy Regulation: Dark Patterns*, May 27, 2022.; <https://www.varnumlaw.com/insights/trends-in-data-privacy-regulation-dark-patterns/>

⁷³ Az a jelenség, amikor a visszánézhető meccsek alapján kampány indul egy játékos ellen.

⁷⁴ Az a jelenség, amikor joggal való visszaélésként jelenti a játékost egy társa (pl. időhúzásért jelent, miközben a másik játékos a játékmechanikába illesztett mellékküldetések – side questek – teljesítésével van elfoglalva).

⁷⁵ Például valaki követi egy játékos napi aktivitását, és ha az nincs online, akkor a közös klánból/csoportból való eltávolítással fenyegeti.

tására, hogy a profil oldal a nyilvánosság milyen köre számára legyen elérhető és arra mások is közléseket tölthessenek fel. Hasonlóan az internetes oldalon való hozzászólás lehetővé tétele esetéhez, a Facebook közösségi oldalon a profil oldal létrehozója is felelősséggel tartozik a hozzászólások, kommentek tartalmáért.⁷⁶ A Facebook profil fenntartójának azáltal, hogy teret biztosít a hozzászólásra, számolnia kell az esetlegesen jogsértő tartalom megosztásának lehetőségével is, az objektív felelősség alapú jogsértés alól pedig nem mentesít, hogy az alperesnek nincs technikai lehetősége valamennyi komment moderálására.

A jogalkalmazás és az igazságszolgáltatás számára érdekes eldöntendő kérdés lehet, hogy köszönhetően a széles körben elterjedt streaming tevékenységnek, mint egyfajta nyilvános fellépési formának, mikor válik közszereplővé egy gamer annak minden jogkövetkezményével együtt. Érdekes kérdés az is, hogy ha például a játék maga a játékos karaktere mozgását és egyéb cselekedeteit a teljesítménye alapján közvetíti, de a konkrét játékos valós kilitére vonatkozóan semmilyen adat vagy információ nem kerül sem rögzítésre, sem pedig megosztásra, akkor vajon közszereplőnek minősül-e az adott játékos?⁷⁷

9. PREVENCIÓ ÉS JOGÉRVÉNYESÍTÉS

Az alábbiakban bemutatok néhány releváns nemzetközi joggyakorlatot a toxikus online magatartásformák prevenciójára a gamerek körében, különös tekintettel a játéklatformokra, állami programokra és civil kezdeményezésekre. Ezek egy része kifejezetten a játékközösségekben zajló zaklatás kezelésére jött létre, más része általánosabb, de jól alkalmazható a gamer szintén is.

1. Microsoft / Xbox – Xbox Safety és Community Standards⁷⁸

- A Microsoft kifejezetten együttműködik pszichológusokkal, hogy a zaklatást 'early detection' rendszerrel kiszűrje. Céljuk a biztonságos játéklélmény fenntartása, különösen a fiatalabb játékosok számára.
- Eszközök:
 - beépített tartalomszűrők és 'communication safety' funkciók;
 - report rendszer és block/ban funkció egyszerű elérése;
 - szülői felügyelet széles körű lehetőségekkel;
 - oktatóvideók a megfelelő online viselkedésről.

2. Riot Games⁷⁹ – Player Dynamics⁸⁰

- A Player Dynamics célja a toxikus viselkedés visszaszorítása komplex moderációval és olyan strukturális kialakítással, amely segíti a különböző embereket jól együtt játszani.⁸¹
- Megoldások:
 - gépi tanulással támogatott toxicitásfelismerő algoritmusok;
 - rangvesztés és büntetések szöveges abúzus, ragequit,⁸² griefing esetén;
 - honor system, amelyben a pozitív viselkedést játékmekanikailag jutalmazza;
 - rendszeres visszacsatolás a játékosoknak, ha jelentésük nyomán intézkedés történt a fentebb hivatkozott adatvédelmi és titoktartási kötelezettségek megtartása mellett.

3. Thriving Games (korábban Fair Play Alliance) (nemzetközi iparági együttműködés)⁸³

- Résztevők: több tucat nagy játékkészítő (pl. Blizzard, Roblox, Epic Games, Twitch).
- Cél: A játékközösségek toxicitásmentes, inkluzív és biztonságos térként való kialakítása.
 - Tevékenységek:
 - ajánlások, etikai irányelvek kidolgozása a közösségi interakciókhoz;
 - fejlesztők és moderátorok képzése;
 - közös kutatási programok a zaklatás és digitális viselkedés megértésére.

4. Állami szervek kampányai⁸⁴

- Pl. UK Safer Internet Centre⁸⁵
- Cél: Felvilágosítás, edukáció gyerekek, szülők, tanárok számára a játék közbeni zaklatásról.
 - Eszközök:
 - interaktív, játékos edukációs anyagok iskolai felhasználásra;
 - szülői tájékoztatók;
 - folyamatos online jelentési lehetőség;
 - tréningek az érintett szakmai közönség számára (pl. iskolák, gyámhivatalok, rendőrség, szociális munkások).

⁷⁶ Lásd még Pfv.IV.20.796/2009/6., Pfv.IV.20.101/2016/10.

⁷⁷ A magyar Alkotmánybíróság álláspontja szerint például ahhoz, hogy eldönthető legyen, meddig terjed az érintett személy túrés kötelezettsége, a konkrét körülmények gondos mérlegelése mellett a következő alkotmányos szempontok vizsgálata szükséges: a véleményt kifejező nyilvános közlés többek között közszereplést érint-e, a közlés tényállítást vagy értékítéletet foglal-e magában, illetőleg a nyilvános közlés sérti-e az érintett személy emberi méltóságát vagy jó hírnevét [3145/2018. (V. 7.) AB határozat].

⁷⁸ Lásd MICROSOFT: *Xbox Community Standards*; <https://www.xbox.com/en-US/legal/community-standards?xr=shellnav>

⁷⁹ Pl. League of Legends

⁸⁰ Lásd RIOT GAMES: *An Update on Player Dynamics*. Aug 29, 2022; <https://www.riotgames.com/en/news/an-update-on-player-dynamics>

⁸¹ HART, Weszt „Vonburgermeister”: *Player Dynamics Design: Looking Behind the Curtain*; <https://www.riotgames.com/en/news/player-dynamics-design-looking-behind-the-curtain>, illetve HART, Weszt „Vonburgermeister”: *Being Multi-Minded: How Player Dynamics Designers Think*; <https://www.riotgames.com/en/news/being-multi-minded-how-player-dynamics-designers-think>.

⁸² Ragequit esetén a felindultságában hirtelen vagy idő előtt kilépő játékos ellehetleníti a csapat lehetőségeit vagy legalábbis nehéz helyzetbe hozza a társait az adott játszma vagy forduló (match/session) során.

⁸³ Lásd <https://thrivinggames.org/>.

⁸⁴ Lásd EUROPEAN PLATFORM OF REGULATORY AUTHORITIES (EPRA): *EMIL – Media literacy and hate speech*, 2021; https://cdn.epra.org/attachments/files/4030/original/EMIL_MIL_and_hate_speech_final.pdf; EPRA: *A modern systems approach to regulating online hate speech*, 2022; https://cdn.epra.org/attachments/files/4161/original/EPRA_-_Woods_Perrin_hate_speech_systemic_approach.pdf?1656591545.

⁸⁵ Lásd CAWTHORNE, Becca: *Gaming – resources for parents and carers*. UK Safer Internet Centre, 31 Oct 2017; <https://saferinternet.org.uk/blog/gaming-resources-for-parents-and-carers>.

5. Discord – AutoMod⁸⁶

- A játékos közösségek számára kulcsfontosságú platform. A zaklatások gyakran itt is folytatódnak.
- Megoldások:
- Moderátorok támogatása gépi tanulós eszközökkel (AutoMod, keyword filterek).
- Közösségi Server Rules sablonok⁸⁷ az egészséges interakcióhoz.

10. ÖSSZEFOGLALÓ

A kiberzaklatás a videojátékos közegben nem csupán eseti deviancia, hanem sok esetben strukturális és kulturális jelenség. A jellemzően kompetitív multiplayer környezet, a virtuális javakhoz való érzelmi kötődés, a közösségi státuszharca és

az anonimitás mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a zaklatás formái új, játékosított keretek között jelenjenek meg. A tanulmány arra világít rá, hogy az in-game agresszió nem csupán morális vagy közösségi probléma, hanem jogilag is releváns, számos esetben büntető- és polgári jogi következményekkel járó magatartás lehet.

A jelenlegi szabályozási környezet gyakran késlekedve reagál az új típusú digitális jogsértésekre. Mindazonáltal egyre több nemzetközi és hazai törekvés mutat abba az irányba, hogy az online tér – így a játékl platformok is – ne legyenek a jogon kívüli zónák. A jövő egyik fontos feladata a digitális jogtudatosság növelése, valamint olyan prevenciós és felelősségi keretrendszerek kialakítása, amelyek egyszerre képesek védeni a sértetteket és nevelni a közösséget.

⁸⁶ DISCORD: Automod; <https://discord.com/tags/automod>; DISCORD: Automod – FAQ; <https://support.discord.com/hc/en-us/articles/4421269296535-AutoMod-FAQ>.

⁸⁷ DISCORD: Server Rules Template; <https://discord.do/discord-server-rules-template/>.

Szilágyi Ferenc*

Az állam felelősségének kérdése a jogalkotással okozott kárért a német jogban

1. BEVEZETŐ

A német jogban az állam felelősségét a jogalkotással okozott kárért az *állami felelősség* (Staatshaftung) témakörében tárgyalják, és így gyökerét tekintve alapvetően közjogi kérdésként közelítik meg. Az állam felelősségének kérdését a jogalkotással okozott kárért külön törvényi szabályozás hiányában két intézményen keresztül közelítik meg.

Megközelíthető egyrészt a német polgári törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, a továbbiakban: BGB)¹ egyik szerződésen kívüli kárfelelősségi tényállása, a 839. § (1) bekezdésének² együttes olvasatában a német szövetségi alkotmány (Grundgesetz, a továbbiakban: GG)³ közhatalmi aktussal okozott kárról szóló 34. cikke első mondatával.⁴ A BGB 839. §-a *szolgál a felelősséget megalapozó normával*, míg a GG 34. cikkének első mondatával megvalósul a hivatali tisztviselőt a BGB 839. §-a *szerint terhelő személyes felelősség államra történő áthárítása*. Ugyanakkor a BGB 839. §-a a közhatalmat gyakorló tisztviselők (Beamter, a továbbiakban: köztisztviselő) kötelezettségszegő eljárásával okozott kárért való felelősségét szabályozza, és *csak bírói jogfejlesztés útján* merülhet, illetve merül fel normatív alapként, ha jogalkotással okozott kárért való felelősségről van szó. A BGB 839. §-a együttes olvasatban a GG. 34. cikk első mondatával funkcionálisan a Ptk. közhatalom gyakorlásával okozott kárért való felelősségi tényállásainak (Ptk. 6:548–6:549. §) szerepét tölti be.

Az állam felelőssége a jogalkotással okozott kárért megközelíthető *másrészt* a tulajdon jogellenes megsértése, más elnevezéssel a *kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozás* (enteignungsgleicher Eingriff) szokásjogi alapon létező felelősségi intézményen keresztül is (lásd 3.3. alfejezet).

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, rövidítve BGH) ítélkezési gyakorlata *következéseten elveti* az állam jogalkotással – alkotmányellenes törvénnyel (lásd 3. fejezet) – okozott kárért való felelősségének elismerését bírói jogfejlesztés útján. A bíróság álláspontja szerint e felelősség elismeréséhez – különös tekintettel az állami pénzügyekre gyakorolt következményeire – *jogalkotói lépésre*, tehát e felelősséget kifejezetten kodifikáló törvényi szabályozásra lenne szükség. Emellett a BGB 839. § szerinti felelősség szerkezetébe sem illik bele az állam jogalkotással okozott károkért való felelőssége, hiszen aligha lehet szó arról, hogy parlamenti képviselők meghatározható személyekkel szembeni hivatali kötelezettségüket szegték meg *azzal, hogy elfogadták az alkotmányellenes törvényt*. Más a helyzet, ha intézkedést megvalósító vagy egyedi esetre szabott törvényről van szó, vagy jogellenes (felsőbb szintű jogszabállyal ellentétes) normáról (pl. rendeletek, normatív erővel bíró szabályzatok, lásd 4. fejezet).

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata azt mutatja, hogy „nem akarja kiengedni a szellemet a palackból” *azzal, hogy általános jelleggel elismeri az állam jogalkotással okozott kárért való felelősségét*.

2. AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGE A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁRÉRT

2.1. AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGÉNEK ÁLTALÁNOS JELLEGŰ SZABÁLYOZÁSÁRA TETT KÍSÉRLETEK ÉS MOZAIKSZERŰ SZABÁLYOZÁSA

A Németországi Szövetségi Köztársaságban (a továbbiakban: Németország) *hatályban volt nagyon rövid ideig* az állam felelősségéről szóló szövetségi törvény (Staatshaftungsgesetz vom 26. Juni 1981, a továbbiakban: Staatshaftungsgesetz),⁵ amely 1982. január 1-je és 1982. október 18. között volt hatályban. 1982. október 19-én a Szövetségi Alkotmánybíróság

* Egyetemi docens, Polgári Jogi Tanszék, PPKE-JÁK (Budapest); kutató Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (Budapest).

1 Bürgerliches Gesetzbuch, Ausfertigungsdatum: 18.08.1896; in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002.

2 BGB 839. § Hivatali kötelezettségszegés miatti felelősség
(1) Ha egy köztisztviselő szándékosan vagy gondatlanságból megszegi egy harmadik személlyel szemben fennálló hivatali kötelezettségét, köteles megtéríteni a harmadik személynek az ebből eredő kárt. Ha a köztisztviselő csak gondatlanságból követte el a kötelezettségszegést, akkor csak abban az esetben vonható felelősségre, ha a károsult más módon nem tud kártérítéshez jutni.

3 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Ausfertigungsdatum: 23.05.1949; in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung.

4 GG 34. cikk első mondata „Ha valaki a rá bízott közhatal gyakorlása során megszegi azt a hivatali kötelezettséget, amellyel harmadik személy irányába tartozik, akkor a felelősség főszabály szerint azt az államot vagy azt a köztestületet terheli, amelynek szolgálatában áll.”

5 Staatshaftungsgesetz vom 26. Juni 1981 (hatályon kívül).

(Bundesverfassungsgericht, rövidítve: BVerfG) absztrakt normakontroll-eljárásban megállapította, hogy a törvény ellentétes a GG 70. cikkével, és ezért formai okokból semmis. A Szövetségi Alkotmánybíróság álláspontja szerint a szövetségi hatáskör hiányában a szövetségi törvényhozónak *nem volt felhatalmazása arra*, hogy a szövetségi államra, a tartományokra és helyhatóságokra alkalmazandó állami felelősségi törvényt alkosson.⁶ A Staatshaftungsgesetz 5. § (2) bekezdése a jogalkotással okozott kár kérdéskörére vonatkozóan úgy rendelkezett, hogy „ha a kötelezettségzegés a jogalkotó jogellenes magatartásában áll, akkor felelősség csak akkor és olyan mértékben állapítható meg, ha és amennyiben azt törvény előírja.”

A Német Demokratikus Köztársaság 1969-ben fogadta el az állami felelősségről szóló törvényét (Gesetz zur Regelung der Staatshaftung in der Deutschen Demokratischen Republik vom 12. Mai 1969 – Staatshaftungsgesetz, a továbbiakban: NDK felelősségi törvény).⁷ Az általános alakzat az állam vétességtől független felelősségét rögzítette arra az esetre nézve, hogyha a polgárt vagy annak személyes tulajdonát jogellenes sérelem érte közhatalmi cselekmény által. Az 1990-ben megvalósult német újraegyesítést követően a törvény továbbra is hatályban maradt az új tartományokban, kisebb módosítást követően tartományi jogként, de a legtöbb tartományban ma már nincs hatályban, kivéve Brandenburg⁸ és Thüringia⁹ tartományokat. Szász-Anhalt tartomány állami felelősségről szóló törvényét 1997-ben fogadták el.¹⁰ Az *alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért* (legislatives Unrecht, lásd 3. fejezet) való felelősség nem tartozott az NDK felelősségi törvény hatálya alá, mivel a felelősségi tényállása – lásd a törvény 1. §-át¹¹ – nem terjedt ki a kollektív döntéshozatalon alapuló károkra, hanem alapvetően az államigazgatás működése során esetlegesen jelentkező 'egyedi kisiklásokat' volt hivatott kezelni.¹²

6 BVerfGE 61, 149, Urteil des Zweiten Senats vom 19. Oktober 1982, Az. 2 BvF 1/81.

7 Gesetzblatt der DDR, I/1969, Nr. 5, Seite 34 (módosításokkal: https://www.jura.fu-berlin.de/fachbereich/einrichtungen/oeffentliches-recht/emertit/pestalozzac/materialien/staatshaftung/StGHG_DDR_1969_mit_nd_Stand_2012.pdf)

8 Erstes Brandenburgisches Rechtsbereinigungsgesetz vom 3. September 1997, GVBl.I/1997, Nr. 09, Seite 104 (<https://bravors.brandenburg.de/de/gesetze-211746>).

9 Gesetz zur Regelung der Staatshaftung in der Deutschen Demokratischen Republik (Staatshaftungsgesetz) vom 12. Mai 1969 (GBl. I Nr. 5 S. 34) in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Oktober 1998 (https://landesrecht.thueringen.de/perma?a=StHaftG_TH).

10 Gesetz zur Regelung von Entschädigungsansprüchen im Land Sachsen-Anhalt vom 1. Januar 1997, GVBl. LSA 1997, 2, 17 (<https://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de/bstt/document/jlr-EntschGSTpG2>)

11 NDK felelősségi törvény 1. § (az utolsó hatályos NDK szövegállapot)
(1) Azon károkért, amelyeket természetes vagy jogi személy vagyonában vagy jogaiban állami vagy önkormányzati szervek munkatársai, illetve megbízottjai állami feladatuk ellátása során jogellenesen okoznak, az érintett állami vagy önkormányzati szerv tartozik felelősséggel.
(2) A károsult nem érvényesíthet kártérítési igényt az állami szerv vagy állami intézmény munkatársával, illetve megbízottjával szemben.
(3) Az állami szervek és állami intézmények kártérítési kötelezettségét – amennyiben polgári jogviszonyok alanyaként járnak el – a polgári jog szabályai határozzák meg.
(4) Az olyan károk megtérítésére, amelyeket természetes vagy jogi személy vagyonában vagy jogaiban bírósági határozat jogellenesen okoz, az erre vonatkozó törvények vagy más jogszabályok irányadók.

12 Fritz OSSENBUHL–Matthias CORNILS: Staatshaftungsrecht, 6. neubearbeitete Auflage, C.H. Beck München 2013, 583–584 (14. III. 5. c).

A *felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabály megalkotásával okozott károk* (normatives Unrecht, lásd 4. fejezet) azonban úgy tűnik, hogy *befért volna* a felelősségi tényállás alá, mivel ezek a jogszabályok már *nem feltétlenül alapulnak kollektív döntéshozatalon*.¹³

2.2. A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁRÉRT VALÓ FELELŐSSÉG ELMÉLETI SZERKEZETE

A jogalkotással okozott kár esetében különbséget tesznek az *alkotmányellenes* szövetségi vagy tartományi *törvénnyel* okozott kár (legislatives Unrecht, törvényhozói jogsértés) és az alsóbb szintű *jogellenes* (magasabb szintű jogszabályt sértő) *jogszabállyal* okozott kár (normatives Unrecht, normatív jogsértés) között.¹⁴ Ez utóbbi kategória különösen a felsőbb szintű jogszabállyal ellentétes rendeleteket és normatív erővel bíró szabályzatokat fedi le. Az alkotmányellenes törvénnyel okozott sérelem megvalósulhat tevés és mulasztás formájában is.¹⁵ Az alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért és a felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabállyal okozott kárért való felelősség közötti különbségtétel *elvi jelentőségű* a kárfelelősség kérdésénél.

Ezenfelül különbséget tesznek a közvetlenül a jogalkotással okozott kár (*Unmittelbarkeitsfall*) és a jogszabály (törvény vagy alsóbb szintű jogszabály) végrehajtásával okozott kár (*Beruhensfall*) között.¹⁶ Utóbbira példa az a közigazgatási határozat vagy törvénytől alacsonyabb szintű, törvény felhatalmazása alapján meghozott jogszabály, amely jogellenessége kizárólag az alkotmányellenes törvényre vezethető vissza.¹⁷

Ahogy már említésre került, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság nem ismeri el az állam *alkotmányellenes törvénnyel* okozott kárért való felelősségét. Ez különösen igaz a jogalkotás tipikus esetére, vagyis az absztrakt-generális normákra – pl. törvényekre – nézve. Az állam alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért való felelősségének megállapítása ugyanakkor lehetségesnek tűnik, ha valamilyen *intézkedést megvalósító* vagy *egyedi esetre szabott törvényről* van szó, amely *közvetlenül érinti harmadik felek érdekeit*.¹⁸

A Bevezetőben már említésre került, hogy az állam alkotmányellenes törvényért való felelősségének kérdését két intéz-

13 OSSENBUHL–CORNILS i. m.

14 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 100; OSSENBUHL–CORNILS i. m. 104 (2. IV. 5. a)), 281 (5. II. 1. e) aa).

15 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 106; Susanne OLBERG: Die Haftung des Staates für legislatives Unrecht in Deutschland und Japan. ZEITSCHRIFT FÜR JAPANISCHES RECHT, Bd. 14 Nr. 27 (2009), 200. (<https://www.zjapanr.de/index.php/zjapanr/article/view/159/165>).

16 OLBERG i. m. 200. o.; OSSENBUHL–CORNILS i. m. 285. o. (5. II. 1. e) cc).

17 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 56; OSSENBUHL–CORNILS i. m. 108–109 (2. IV. 5. c).

18 BGH, Urteil vom 28.01.2021, III ZR 25/20, 7, 10, 12, 14, 16 és 17. széljegyzetszámok (sajtóközlemény az ítéletről és annak szövege:

<https://www.bundesgerichtshof.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2021/2021018.html>); BGB 823. §, jurisPK-BGB 10. Aufl.(2023)/Wingler, 126.; BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 100, 140aa; OSSENBUHL–CORNILS i. m. 106–107 (2. IV. 5. a); Bernd GRZESZICK: Staatshaftungsrecht. Das Recht der öffentlichen Ersatzleistungen. C. F. Müller Heidelberg, 2025. 65. o.

ményen lehet megközelíteni: egyrészt a BGB szerződésen kívüli kárfelelősség köztisztviselő kötelezettségszegéshez kapcsolódó kártényálláson keresztül (BGB 839. §, lásd 3.2. alfejezet), másrészt a tulajdonba való kisajátítással azonos hatású beavatkozás szokásjogi alapon létező alapjogi gyökerű felelősségi intézményen keresztül (lásd 3.3. alfejezet).

A központi kérdés, hogy minősülhet-e a parlamenti képviselő törvényhozói tevékenysége a BGB 839. §-a és a GG 34. cikke szerinti köztisztviselő meghatározott harmadik felekkel szemben fennálló kötelezettsége ellátásának, amely kötelezettsége megszegésével e harmadik feleknek kárt okozhat. Erre a válasz, hogy a parlamenti képviselőknek az alkotmányellenes törvény megalkotásában való részvétele *nem alapozza meg* az állam BGB 839. §-ának (1) bekezdésének GG 34. cikk első mondatával való együttes olvasatából fakadó, a közhatalmat gyakorló tisztviselők hivatali kötelezettségszegése miatti felelősségét.¹⁹ Egyébként a GG 46. cikkének (1) bekezdése a német szövetségi gyűlés (Bundestag, a továbbiakban: Szövetségi Parlament) tagjait mentesíti bármilyen jogi felelősség vagy szankció alól, amely szavazati magatartásukra vagy a Szövetségi Parlamentben tett nyilatkozataikra vonatkozik (*Indemnität*).²⁰

Az állam törvényalkotással okozott kárért való felelőssége az utóbbi időben az atomerőművek bezárásával, valamint a koronavírus-világjárvány kezelésével összefüggésben elfogadott törvényekkel összefüggésben merült fel (lásd 3.5. alfejezet).

3. AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGE AZ ALKOTMÁNYELLENES TÖRVÉNNYEL OKOZOTT KÁRÉRT (LEGISLATIVES UNRECHT)

3.1. ELMÉLETI ALAPVETÉS: AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGE AZ ALKOTMÁNYELLENES TÖRVÉNNYEL OKOZOTT KÁRÉRT

A Birodalmi Legfelsőbb Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata elutasította a hivatali kötelezettségszegésért fennálló kárfelelősségi alakzathoz (BGB 839. §) fakadó elvek alkalmazását a jogalkotási aktusokra.²¹ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság is *a mai napig következetesen tartózkodik attól*, hogy a BGB 839. §-ának (1) bekezdésére és a GG 34. cikkének első mondatára támaszkodva *bírói jogfejlesztés útján* elismerje az állam felelősségét a szövetségi vagy tartományi szinten hozott alkotmányellenes *törvénnyel* okozott kárért.²² A jogirodalomban szintén az állam felelősségének elutasítása az uralkodó álláspont.²³ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ugyanígy tartózkodik attól, hogy a kisajátítással azonos hatású tulajdonba való be-

avatkozás intézményén keresztül elismerje az állam felelősségét az alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért (lásd 3.3. alfejezet).

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság például egy 2021-ben hozott ítéletében kifejtette, hogy az állam felelősségének a jogalkotással okozott kárra való kiterjesztésénél szükségszerűen abból kellene kiindulni, hogy minden olyan esetben, amikor az alkotmányellenes törvényalkotás az alapjog-alanyok anyagi jogait sérti (alapjogot sért), egyúttal konkrét egyéni jogsérelem is megvalósul. A hivatali kötelezettségszegéssel okozott kár kodifikálásánál *senki nem gondolt a törvényhozóra* mint károkozóra. A törvényhozó bevonása a potenciális károkozók körébe bírói jogfejlesztés útján *átlépné a jogalkalmazás és jogértelmezés módszertanilag kijelölt határait*.²⁴ Az alkotmányellenes törvénnyel okozott kár (*legislatives Unrecht*) miatti kártérítési vagy kártalanítási igény elismerésének messzemenő kihatása lenne az állami pénzügyekre. A törvényhozás költségvetési felségjogának legmesszemenőbb tiszteletben tartása és megőrzése is amellet szólna, hogy a jogalkotással okozott kárért való felelősség és kártérítés kérdését a *törvényhozónak kell rendeznie*.²⁵

3.2. A HIVATALI KÖTELEZETTSÉGSZEGÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG (AMTSHAFTUNG), MINT FELELŐSSÉGI ALAP

Az államot a BGB 839. §-ának és GG 34. cikkének együttes olvasata alapján felelősség terheli, ha a közhatalmat gyakorló tisztviselője (alkalmazottja) hivatali kötelezettségét megszegve kárt okoz (*Amtshaftung*): e felelősségi alakzat az *egyedi káresetek rendezését szolgálja*. A köztisztviselő és ügyfele közötti individuális jogviszonyra koncipiált felelősségi alakzat átformálása általában harmadik személyek irányában fennálló felelősségi alakzattá *módszertanilag túllépné* a jogértelmezés és a jogalkalmazás biztosította keretet. Ehhez *jogalkotói lépésre, törvényi szabályozásra lenne szükség*.²⁶ Ugyanez a helyzet, ha a károkozás a törvényhozó mulasztásából fakad. Ha az alkotmány vagy a bírói gyakorlat jogalkotási kötelezettséget ró a törvényhozóra (például a Szövetségi Alkotmánybíróság felszólítja a törvényhozót), akkor e kötelezettség elmulasztása – a parlamenti képviselők esetleges vétkeiségének vizsgálatától függetlenül – nem alapozza meg szükségszerűen a hivatali kötelezettségszegés miatti kárfelelősséget.²⁷

A kommentárirodalomban Patrick Reinert és Boas Kümpfer kifejti, hogy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenes törvénnyel okozott károkért való felelősség (*legislatives Unrecht*) kapcsán lefektetett elvei a jogellenes alsóbb szintű jogszabállyal okozott károk (*normatives Unrecht*) tekintetében is irányadóak lehetnek, amennyiben rendeletekről van szó. Mindez azért, mert *jellegüknél fogva a rendeletek is*

¹⁹ BeckOK BGB/Reinert/Kümpfer, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 140aa.

²⁰ BeckOK BGB/Reinert/Kümpfer, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 140aa; vö. OSSENBUHL–CORNILS i. m. 105. o. (2. IV. 5. a).

²¹ Így a Reichsgericht (RG) 4. Nov. 1927, RGZ 118, 325; RG 4. November 1930, RGZ 130, 319.

²² BGB 823. §, jurisPK-BGB 10. Aufl.(2023)/Wingler, 127; MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 56.

²³ GRZESZICK i. m. 65. o.

²⁴ BGH, Urteil vom 28.01.2021, III ZR 25/20, NVwZ 2021, 1318, 25. széljegyzetszám és 1319, 33. széljegyzetszám.

²⁵ BGH, Urteil vom 28.01.2021, III ZR 25/20, NVwZ 2021, 1318, 26. széljegyzetszám.

²⁶ BeckOK BGB/Reinert/Kümpfer, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 106.

²⁷ BeckOK BGB/Reinert/Kümpfer, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 106.

absztrakt és általános szabályozást tartalmaznak, és nem személyek behatárolható csoportjaihoz szólnak.²⁸ Hasonlóan lehet megítélni az igazgatási szabályokat, mint például körutasítás (*Runderlass*, közigazgatási szervezeten belüli, normatív erejű utasítás), amelyek sértik a hatályos jogot és kárt okoznak a polgároknak.²⁹

A BGB 839. § (1) bekezdése (együttes olvasatban a GG 34. cikkének első mondatával) nem szolgálhat normatív alapként ahhoz, hogy az állam felelősségét az alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért levezessék, mert a parlament, mint testület nem minősülhet köztisztviselőnek; ellenben a parlamenti képviselők köztisztviselői minősége ma már uralkodó álláspont.³⁰

A közhatalmi tisztséget viselők hivatali kötelezettségei elsősorban a közérdek, tehát a rendezett társadalmi viszonyok fennállását szolgálják. Amennyiben e hivatali kötelezettségek kimerülnek a közérdek szolgálatában, és e hivatali kötelezettségek nem meghatározott személyek vagy személycsoportok viszonyában állnak fenn, ezek megsértése nem alapozhat meg kártérítési igényt a viszonyon kívül álló harmadik felek számára.³¹

Ilyen, a köz érdekében végzett hivatali kötelezettségek jellemzően azon feladatok is, amelyeket a jogalkotók látnak el. A törvények és rendeletek általános absztrakt-generális szabályokat tartalmaznak, így a jogalkotó (a népképviselői szerv) – akár jogot alkot, akár éppen tartózkodik a jogalkotástól – rendszerint kizárólag a közszemély, a köz érdekében lát el feladatokat, nem pedig bizonyos személyekre vagy személycsoportokra nézve.³² A jogalkotói (törvényhozói) munka során a képviselőt alapvetően nem terheli hivatali kötelezettség a polgárokkal szemben.³³ Csak kivételesen képzelhető el, hogy a törvény megalkotása konkrét egyéni érdekeket érintene. Ilyen kivétel lehet a valamilyen intézkedést megvalósító vagy egyedi esetre szabott törvény.³⁴ Az ilyen törvénynek azonban összeegyeztethetőnek kell lennie a GG 19. cikk (1) bekezdésével, amely tiltja alapjog korlátozását egyedi esetre szabott törvénnyel. Az intézkedésre irányuló törvényre példa az ún. beruházási intézkedésről szóló törvény kategóriája (*Investitionsmaßnahmengesetz*) az 1990-es évekből. Az illetékes hatóságok helyett a Szövetségi Parlament törvény formájában teremtette meg a közlekedési infrastruktúra-fejlesztések jogi alapjait az 1990 őszi megvalósult német egységhez kapcsolódóan. A törvény mellékletei részletesen rögzítették a beruházás térbeli és műszaki paramétereit, dokumentálták a Szövetségi Parlament által lefolytatott egyeztetéseket és érdekek mérlegelését, s adott esetben rendelkeztek a szükséges kisajátítási keretéről is. E törvények esetében lényegében „törvényi formát öltő közigazgatási határozatról” volt szó.³⁵ Az első ilyen

törvény 1993-ban született, és „Stendal déli elkerülő szakasz”³⁶ (*Südumfahrung Stendal*)³⁷ címen vonult be a német jogirodalomba, és amelyet a Szövetségi Alkotmánybíróság alkotmányosnak talált.³⁸

A köztisztviselő hivatali kötelezettségszegése miatti kártérítési igény [vagyis: BGB 839. § (1) bekezdése együttes olvasatban a GG 34. cikkének első mondatával] azért nem állja meg a helyét, mert a Szövetségi Parlament/tartományi parlamentek képviselői törvényhozói feladataik ellátása során nem látnak el e felelősségi alakzat szerint megkívánt harmadik (meghatározott) személyek irányában fennálló hivatali kötelezettségeket.³⁹

A jogirodalomban találkozni lehet olyan állásponttal, amely szerint felmerülhet a köztisztviselő hivatali kötelezettségszegése miatti felelősség [BGB 839. § (1) bekezdés és GG 34. cikk első mondat] alkalmazása az intézkedést megvalósító vagy egyedi esetre szabott törvénynek minősíthető adótörvényeknél azon az alapon, hogy ezekhez gyakran kapcsolódnak visszaható joghatások, amelyek nyilvánvalóan alkotmányellenesek.⁴⁰ Reiner és Kümpert szerint ez sem alapozza meg a köztisztviselő hivatali kötelezettsége megszegése miatti felelősségi alakzat alkotmányellenes törvény megalkotása miatti alkalmazását.⁴¹

3.3. A KISAJÁTÍTÁSSAL AZONOS HATÁSÚ BEAVATKOZÁS A TULAJDONBA (ENTEIGNUNGSGLEICHER EINGRIFF), MINT POTENCIÁLIS FELELŐSSÉGI ALAP

A kisajátítással azonos hatású beavatkozás a tulajdonba az állami felelősség körében szokásjogi alapon létező felelősségi intézmény. Ezt a porosz államok általános törvénykönyve (*Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*, rövidítve ALR)⁴² bevezetőjének 74. és 75. §-ában⁴³ megjelenő ’általános feláldozási elvre’ (*Aufopferungsgrundsatz*) vezetik vissza. A kisajátítással azonos hatású beavatkozás miatti kártérítési igény feltétele, hogy jogellenesen, közhatalmi aktsussal (hatósági intézkedéssel), közvetlenül sérüljön a GG 14. cikke (tulajdoni garancia) által védett jogi pozíció: a jogosultat a köz érdekében olyan áldozat meghozására kötelezik, amelyet másoktól

28 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 108. (2. IV. 5. a).

29 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 107.

30 OLBURG i. m. 202.

31 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 100.

32 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 100; GRZESZICK i. m. 65. o.

33 OLBURG i. m. 203. o.

34 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 100; OSSENBUHL–CORNILS (2013) 106–107. o. (2. IV. 5. a).

35 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 107 (2. IV. 5. a).

36 Gesetz über den Bau der „Südumfahrung Stendal“ der Eisenbahnstrecke Berlin–Oebisfelde vom 29. Oktober 1993.

37 A Stendal déli elkerülő szakasz a Hannover–Berlin nagysebességű vasútvonal részeként.

38 BVerfG, Beschluß vom 17.07.1996 – 2 BvF 2/93, NJW 1997, 383–386.

39 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 100a; OSSENBUHL–CORNILS i. m. 105–106 (2. IV. 5. a).

40 JENS KLEINERT–FELIX PODEWILS: Die Amtshaftung im Steuerrecht – unter besonderer Berücksichtigung der Problematik legislativen Unrechts. *Betriebs-Berater (BB)*, 2008/43, 2329–2332.

41 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 109a.

42 Kihirdetve: 1794. február 5.

43 ALR Bevezető (Einleitung).

74. § Az állam polgárainak egyes jogai és előnyei alárendelendők a közjó előmozdítását szolgáló jogoknak és kötelezettségeknek, ha a kettő között valódi ellentét (ütközés) áll fenn.

75. § Ezzel szemben az állam köteles kártalanítani azt, akit arra kényszerítettek, hogy külön jogait és előnyeit a közösség javára feláldozza.

nem várnak el.⁴⁴ Ilyen beavatkozás lehet például az építési engedély vagy építésügyi előzetes engedély jogellenes megtagadása vagy késleltetése, de ugyanígy állhat a beavatkozás az ingatlan megosztási engedélyének jogellenes megtagadásában, amely megakadályozza vagy késlelteti az ingatlan egy részének építési célú értékesítését.⁴⁵ Mindezek megalapozhatják az érintett ingatlantulajdonos *kisajátítással azonos hatású beavatkozásból* eredő kártérítési igényét. Kártérítésre kötelezhető közhatalmi szervként egymás mellett szóba jöhet az az építésfelügyeleti hatóság, amely a jogellenes megtagadást elrendelte, valamint az a települési önkormányzat, amely a szükséges hozzájárulást megtagadta.⁴⁶

1971-ben úgy tűnt, hogy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a jogirodalmi nézeteket követve elfogadta, hogy az alkotmányellenes törvény megvalósíthat kisajátítással azonos hatású és tulajdonba való beavatkozást, amely kártalanítást von maga után.⁴⁷ Ezt az álláspontját azonban bő másfél évtizeddel később, 1987-ben feladta,⁴⁸ amely azóta állandó ítélkezési gyakorlattá szilárdult: az állam az alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért *akkor sem felel*, ha az kisajátítással azonos hatású beavatkozást valósít meg. Így például a Németországi Szövetségi Köztársaság (szövetségi állam) nem felel a sürgősségi ellátást igénylő, a kezelés ellenére elhunyt biztosítás nélküli és vagyontalan beteg kórházi költségeiért: a kórház fenntartója *kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozás és 'különáldozat'* jogalapon érvényesített igényt a szövetségi áállammal szemben, mivel ellátási kötelezettség terhelt a segítségnyújtás elmulasztása büntetőjogi tényállásból kifolyólag.⁴⁹ Fritz Ossenbühl és Matthias Cornils rámutat, hogy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság szerint nincs 'megfelelő legitimáció' arra, hogy a *kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozás* intézményét bírói jogfejlesztés útján kiterjesszék az állam alkotmányellenes törvényért való felelősségét felvető esetekre. Az ilyen kiterjesztés figyelmen kívül hagyná a törvényhozás és az igazságszolgáltatás hatalmi ágak közötti alkotmányos szerep- és hatáskörmegosztást.⁵⁰ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság két okból tartja elfogadhatatlannak a törvényhozó értékelési és alakítási mozgásterébe való beavatkozást: egyrészt a kártérítési igények elismerése messzemenő következményekkel járna az állami költségvetésre, a parlament költségvetési felségjogának elsőbbséget kell élveznie, másrészt a törvényhozói jogsértésből eredő kártalanítás kérdésének megoldására több, egymástól lényegesen eltérő eljárási lehetőség kínálkozik.⁵¹ Két 2015-ben hozott ítéletében a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság rögzítette, hogy az uniós jogba ütköző tagállami törvényt alkalmazó közigazgatási aktus a *kisajátítással azonos hatású tulajdonjogba való beavatkozás* formájában megvalósuló *alkotmányellenes törvénnyel okozott sérelemmel (legislatives Unrecht)* esik egy tekintet alá.⁵² A meghozott közigazgatási

intézkedés jogellenességének oka a törvényhozó (jogalkotó) körében keresendő, ha a közigazgatási szerv olyan tagállami törvényt hajt végre (konkrét esetben sportfogadási monopóliumról szólót), amely nem nyilvánvalóan ellentétes az uniós joggal.⁵³ Az ügyben egyébként *nem teljesült* a tagállam uniós jog alapján fennálló kárfelelősségnek az az eleme, amely az uniós jog 'kellően súlyos' megsértését kívánja meg (vö. 6.2.2. alfejezet).

3.4. AZ ÁLLAM JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁRÉRT VALÓ FELELŐSSÉGÉT ELUTASÍTÓ ÁLLÁSPONT ELLENI ÉRVEK

3.4.1. A HIVATALI KÖTELEZETTSÉGSZEGÉS FELELŐSSÉGI TÉNYÁLLÁSON KERESZTÜLI MEGKÖZELÍTÉS MELLETTI ÉRVEK

A jogirodalom *egy részének* álláspontja szerint nincs akadálya annak, hogy az alkotmányellenes törvények megalkotása is *megalapozza* az állam kártérítési felelősségét. A kommentárirodalomban Hans-Jürgen Papier és Foroud Shirvani a következő érveket hozza fel a Szövetségi Legfelsőbb Bíróságnak az állam jogalkotással okozott kárért való felelősségét elutasító álláspontjával szemben.

Egyrészt ha a törvényhozó, a rendeletalkotó, vagy a normatív erővel bíró szabályzatot kibocsátó testület vagy szerv olyan szabályt alkot, amely megengedhetetlen módon korlátozza az egyének szabadságjogait, akkor nemcsak az objektív alkotmányjogi normák sérülnek, hanem egyúttal azok az állammal szemben fennálló tartózkodási igények is, amelyek a szabadságjogokból (alapjogokból) fakadnak. Tehát *összefüggés van* a polgár *közjogi alanyi jogai* és a közhivatali kötelezettségek harmadik személy(ek) irányában fennálló jellege között.⁵⁴ Másrészt az alapjogok nem csupán a végrehajtó és a bírói (igazságszolgáltató) hatalommal, hanem a törvényhozással szemben is biztosítanak tartózkodásra irányuló igényt [GG 1. cikk (3) bekezdés]. Amennyiben a jogalkotó alapjogokat sértő törvény meghozásával megsérti az érintett alapjog-jogosultak közjogi védekezési alanyi jogait, akkor ezzel az alanyi jog megsértése miatt harmadik személy(ek) irányában fennálló hivatali kötelezettség megsértése is megvalósul.⁵⁵ A döntő kérdés nem a közhatalmi aktus természete, hanem *az egyén alanyi jogainak érintettsége*.⁵⁶ Harmadrészt felmerülhet a kérdés, hogy az érintett félnek *már a szabadságjogait sértő törvény megalkotásával* keletkezett-e vagyoni kára, vagy *csak a törvény végrehajtása során* (mindkettő hivatali kötelezettségszegő magatartás). Problematisabb a jogalkotó mulasztással megvalósuló felelősségének kérdése, mivel hivatali kötelezettségszegés csak akkor merülhet fel, ha jogi kötelezettség áll fenn egy meghatározott jogszabály megalkotására. A törvény-

44 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 250a.

45 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 250b.

46 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 250b.

47 BGH, Urteil vom 29.03.1971 – III ZR 110/68, NJW 1971, 1172–1174.

48 BGH, Urteil vom 12.03.1987 – III ZR 216/85, NJW 1987, 1875–1878.

49 BGH, Urteil vom 10.02.2005 – III ZR 330/04, NJW 2005, 1363–1364.

50 OSSENBUHL – CORNILS i. m. 281 [5. II. 1. e) aa].

51 OSSENBUHL – CORNILS i. m. 281 [5. II. 1. e) aa].

52 BGH, Urteil vom 16.04.2015 – III ZR 333/13, NVwZ 2015, 1314, 42. széljegyzetszám; BGH, Urteil vom 16.04.2015 – III ZR 204/13, BeckRS

2015, 08777, 38. széljegyzetszám.

53 Martin PAGENKOPF: Keine Staatshaftung für legislatives Unrecht und bei Vollziehung von dem Unionsrechtwidersprechenden nationalen Recht. NVwZ, 2015, 1267.

54 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 329.

55 Dürig/Herzog/Scholz/Papier/Shirvani, 105. EL August 2024, GG Art. 34, 195.

56 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 329.

hozót általában nem terheli törvényalkotási kötelezettség, így hivatali kötelezettség megszegése miatti kártérítési igény sem jöhet szóba.⁵⁷ Negyedrészt a jogalkotással (törvényalkotással) okozott károkért való felelősség *elismerhetőségének* alátámasztására a Szövetségi Alkotmánybíróság egyik határozatát hívják fel.⁵⁸ Ebben a testület azt mondta ki, hogy ha az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) döntése alapján valamely törvényt visszaható hatállyal nem szabad alkalmazni, *akkor az alkotmányjogi bizalomvédelem* biztosítása érdekében megfontolandó *kártalanítás nyújtása*.⁵⁹ A köztisztviselő hivatali kötelezettségzegéséhez fűződő kárfelelősségi alakzat *erre a célra nem alkalmas*, mert megköveteli a vétkességet, és a törvényhozó parlamenti képviselők esetében erről nem lehet szó. Papier és Shirvani felteszi a kérdést, hogy miért *érdemesebb* védelemre az a személy, aki *egy jogellenes törvényben bízva* tesz rendelkezéseket, mint az a személy, akinek a jogellenes törvény sérti a jogait? Az uniós jogba ütköző törvények esetében nem merül fel ez a probléma, mert az államnak az uniós jogi elvek alapján fennálló felelőssége szerint a károsultat kártérítési igény illeti meg.⁶⁰ Az alkotmányjogi bizalomvédelem elvéből ezt le lehetne vezetni a tisztán tagállami tényállásokra nézve is, ami *jelentősen kiterjesztené* az állam alkotmányellenes törvény, illetve jogellenes jogszabály megalkotásáért fennálló felelősségét.⁶¹

3.4.2. A KISAJÁTÍTÁSSAL AZONOS HATÁSÚ TULAJDONBA VALÓ BEAVATKOZÁS FELELŐSSÉGI INTÉZMÉNYEN KERESZTÜLI MEGKÖZELÍTÉST TÁMOGATÓ ÉRVEK

Ahogy Ossenbühl és Cornils kifejti, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság óvatossága érthető, de „már alapját tekintve sem mentes a kétségektől”. A testület azzal érvel, hogy a kisajátítással azonos hatású beavatkozás mint jogalap a bírói jog rangján helyezkedik el, ezért 'azonos szinten' nem érvényesíthető a törvényhozóval szemben.⁶² Figyelmen kívül marad, hogy a kisajátítással azonos hatású beavatkozást a GG 14. cikkére (tulajdon alkotmányos garanciája) vezetik vissza, illetve az egyes alapjogokon átívelő, *alkotmány szintű minőséggel bíró feláldozási elvben* (*Aufopferungsgrundsatz*) gyökerezik, amelyek fölött a jogalkotó sem rendelkezhet szabadon. A kisajátítással azonos hatású beavatkozáson alapuló igény körüli dogmatikai bizonytalanságok hozzájárulnak ahhoz, hogy a *bírói jog minőséget* leküzdhetetlen korlátként fogják fel az alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért való felelősséggel szembe állítva. Szükségyszerűségről azonban nincs szó: a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság is a GG 14. cikkére támaszkodik a *kisajátítással azonos hatású beavatkozás* elismert eseteiben, és kártalanítást követel meg az egyébként alkotmányjogilag már elvárhatónak nem minősülő 'különáldozatért'

(*Sonderopfer*). Ossenbühl és Cornils ebből azt a következtetést vonja le, hogy ha alkotmányosan megkövetelt felelősségről van szó, nincs jelentősége annak, hogy a tulajdon sérelmét a törvényhozó vagy más hatalmi ág idézte elő, az alapjogvédelem a törvényhozó hatalmi ággal szemben sem gyengébb, mint a végrehajtó vagy az igazságszolgáltatató hatalmi ággal szemben, ahogy ez a GG 1. cikk (3) bekezdéséből⁶³ is következik.⁶⁴ Egyedi esetre szóló vagy intézkedést megvalósító törvények esetében, amelyek egyes személyekre alkotmányellenes 'különáldozatot' rónak, aligha áll fenn a bírói jogon alapuló állami felelősség és a törvényhozói mozgáster közötti elhatárolás problematikája. Az ilyen szélsőséges helyzetekben alkalmazni kell a *kisajátítással azonos hatású beavatkozás intézményét*: a törvényhozó nem bújhat sem a költségvetési felségjog, sem az alkotmányban rögzített funkciómegosztás mögé.⁶⁵ Ossenbühl és Cornils példaként a Németország és Belgium közötti határszerződést hozzák fel,⁶⁶ amelyben Németország kötelezettséget vállalt Belgium irányában, hogy a belgiumi lőtér hadgyakorlatai idejére egy meghatározott biztonsági övezetben lezárja a közlekedést német területen. Ez az intézkedés szignifikánsan akadályozta egy határ menti erdőgazdaság működését, a szerződést belső joggá emelő törvény azonban nem állapított meg kártalanítási szabályt az érintett tulajdonosok számára.⁶⁷ Ossenbühl és Cornils álláspontja szerint a belső joggá emelő törvény technikailag nem minősült ugyan kisajátítási törvénynek, azonban *a törvényhozó alkotmányellenes mulasztást követett el*. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság úgy oldotta meg a kérdést, hogy a GG tulajdonhoz való jogról szóló 14. cikkének (1) bekezdése szerint védett erdőbirtokba mint vállalkozási tevékenységbe való 'tényleges beavatkozást' állapított meg.⁶⁸ Ossenbühl és Cornils álláspontja szerint nem meggyőző, hogy Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elutasította a belső joggá emelő törvény intézkedési vagy egyedi törvényként való értelmezését, és a határ menti lakosokkal szembeni speciális állami kötelezettségek fennállását. A törvényhozót sokkal inkább a GG 14. cikkének (1) bekezdése alapján terhelte kártalanítási kötelezettség a kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozás miatt.⁶⁹

3.5. AZ ATOMERŐMŰVEK FOKOZATOS LEÁLLÍTÁSA ÉS A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY PÉLDÁJA

Az állami felelősség kérdése a közelmúltban az atomerőművek fokozatos leállítása (*Atomausstieg*) kapcsán is felmerült az atomenergia törvény (Atomgesetz)⁷⁰ 2011. július 31-én elfogadott 13. módosításáról szóló törvény rendelkez-

57 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 329.

58 BVerfG, Beschluss vom 06.07.2010 – 2 BvR 2661/06, NJW 2010, 3422–3430.

59 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 329.

60 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 329.

61 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 329.

62 Shirvani 282 [5. II. 1. e) aa].

63 GG 1. cikk (3) bekezdés: Az alábbi alapjogok a törvényhozást, a végrehajtó hatalmat és az igazságszolgáltatást közvetlenül alkalmazandó jogként kötik.

64 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 282 [5. II. 1. e) aa].

65 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 283 [5. II. 1. e) aa].

66 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 283 [5. II. 1. e) aa].

67 BGH, Urteil vom 30.05.1983 – III ZR 195/81, NJW 1984, 560–561.

68 BGH, Urteil vom 30.05.1983, NJW 1984, 562.

69 OSSENBUHL–CORNILS i. m. [5. II. 1. e) aa].

70 Gesetz über die friedliche Verwendung der Kernenergie und den Schutz gegen ihre Gefahren (Atomgesetz) vom 23.12.1959.

zéseivel összefüggésben. A Szövetségi Alkotmánybíróság 2016. január 6-i ítéletében⁷¹ alapvetően alkotmányosnak minősítette a törvény szabályait, egyes szabályai kapcsán azonban megállapította a GG 14. cikkében garantált *tulajdonhoz való jog megsértését*. A 13. módosítás szerinti üzemidő-lejáratok fokozatok, valamint a 2010-ben biztosított kiegészítő árammennyiségek eltörlése a nukleáris erőművek üzemeltetőit és az áramszolgáltatókat eltérő módokon érintette.⁷² A jogirodalomban Thomas Schmitt és Tim Werner az állam alkotmányellenes törvény megalkotásáért fennálló felelősségének megállapítása mellett érvelt.⁷³ Azt azonban Schmitt és Werner is elismerte, hogy ehhez a felelősséghez *törvényi jogalap kellene*.⁷⁴

Egy másik aktuális esetkör a *koronavírus-járvány megfékezésével összefüggésben született jogszabályoké*. A védekezési intézkedések normatív alapját a fertőzések elleni védelemről szóló szövetségi törvény adta (Infektionsschutzgesetz, rövidítve és a továbbiakban: IfSG).⁷⁵ A koronavírussal összefüggésben az IfSG legjelentősebb módosítását az ún. „harmadik törvény a lakosság védelméről országos jelentőségű járványügyi helyzet esetén”⁷⁶ jelentette, amely számos korlátozás bevezetését tette lehetővé. A jogirodalomban e törvényekkel kapcsolatban is megerősítésre került az az álláspont, miszerint az érintett polgár *nem élhet az állam elleni kártérítési igénnyel*, mert *az állam nem felel sem az alkotmányellenes törvénnyel, sem az alkotmányellenes törvény felhatalmazásán alapuló alsóbb szintű jogszabállyal okozott károkért*.⁷⁷ Az étterem tulajdonosát a hatóság által elrendelt, a működést érintő korlátozások miatt, nem illeti meg kártérítési igény az intézkedést elrendelő tartománnyal szemben. Ilyen igény sem az IfSG-ből, sem pedig az IfSG 56. és 65. §-ai analóg alkalmazásával nem vezethető le. Ahogy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság kifejti, az IfSG tizenkettedik fejezete olyan konkrét igényeket tartalmaz, mint a *keresetkiesés miatti kártalanítás* [IfSG 56. § (1) és (1a) bekezdése], az oltási károk utáni ellátási igény (IfSG 60. §), valamint az IfSG 65. § alapján védekezés céljából olyan tárgyak megsemmisítése, megrongálása vagy értékük más módon való csökkenése, vagy egyéb nem jelentéktelen vagyoni hátrány előidézése miatti kártalanítás, amelyek nem voltak kórokozók fertőzve vagy ezek hordozói, és ennek gyanúja sem merült fel. A jogalkotó e néhány konkrét esetre korlátozva biztosítja a kártalanítás lehetőségét, ami azt

jelenti, hogy ezen esetek bővítése *csak törvényi szintű szabályozással* történhetne.⁷⁸ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ezt a restriktív megközelítést a későbbiekben is megerősítette, egy fodrász⁷⁹ és egy hivatásos zenész⁸⁰ kártalanítási keresetével összefüggésben.

A 'hivatásos zenész' kártalanítási igénye kapcsán hozott ítélet rendelkező részének 5. pontja *rögzítette*, hogy a pandémia *szociális állami keretek között történő kezelésének összefüggésében nem merül fel az a kérdés*, hogy szükséges-e kivételes jelleggel egy felelősségi generálklauzulát felvenni az IfSG-be olyan hosszú távú intézkedésekre nézve, amelyek veszélyeztetik az egzisztenciát.

Ha a Szövetségi Parlament az IfSG 28. §-a (1) bekezdésének 1. és 2. mondata szerinti védelmi intézkedéseket rendel el (pl. megtiltja vagy korlátozza a vendéglátó-ipari egységek, üzemek, valamint a kiskereskedelem vagy nagykereskedelem működését) az IfSG 5. § (1) bekezdésének 1. mondata alapján megállapított országos jelentőségű járványügyi helyzet időtartamára (országos veszélyhelyzet), akkor nem merülhet fel hivatali kötelezettségszegés miatti kárigény, mert nem harmadik személy(ek) irányában fennálló kötelezettségről van szó. A törvény- vagy rendeletalkotó ugyanis kizárólag a közösség egészére vonatkozó szabályokat állapít meg, nem pedig meghatározott személyekre vagy csoportokra (harmadik félre, illetve felekre) nézve.⁸¹

4. A FELSŐBB SZINTŰ JOGSZABÁLYBA ÜTKÖZŐ JOGSZABÁLY MEGALKOTÁSÁVAL OKOZOTT KÁR (NORMATIVES UNRECHT)

A felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabálynál (pl. rendeletek vagy normatív erővel bíró szabályzatok elfogadása útján) már *felmerülhet* az állam kárfelelőssége. Ilyenkor ezeket a jogszabályokat *önállóan* érinti valamilyen semmiségi ok, tehát ez nem a delegáló jogszabályra vezethető vissza. Ebből következik, hogy nem felel a tagállami jogalkotó, ha az uniós jog *végrehajtása céljából* alkot rendeletet: az uniós jogi aktus végrehajtásával esetlegesen okozott károkért kizárólag az uniós jogalkotó felelhet.⁸² A kommentárirodalomban olvasható kritika, hogy ezen az alapon az alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért való felelősséget is le lehetne vezetni *bírói jogfejlesztés* útján: egyrészt csak 'jogalkotási technikai kérdés', hogy az adott kérdést törvényi szinten vagy törvény felhatalmazása alapján alsóbb szinten szabályozzák, másrészt az állam felelősségének elismerése delegált jogalkotás esetén ugyanúgy kihat a Szövetségi Parlament, a tartományi parlamentek és a helyi önkormányzatok 'kötségvetési felségjogára', mint ahogy kihatna, ha elismernék az állam alkotmányellenes törvénnyel

71 BVerfG, Urteil vom 06.12.2016 – 1 BvR 2821/11, 1 BvR 321/12, 1 BvR 1456/12, NJW 2017, 217–242. o.

72 BVerfG, Urteil vom 06.12.2016, NJW 2017, 221.

73 Thomas SCHMITT–Tim WERNER: Die Staatshaftung für legislatives Unrecht am Beispiel des Atomausstiegs. *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* (NVwZ), 2017, 24–25.

74 SCHMITT–WERNER i. m. 25. o.

75 Gesetz zur Verhütung und Bekämpfung von Infektionskrankheiten beim Menschen (Infektionsschutzgesetz – IfSG), Ausfertigungsdatum: 20.07.2000.

76 Drittes Gesetz zum Schutz der Bevölkerung bei einer epidemischen Lage von nationaler Tragweite vom 18.11.2020, Bundesgesetzblatt 2020 Teil I Nr. 52, ausgegeben am 18.11.2020, 2397.

77 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 112; Martin KMENT: Düstere Aussichten: Keine Entschädigung für die wirtschaftlichen Folgen der Corona-Krise. *Neue Juristische Wochenschrift* (NJW), 2020. 687.

78 BGH, Urteil vom 17.03.2022 – III ZR 79/21, NJW 2022, 2052–2261.

79 BGH, Urteil vom 11.05.2023 – III ZR 41/22, NVwZ 2023, 1188–1192. o.

80 BGH, Urteil vom 03.08.2023 – III ZR 54/22, NJW 2024, 218–225. o.

81 BeckOK BGB/Reinert/Kümper, 74. Ed. 01.05.2025, BGB § 839. 138.

82 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 56; Ossenbühl – Cornils i. m. 109 (2. IV. 5. c).

okozott károkért való felelősségét. Egyébként a bírói gyakorlat számos állami felelősségi tényállás igazításán keresztül úgy vezetett le új igényeket, hogy ez közpénzügyi következményekkel járt, és közben nem aggódott a bírói jogfejlesztés határai miatt.⁸³ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenes törvénnyel okozott kárért való állami felelősség kapcsán követett ítélkezési gyakorlata alapvonalaiban ellentétes az EUB vonatkozó ítélkezési gyakorlatával.⁸⁴

A normatív erővel bírói szabályzatra példa a települési önkormányzat területrendezési és beépítési terve, amelynél a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elismeri az 'individualizált jogviszonyt' a képviselő-testület – mint a BGB 839. § és a GG 34. cikke szerinti köztisztviselők – és a károsult érintett polgár között.⁸⁵ A települési önkormányzat képviselő-testületének hivatali kötelezettsége, hogy a településrendezési és beépítési tervek elkészítése során az érintett terület jelenlegi és jövőbeni tulajdonosait, valamint lakóit megóvják a régi környezeti terhelésekből eredő egészségkárosodásoktól. E kötelezettség megszegése kártérítési felelősséget von maga után a BGB 839. § és a GG 34. cikke alapján.⁸⁶ Így, ha törvény az egyéni érdekeket is mérlegelendő szempontnak minősíti, és ezeket a szempontokat nem, vagy nem kellő súllyal veszik figyelembe, az harmadik személy(ek) irányában fennálló hivatali kötelezettség megszegésének minősül.⁸⁷

Felmerül a *kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozás* (lásd 3.4.2. alfejezet), mint felelősségi alap a felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabállyal okozott kárért. Ossenbühl és Cornils szerint a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság az alkotmányellenes törvénnyel okozott károkért való állami felelősség kapcsán alkalmazott érvelése *vonatkozhatna* az alacsonyabb szintű normákra is. Problematikus a törvények és a rendeletek közötti különbségtétel a felelősség szempontjából, mert számos lényeges előírást nem a gyakran generálklauszula-szerű törvények, hanem a rendeletek tartalmaznak. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság kapcsolódó esetjogának a felhívása nem meggyőző, mivel azok egyedi, szűk hatókörű döntések voltak, amelyek nem jártak költségvetésre kiterjedő, súlyos pénzügyi következményekkel.⁸⁸ Ezzel szemben a rendeleteknél (és az ezekhez hasonlóan kezelt közigazgatási utasításoknál) a károsultak köre *áttekinthetetlenül széles* is lehet. Amennyiben a felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabállyal okozott kár széles körűt érint, a felelősség szűkítható lenne a 'különáldozat' fogalmán keresztül, amihez az szükséges, hogy a 'különáldozat' ne pusztán a norma jogellenességében merüljön ki, hanem tartalmát tekintve *megfelelően* a tulajdonba való jogszerű beavatkozáshoz kapcsolódó ún. 'áldozathozatali felelősségnek', vagyis másoktól elvárthoz képest *egyenlőtlen-séget* jelentsen.⁸⁹

5. AZ ALKOTMÁNYELLENES TÖRVÉNY (LEGISLATIVES UNRECHT) VAGY FELSŐBB SZINTŰ JOGSZABÁLYBA ÜTKÖZŐ JOGSZABÁLY (NORMATIVES UNRECHT) VÉGREHAJTÁSÁVAL OKOZOTT KÁRÉRT VALÓ FELELŐSSÉG

A hivatali kötelezettségszegés felelősségi tényálláson keresztül megközelítve az alkotmányellenes törvény (lásd 3.4.1. alfejezet), vagy felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabály (lásd 4. fejezet) végrehajtásával (alkalmazásával) okozott kárra nézve bizonyosan kijelenthető, hogy a bírósági semmissé nyilvánításig a vitatott normát alkalmazó köztisztviselő nem jár el vétkesen.⁹⁰

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elvetette azt, hogy a *kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozás* (lásd 3.4.2. alfejezet) intézménye alapján állapítsa meg a felelősséget az alkotmányellenes törvény végrehajtásával (alkalmazásával) okozott kárért.⁹¹ Ahogy Ossenbühl és Cornils rávilágít, az alkotmányellenes törvényt és annak a végrehajtását (alkalmazását) a kárfelelősség szempontjából egységként kell kezelni, mivel az igazgatási szinten megvalósuló végrehajtással okozott kár a jogellenes törvényi normára vezethető vissza, a közigazgatási aktusok csupán közvetítik és megvalósítják a jogellenes beavatkozást.⁹² *Nem lenne koherens* a szóban forgó közigazgatási aktusokat kártalanítást megalapozó kisajátítással azonos hatású beavatkozásnak tekinteni, mivel ezek csak továbbviszik a törvényben meglévő alkotmány-sértést.⁹³ Amennyiben felsőbb szintű jogszabályba ütköző jogszabály (lásd 4. fejezet) végrehajtásáról van szó, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint nem merül fel probléma: mivel a jogellenes jogszabállyal okozott kár *kisajátítással azonos hatású tulajdonba való beavatkozást* valósít meg, így az ilyen jogszabály végrehajtása (alkalmazása) is ekként minősül.⁹⁴

6. AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGE AZ UNIÓS JOGBA ÜTKÖZŐ JOGALKOTÁSÉRT

Az állam ilyen jellegű felelőssége a német jogban (is) a tagállami kártérítési jogon keresztül, az EUB által kimunkált uniós jogi elvek mentén valósul meg, és a tagállami bíróságok hatáskörébe tartozik. Kérdésként merül fel, hogy *sui generis* uniós jogi igényről van-e szó, vagy tagállami jogban gyökerező – esetünkben német jog szerinti – állammal szembeni kárfelelősségi igényről, amelyet az uniós joggal *összhangban kell értelmezni*, és az uniós jog elsőbbségének elvére *figyelemmel kell alkalmazni* (lásd 6.4. alfejezet).⁹⁵

83 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 57.

84 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 57.

85 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 108 (2. IV. 5. b).

86 A felperest egy egykori hulladéklerakó területén fekvő telek megvásárlása és beépítése folytán ért vagyoni kár megtérítésére irányuló igény az önkormányzattal szemben: BGH, Urteil vom 26.01.1989 - III ZR 194/87, NJW 1989, 976–979.

87 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 108 (2. IV. 5. b).

88 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 284 [5. II. 1. e) bb].

89 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 284–285 [5. II. 1. e) bb].

90 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 109 (2. IV. 5. c).

91 BGH, Urteil vom 10.12.1987 - III ZR 220/86, NJW 1988, 480.

92 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 285 [5. II. 1. e) cc].

93 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 285 [5. II. 1. e) cc].

94 OSSENBUHL–CORNILS i. m. 285 [5. II. 1. e) cc].

95 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

6.1. A TAGÁLLAM FELELŐSSÉGE AZ UNIÓS JOG MEGSÉRTÉSÉÉRT MAGÁNSZEMÉLYEKSEL SZEMBEN

Felmerülhet az állam felelőssége jogalkotással okozott kárért (*legislatives Unrecht*), ha a tagállami jogalkotó megsérti az Európai Unió jogát. Ha a tagállami jogalkotó tevékenysége csupán annyiban áll, hogy az uniós jog végrehajtásához szükséges rendeletet megalkossa, nem fog felelni az uniós szabály végrehajtásával okozott kárért, mivel ez kizárólag az uniós jogalkotónak tulajdonítható.⁹⁶ A közhatalmat gyakorló tisztviselő *hivatali kötelezettsége* nem csupán a német jogból, hanem elsődleges és másodlagos uniós jogból is fakadhat. Ez esetben is érvényesül a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság állandó ítélezési gyakorlata, amely szerint a törvényalkotással okozott jogsértések (*legislatives Unrecht*) esetén nem lehet szó harmadik személy(ek) irányában fennálló hivatali kötelezettség megszegéséről (lásd 3.4.1. alfejezet).⁹⁷

Ahhoz, hogy felmerüljön az Európai Unió jogát sértő jogalkotással okozott kár, az szükséges, hogy a megsértett uniós jogi norma *egyéni jogok* létrehozására irányuljon, és a jogsértés 'kellően súlyos' legyen. E felelősségre vonatkozóan nincs külön tagállami szabályozás, hanem közvetlenül az uniós jogból fakad: az EUB jogfejlesztése útján, első ízben a *Franco-vich* ügyben született ítélettel⁹⁸ nyert elismerést, és elveit az EUB alakítja. A felelősség alapja az uniós polgárok hatékony jogvédelmének az elve, a tagállamok lojális együttműködésének elve [EUSZ 4. cikkének (3) bekezdése], és az uniós jog hatékony érvényesülésének az elve (*effet utile*).⁹⁹

Itt is a *közhatalmat gyakorló tisztviselő hivatali kötelezettségének megszegése* áll a felelősség központjában. Különösen ki kell térni azokra a hivatali kötelezettségekre, amelyek az EUMSZ 288. cikkének (3) bekezdése szerinti *irányelvekből* fakadnak. Emellé jön be az EUB jogfejlesztés útján elismert uniós jogi állami felelősségi alakzata (elemekre nézve lásd 6.2. alfejezet). Az uniós jogi felelősségi alakzat az állami cselekvés minden területét lefedi.¹⁰⁰ Az uniós jogi állami felelősség *szankciós jellegű* és a *tagállam a címzettje*. Az EUMSZ 340. cikk (2) bekezdése magának az Európai Uniónak állapítja meg a szerződésen kívüli felelősségét azokért a károkért, amelyeket intézményei vagy alkalmazottai okoznak feladataik teljesítése során. Ebből vezethető le az az elv is, hogy a tagállam kártérítési felelősséggel tartozik az elsődleges vagy másodlagos uniós jog alkalmazása során tanúsított jogellenes magatartásáért, méghozzá függetlenül attól, hogy melyik tagállami szervről van szó, és attól is, hogy a tagállam törvényhozói, végrehajtói, vagy igazságszolgáltatási minőségében cselekszik.¹⁰¹ A tagállam mellett a tartományok és közjogi testületek

is lehetnek károkozók.¹⁰² Hivatali kötelezettségek fakadhatnak olyan át nem ültetett irányelvekből, amelyeket *közvetlenül* kell alkalmazni.¹⁰³ Ez akkor áll fenn, ha a tagállam nem tett eleget vagy nem tett eleget határidőben, egészében az átültetési kötelezettségének, az irányelv tartalma feltétel nélküli, kellően meghatározott, és az alkalmazásához nincs szükség egyéb végrehajtási aktusra.¹⁰⁴ Az irányelv azonban csak az uniós polgár javára és a mulasztó tagállam hátrányára fejt ki közvetlen hatályt.¹⁰⁵

Az másik esetkör, amikor a tagállam *hibásan ültette át* az irányelvet.¹⁰⁶ Közhatalmat gyakorlók hivatali kötelezettségei fakadhatnak ezenfelül az EUMSZ 288. cikkének (2) bekezdése szerinti rendeletekből.¹⁰⁷ Mivel az EUMSZ-ben nincs erre vonatkozó szabályozás, a tagállami jog feladata, hogy a kártérítési keresetekre vonatkozóan meghatározza az illetékes bíróságokat és kialakítsa az eljárás rendjét.¹⁰⁸

Ennek során figyelembe kell venni az uniós jog általános elveit, különösen az egyenértékűség és a hatékonyság követelményét.¹⁰⁹ Az egyes tagállamok kártérítési jogában meghatározott anyagi és eljárásjogi feltételek egyrészt nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a kizárólag nemzeti jogot érintő hasonló keresetek esetében, másrészt a nemzeti jog feltételei nem alakíthatók úgy, hogy a kártérítéshez jutás gyakorlatilag lehetetlen vagy túlzottan megnehezített legyen.¹¹⁰ Ez utóbbi különösen azt jelenti, hogy a tagállam csak akkor háríthatja át a felelősséget más kötelezettre, ha ez a kötelezett személyének pusztán formális megváltoztatását jelenti, és *nem jár a károsult számára semmilyen egyéb hátrányos következménnyel*.¹¹¹

Az, hogy az uniós jog megsértése mikor alapoz meg kártérítési igényt, a jogsértés jellegétől függ. Az EUB az Európai Unió szerződésen kívüli kárfelelősségével [EUMSZ 340. cikk (2) bekezdés] összefüggő ítélezési gyakorlatára támaszkodva pontosította és továbbfejlesztette az uniós jog megsértése miatti felelősség feltételeit – kezdetben a nemzeti jogalkotó tekintetében. Amennyiben a jogalkotót széles körű mérlegelési jogkör illeti meg, különösen azért, mert olyan területen jár el, amelyet az uniós jog nem szabályoz részletesen, az állam uniós jogon alapuló kárfelelősségéhez a következő elemek teljesülése szükséges: *a)* a megsértett uniós norma egyéni jogot biztosít magánszemélyek számára, *b)* a jogsértés kellően súlyos, és *c)* ok-okozati összefüggés áll fenn a jogsértés és az egyén által elszenvedett kár között – lásd *Brasserie de Pêcheur* ügy.¹¹² E három feltétel az állam uniós jogon alapuló kárfelelősségének

96 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 56.

97 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 161.

98 Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai kontra Olasz Köztársaság C-6/90. és C-9/90. sz. egyesített ügyek, ECLI:EU:C:1991:428.

99 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 161.

100 Robert BEY – Ulf PRECHTEL – Michael TERWIESCHE – Bernd ZLOCH: Abschnitt 5 Kernbereiche des Verwaltungsrechts, Kapitel 34 Staatshaftungsrecht. In: Michael TERWIESCHE – Ulf PRECHTEL (Hrsg): *Handbuch Verwaltungsrecht*. 5. Auflage. Hürth, Carl Heymanns-Wolters Kluwer, 2025. 533. o.

101 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 534.

102 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 534.

103 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162.

104 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162.

105 M. H. Marshall kontra Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching), 152/84. sz. ügy, ECLI:EU:C:1986:84.

106 Denkvit International BV, VITIC Amsterdam BV és Voormeer BV kontra Bundesamt für Finanzen, C-283/94., C-291/94. és C-292/94. sz. egyesített ügyek, ECLI:EU:C:1996:387.

107 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162.

108 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162.

109 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162.

110 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162; BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. 544.

111 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 163.

112 Brasserie du Pêcheur SA kontra Bundesrepublik Deutschland és The Queen kontra Secretary of State for Transport, ex parte: Factorame Ltd és társai, C-46/93. és C-48/93. sz. egyesített ügyek, ECLI:EU:C:1996:79.

általános feltételévé emelkedett. Ez egy vétkességtől független felelősségi alakzat.¹¹³ Vannak olyan esetek, amikor az uniós jog valamilyen eredmény elérésének meghatározásával, illetve magatartási vagy tartózkodási kötelezettségek előírásával korlátozza a tagállami jogalkotó mérlegelési jogkörét (lásd pl. *Francovich* ügy). Ilyenkor a 'kellően súlyos' jogsértés követelményének szintje szignifikánsan alacsonyabb.¹¹⁴

6.2. A FELELŐSSÉGI ALAKZAT HÁROM ELEME

6.2.1. A FELELŐSSÉG ELSŐ ELEME: EGYÉNI JOGOT BIZTOSÍTÓ UNIÓS JOG MEGSÉRTÉSE

Az uniós jog megsértése állhat akár elsődleges, akár másodlagos jog megsértésében, amelynek *nem csak részben* célja az egyéni jogok (uniós alanyi jogok) biztosítása.¹¹⁵ E tekintetben az elvárások jelentősen alacsonyabbak, mint amikor közjogi alanyi jogok megsértéséről van szó, mivel elegendő a 'reflexszerű' hatás.¹¹⁶ A felelősség szempontjából egyaránt releváns lehet a tevés és a mulasztás.¹¹⁷ Az, hogy a felelősséget megalapozó magatartás közjogi vagy magánjogi természetű-e a nemzeti jog szerint, nem befolyásolja az uniós jogon alapuló tagállammal szembeni felelősségi igényt.¹¹⁸ Irányelv esetén a felelősséget egyaránt megalapozza az irányelv át nem ültetése, hibás vagy elkésztett átültetése.¹¹⁹

Nincs jelentősége, hogy melyik tagállami szerv sérti meg az uniós jogot – így a köztisztviselő által tett nyilatkozat az államnak tulajdonítható, ha a címzettek a körülmények alapján joggal feltételezhetik, hogy a tisztviselő ezeket a nyilatkozatokat ilyen minőségében teszi.¹²⁰ Az EUB által kidolgozott felelősségi elvek alkalmazandók akkor, ha a tagállami jogalkotó köteleességét megszegve elmulasztotta valamely törvény uniós normához való igazítását (*Brasserie de Pêcheur* ügy). *Ha jogalkotással okozott kárról van szó*, akkor az EUB figyelemmel van arra, hogy a tagállami jogalkotót alapvetően széles körű mérlegelési és alakítási mozgásterrel illeti meg. Irányelvekre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy nincs mérlegelési jogkör, ha arról van szó, hogy *át kell-e ültetni*, azonban van mérlegelési jogkör abban a tekintetben, hogy *hogyan kell átültetni*.¹²¹

6.2.2. A FELELŐSSÉG MÁSODIK ELEME: A JOGSÉRTÉS KELLŐEN SÚLYOSSÁGA

Annak megítélésakor, hogy fennáll-e *kellően súlyos jogsértés*, a tagállami bíróságoknak a következőket kell figyelembe

venniük: a) a sértett uniós rendelkezés egyértelműségét és pontosságát; b) a tagállam mérlegelési jogkörének terjedelmét; c) azt, hogy a kárt szándékosan vagy nem szándékosan okozták-e; d) a jogi tévedés (értelmezési hiba) menthetőségét vagy menthetetlenségét; továbbá e) azt a körülményt is, hogy esetleg valamely uniós szerv magatartása hozzájárult-e a tagállam uniós jogot sértő eljárásához.¹²²

Az EUB vonatkozó ítélkezési gyakorlatában lefektetett elvek irányadóak (*Brasserie de Pêcheur* ügy; *British Telecommunications* ügy¹²³). Általában akkor állapítható meg a *kellően súlyos jogsértés*, ha a tagállami hatáskörök kereteinek nyilvánvaló és súlyos túllépéséről van szó.¹²⁴ A *kellően súlyos jogsértés hiányára* utalhat az a körülmény, hogy az Európai Bizottság az erre beérkezett panaszok ellenére sem indít kötelezettség-szegési eljárást az adott tagállammal szemben.¹²⁵

Az irányelv hibás, de *tartalmilag vállalható átültetése* nem jelenti azt, hogy az átültetés *kellően súlyos jogsértést* valósítana meg.¹²⁶

Ahogy Papier és Shirvani kifejti, a német jogban a hivatali kötelezettség-szegésből fakadó felelősségnél megkövetelt, és az alkotmányellenes törvények, illetve jogellenes rendeletek esetén a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint *hiányzó* „harmadik személy(ek) irányában (meghatározható személyekkel szembeni) kötelezettség” vizsgálata *nem jöhet szóba* a tagállami jogalkotónak tulajdonítható, uniós jogba ütköző magatartásnál. Ennek megkövetelése ugyanis gyakorlatilag *ellehetetlenítené* vagy *indokolatlanul megnehezítené* a kártérítési igény érvényesítését, és ellentétben állna a tagállami bíróságok azon kötelezettségével, hogy biztosítsák az uniós jog maradéktalan érvényesülését, valamint hatékonyan védjék a magánszemélyek jogait.¹²⁷

A *kellően súlyos jogsértés* követelménye, mint a felelősség fogalmi eleme az EUB által elismert ún. *primer jogvédelem elvével* (*Brasserie de Pêcheur* ügy; egyébként a német közjog elméleti kategóriája) együttesen *megfelelő szűrőként* szolgál a tagállamok szükséges mozgásterének biztosítása érdekében, így a jövőben sem kell számolni a felelősségből fakadó aránytalanul nagy kötelezettségekkel.¹²⁸ Az ún. *primer jogvédelem* elve a jogellenes állami aktusok megszüntetését és hatályon kívül helyezését célzó jogorvoslatot jelenti, szemben a *szekunder jogvédelemmel*, amely az okozott károk megtérítésére fókuszál. A *tagállam vétkességét* mint a klasszikus polgári jogi felelősség elemét *bizonyítani nem kell*,¹²⁹ *nem jelenik meg önálló tényállási elemként*. A *kellően súlyos jogsértés* kritériuma *túlnyomórészt betölti az objektivizált vétkesség-felfogás szerepét*,¹³⁰ a *vétkességet* ennek körében lehet figyelembe venni.¹³¹

113 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. 533.

114 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 164.

115 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Lásd még: Kapitel 34. 535–536. o.

116 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 165.

117 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 165.

118 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 165.

119 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Kapitel 34. 538; MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 162; OLBERG i. m. 204.

120 A.G.M.-COS.MET Srl kontra Suomen valtio és Tarmo Lehtinen, C-470/03. sz. ügy, ECLI:EU:C:2007:213

121 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Kapitel 34. 538.

122 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 166; BEY – PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Kapitel 34. 537. o.

123 The Queen kontra H. M. Treasury, ex parte British Telecommunications plc. C-392/93. sz. ügy, ECLI:EU:C:1996:131.

124 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 166.

125 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 166.

126 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Kapitel 34. 538. o.

127 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 166.

128 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 166.

129 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Kapitel 34. 541. o.

130 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 166.

131 BEY-PRECHTEL-TERWIESCHE-ZLOCH i. m. Kapitel 34. 541. o.

6.2.3. A FELELŐSSÉG HARMADIK ELEME: AZ OK-OKOZATI ÖSSZEFÜGGÉS

A bekövetkezett kár és az uniós jog megsértése között közvetlen, okozati és adekvát összefüggésnek kell fennállnia (lásd *Brasserie de Pêcheur* ügy).¹³² Azt, hogy fennáll-e a közvetlen okozatosság, a tagállami jog szerint kell eldönteni, a német jog estében így az adekvát kauzalitás tana lesz irányadó.¹³³ Egy minden körülményt ismerő szemlélő nézőpontjából a kár bekövetkezése nem lehet olyan, amivel az általános életpaszta- lat alapján nem kell számolni. Emellett a kárnak a megsértett uniós norma által védett érdekek körébe kell esnie.¹³⁴

6.3. A KÁRTÉRÍTÉSRE ALKALMAZANDÓ SZABÁLYOK

A kártérítés jellegét és mértékét az eljáró tagállami bíróságok a tagállami jog elvei szerint határozzák meg¹³⁵ – a német jogban ennek normatív alapja a BGB 249–250. §-ai¹³⁶ –, ami- nek során tekintettel kell lenniük az uniós jog iránymutatásai- ra.¹³⁷ A kártérítésnek arányban kell állnia a bekövetkezett kár- ral,¹³⁸ és az elmaradt hasznot is magában foglalja.¹³⁹ Olyan állásponttal is lehet találkozni, amely szerint a BGB 839. § sze- rint hivatali felelősségtől eltérően a kártérítési igény nemcsak pénzbeli kártérítésre, hanem természetbeni helyreállításra is irányulhat.¹⁴⁰ Az EUB ítélkezési gyakorlata alapján a kártéríté- si követelést szűkítő tényező az esetleges közrehatás, beleértve az (ésszerűen elvárható) *primer jogvédelem* (jogorvoslatok) kimerítésének kötelezettségét is.¹⁴¹

Ugyanígy alkalmazandóak a tagállami polgári jog kártéri- tési követelés elévülésére vonatkozó szabályai (a német jogban a BGB 195. §-a alapján az általános elévülési idő 3 év),¹⁴² ellen- ben az EUMSZ 258. cikke szerinti kötelezettségszegési eljárás nem eredményezi az elévülés nyugvását a BGB 204. § (1) be- kezdés 1. pontja¹⁴³ szerint.¹⁴⁴

A GG 34. cikkének harmadik mondatának és a közigazga- tási perrendtartás (Verwaltungsgerichtsordnung, rövidítve VwGO)¹⁴⁵ 40. § (2) bekezdés első mondatának megfelelően a polgári peres út (polgári jogi igény érvényesítése) a bírósági

szervezetről szóló törvény (Gerichtsverfassungsgesetz, rövi- dítve GVG)¹⁴⁶ 71. § (2) bekezdés 2. pontjából következően a tartományi bíróságok (hozzávetőlegesen: törvényszék) kizá- rólagos hatáskörébe tartozik.¹⁴⁷

6.4. AZ ÁLLAM UNIÓS JOG ALAPJÁN FENNÁLLÓ ÉS TAGÁLLAMI JOG ALAPJÁN FENNÁLLÓ KÁRFELELŐSSÉGÉNEK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA

Az állam uniós jog és tagállami jog alapján fennálló kárfe- lelőssége közötti viszony tisztázatlannak tűnik.¹⁴⁸ Két megkö- zelítést kell számba venni. Az egyik megközelítés, hogy egy *sui generis* uniós jogi igényről van szó, amely a tagállami jog fele- lősségi tényállásai mellett érvényesül. Ez esetben a tagállami jog szabályai kizárólag a kártérítés mértékének meghatározásá- ra, valamint az érvényesítés eljárásjogi kérdéseiben irányadó- ak. A másik megközelítés, hogy csupán uniós jogi minimumkö- vetelményekről van szó: a kártérítési igényt a mindenkor állami felelősségre vonatkozó tagállami szabályok szerint, azok kere- tei között kell érvényesíteni. Ilyenkor a tagállami szabályokat az uniós joggal összhangban kell értelmezni, illetve adott eset- ben az uniós jog alkalmazási elsőbbsége érvényesül.¹⁴⁹

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság az első megközelítést kö- veti, tehát *sui generis* uniós jogi kárfelelősségi igényként fogja fel.¹⁵⁰ Ugyanígy fogják fel az alsóbb fokú bíróságok is, és a hatásköri és eljárás szabályok a hivatali kötelezettségszegés miatti felelősség szabályai szerint alakulnak.¹⁵¹

Papier és Shirvani szerint a második megközelítés, azaz az EUB által megállapított követelményeknek minimumköve- telményként való felfogása előnyösebb. Erre azt az érvet hoz- zák, hogy az EUB behatóan foglalkozik a tagállami jog felelős- séget megalapozó tényálláselemeivel, és megvizsgálja, hogy ezek ne legyenek kedvezőtlenebbek, mint a megfelelő belső jog szerinti igények esetén, továbbá, hogy ezek ne tegyék a kártérítéshez jutást gyakorlatilag lehetetlenné vagy arányta- lanul nehézé (*Brasserie de Pêcheur* ügy).¹⁵² Számos előnnyel jár, ha az államot az uniós jog megsértéséért terhelő kárfelelős- séget nem az uniós jog alapján fennálló *sui generis* jogalap- ként, hanem a tagállami szabályozással szemben támasztott minimumkövetelményként fogják fel.¹⁵³ Így a tagállami jog- rendszerek a szubszidiaritás elvének megfelelő mozgásteret kapnak, így lehetőség van arra, hogy elejét vegyék a tagállami jog (további) szétzúzásának. Emellett az egyenértékűség elvére figyelemmel a tagállami jog már ismert megoldásaira lehet támaszkodni.¹⁵⁴

132 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 168.

133 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 548. o.

134 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 168.

135 Vö. Calliess/Ruffert/Ruffert, 6. Aufl. 2022, AEUV Art. 340. 71.

136 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 549. o.

137 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 169.

138 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 169.

139 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 549. o.; Calliess/Ruffert/Ruffert, 6. Aufl. 2022, AEUV Art. 340. 72.

140 Calliess/Ruffert/Ruffert, 6. Aufl. 2022, AEUV Art. 340. 72.

141 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 169; BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 550–551. o.; Calliess/Ruffert/Ruffert, 6. Aufl. 2022, AEUV Art. 340. 74.

142 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 541. o.

143 A BGB 204. § (1) bekezdés 1. pontja szerint az elévülés nyugszik a teljesítésre kötelezésre vagy az igény megállapítására, a végrehajtási záradék kiállítására, illetve a végrehajtási ítélet meghozatalára irányuló kereset benyújtása esetén.

144 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 169; Danske Slagterier kontra Bundesrepublik Deutschland, C-445/06. sz. ügy, ECLI:EU:C:2009:178.

145 Verwaltungsgerichtsordnung, Ausfertigung: 21.06.1960, in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. März 1991.

146 Gerichtsverfassungsgesetz, Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. Mai 1975.

147 BEY–PRECHTEL–TERWIESCHE–ZLOCH i. m. Kapitel 34. 554.

148 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

149 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

150 BGH, Urteil vom 14. 12. 2000 - III ZR 151/99, NVwZ 2001, 468.

151 Landgericht Bonn, Urteil vom 16.04.1999 - 1 O 186/98, NJW 2001, 816; Landgericht Hamburg, Urteil vom 06.08.1999 - 303 O 48/99, NVwZ 2000, 477–478.

152 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

153 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

154 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

Ezzel szemben, ha az EUB által meghatározott követelményeket úgy fogják fel, mint az állam felelősségének *kimerítő feltételeit*, akkor ez azt jelenti, hogy a tagállamok a felelősség megállapítása körében teljes mértékben feladják hatáskörüket.¹⁵⁵ Az is kérdéses, hogy egy teljesen önállóan operáló uniós jogi kárfelelősségi igény 'kifejlesztése' még belefér-e egyáltalán az EUB jogfejlesztési jogosítványába – vagy azon már túlterjeszkedik.¹⁵⁶

Papier és Shirvani arra a következtetésre jut, hogy az uniós jog német közhatalmi szervek általi megsértése miatti kárigények *a német jog állami felelősségi rendszere*

szerint alakulnak. Ugyanakkor az uniós joggal összhangban történő értelmezésre és az uniós jog elsőbbségének elvére figyelemmel *a német jogot az állami felelősség uniós jog szerinti elveihez kell igazítani*.¹⁵⁷ Semmi sem szól az ellen, hogy a felelősséget a GG 34. cikkének első mondata alapján a megfelelő közjogi jogi személyre telepítsék. Nem szükségszerű, hogy az uniós jog közhatalom részéről történő minden megsértése esetén a szövetségi állam (Bund) feleljen.¹⁵⁸

155 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

156 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

157 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170.

158 MüKoBGB/Papier/Shirvani, 9. Aufl. 2024, BGB § 839. 170; 732. lábjegyzet.

Bereczki Ildikó*

Papírtól a felhőig – Átfogó digitális fordulat az uniós igazságügyi kapcsolatok terén

1. ELŐSZÓ

Az igazságügy digitalizációja az utóbbi években egyre inkább az érdeklődés homlokterébe került, és napjainkra az informatikai, illetve kommunikációs technológia (*information and communication technology: ICT*) immár a korszerű igazságszolgáltatás egyik pillérévé vált. A digitális igazságszolgáltatás nem pusztán a papíralapú ügyintézés alternatívája, hanem annak organikus továbbfejlődése: a jog és a technológia találkozásából a 'felhő' szférájába lépő igazságszolgáltatás új dimenziója születik meg.

Az Európai Unióban számos lépés történt a tagállamok közötti igazságügyi együttműködés továbbfejlesztése érdekében, aminek szerves részévé vált a digitalizáció. A téma jelentőségét jelzi, hogy az Európai Bizottság által a tagállamok igazságügyi rendszerei helyzetének nyomon követésére évente kiadott *Igazságügyi Eredménytáblában* 2021 óta¹ a minőségi mutatók között önállóan és komplex összetevők mentén elemzett kritériumként szerepel a digitalizáció, mint a hatékony és hozzáférhető igazságügyi rendszer mércéje. Minthogy az Unió hatásköre alapvetően a határon átnyúló vonatkozású polgári-kereskedelmi, illetve családjogi, valamint büntetőügyekre terjed ki,² az uniós fellépések alapvetően az uniós szintű e-igazságügyre koncentrálnak, törekedve arra, hogy a jog és a technológia erejét ötvözve hidat építsenek a tagállamok igazságügyi rendszerei között. Mindemellett a nemzeti és uniós szabályozási mechanizmusok közötti kölcsönhatások aligha vitathatók, így a vonatkozó uniós intézkedések is túlmutatnak a több tagállamot érintő, határon átvívelő ügyeken.³

Egyik legfrissebb uniós szintű fejlemény a határon átnyúló igazságügyi együttműködés egyes elemeinek jogszabályi úton való digitális alapokra helyezése. A közelmúltban megszületett és 2025. május 1-jétől alkalmazandó az *Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2844 rendelete* (2023. december 13.) a *határokon átnyúló polgári, kereskedelmi és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés digitalizációjáról, valamint az igazságügyi együttműködés területén egyes jogi aktusok módosításáról* (a továbbiakban: Rendelet), amelyet jogtechnikai okból⁴ kiegészít az *Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2843 irányelve* (2023. december 13.) a 2011/99/EU és a 2014/41/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek, a 2003/8/EK tanácsi irányelvnek, valamint a 2002/584/IB, a 2003/577/IB, a 2005/214/IB, a 2006/783/IB, a 2008/909/IB, a 2008/947/IB, a 2009/829/IB és a 2009/948/IB tanácsi kerethatározatnak az igazságügyi együttműködés digitalizációja tekintetében történő módosításáról (a továbbiakban: Irányelv).

A tagállamok közötti polgári-kereskedelmi és családjogi, valamint büntetőjogi együttműködéssel összefüggő egyes eljárási cselekmények digitalizációját⁵ célzó jogszabálysomag (a továbbiakban: *digitalizációs jogszabálysomag*) a releváns uniós jogszabályok tekintetében megteremti az elektronikus kommunikáció jogi alapját és kereteit. Fő törekvése a tagállamok közötti együttműködés további modernizálása és hatékonyabbá tétele, a jogbiztonság kiszámítható szabályok révén való előmozdítása, továbbá az állampolgárok és más entitások joghoz, illetve az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek megkönnyítése. A jogszabályváltozás eredményeként az eljárásokkal összefüggő költségek és a munkaerőráfordítás terheinek csökkenése várható.⁶ E jogszabálysomag az általa lefedett, széles tárgykört felölelő ügycsoportokban véget vet a digitális eszközök önkéntes alapú, sporadikus használatának, egyértelmű lökést adva az eljárások dematerializálásához, az esetek zömében nagymértékben kiváltva a papíralapú ügyintézt,

* PhD, LL. M., vezető kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet; egyetemi oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

1 The 2021 EU Justice Scoreboard, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2021) 389, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021, elérhető: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b2a115fd-3d1d-11ec-89db-01aa75ed71a1/language-en> (letöltés: 2025. 08. 10.).

2 Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 81. és 82. cikk.

3 Fernando GASCÓN INCHAUSTI: The new regulation on the digitalisation of judicial cooperation in the European Union: something old, something new, something borrowed and something blue, *ERA Forum*, Springer, Heiderberg, 2024, 1., elérhető: <https://doi.org/10.1007/s12027-024-00782-z> (letöltés: 2025. 09. 10.).

4 A vonatkozó irányelv és kerethatározatok módosítása irányelv útján lehetséges.

5 Inchausti megállapítása szerint a jogszabálysomag elnevezése némileg megtévesztő, mivel nem a tagállamok közötti együttműködés és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés teljeskörű digitalizációjáról, hanem ennek csupán bizonyos köréről van szó. INCHAUSTI i. m. 7.

6 Commission Staff Working Document, Executive Summary of Impact Assessment Report, Brussels, 1.12.2021, SWD(2021) 393 final, elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021SC0393> (letöltés: 2025. 09. 02.).

ami az eljárások elhúzódásával járt és emiatt az ügyfelek jogainak védelmét nem kellően garantálta.⁷ Az új normák révén megvalósul az igazságügyi együttműködés sztenderdizált digitalizációja, ami önmagában is lényeges előrelépésnek ígérkezik.

A jogszabálysomag teljes körű alkalmazása több fázisban, egyes jogi aktusokra nézve megállapított átmeneti időszak lezárultával történik meg.⁸ A tagállamok hatóságai egymás közötti, valamint az ügyfelek és a hatóságok közötti digitális kommunikáció kezdő időpontja, azaz a tényleges alkalmazási idő a tárgyi hatály alá tartozó egyes uniós normák tekintetében a jövőben elfogadandó végrehajtási jogi aktusokhoz igazodik majd⁹ (az adott jogi aktusra vonatkozó végrehajtási rendelet hatálybalépésétől számított két évet követő hónap első napja).

Jelen írás feltérképezi a digitalizáció térnyerését és az e-igazságügy területének a kibontakozását az Európai Unióban, dióhéjban felvázolva a határon átnyúló igazságügyi együttműködés digitalizációja kapcsán bekövetkezett főbb állomásokat. Erre építve, a digitalizációról szóló jogszabálysomagot fókuszba helyezve látképet ad a lényegesebb novumokról, értékelve ezek várható hozadékait és hatásait, utalva az ennek kapcsán mutatózó kihívásokra is. Ezzel kapcsolatban a 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla által feltártakra támaszkodva kitér a tagállamok aktuális felkészültségére is, ami az új uniós szabályozás sikeres beágyazódásának kulcsa. Az elemzés arra a kérdésre is választ keres, hogy miként történhet meg a digitális technológiák integrálása úgy, hogy ne csupán az eljárások gyorsítását, hanem a polgárok jogérvényesítésének és az uniós igazságszolgáltatás színvonalának az emelését szintén elősegítse.

2. AZ UNIÓS SZINTŰ IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS DEMATERIALIZÁLÁSÁRA IRÁNYULÓ INTÉZKEDÉSEK – FŐBB MÉRŐÖLDKÖVEK

Az uniós tagállamok közötti igazságügyi együttműködés egyik legmarkánsabb vívmánya az e-Igazságügy megszületése.¹⁰ Az uniós e-igazságügy kibontakozása hosszú évek munkájának gyümölcse. Fejlődéstörténetének vezérmotívuma a fokozatosság. A 2000-es évek elejére visszanyúló közös uniós szintű kezdeményezéseket a fakultatív alapú részvétel jellemezte, és ennek kontextusában számos kísérleti projekt indult útjára. Ennek az alapjaiból nőtt ki a jogalkotási aktusokon nyugvó, és ilyenként egységesebb, koherensebb, a jogbiztonságot jobban szolgáló jelenlegi uniós digitális ökoszisztéma. E tekintetben a pandémia által kreált kényszerhelyzet nyilvánvaló katalizátorként hatott és fordulatot hozott, erőteljes új lendület adva a digitalizációnak, az igazságügyi kooperáció kapcsán

is felgyorsítva e folyamatokat. Korábban az informatikai és kommunikációs technológiák igazságügy területén való használatára az eljáró fórum belátása szerint esetileg, ritkán került sor, és az elköteleződés hiánya a finanszírozás kapcsán is megnyilvánult.¹¹ Noha a határon átnyúló igazságügyi együttműködés területén lezajlott intenzív jogalkotás eredményeként számos uniós norma létezett, ezek alapvetően a személyes jelenlét mellett folyó, hagyományos eljárásokra és a papíralapú ügyintézésre épültek. A nemzeti eljárásjogok közötti különbségek, az eltérő technológiai fejlettségi szint és a meglévő komplex rendszerek közötti átjárhatóság, az interoperabilitás deficitje, valamint a hatáskörök megosztása egyaránt fékezte az egységes uniós megközelítést.¹² A folyamatok felgyorsítása tekintetében motiváló tényezőként hatott az is, hogy az uniós döntéshozók felismerték a digitális átalakulásnak az Unió gazdaságának a továbbfejlesztésében betöltött szerepét.

Az igazságügyi együttműködés digitalizálására irányuló erőfeszítések körében ki kell emelni az autonóm európai eljárások létrehozatalát. Az első jogi norma formáját öltő kísérletek között említendő az *európai fizetési meghagyásos eljárás*,¹³ valamint a *kis értékű követelések európai eljárás*¹⁴ 2006-ban, illetve 2007-ben történt bevezetése, amelyeket 2014-ben a *számlazárolásról szóló uniós rendelet*¹⁵ követett. Az igényérvényesítés egyszerűsítését, gyorsítását és költségkímélőbb lebonyolítását célzó európai eljárások fő újdonsága az, hogy az iratok elkészítésére és előterjesztésére virtuális úton kerülhet sor, többnyelvű formanyomtatványok útján, miáltal elviekben akár a jogi képviselő is kiküszöbölhető; emellett ezek az e-kommunikáció lehetőségét is magukban hordozták. Az időközben összegyűlt tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy ezek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket; ennek egyik oka, hogy a célközönség körében nem kellően ismertek,¹⁶ ami tanulságként szolgál. További előrelépésnek tekinthető az alternatív vitarendezéshez való hozzáférés biztosítása egy erre szánt online felület (ODR-platform) 2016-ban való kialakítása által, az *online vitarendezésről szóló rendelet* margóján,¹⁷ amely azonban a gyakorlatban szintén nem bizonyult sikeresnek.¹⁸

7 Commission Staff Working Document i. m. 11–17.

8 Lásd Rendelet 10. és 26. cikk.

9 Lásd Rendelet 3. és 4. cikk, valamint 10. cikk (3) bek. és 26. cikk (3) bek.

10 Martina Tičić: Digitalisation of Judicial Cooperation in the EU: A Long Road Ahead, *COFOLA INTERNATIONAL 2022, Current Challenges of Resolution of International (Cross-Border) Disputes*, Rijeka, 2022, 336.

11 Elena Alina ONTANU: The Digitalisation of European Union Procedures: a New Impetus Following a Time of Prolonged Crisis, *Law, technology and humans*, Tilburg, 2023, vol. 5(1), 93.

12 ONTANU i. m. 94.

13 Az Európai Parlament és a Tanács 1896/2006/EK rendelete (2006. december 12.) az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról, Hivatalos Lap L 399., 2006.12.30., 1–32. o.

14 Az Európai Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről, Hivatalos Lap L 199., 2007.07.31., 1–22. o.

15 Az Európai Parlament és a Tanács 655/2014/EU rendelete (2014. május 15.) polgári és kereskedelmi ügyekben a tagállamközi követelés-behajtás megkönnyítése érdekében az ideiglenes számlazárolást elrendelő európai végzés eljárásának létrehozásáról, Hivatalos Lap L 189., 2014.06.27., 59–92. o.

16 Marco FABRI: From Court Automation to e-Justice and beyond in Europe, *International Journal for Court Administration*, Williamsburg, 2024., vol. 15., no 3., 8.; Tičić i. m. 343.

17 Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU rendelete (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták online rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói online vitarendezési irányelv), Hivatalos Lap L 165., 2013.06.18., 1–12. o.

18 INCHAUSTI i. m. 2.

Időközben megszületett a vonatkozó politikai irányvonalakat felvázoló első, 2009–2013-ra vonatkozó *e-Igazságügyi Akcióterv*,¹⁹ amelyet a továbbiakban ötévente újabb, időközben stratégiai célkitűzésekkel kiegészített akciótervek követtek.²⁰ E dokumentumok a digitalizációt külön kiemelt uniós célkitűzésként nevesítik. Az igazságügyi együttműködés digitalizációja uniós szintű prioritássá vált. A 2019–2023. évi *e-Igazságügyi Stratégia és Akciótervben*²¹ felvázolt stratégiai irányvonalak fő konkrét teendőként az igazságügyi tárgyú információkhoz való hozzáférést, az e-kommunikáció és a tagállami igazságügyi applikációk közötti interoperabilitást jelölte meg. Az Európai Unió Tanácsa „Az igazságszolgáltatáshoz való jog – A digitalizáció lehetőségeinek kiaknázása”²² címen 2020. október 14-én elfogadott következtetéseiben felhívta az Európai Bizottságot arra, hogy az elért eredményekre alapozva fontolja meg további intézkedések meghozatalát az igazságügyi együttműködés digitalizációjának továbbvitele végett, az alapértelmezés szerint digitális ügymenet meghonosításával.

Ezt követően a Bizottság 2020. december 2-án közzétette „Az igazságügy digitalizációja az Európai Unióban – Lehetőségek eszköztára” című közleményét,²³ ebben kifejezésre juttatta az elkötelezettségét a digitalizáció uniós szintű további előmozdítására nézve, ideértve a szponzorálást is. E közlemény egy összetett, pénzügyi, jogalkotási és informatikai fejlesztésre irányuló intézkedéscsomag kidolgozását vetítette előre. Ennek megfelelően a releváns finanszírozási mechanizmusok – így főként a Többéves Pénzügyi Keret,²⁴ Jövő Generáció EU,²⁵ Digitális Európa Program²⁶ és a Jogérvényesítési Program²⁷ – folytán mód nyílt, illetve nyílik az igazságügyi rendszerek digitalizációjának célirányos támogatására. A közlemény az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és a tagállamok közötti kooperáció továbbfejlesztését a szabadság, biztonság és

jog érvényesülése térség egyik fő célkitűzéseként fogalmazta meg, ami újabb jogalkotási aktusokban materializálódott.

Ezzel párhuzamosan, immár határozottabb lépésként megtörtént a *kézből*²⁸ valamint a *bizonyításfelvételről*²⁹ szóló uniós rendeletek felülvizsgálata, azzal, hogy ezekbe már radikálisabb³⁰ formában épültek be a digitalizációs komponensek. E rendeletek első ízben tették főszabály szerint kötelezővé a digitális csatornák használatát a tagállamok illetékes hatóságai egymás közötti interakciója kapcsán (*digital by default*), egy erre dedikált decentralizált informatikai rendszer útján. Ehhez az ún. e-CODEX-ről szóló *rendelettervezet*³¹ (*e-Communication via Online Data Exchange*) nyújt technikai jellegű támaszt, a határon átnyúló eljárások digitalizációjának és a tagállami bíróságok (hatóságok) közötti biztonságos kommunikációjának megkönnyítése jegyében megalkotva a korábban önkéntes alapon használt e-CODEX ICT-infrastruktúra jogi alapját. Az e-CODEX egy olyan software csomag, amely útján a tagállamok nemzeti ICT-rendszerei összekapcsolhatók, biztosítva a különböző tagállamokban lévő ügyfelek hatóságokkal, illetve a hatóságok egymás közötti biztonságos elektronikus úton való érintkezését (közlések, iratok, információk továbbítása). Ez utóbbi jogszabály alapján az e-CODEX menedzselési feladatainak ellátására egy uniós ügynökség, az eu-LISA (*European Agency for the Operational Management of Large-Scale IT-systems in the Area of Freedom, Security and Justice*) kapott megbízást. Ennélfogva az európai online platformként funkcionáló, 2010-ben még fakultatív alapon indult e-CODEX lehetőséget kínál az eljárások elektronikus bonyolítására, valamint elektronikus kommunikációra (pl. keresetlevél, bizonyítékok előterjesztése).³² Az e-CODEX sikerét jelzi, hogy tágabb, nemzetközi viszonylatban is használatos; erre példa a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia égisze alatt a tartásdíjak behajtása céljára működtetett ún. *iSupport projekt*, amely nagyon jól működik.³³

19 Az Európai e-igazságszolgáltatással kapcsolatos, a 2009–2013-as időszakra szóló Többéves Cselekvési Terv, Hivatalos Lap C 75, 2009.03.31., 1–12. o.

20 Az Európai e-igazságügyre vonatkozó, a 2014–2018-as időszakra szóló Többéves Cselekvési Terv, Hivatalos Lap C 182, 2014.6.14., 2–13. o.; A 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, Hivatalos Lap C 96, 2019.03.13., 3–8. o.; A 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi cselekvési terv, Hivatalos Lap C 96, 2019.03.13., 9–32. o.

21 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi cselekvési terv, Hivatalos Lap C 96., 2019.03.13., 9–32. o.

22 A Tanács következtetései „Az igazságszolgáltatáshoz való jog – A digitalizáció lehetőségeinek kiaknázása”, Hivatalos Lap C 342 I/1., 2020.10.14., 1.7. o.

23 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, Az igazságszolgáltatás digitalizációja az Európai Unióban – Lehetőségek eszköztár, Brüsszel, 2020.12.02. COM(2020) 710 final, elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0710> (letöltés: 2025. 08. 25.).

24 Multiannual Financial Framework (MFF), lásd: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/eu-budget-2028-2034_en; <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-long-term-budget/> (letöltés: 2025. 10. 08.).

25 NextGenerationEU, lásd: https://next-generation-eu.europa.eu/index_en (letöltés: 2025. 10. 08.).

26 Digital Europe Programme, lásd: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/digital-europe-programme_en (letöltés: 2025. 10. 08.).

27 Justice Programme, lásd: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/justice-programme_en (letöltés: 2025. 10. 08.).

28 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1784 rendelete (2020. november 25.) a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságok kívüli iratok kézbesítéséről (iratkezelés), Hivatalos Lap L 405., 2020.12.2., 40–78. o.

29 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1783 rendelete (2020. november 25.) a tagállamok bíróságai között a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő együttműködésről (bizonyításfelvétel) (átdolgozás), Hivatalos Lap L 405., 2020.12.2., 1–39. o. Erről bővebben lásd Stefano Signorin: La digitalizzazione della cooperazione giudiziaria in materia civile e commerciale nell'Unione europea – L'assunzione transfrontaliera delle prove nel prisma della piattaforma informatica decentrata e-CODEX, *Cuadernos de derecho transnacional*, Madrid, 2024, vol. 16, no. 1, 603–620.

30 INCHAUSTI i. m. 3.

31 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/850 rendelete (2022. május 30.) a polgári és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén történő, határokon átnyúló elektronikus adatcserére szolgáló számítógépes rendszerről (e-CODEX-rendszer) és az (EU) 2018/1726 rendelet módosításáról, Hivatalos Lap L 150, 2022.06.1., 1–19. o.

32 Marco Velicogna, Giampiero Lupo, Elena Alina Ontanu: Simplifying access to justice in cross-border litigation, the national practices and the limits of the EU procedures. The example of the service of documents in the order for payment claim, *International Journal of Procedural Law*, Leiden, 2017, 93–129.

33 David Hodson: Digital technology in family justice systems: global benefits, opportunities and concerns, *ERA Forum*, Heidelberg, 2021, elérhető: <https://doi.org/10.1007/s12027-021-00660-y> (letöltés: 2025. 04. 01.), 274.

Az Európai Unió belüli igazságügyi együttműködés digitalizációja körében is megkerülhetetlen a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) egyre fokozódó jelenléte. Noha ez a témakör túlmutat jelen írás keretein, és egyébiránt az MI e tekintetben ez idő szerint leginkább járulékos és támogató szerepet tölthet be, e kapcsolódás okán ezennel csupán annak kiemelésére szorítkozunk, hogy a legfrissebb uniós normák – így elsősorban a *mesterséges intelligenciáról szóló rendelet*³⁴ – megalapozzák az MI biztonságos, átlátható és alapjogokkal összeegyeztethető alkalmazását a jogi folyamatokban – kiegészítve a vonatkozó nemzetközi normákat.³⁵ A *mesterséges intelligenciáról szóló rendelet* egyes MI-rendszerek igazságügyben való alkalmazását a magas kockázatú kategóriába sorolta, amivel szemben szigorú követelményeket támaszt; ezek teljesítése hiányában nem használhatók. A normatív szabályozást kiegészítik az olyan tagállami kezdeményezések is, mint például a legfrissebb, 2024. évi Tanácsi Következtetések a *mesterséges intelligencia igazságügyben való alkalmazásáról*.³⁶ A tagállamok közötti fókuszált kooperáció iránti törekvés jegyében utóbbi dokumentum alapján a tagállamok közreműködésével például létrejön egy, az MI kifejezetten igazságügyi környezetben való felhasználására vonatkozó eszköztár (*Justice AI Toolbox*), amely elősegíti az MI-val kapcsolatos technológiai ismeretek, tapasztalatok megosztását, valamint a közös fejlesztéseket. Ez nem csupán technológiai természetű összehangolásról szól, hanem az európai igazságszolgáltatási rendszerek és az igazságügyi kooperáció, valamint az ezekkel összefüggő közös stratégia tudatos alakításáról.

A nem-jogalkotási elemek közül, az uniós igazságügyi együttműködés szignifikáns jelentőségű eredményeként utalni szükséges a 2010-ben kreált és azóta működtetett – folyamatos fejlesztés alatt álló – *e-Igazságügyi Portálra*,³⁷ amely egyfajta 'központi' platformként segíti az igazságügyi tárgyú információkhoz és tágabb értelemben az igazságszolgáltatáshoz való

hozzáférést. Ezen keresztül témakörök szerinti bontásban alapvető jogi információk érhetők el, így többek között a vonatkozó uniós és tagállami jogszabályok, adatbázisok, nyilvántartások, különféle dinamikus eszközök útján pragmatikusan segítve az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést,³⁸ a digitális igazságügyi szolgáltatások integrált ügyintézési pontjaként (*one-stop shop*) hozzájárulva az ügyintézés felgyorsításához. Emellett más, specifikus uniós léptékű digitális rendszerek is léteznek, például az uniós jogszabály és jogesettár (*EUR-Lex*), valamint a nemzeti jogszabálytár (*N-Lex*). Ide sorolható továbbá az európai jogszabály-azonosító (*European Legislation Identifier, ELI*) szabványrendszer, amely a jogszabályok egységes azonosítását és hivatkozását teszi lehetővé. Példaként említhető továbbá az uniós és a nemzeti bírósági határozatokhoz való hozzáférés megkönnyítésére hivatott ún. *európai esetjogi azonosító* (*European Case Law Identifier, ECLI*), amely egységes formátum révén biztosítja az ítélezési gyakorlat megismerését, azonosítását, egyszerűsítve a hivatkozást is. Ezzel egyidejűleg az elmúlt években mind a tagállamok, mind az Unió komoly erőforrásokat szentelt az ICT-infrastruktúra fejlesztésekre, különös tekintettel az elektronikus ügykezelésre, a videokonferenciára, adatelemzésre, valamint a jogesetek anonimizálására és feldolgozására.³⁹

Mindezek kiegészítéseként és a folyamatok kiteljesedéseként elfogadott *digitalizációs jogszabálysomag* további lényeges, szélesebb kihatással bíró mérföldkőnek tekinthető, amely az ún. *Európai Elektronikus hozzáférési ponton* keresztül – többek között – biztosítja a hatóságok, illetve ügyfelek közötti biztonságos adat- és információforgalmat. Ez egyúttal megalapozta az elkövetkező évek munkáját, miután a következő nagyszabású feladat az új jogszabálysomag által lefedett huszonnégy uniós jogszabályra vonatkozó végrehajtási jogi aktusok 2029-ig történő kidolgozása lesz. Ezzel párhuzamosan létre kell hozni az uniós, illetve tagállami hálózati rendszerek összekapcsolódását biztosító decentralizált informatikai rendszert, valamint nemzeti hozzáférési pontokat. Mindez a tagállamok aktív közreműködését igényli és előfeltételezi a nemzeti szisztémák kellő szintű felszereltségét és adaptációját, amire a 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia kifejezetten felszólít.⁴⁰

A kapcsolódó uniós *acquis* összesített 'teljesítménye' tekintetében adatokkal alátámasztott, széles körű vizsgálat ez idő szerint nem áll rendelkezésre. Például az e-Igazságügyi Portál és az EUR-Lex tekintetében a 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia megállapítja, hogy ezek hasznosnak bizonyultak az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése és az igazságügyi rendszerek hatékonysága terén,⁴¹ viszont nem világos, hogy ez milyen mértékben és hogyan realizálódott.⁴² Az online ügyfeldolgozás és e-kommunikáció kapcsán az egyes tagállamokban számos különböző

34 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet), Hivatalos Lap HL L, 2024.7.12., 1–144. o.; lásd III. melléklet 8. pont.

35 Lásd főként: Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Vilnius, 5.IX.2024, elérhető: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> (letöltés: 2025. 10. 29.); European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment of the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) of the Council of Europe, Strasbourg, 3-4 December 2018, elérhető: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (letöltés: 2025. 10. 24.); Organisation for Economic Co-operation and Development Council Recommendation on Artificial Intelligence, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD, 2025, elérhető: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> (letöltés: 2025. 10. 29.); UN Human Rights Council Resolution (10 July 2024) on Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development, elérhető: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g24/120/36/pdf/g2412036.pdf> (letöltés: 2025. 10. 29.).

36 Council of the European Union: Council Conclusions on the use of Artificial Intelligence in the field of justice, Brussels, 16 December 2024 (OR. en) 16933/24, elérhető: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16933-2024-INIT/en/pdf> (letöltés: 2025. 10. 24.).

37 Elérhető: https://e-justice.europa.eu/home_hu.

38 Erlis THEMELI: 'The Frontiers of Digital Justice in Europe', In: Xandra Kramer, Jos Hoevenaars, Betül Kas & Erlis Themeli, *Frontiers in Civil Justice: Privatizing, Digitizing and Funding Civil Justice in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2022.

39 FABRI i. m. 2., 6.

40 A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, C/2025/437., Hivatalos Lap C 2025.1.16., 16.

41 A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, 17.

42 FABRI i. m. 8.

alkalmazás létezik,⁴³ ezek összehasonlító jellegű elemzésére és értékelésére nézve azonban átfogó kutatás szintén nem készült.⁴⁴ Szakértői vélemények szerint egyébiránt az adatgyűjtés és elemzés több tagállamban hiányos, ami a szakpolitikai irányvonalak tapasztalati bizonyítékokon alapuló szakszerű meghatározását gátolja.⁴⁵

Mint látható, a tagállamok közötti igazságügyi együttműködés javítása érdekében számos lépés történt,⁴⁶ és a digitalizáció az Unió igazságügyi szakpolitikájának az egyik mozgatórugójává vált.⁴⁷ Mindemellett a digitalizáció tekintetében továbbra is nehezítő körülménynek tekinthetők a tagállamokban jelenleg is fennálló differenciák, valamint a tagállamok által alkalmazott különböző ICT-rendszerek, ami miatt az információk megosztása, a szisztémák közötti átjárhatóság, valamint a hatékony, zökkenőmentes és biztonságos kommunikáció (interoperabilitás) objektív akadályokba ütközhet. Ennek is tulajdonítható, hogy az uniós szintű digitalizáció korábban elsősorban önkéntes alapokon nyugodott, ez azonban alacsonyabb hatásfokot implicált,⁴⁸ és a technológiai fejlődésben rejlő teljes potenciál kibontására sem volt alkalmas.

Időközben megérett az idő az e területen való elmozdulásra. A folyamat az utóbbi időszakban tovább gyorsult, amihez a tagállamokban e téren bekövetkezett fejlemények kedvezőbb terepet nyújtanak, habár – amint a későbbiekben kiderül – a továbbfejlesztésnek még bőven marad tere.

3. AZ IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS DIGITALIZÁCIÓJÁRÓL SZÓLÓ JOGSZABÁLYCSOMAG ESSZENCIÁJA ÉS FŐBB HOZADÉKAI

A tagállamok közötti igazságügyi együttműködés korszerűsítését, valamint az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítását célzó Rendelet – amelynek jogalapját az EUMSZ 81. cikk (2) bekezdése és 82. cikk (1) bekezdése képezi – a hatálya alá tartozó, külön mellékletben megnevezett és szimultán módosított polgári-kereskedelmi és büntetőjogi tárgyú uniós jogi aktusok által lefedett ügyek tekintetében a tagállami hatóságok, uniós intézmények és az ügyfelek viszonylatában megteremtí az elektronikus kommunikáció jogi bázisát. A Rendelet tárgyi hatályának pontos meghatározása elementáris, hiszen ez alapján azonosítható, hogy a digitális kommunikáció általános alkalmazása milyen uniós normák kapcsán és mely esetkörökben érvényesül. A Rendelet a hozzáfűzött mellékletben felsorolt különböző tárgyú uniós jogszabályokra

terjed ki, azzal, hogy e normák mindegyike határon átnyúló ügyekre vonatkozik, és a nemzetközi jelleg meghatározása az adott egyedi jogszabály szerint történik. Idetartozó polgári ügyre példaként a *tartásdíjak behajtása*,⁴⁹ az *öröklési ügyek*,⁵⁰ a *házassági és szülői felelősséggel kapcsolatos ügyek*,⁵¹ valamint a *számlázárolást elrendelő európai eljárás*,⁵² büntetőügyként az *európai elfogatóparancs*,⁵³ az *ítéletek végrehajtása*⁵⁴ és az *európai védelmi határozat*⁵⁵ említhető. Amint arra az előbbiekben már utaltunk, egyes uniós irányelvek és kerethatározatok digitalizációjáról szóló rendelkezések kodifikációtechnikai okokból Irányelv formáját öltik. A vonatkozó Irányelv – a rendelettel megegyező logika mentén – módosítja a hatálya alá tartozó egyes specifikus tárgyú uniós normákat, így például a polgári-kereskedelmi ügyekben a *költségmentességről szóló irányelvet*,⁵⁶ valamint büntetőügyekben a *pénzbüntetésekéről szóló határozatok elismeréséről szóló kerethatározatot*.⁵⁷ Fontos leszögezni, hogy a jogszabálycsomag által bevezetett módosítás 'csupán' egyes folyamatok digitalizációjára szorítkozik, más új eljárési szabályokat nem vezet be, noha az új normákhoz való adaptáció ezt nemzeti szinten szükségessé teheti.

A jogszabálycsomag lényege és fő nívója abban áll, hogy a tagállamok igazságügyi területen eljáró hatóságai, a releváns uniós szervek és ügynökségek, továbbá természetes és jogi személyek relációjában történő kommunikációt általános jelleggel, alapértelmezés szerint digitális alapúvá teszi, előre vetítve a joghoz, illetve az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés ily módon való javítását, továbbá a megbízhatóbb és

43 Lásd https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/civil-cases/online-processing-cases-and-e-communication-courts_en

44 FABRI i. m. 7.

45 Uo. 16.

46 Xandra KRAMER: Access to Justice and Technology: Transforming the Face of Cross-Border Civil Litigation and Adjudication in the EU, In: Karim Benyekhlef, Jane Bailey, Jacquelyn Burkell & Fabien Gélinas (Eds), *E-Access to Justice*, University of Ottawa Press, 2016, 351–375., elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2696978> (letöltés: 2025. 09. 09.).

47 Xandra KRAMER: Digitising access to justice: the next steps in the digitalisation of judicial cooperation in Europe, *Revista General de Derecho Europeo*, Madrid, 2022, 56, 3.

48 KRAMER (2016) i. m. 363.

49 A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről, Hivatalos Lap L 7., 2009.01.10., 1–79. o.

50 Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről, Hivatalos Lap L 201., 2012.07.27., 107–134. o.

51 A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (átdolgozás), Hivatalos Lap L 178., 2019.07.2., 1–115. o.

52 Az Európai Parlament és a Tanács 655/2014/EU rendelete (2014. május 15.) polgári és kereskedelmi ügyekben a tagállamközi követelés-behajtás megkönnyítése érdekében az ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés eljárásának létrehozásáról, Hivatalos Lap L 189., 2014.06.27., 59–92. o.

53 A Tanács 2002/584/IB Kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról, Hivatalos Lap L 190, 2002.07.18., 34–51. o.

54 A Tanács 2008/909/IB kerethatározata (2008. november 27.) a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról, Hivatalos Lap L 327., 2008.12.5., 27–46. o.

55 Az Európai Parlament és a Tanács 2011/99/EU irányelve (2011. december 13.) az európai védelmi határozatról, Hivatalos Lap L 338., 2011.12.21., 2–18. o.

56 A Tanács 2003/8/EK irányelve (2003. január 27.) a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról, Hivatalos Lap L 26., 2003.01.31., 41–47. o.

57 A Tanács 2005/214/IB kerethatározata (2005. február 24.) a kölcsönös elismerés elvének a pénzbüntetésekre való alkalmazásáról, Hivatalos Lap L 76., 2005.03.22., 16–30. o.

hatékonyabb információáramlást (gyorsabb ügyintézés, adminisztratív terhek és költségek csökkentése, részlegesen automatizált ügykezelés).⁵⁸ Ennek folytán a tagállamokban a megfelelő digitális kommunikációs csatornáknak rendelkezésre kell állniuk, hiszen ezek alkalmazása – rendkívüli körülményektől eltekintve – a bíróságok és más hatóságok egymás közötti viszonylatában főszabály szerint kötelező, bizonyos korlátozott körű kivételekkel, amikor ez ténylegesen nem lehetséges (pl. a rendszer meghibásodása, a továbbítandó anyag fizikai jellege), vagy ez egyéb okból nem megfelelő (pl. bírók, illetve nyomozócsoportok közötti közvetlen kapcsolatfelvétel szükséges). Továbbá a Rendelet alapján a tagállamok érintett hatóságai el kell fogadják a természetes és jogi személyek által elektronikusan benyújtott, az írásbeli közléssel egyenértékűnek minősülő beadványokat, ugyanakkor utóbbi személyi kör tekintetében a papíralapú ügyintézés lehetősége is megőrzésre kerül; e körben különös figyelemmel kell lenni a sajátos igényű, illetve valamely okból kiszolgáltatott helyzetben lévő csoportok szempontjaira (pl. kiskorúak, technikai ismeretekkel, illetve ilyen eszközökkel nem rendelkező személyek). Ezzel összefüggésben a cél a hatóságokhoz fordulás, illetve az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elősegítése, e lehetőség digitális 'pályákkal' való kibővítése által. Az uniós jogalkotó törekvése az elektronikus érintkezés összes olyan, több tagállamot érintő helyzetre főszabályként való bevezetése, amely kapcsán a jogszabálycsomag mellékletében szereplő uniós jogszabályok kontextusában a tagállami hatóságok egymás közötti, illetve a magánfelek hatóságokkal való kommunikációjának szükségessége, illetve eshetősége felmerül (pl. valamely irat beterjesztése, vagy egy tisztázandó kérdés kapcsán való üzenetváltás). Elektronikus kommunikáció fogalma alatt az interneten vagy elektronikus hírközlő hálózaton keresztül történő digitális információcsere értendő.⁵⁹

A digitális kommunikációs csatornák általános használatának előírásán túlmenően az uniós jogalkotó az új jogszabálycsomag által uniós jogi alapot ad a feleknek a más tagállamban zajló eljárásban videókonferencia, illetve más távkommunikációs eszközök útján való részvételre, egyes specifikus esetkörökre nézve (pl. kiskorúak, gyanúsítottak) külön normákat lefektetve.⁶⁰ Bár a videókonferencia alkalmazására az eddigiekben is fennállt a lehetőség (pl. bizonyításfelvétel esetében), és ez uniós szinten is bátorításra talált,⁶¹ az újdonság abban rejlik, hogy a videókonferencia immár uniós normában rögzített módon, általános jelleggel biztosított lehetőség. A videókonferencia a bizonyításfelvétel egyik gyors és egyszerű eszköze, az ebben rejlő potenciál azonban nem kellően kihasznált. Erre tekintettel, az uniós norma által adott 'felhatalmazás' nyomán a videókonferencia – kérelemre vagy hivatalból – az összes határon átnyúló polgári jogi ügyben alkalmazható lesz olyan szituációkban, amikor egyik fél más tagállamban tartózkodik; erre az érintett felek erre vonatkozó véleményének meghallgatása mellett kerülhet sor, feltéve, ha az ehhez

szükséges technológia rendelkezésre áll.⁶² Ennek főként azon tagállamok relációjában van jelentősége, amelyekben videókonferencia alkalmazására egyébként adott ügyben nem lenne mód.⁶³

A videókonferencia lefolytatása egyebekben az eljáró fórum eljárásjoga szerint zajlik, figyelemmel a kapcsolódó uniós rendelkezésekre is (pl. adatok, alapjogok védelme). Ugyanakkor a meghallgatás videókonferencia útján való lebonyolítására a jogszabálycsomag – a tagállamok nemzeti szisztémái közötti különbségekre is tekintettel – nem kötelező; az erről való döntés változatlanul az eljáró fórum mérlegelési jogkörébe tartozik, így ez az uniós rendelkezés inkább ösztönző hatást fejthet ki. (Megemlítendő, hogy a tárgyalások során az Európai Parlament az eljárásban érintett felek számára – így például polgári jogi ügyekben az alperes, büntetőügyekben a gyanúsított, vádlott és elítélt – mindenképpen biztosítani akarta a videókonferencia útján történő meghallgatással szembeni kifogástétel lehetőségét, azonban ez nem találkozott a Tanács szakértőinek álláspontjával, miszerint az adott esetben indokolatlanul blokkolhatja a videókonferencia igénybevételét, illetve tartalmilag kiüresítheti e rendelkezést; megegyezés hiányában végül ez a kitétel nem került bele a Rendeletbe.) A rugalmas megoldás folytán az eljáró bíróság – a tisztességes eljárás mércéjének a tiszteletben tartása mellett – tulajdonképpen nagyfokú diszkrecionális jogot élvez a videókonferencia útján való meghallgatás lehetőségének az elrendelése tekintetében. Az érintett feleknek megmarad a lehetősége arra, hogy személyesen részt vegyenek a tárgyaláson. Minthogy a jogszabálycsomag a videókonferencia alkalmazására nézve minimumszintenderdeket és alkalmazási követelményeket nem fektet le, az eltérő megközelítésre marad mozgástér, és így a fragmentáltság nem szűnik meg.⁶⁴ Ami a büntetőjogi ügyeket illeti, ezekre nézve jellegükből fakadóan eltérő, szigorúbb szabályok érvényesülnek.⁶⁵

Megemlítendő, hogy az Európai Bizottságot foglalkoztatja az a kérdés, hogy a videókonferencia tekintetében mennyiben lenne szükséges, illetve indokolt közös uniós szintű minimumszintenderdeket lefektetni. Utalni szükséges arra is, hogy az Európai Unió Tanácsa *Iránymutatások a videókonferencia határon átnyúló eljárásokban való alkalmazásáról*⁶⁶ és az Európa Tanács keretében tevékenykedő Európai Bizottság az Igazságszolgáltatás Hatékonyságáért *Iránymutatások a videókonferencia bírósági eljárásokban való alkalmazásáról*⁶⁷ című dokumentumai hasznos támpontokat adnak a videókonferencia használatára nézve, a nemzeti jó gyakorlatokat is összegezve. Megjegyezzük továbbá, hogy az uniós finanszírozás

58 Rendelet 3–4. cikk.

59 Rendelet 2. cikk 2. pont.

60 Rendelet 5–6. cikk.

61 Council Recommendations 'Promoting the use of and sharing best practices on cross-border videoconferencing in the area of justice in the Member States and at EU level', Official Journal C 250, 31.07.2015, 1–5.

62 Rendelet 5. cikk.

63 Rendelet (33) preambulumbek.

64 ONTANU i. m. 102.; Tičić i. m. 359.

65 Rendelet 6. cikk.

66 Consilium: Guide on videoconferencing in cross-border proceedings, General Secretariat of the Council, Bruxelles, 2013., elérhető: https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/videoconferencing/manual_en; Lásd továbbá https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/videoconferencing_hu?language=hu (letöltés: 2025. 10. 10.).

67 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings, Council of Europe, Strasbourg, 2021.; elérhető: <https://www.coe.int/en/web/cepej/documentation/cepej-documents/guidelines>; <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-working-group-cyber-just> (letöltés: 2025. 10. 10.).

körében a videokonferencia alkalmazásának támogatása prioritásként szerepel.⁶⁸

Fentiek mellett a Rendelet expliciten rögzíti, hogy az elektronikus iratok joghatásainak elismerését pusztán ezek elektronikus jellege okán nem lehet megtagadni.⁶⁹ Ez lényegében már hallgatólagosan az eddigiekben is érvényesült,⁷⁰ a Rendelet ezt 'csupán' explicitté teszi. E rendelkezés nem érinti a nemzeti jog bizonyítékok érvényességére, elfogadására és bizonyító erejére vonatkozó szabályait,⁷¹ figyelemmel a tagállamok eljárási autonómiájára és a szubszidiaritás, valamint az arányosság elvére is. Ennélfogva az elektronikus bizonyítékok értékelése továbbra is a nemzeti eljárásjog szerint folyik, azzal, hogy az Unióban az elektronikus iratok joghatásai elviekben formátumuktól függetlenül érvényesülhetnek. Az elektronikus (digitális) bizonyítékok lehetnek szövegek, videók, fényképek vagy hangfelvételek, továbbá ez magában foglalja a távoli helyen, a felhőalapú számítástechnikai módszerrel tárolt adatokat, valamint az MI-rendszerek használatát is.⁷² Az Európa Tanács által 2019-ben közzétett *Kézikönyv az elektronikus bizonyítékokról polgári és kereskedelmi ügyekben*⁷³ a távkommunikációs eszközön keresztül felvett szóbeli bizonyítékokkal, az elektronikus bizonyítékok felhasználásával és továbbításával, a tárolással, archiválással, a vonatkozó műszaki szabványokkal egyaránt behatóan foglalkozik.

Ezenkívül a Rendelet az elektronikus aláírások és hivatalos bélyegzők akceptálásáról szintén rendelkezik, hivatkozás útján beépítve a *belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról* szóló 910/2014/EU rendelet (ún. eIDAS), illetve az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1183 rendelete (2024. április 11.) a 910/2014/EU rendeletnek az európai digitális személyazonossági keret létrehozása tekintetében történő módosításáról⁷⁴ szabályait, amelyek ezáltal jelen kontextusban is irányadóvá válnak.⁷⁵ A hivatkozott eIDAS rendelet kifejezetten az elektronikus azonosításra (eID) és a bizalmi szolgáltatásokra irányul azzal a céllal, hogy felszámolja ezek zökkenőmentes használatának akadályait az uniós tagállamokban, megkönnyítve a határokon átnyúló biztonságos interakciókat. Az eIDAS-rendelet alapján a tagállamok által kibocsátott

elektronikus azonosítók kölcsönös elismerést élveznek, feltevé, hogy meghatározott szabályozási kritériumoknak megfelelnek. Ez biztosítja, hogy az egyik tagállamban kiállított elektronikus személyazonosító az összes többi tagállamban érvényes legyen, ily módon garantálva az adatok sértetlenségét és eredetének kontrollját. Ezen túlmenően a Rendelet az elektronikus díjfizetésre vonatkozó harmonizált szabályokat is magában foglal,⁷⁶ ami a jogalkalmazók ez irányú igényére reflektál.⁷⁷ Továbbá a Rendelet az adatvédelemre⁷⁸ és az informatikai fejlesztésekkel kapcsolatos költségviselésre vonatkozó szabályokat⁷⁹ szintén tartalmaz.

A tagállamok érintett hatóságai közötti adat-, illetve információforgalom egy biztonságos és decentralizált informatikai rendszer révén valósul meg, amelyet a tagállamok által működtetett nemzeti informatikai szisztémák és ezekhez rendelt interoperábilis hozzáférési pontok alkotnak. A decentralizált informatikai rendszer használatától csak kivételesen lehet eltekinteni; e kivételek megítélése az illetékes hatóság mérlegelési jogkörébe tartozik, figyelemmel az idevágó rendelkezésekre. Arra az esetre, ha a Rendelet alkalmazása körében a decentralizált informatikai rendszer adott ügyben való alkalmazása valamilyen különleges körülmények folytán nem lenne megfelelő, akkor kivételesen más, erre legalkalmasabbnak ítélt kommunikációs eszköz is használható, a biztonság és a megbízható információcseré garantálása mellett. A mögöttes megfontolás szerint a decentralizált informatikai rendszer technológiailag semleges. A digitális közlések alapjául szolgáló decentralizált informatikai rendszer eszközekül ez idő szerint az ún. e-CODEX software-csomag szolgál; a későbbiekben nyilvánvalóan a modernebb technológiák is szerepet kaphatnak (a végrehajtási aktusok esetleges megfelelő módosítását implikálva).

A jogszabálysorozat sarkalatos új eleme az Európai Igazságügyi Portálról elérhető *Európai elektronikus hozzáférési pont*:⁸⁰ ez egyfajta egyablakos ügyintézésre szánt portál, amelyen keresztül mód nyílik a természetes és jogi személyek hatóságokkal való érintkezésére.⁸¹ Az európai hozzáférési ponton keresztül kétirányú kommunikációra lesz mód, azaz nemcsak az ügyfelek, hanem a hatóságok is ennek útján továbbítják majd az előbbieknél címzett közléseiket. A magán- és jogi személyek az Európai elektronikus hozzáférési pontok útján beadványokat terjeszthetnek elő és ezen keresztül elektronikusan kommunikálhatnak a hatóságokkal, továbbá dokumentumok kézbesítésére is mód nyílik; ez előfeltételezi az ügyfél ilyen értelmű előzetes és kifejezett egyetértését. A természetes és jogi személyek igazságügyi hatóságokkal való interakcióját biztosítani hivatott Európai elektronikus hozzáférési pont architektúráját illetően: az Európai Igazságügyi Portálról elérhető Európai elektronikus hozzáférési pont a nemzeti hozzáférési pontokhoz kapcsolódik és utóbbi útján létrehozható a nemzeti igazságügyi hatóságokkal való összeköttetés.

68 Justice Programme (JUST) Call for proposals Operating Grant for 2026 under Framework Partnership Agreements to support European networks active in the area of facilitating and promoting judicial cooperation in civil and/or criminal matters and/or in the area of access to justice (JUST-2025-JCOO-JACC-OG-SGA), European Commission Directorate-General for Justice and Consumers, Bruxelles, 2025., 7.

69 Rendelet 8. cikk.

70 INCHAUSTI i. m. 16.

71 Megemlítendő, hogy nem feltétlenül indokolt annak megismétlése, amit az eIDAS rendelet már kimondott (lásd 46. cikk), hiszen ez egyébként is irányadó, viszont miután az e-Codexről szóló rendelettervezettel kapcsolatos tárgyalások során az Európai Parlamentnek tett engedményként belefoglalták e rendelkezést, ennek tükrében ezt itt is megőrizték.

72 Remigijus Jokubauskas, Marek Świerczyński: Is revision of the council of Europe guidelines on electronic evidence already needed?, *Utrecht Law Review*, Utrecht, 2020, 15.

73 Council of Europe: Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings, Guidelines and explanatory memorandum, Strasbourg, 2019., elérhető: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-/electronic-evidence-in-civil-and-administrative-proceedings> (letöltés: 2025. 10. 10.).

74 Hivatalos Lap L, 2024/1183, 2024.04.30., 1–56. o.

75 Rendelet 7. cikk.

76 Rendelet 9. cikk.

77 INCHAUSTI i. m. 16.

78 Rendelet 14. cikk.

79 Rendelet 13. cikk.

80 Rendelet 4. cikk.

81 Rendelet 2. cikk (4) bek.

Ennek hozományaként a Rendelet tárgyi hatálya alá tartozó uniós jogszabályok tekintetében lehetőség lesz a releváns iratok letöltésére, az EU hivatalos nyelvein elérhető formanyomtatványok elektronikus kitöltésére és – a Rendelet által megteremtett jogalap által, lényegi előrelépésként – immár dokumentumok hálózaton való továbbítására és eljárások megindítására is, ami határon átnyúló ügyekben különös jelentőséggel bír.⁸² Így például egy vagyoni jogi perben a felek számára az iratok elektronikusan kézbesíthetők lesznek az európai elektronikus hozzáférési ponton keresztül, fizetésképtelenséggel kapcsolatos eljárásban a külföldi hitelező digitális csatornán terjesztheti elő beadványát, és egyes családjogi tárgyú eljárásokban az ügyfél a hatóságokkal digitálisan kommunikálhat. Az E-Igazságügyi Portálról elérhető hozzáférési pontok működtetésének paramétereit a közeljövőben elfogandó végrehajtási aktusban részletezik majd. A tagállamok önkéntes alapon akár a nemzeti szintű ügyintézésre is használhatják a decentralizált informatikai rendszert, illetve az Európai hozzáférési pontot, ami jövőbeli mintaként⁸³ is szolgál. A természetes és jogi személyek számára az európai hozzáférési pont használata uniós ügyekben alapvetően fakultatív, viszont amennyiben az ügyfél expliciten kezdeményezi az elektronikus kommunikációt, ezáltal ennek alkalmazása kötelezővé válik; e vonatkozásban tehát 'kötelezően elérhető lehetőség'-ről beszélhetünk. Miután a jogszabály csak az e-kommunikáció biztosítására szorítkozik, az egyes eljárásokban egyébiránt követett nyelvhasználati rezsimet nem érinti. Így például a tolmács kijelölése továbbra is a nyelvhasználati kapcsolatban érvényben lévő rendelkezések szerint történik. A tagállami hatóságokkal való érintkezés tekintetében az adott kontextusban létező szabályok irányadók, például a Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (Brüsszel II.b. rendelet) esetében a magyar ún. központi hatósággal való kommunikáció céljára a magyar mellett az angol, német és francia nyelven érkezett iratok fogadhatók el. Explicit specifikus szabályok hiányában a kétoldalú jogsegélyszerződések esetleges vonatkozó cikkeinek kiegészítő jellegű alkalmazása, illetve a nemzeti eljárásjog függvényében a kialakult gyakorlat alkalmazása jöhet szóba; erre példa lehet az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, amelyhez ilyen jellegű mechanizmust nem társul.

A Rendelet nem korlátozza a nemzeti informatikai portálok alkalmazását; amennyiben adott tagállamban ilyenek már léteznek, ezek határon átnyúló ügyekben is kiszolgálhatják a célközönséget, megfelelő adaptációval. A javaslat új nemzeti portálok létrehozására vonatkozó kötelezettséget sem keletkeztet. Már létező adekvát nemzeti informatikai rendszer hiányában adott tagállam a Bizottság által e célból kifejlesztett software-t is használhatja (*reference implementation software*). A decentralizált informatikai rendszerre és az Európai hozzáférési pontra vonatkozó műszaki és eljárási kritériumokat

(technikai specifikációk, eljárási szabványok, információbiztonsági minimumelőírások) a Bizottság végrehajtási aktusok útján fogja megállapítani, komitológiai eljárás keretében.⁸⁴

A jogszabálycsomag tárgyalása során felmerült fajsúlyosabb konkrét kérdéseket illetően példaként a javaslat tárgyi hatálya alá tartozó uniós normák és az involvált hatóságok körének megállapítása, a videokonferencia alkalmazásának feltételrendszere, az elektronikus díjfizetés metodikája, valamint a jogszabály alkalmazási időpontjának a kérdése említendő. A tagállamok új uniós jogszabályból fakadó feladatainak tisztázása és teljesítése szintén kardinális tényezőként vetődött fel. Ezekkel összefüggésben szem előtt kell tartani a már létező nemzeti szintű szabályozásokat, illetve informatikai szisztémákat, és a tagállamokban fennálló tényleges gyakorlati feltételek megléte, milyensége, továbbá a tagállamok jogi-technikai felkészültsége sem elhanyagolható.

A jogszabálycsomag kidolgozása során kikristályosodott, hogy a vonatkozó uniós normák több tagállamot érintő ügyekben alkalmazandók, és a határon átvívelő jelleg kapcsán ennek kontextusában új koncepció megfogalmazása szükségtelen, miután ez az Alapszerződésekben, illetve az abból eredő jogalapban gyökerezik és a lefedett uniós jogszabályokban, illetve a kapcsolódó joggyakorlatban ennek kritériumai fellelhetők. A határon átnyúló ügyek köre az egyes uniós jogszabályok tekintetében különböző lehet, így például egy személy adott tagállamban való lakóhelyéhez, ottani szokásos tartózkodási helyéhez vagy akár csak a tartózkodáshoz kötött. Éppen ezért a határon átnyúló jelleget egyedileg kell vizsgálni, az adott speciális uniós norma alapján. Másrészt egy ügy időlegesen is ölthet határon átnyúló jelleget, ha például az érintett személy csak egy ideig tartózkodik más tagállamban, a tényállás egyébként 'tisztán' nemzeti jellegű.

A tisztán nemzeti keretekben zajló e-kommunikációra az uniós jogszabály nem vonatkozik. A nemzeti jog hatálya alá tartozó eljárásokra nincs kihatása, így utóbbiakra nézve változást alapvetően nem hoz. Ennélfogva kizárólag a határon átnyúló ügyekre vonatkozóan rögzít a digitális kommunikációra vonatkozó kötelezően alkalmazandó normákat, míg a tisztán nemzeti tényállások esetében a közös uniós decentralizált informatikai rendszer, illetve az e rendelettervezet által kreált Európai hozzáférési pont esetlegesen fakultatív alapon alkalmazandó (a nemzeti IT-portál helyett). Itt a fókusz elsődlegesen az uniós polgárok, illetve az Unióban élő, tartózkodó, illetve tevékenykedő személyek és vállalkozások életének és igényérvényesítésének a megkönnyítése.

A mellékletben szereplő uniós jogszabályok listájának összeállítása kapcsán a vezérfonal az explicit vagy implicit kommunikációt megkövetelő szituációk teljeskörű lefedése; amely esetekben ennek realitása nem merül fel, azokat a melléklet nem nevesíti (pl. *Róma I–II–III. rendeletek*).⁸⁵

⁸⁴ Rendelet 10. cikk.

⁸⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.), Hivatalos Lap L 177., 2008.7.4., 6–16. o.; Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.), Hivatalos Lap L 199., 2007.07.31., 40–49. o.; A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról, Hivatalos Lap L 343., 2010.12.29., 10–16. o.

⁸² Rendelet 4. cikk.

⁸³ INCHAUSTI i. m. 10.

A polgári-kereskedelmi ügyekben való kézbesítés, illetve bizonyításfelvétel szintén nincs feltüntetve a listában, mivel az e témáról szóló, már hivatkozott uniós rendeletekbe alapvetően már beépítették a digitalizációt érintő elemeket. Viszont a *kézbesítésről szóló rendelet* módosításra kerül annyiban, hogy utóbbiba – a Rendelet által létrehozott új lehetőséggel való kiegészítésként – beiktattak egy, az Európai hozzáférési ponton keresztül való kézbesítésre utaló rendelkezést.⁸⁶ A tárgyi hatály alá tartozó uniós normák hatókörét a jogszabálycsomag ugyancsak nem érinti, miután utóbbi célja kizárólag a digitalizációra vonatkozó, horizontálisan irányadó szabályok lefektetése, ezzel összefüggő esetleges toldásokkal.

Az új normák gyakorlatba ültetése, alkalmazásának megkönnyítése végett a jogszabálycsomagot kísérő végrehajtási jogi aktusok kidolgozása folyamatban van. Az implementálás tekintetében szintén a progresszivitás elve érvényesül. A videókonferenciára, valamint az elektronikus dokumentumokra, aláírásokra és pecsétkekre vonatkozó új szabályok 2025. május 1-jétől alkalmazandók. Az elektronikus kommunikációról szóló rendelkezések a vonatkozó végrehajtási jogi aktusok elfogadását követő két év elteltével lépnek életbe, jogszabálytípusonként eltérő határidőkkel. Ennélfogva a tervek szerint megközelítőleg 2034-ig megtörténhet az összes vonatkozó határon átnyúló eljárás teljes körű digitalizációja.

4. A TAGÁLLAMOK FELKÉSZÜLTSGE A 2025. ÉVI IGAZSÁGÜGYI EREDMÉNYTÁBLA TÜKRÉBEN

A 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla kibővített adatok mentén differenciálva jeleníti meg a digitalizáció aktuális helyzetét az Unióban, képet adva a tagállamok e téren való előrehaladásáról és a kihívásokról.⁸⁷ Ennek fényében összességében a digitalizáció területén kétségtelenül folyamatos fejlődés tapasztalható. Az Igazságügyi Eredménytábla arra is rávilágít, hogy noha a tagállamokban számos előrelépés történt, továbbra is vannak fejlesztést igénylő aspektusok, különös tekintettel az igazságszolgáltatáshoz való szélesebb körű és inkluzívabb hozzáférés javítására.

Az e-igazságügy keretében egyik sarkalatos elem a publikum számára az igazságügyi rendszerekre, illetve szolgáltatásokra vonatkozóan a világhálón elérhető információk ügye. A 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla összegzése szerint minden tagállam szolgáltatót valamilyen online elérhető információt igazságszolgáltatási rendszeréről, ideértve a jogi segítségnyújtáshoz való hozzáférést, a bírósági költségekre és a költségkedvezményekre vonatkozó információkat.⁸⁸ Egyre több speciális digitális szolgáltatás létezik. A tagállamok között azonban továbbra is vannak különbségek az információszolgáltatás mértéke tekintetében. Viszonylag jó eredmények mutatkoznak például az áldozatok kártalanítására, a költségmentességre és az eljárási jogokra vonatkozó információkat illetően. Hiányosságnak az interaktív technológiákban rejlő lehetőségek szerény kihasználtsága, így például virtuális

asszisztensek (chatbotok), a nyelvi akadálymentesség és az oktatási funkciók egyes tagállamokban való fejletlensége nevezhető meg. Az online információszolgáltatás terén élenjáró tagállamok Németország, Spanyolország és egyes északi tagállamok (Lettország, Litvánia, Hollandia), míg a 'lemaradók' körében egyes kisebb tagállamok (Luxemburg, Ciprus, Csehország, Málta, Szlovákia) vannak. A legnagyobb fejlesztési potenciállal az interaktív, MI-alapú szolgáltatások (chatbotok, szimulációk, oktatási eszközök) bevezetése kecsegtet, amelyek javíthatnák a polgárok igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését.

A digitális eszközök alkalmazása előfeltételezi ezek megfelelő eljárásjogi szabályozását. A nemzeti eljárási normákat illetően a 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla szerint hat tagállam rendelkezik „digitalizációkész” (*digital-ready rules*) szabályokkal,⁸⁹ amelyek teljeskörűen vagy többnyire lehetővé teszik a távközlési eszközök használatát és a kizárólag digitális formátumú bizonyítékok elfogadhatóságát; huszonhárom tagállamban ez csak korlátozottan lehetséges. A dokumentum ugyanakkor leszögezi, hogy 2020 óta e tekintetben folyamatos előrelépés tapasztalható.⁹⁰ A digitális technológiák bírósági eljárásban való alkalmazását lehetővé tevő 'digitalizáció-kompetens' nemzeti eljárási szabályok tekintetében nagyfokú eltérések láthatók a távkommunikációs technológia és digitális bizonyítékok bírósági használatának szabályozásában, továbbá esetenként a tolmácsolás is kihívást jelent. Ebből leszűrhetően konstatació, hogy egyes tagállamok procedurális szabályozása nem követi kellőképpen a technológiai fejlődést. A legnagyobb fejlesztési szükséglet az e vonatkozásban 'lemaradó' tagállamokban (Ciprus, Luxemburg, Görögország, Franciaország, Bulgária) megvalósítandó átfogó digitális eljárásjogi reform útján lehetséges. E téren Észtország, Spanyolország, Svédország, Csehország és Lettország vezetnek.

A digitális és távkommunikációs eszközök használatához megfelelő technikai felszereltség és infrastruktúra szükséges, különös figyelemmel a biztonsági szempontokra. Ezek a teljes igazságszolgáltatási folyamat hatékonyabbá tételét szolgálják, hozzájárulva a munkafolyamatok egyszerűsítéséhez, a ki-egyensúlyozott munkaelosztáshoz és az igazságszolgáltatási folyamat egészének a lerövidítéséhez. A 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla adatai szerint a digitális eszközök használata egyértelműen fejlődőben van, de a digitális eszközök és innovatív technológiák alkalmazása a bíróságokon és az ügyészségeken szembetűnően eltérő az egyes tagállamokban. Az összes tagállamok bíróságai rendelkeznek valamilyen biztonságos elektronikus kommunikációs eszközzel, viszont ezek csak tizennégy tagállamban állnak teljeskörűen rendelkezésre minden vizsgált esethez, például bíróságok-végrehajtók, bíróságok-közjegyzők, bíróságok-ügyvédek relációjában.⁹¹ Öt tagállamban továbbra sincsenek megfelelő digitális kommunikációs megoldások a közjegyzőkkel, büntetés-végrehajtási intézetekkel, végrehajtókkal, illetve igazságügyi tisztviselőkkel való kapcsolattartásra.⁹² A bíróságok más hatóságokkal való kommunikációjával összefüggő eszközellátottság szintje

⁸⁶ Rendelet 24. cikk (3) bek.

⁸⁷ 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla, lásd főként 6., 33–43.

⁸⁸ Uo. 33., lásd 40. ábra.

⁸⁹ Uo. 34., lásd 41. ábra.

⁹⁰ Uo. 43.

⁹¹ Uo. 35., lásd 43. ábra.

⁹² Uo. 35., lásd 44. ábra.

tehat igencsak változó. Több tagállamban a digitális eszközök használata még mindig alacsony. Egyértelmű a deficit például a blokklánc-technológiák és az MI használata kapcsán. A 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla megállapítása szerint a tagállamok nem használják ki az eljárási joguk által biztosított lehetőségeket.⁹³ A digitális technológiák bíróságok és ügyészségek általi használata kapcsán az első körében Észtország, Ausztria, Litvánia, Portugália és Svédország, míg a 'lemaradók' között Görögország, Csehország, Málta, Bulgária és Szlovákia nevesíthető. Az elektronikus kommunikáció fejlettsége és kihasználtsága alapvető mérőszáma a digitalizációnak, és a jelenlegi helyzet a célzott befektetések, további fejlesztések, valamint a képzések fontosságát támasztja alá.

További lényeges mutató az eljárások elektronikus megindítása, lefolytatása, az iratok kézbesítése, beadványok benyújtása és az ügyek online történő nyomon követhetősége: e vonatkozásban még szintén jelentős fejlesztésre szoruló területek vannak.⁹⁴ Több tagállamban hiányos a bírósági költségek online úton való befizetésének lehetősége, a bírósági költségekkel kapcsolatos információk online elérhetősége, a hivatalos bírósági dokumentumok elektronikus kézbesítése, továbbá az elektronikus aktákhoz való hozzáférés is kívánnivalót hagy maga után. Ezzel összefüggésben az élmezőnyben találhatók Észtország, Lettország, Horvátország, Olaszország és Magyarország, ahol az elektronikus ügyindítás és ügykövetés eszközei széles körben elérhetők és használatosak. A lista végén szereplő országok, mint Luxemburg, Szlovénia, Franciaország, Bulgária, Írország mutatják a legnagyobb restanciát ezen a téren, ami a szóban forgó digitális szolgáltatások hiányos elterjedtségét jelzi.

Ami az országspecifikus teljesítményt illeti, a digitalizációs jogszabálysomag tekintetében legrelevánsabbnak mondható adatok szerinti rangsort Észtország vezet, amelyet Spanyolország és Lettország követ, míg a leginkább 'lemaradók' körébe Luxemburg és Görögország, továbbá Csehország, Ciprus és Málta sorolható. Magyarország az eljárások online történő megindítása, lefolytatása és nyomon követése tekintetében kifejezetten jól teljesít (polgári-kereskedelmi ügyekben a huszonhét tagállamból az ötödik, és büntetőügyekben a második helyezéssel), míg az itt vizsgált öt fő mutató összesített eredményei alapján a felső harmadban helyezkedik el (a huszonhétből a kilencedik helyen található).⁹⁵

Megemlíthető, hogy a 2025. évi Igazságszolgáltatási Eredménytábla kifejezetten hangsúlyozza, hogy a digitális átállás során a polgárbarát igazságszolgáltatás megköveteli, hogy az igazságszolgáltatási tárgyú információk könnyen hozzáférhetők legyenek és a társadalom speciális csoportjainak, például fogyatékkal élőknek is megfelelően testre szabottak legyenek.⁹⁶ A felmérés nyomán kiderült például az, hogy húsz tagállamban léteznek kifejezetten az idősebb (és ilyenként digitális szempontból esetlegesen hátrányosabb helyzetben lévő) emberek számára fenntartott valamilyen célzott intézkedések a bírósági eljárásban való részvétel megkönnyítésére (pl. bírósági iratok postai úton történő megküldése), továbbá tizen-

nyolc tagállam tett lépéseket a digitális szolgáltatásokhoz korlátozott(abb) hozzáféréssel rendelkező személyek tájékoztatásának javítására. A tagállamok közötti különbségek azonban itt is nyilvánvalók. A legtöbb tagállam felismeri a digitális eszközökkel elégtelenül ellátott csoportok speciális igényeit, és valamilyen támogatást vagy alternatívát kínál számukra. A vizsgálatokból egyértelmű, hogy a digitális igazságszolgáltatás nem kizárólag technikai, hanem társadalmi inklúzió kérdése is, annál is inkább, hogy az európaiak cca. 55,6%-a rendelkezik alapvető digitális készségekkel.⁹⁷

Mindezekből megállapíthatóan, pozitívként értékelhető a digitalizációs folyamatok tempónövekedése, továbbá megfigyelhető a digitális szolgáltatások gyarapodó számú bevezetése és az alapvető online információk infrastruktúra kiépítettsége a tagállamok többségében. Mindemellett a tagállamok között továbbra is szignifikáns különbségek vannak, amit a szakirodalom is alátámaszt.⁹⁸ További erőfeszítések szükségesek többek között az ügyfélbarát megközelítés javítása, valamint a nyelvi és akadálymentességet övező gondok kezelése érdekében. A MI és más innovatív technológiai megoldások kiaknázása (pl. chatbotok) ugyancsak további potenciált hordoz magában. A chatbot technológiák kevésbé használtak a legtöbb tagállamban. Általános jellegű strukturális problémaként a nyelvi akadályok nevezhetők meg, ugyanis az idegen nyelvű kommunikáció támogatása számos tagállamban gyengének mondható; ez MI-alapú eszközökkel áthidalható lehet, megfelelő garanciákkal. Az iratokhoz való elektronikus hozzáférés gyakran gátakba ütközik. Ezenkívül az inkluzivitás terén is hiányosságok vannak, például a fogyatékkal élők számára nem mindig biztosított az akadálymentes hozzáférés. Ez felveti az Unión belüli igazságszolgáltatáshoz, illetve a joghoz való egyenletlen hozzáférés problematikáját, ami erre fókuszált orvoslást igényel.

Fentiek szerint, a 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla alapján a digitalizáció terén az Unió igazságszolgáltatása heterogén fejlődést mutat. Míg az alapvető digitális infrastruktúra kiépítése folyamatban van, a minőségi különbségek és a fejlett technológiák alkalmazásában való lemaradás jelentős kihívást jelent. A nyugat-európai tagállamok általában véve jobban teljesítenek (de vannak kivételek), míg egyes tagországokban az alapvető digitális szolgáltatások biztosítása még várat magára. Mindemellett általános jelleggel elmondható, hogy a digitális hozzáférhetőség összességében javuló tendenciát mutat. A jövőbeli fejlődés kulcsa a polgárközpontú, inkluzív digitális megoldások szélesebb körű bevezetése lehet. Az uniós szintű pénzügyi és szakmai, illetve technikai támogatások, valamint a koordináció kulcsfontosságú a digitális eszközök harmonizált és hatékony elterjesztésében és a határokon átnyúló eljárások valódi akadálymentesítéséhez.

93 Uo. 43.

94 Uo. 37., lásd 45. ábra.

95 Uo. 33. lásd 40. ábra; 34. lásd 41. ábra; 35. lásd 42. és 43. ábra; 37. lásd 45. ábra; 38. lásd 46. ábra.

96 Uo. 24., lásd 27. ábra, 42.

97 A digitális évtized helyzetéről szóló 2025. évi jelentés, elérhető: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/policies/2025-state-digital-decade-package> (letöltés: 2025. 09. 15.). Lásd továbbá European Commission: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 16.6.2025, COM(2025) 290 final, State of the Digital Decade 2025: Keep building the EU's sovereignty and digital future, Brussels, 2025., elérhető: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/state-digital-decade-2025-report> (letöltés: 2025. 10. 10.).

98 Trčir i. m. 346.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A digitalizációról szóló jogszabálycsomag egy átfogó további jelentős harmonizációs intézkedés a horizontálisabb megközelítésű, korszerűbb igazságügyi kooperáció érdekében. Az új uniós szabályozás nagymértékben épít és szervesen illeszkedik a folyamatokba, megteremtve egy uniós minimumsztemderdet,⁹⁹ általánosabb megfogalmazásban egy digitális uniós igazságügyi kultúra¹⁰⁰ alapjait. Kétségtelen hatékonyságnövelő jellegénél fogva a hatóság oldalán várhatóan hozzájárul majd az adminisztratív terhek csökkenéséhez és az ügyfelek szempontjából is gyorsabb és remélhetőleg egyszerűbb ügyintézés lehetőségét hordozza magában, az adatbiztonság megőrzése mellett. Az információk online elérhetősége önmagában is segíthet a joghoz, illetve az igazságszolgáltatáshoz való jobb hozzáférésben. Határon átnyúló ügyekben a jogérvényesítéssel összefüggő utazások szükségtelenné válása ugyancsak kiemelten fontos. Az eljárások költségeinek csökkentése a kis- és középvállalkozások szempontjából is pozitív, versenyképesség növelő hatású lehet.

A digitális eszközök igazságügyben való alkalmazását egyik fő hatékonyságnövelő tényezőként tartják számon.¹⁰¹ Tekintve, hogy az egyik legakutabb általános probléma az eljárások elhúzódása,¹⁰² amely a tisztességes eljárás egyik részlege, a folyamatok digitalizáció útján való felgyorsítása valóban bizakodásra ad alapot. Ugyanakkor érdekes szembesülni azzal is, hogy a legkevésbé hosszadalmas eljárások nem feltétlenül a technológiailag legfejlettebb államokban fordulnak elő.¹⁰³

Tágabb viszonylatban nézve a digitalizáció hozzájárulhat az igazságügyi szolgáltatások minőségének emeléséhez, eredményesebbé és átláthatóbbá teheti a tagállamok hatóságai közötti együttműködést, ami a kölcsönös bizalom erősítésére is jótékony hatással lehet. Mindez értelemszerűen előfeltételezi a tagállamok nemzeti jogi, technikai környezetének megfelelő adaptációját és a tagállamok, illetve hatóságaik részéről proaktív hozzáállást tesz szükségessé. A tagállamok különböző szintű technológiai felkészültsége értelemszerűen egyenetlenségekhez vezet, ez pedig felveti az Unión belüli egységes jogérvényesítés kérdését. A finanszírozás kétségtelenül nehéz terhei részben a tagállamokra hárulnak, ami az eltérő gazdasági-technológiai fejlettségi szint okán szintén egyensúlytalanságokat¹⁰⁴ generálhat; ezt az uniós források részben ellensúlyozhatják.

Az uniós szabályok egyfajta uniós 'digitális eljárásrend' kereteit alkotják meg az olyan szituációkra, amikor több tag-

államot érintő ügyekben felmerül az együttműködés szükségessége. A fent leírtak szerint a nemzeti eljárások menetét egyébiránt nem érinti; ez továbbra is a tagállamok hatókörében marad. Noha az új normák csak határon átnyúló ügyekre limitálódnak, a tagállamoknak módjában áll a rendelet szabályait a nemzeti eljárásokra is alkalmazni, miáltal közvetett jogharmonizációs hatás is érvényesül. Ugyanakkor a nemzeti eljárások megfelelő hozzáigazítása elengedhetetlen a gördülékeny implementáláshoz. A digitalizációs jogszabálycsomag tendenciózusan teret hagy a differenciálásra, a nemzeti jog függvényében, például a videokonferencia tekintetében. Ez a töredezettség fennmaradását implikálja, ugyanakkor fenntartja a rugalmasságot. A szóban forgó jogszabályok kapcsán a digitalizációra való áttérés progresszivitása a tagállamoknak időben is kellő teret enged a felkészülésre, miután a jogszabálycsomagot a tárgyi hatály által lefedett egyes uniós jogszabályok tekintetében kidolgozandó végrehajtási jogi aktusok sora fogja követni. Ennek megvalósulása előzetes becslések szerint megközelítőleg akár tíz évet is igényelhet, így 2034 körülre várható, ami azt jelenti, hogy a jogszabálycsomag minden egyes elemére vonatkozó effektív érvényesülése ekkorra datálható. Ez előreláthatólag elhozza majd a régóta várt áttörést és modellként szolgálhat az e-igazságüggyel kapcsolatos jövőbeli uniós jogalkotás tekintetében is.

A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia leszögezi, hogy a tagállamok oldalán a nemzeti portálok, illetve az igazságügyi információk hozzáférhetőségének javítása, az e-igazságügyi szolgáltatások további fejlesztése kívánatos, továbbá külön hangsúlyt kap a videokonferencia-rendszerek közötti interoperabilitás (pl. közös sztemderdek).¹⁰⁵ A határon átnyúló ICT-megoldások alkalmazása, sikere a nemzeti szinten megvalósított vívmányokon alapul.¹⁰⁶ Az Igazságügyi Eredménytábla keretében a Bizottság rendszeresen monitorozza a tagállamokban e téren bekövetkezett fejleményeket és a fennmaradó nehézségeket, amimotiváló tényezőként hat. A technikai eszközök és készségek meglétén túl a nemzeti ICT-rendszerek közötti átjárhatóság, interoperabilitás¹⁰⁷ egyaránt követelmény.

A digitális átalakulásban rejlő vitathatatlan potenciál azonban nem vezethet a humán elem erőzójához. A standardizált gyors megoldások és az eljárási garanciák, illetve az alapvető jogok tiszteletben tartása közötti feszültség¹⁰⁸ feloldása, kiegyensúlyozott megközelítése korántsem könnyű feladat. Amint azt a jogszabálycsomag címe is jelzi, a cél az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés digitalizáció útján való elősegítése. Az Eurostat adatai szerint az uniós polgárok cca. 46%-a nem rendelkezik alapvető digitális készségekkel és forrásokkal.¹⁰⁹

99 INCHAUSTI i. m. 8.

100 Marion HO-DAC: Digitalisation of Justice Systems in the European Union: Towards a European Judicial Area 2.0, *EAPIL blog*, 2024, elérhető: <https://eapil.org/2024/02/06/digitalisation-of-justice-systems-in-the-european-union-towards-a-european-judicial-area-2-0/> (letöltés: 2025. 08. 21.).

101 Daniela PIANA: La justice numérique: un panorama européen, *Les cahiers de la justice*, 2019/2, ENM-Dalloz, Bordeaux, 2019, 259–260.

102 José Manuel Castillo LÓPEZ: An Economic Perspective of the Justice Digitalisation Process: The Questions of Efficiency and Equity, *Athens Journal of Law*, Athens, 2023, 9., 1., elérhető: <https://doi.org/10.30958/ajl.9-4-1> (letöltés: 2025. 09. 01.); European Court of Human Rights, *Annual Report 2024*, Council of Europe, Strasbourg, 38.

103 PIANA i. m. 263.

104 Tičić i. m. 361.

105 A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, 83. pont.

106 ONTANU i. m. 95.

107 Marco BUCCARELLA: Digitalizzazione della cooperazione giudiziaria internazionale in materia penale e tutela dei dati personali nel diritto dell'UE: alla ricerca di una compatibilità (im)possibile, *Freedom, Security & Justice, European Legal Studies*, Napoli, 2023, n. 2, 216.

108 Xandra KRAMER, Jos HOEVENAARS and Eris THEMELI: *Frontiers in Civil Justice: Privatisation, Monetisation and Digitisation*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2022, 15.

109 Lásd: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_sk_dskl_iSDV_317/default/table?lang=en (letöltés: 2025. 09. 05.).

A megfelelő ismeretek vagy eszközök hiánya a jogérvényesítés és joggyakorlás akadályát képezi. A tagállamok közötti különbségek áthidalása további erőfeszítéseket igényel. A digitális szolgáltatásoknak valódi hozzáadott értéket kell nyújtásnak, és kellően funkcionálisnak, valamint könnyen hozzáférhetőnek kell lenniük; elengedhetetlenek az ügyfelek és a szakemberek igényeinek megfelelő, többrejtű és felhasználóbarát megoldások.¹¹⁰

A technikai vívmányok beépítése nyitottságot és új munkamódszereket igényel a jogalkalmazók és az állampolgárok oldalán egyaránt. Fontos, hogy a digitális eszközök valóban egyszerűsítsék a jogkereső közönség és a szakemberek életét. A bíróságok, illetve igazságügyi alkalmazottak jellemzően kedvezően fogadják a munkájuk során jól hasznosítható, felhasználóbarát applikációkat, ezzel szemben a lassú, nehezen kezelhető alkalmazások tekintetében, ami adott esetben inadekvát képzésekkel párosul, a receptivitást negatívan befolyásolja.¹¹¹ A jog és informatika külön-külön is összetett világa közötti 'párbeszéd', a hídépítés csak akkor lehet eredményes, ha a jogászokat már a legkezdetibb fázisban bevonják a különböző applikációk tervezési, tesztelési, monitorozási és korrekciós folyamatába.

A papíralapú ügyintézés, mint alternatíva, valamint a személyes részvétel lehetőségének megőrzése nem nélkülözhető. Törekedni kell arra, hogy az igazságügy digitalizációja ténylegesen az emberek igényeihez igazodjon, összhangban a *Digitális jogokról és elvekről szóló európai nyilatkozatban*¹¹² foglaltakkal, és külön figyelmet kell szentelni egyes csoportok sajátos szükségleteire, illetve a kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek körére is. Kutatások szerint a kiszolgáltatott, illetve hátrányos helyzetben lévő (pl. nevelés, életkor, fogyatékoság, jövedelem okán) vagy olyan személyek tekintetében, akiknek szimplán kényelmetlen¹¹³ az új technológiák alkalmazása, a digitalizáció specifikus akadállyá válhat,¹¹⁴ és ilyen esetekre különösen fontos a humán kontaktus és a papíralapú ügyintézés megőrzése. A fegyverek egyenlősége alapelv akkor érvényesülhet maradéktalanul, ha a leginkább kiszolgáltatottabb helyzetben lévők is élvezhetik a digitalizáció nyújtotta előnyöket, és nem kerülnek hátrányosabb helyzetbe; az ezzel összefüggő új nehézségek megfelelő célirányos kezelést igényelnek. A 2025. évi Igazságügyi Eredménytábla¹¹⁵ külön leszögezi, hogy az állampolgárbarát igazságügy a nemzeti igazságügyi rendszerekre vonatkozó, könnyen hozzáférhető információszolgáltatáson túl megköveteli ennek egyes sajátos igényű csoportok igényeihez való hozzászabását, ideértve a fogyatékos-sággal élőket is.

A perspektívákat, illetve trendeket illetően: a jövőre nézve a 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia a digitális csatornák tágabb körű használatára ösztönöz és példaként utal arra, hogy az állampolgároknak nyújtott személyes szolgáltatások, illetve egyes eljárások kötelező jellegű személyes lefolytatásának újragondolása javasolt.¹¹⁶ A blokklánc-technológiák, az MI igazságügyben való alkalmazása új távlatokat nyitnak, noha ez idő szerint még javarészt kísérleti fázisban vannak.¹¹⁷ Az e körben releváns további lehetőségek között a már érintett chatbot-funkciók mellett említendő a fordítás és a valós idejű tolmácsolás MI segítségével a videókonferencia kapcsán, az érintettek alapvető jogainak tiszteletben tartása mellett.¹¹⁸ A fokozatosság az eddigiekben sikeresnek bizonyult, jól körülhatárolható, fókuszált léptékekben való előrehaladás mentén. Mindenesetre a technológia növekvő szerepével és a digitális szolgáltatások további gyors fejlődésével számolni kell.

Az informatikai technológiák igazságügyben való térnyerése – az ezekben rejlő kockázatokra figyelemmel – nem járhat az alapvető jogok, eljárási garanciák, és a tisztességes eljárás-hoz való jog csorbulásával, ezért egyfajta humanizált digitális igazságügy¹¹⁹ megvalósítása lenne kívánatos. Az innovatív technológiák nyújtotta lehetőségek kiaknázása, a digitális jogok érvényesülése, és az alapvető jogok védelmének egyidejű biztosítása kéz a kézben kell járjon. Emellett az érzékeny jogi dokumentumok és ügyfeladatok kapcsán az információbiztonság kritikus szempont.¹²⁰ A jogvédelem magas szintű biztosítása érdekében adekvát eljárási garanciákat kell társítani. A szakirodalom rávilágít arra, hogy az innovatív technológiák igazságügyben való alkalmazása által felvetett kockázatok a hatályos szabályozás útján nem feltétlenül kezelhetők, és egyes szerzők további jogszabályi változtatások szükségességét vetik fel.¹²¹ Megemlítendő, hogy az Európai Unió Bíróságának a döntéseiben is növekvő fókuszot kap az alapvető jogok érvényesülése a digitalizáció kontextusában.¹²² A *Digitális évtized 2030* elnevezésű szakpolitikai program konkrét célkitűzéseket és iránymutatásokat határoz meg 2030-ra, Európa digitális átalakulásának továbbvitele érdekében.¹²³ Ezek teljesülése és a digitalizáció igazságügyi rendszeren belüli és azon kívüli sokrétegű kihatásai további alapos elemzést igényelnek majd.

Külön figyelmet kell szentelni a meglévő eszközök promotálására: például az e-Igazságügyi Portál nagymérték-

110 A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, 33., 47. és 49. pontok.

111 FABRI i. m. 14.

112 Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade, Brussels, 26.1.2022, COM (2022) 28 final, elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/declaration-on-digital-rights-and-principles-eu-values-and-citizens-at-the-centre-of-digital-transformation/> (letöltés: 2025. 08. 25.).

113 HODSON i. m. 270.

114 Naomi CREUTZFELDT: The digitalisation of tribunals and vulnerability, *Public Law*, No. 2, Sweet & Maxwell, London, 2024, 3.

115 2025 EU Justice Scoreboard, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2025, 33.

116 A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, 65–66. pont.

117 FABRI i. m. 2.

118 A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia, 60. pont.

119 Ledy Rivas ZANNOU: La justice numérique: réalité, crainte et projection, *Lex-Electronica.org* n°26-2 2021, *Dossier Spécial*, Montréal, 2021, 188.

120 Katharina EISELE: BRIEFING Initial Appraisal of a European Commission Impact Assessment, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2022., 8.

121 European Commission: Study on the use of innovative technologies in the justice field, Final Report, Publication Office of the European Union, Luxembourg, 2020, 47.

122 TÓTH Judit, KARDOSNÉ KAPONYI Erzsébet: Homo digitalis in the EU and in Hungary, *Pécs Journal of International and European Law*, Pécs, 2024, vol. I., 61.

123 Lásd <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030-hu> (letöltés: 2025. 10. 09.).

ben megkönnyítheti az alapvető releváns információkhoz való hozzájutást és szerepe az új szabályozással tovább növekszik, de még mindig nem kellően széleskörűen ismert, főként az állampolgárok körében.¹²⁴ A digitális készségek fejlesztése, a képzések szerepe, az információk, tapasztalatok, valamint a bevált gyakorlatok megosztása, a kapcsolódó tevékenységek koordinálása szintén kardinális. Ezzel összefüggésben a különböző nemzetközi fórumok, így – többek között – az Európa Tanács égisze alatt működő Európai Bizottság az Igazságszolgáltatás Hatékonyságáért munkájára is támaszkodni lehet,

amely a digitális eszközök igazságügyi alkalmazása tárgyában számos dokumentumot készített.¹²⁵

A digitális átállás akkor mondható valóban sikeresnek, ha a technológia nem csupán eszköze, hanem szövetségese lesz az igazságszolgáltatásnak, ha a képernyők, kódok és adatfolyamok között nem vész ködbe (felhőbe), hanem látható marad az emberi arc, amelyért mindez létrejött.

A munka ennek szellemében kell folytatódjon.

¹²⁴ Tičić i. m. 339.

¹²⁵ Francesco DEPASQUALE: What will justice in the European Union look like in 10 years, and how could the legal professions in the EU innovate together?, *ERA Forum*, Springer, Heidelberg, 2025, 43–46.

Németh Zoltán*

A mesterséges intelligencia és az algoritmikus diszkrimináció jogi kihívásai

1. BEVEZETÉS

A mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) és az algoritmusok által vezérelt automatizált döntéshozatal napjainkra az élet szinte minden területén megjelent. Az MI-alapú rendszerek képesek elősegíteni az egészségügyi diagnosztikát, hatékonyabbá tenni a bűnüldözést, biztonságosabbá tenni a közlekedést, vagy éppen felismerni a csalásokat és a kibertámadásokat.¹ Ugyanakkor ezen technológiák rohamos térnyerése komoly jogi és társadalmi kihívásokat is felvet. Különös aggodalomra ad okot az a jelenség, amikor az MI-rendszerek használata hátrányos megkülönböztetéshez (diszkriminációhoz) vezethet bizonyos egyének vagy csoportok rovására. Az MI széles körű alkalmazása így korunk egyik legösszetettebb problémáját jelenti nemcsak gazdasági, hanem jogi szempontból is.

Az Európai Unió már 2020-ban felismerte e kihívást, amikor kiadta a mesterséges intelligenciáról szóló Fehér Könyvet.² Ebben hangsúlyozták, hogy az MI fejlődése csak akkor nyerheti el a közbizalmat, ha alapvető jogokon és értékeken – így különösen az emberi méltóságon és a magánélet védelmén – alapul. 2021-ben az Európai Bizottság előterjesztette az MI Általános Szabályozásáról szóló, azóta már elfogadott rendelettervezetét (Artificial Intelligence Act),³ amely egy kockázat-alapú megközelítéssel igyekszik orvosolni az MI által jelentett veszélyeket. Világossá teszi, hogy az algoritmusok 'fekete doboz' jellege, komplexitása és adatfüggősége számos alapvető jogot – köztük az egyenlő bánásmódhoz való jogot – veszélyeztethet. Az MI szabályozásának ezért kiemelt célja az esélyegyenlőség magas szintű védelme és a diszkrimináció tilalmának érvényre juttatása.

Jelen tanulmány célja, hogy részletesen feltárja a mesterséges intelligencia és az algoritmikus diszkrimináció jogi kihívásait. A tanulmány a fogalmi keretrendszer bemutatása

mellett gyakorlati példákon keresztül mutatja be az algoritmikus diszkrimináció kérdéskörét, és igyekszik hasznos, jövőbe mutató következtetéseket is levonni.

2. FOGALMI KERETEK

2.1. MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS ALGORITMIKUS DÖNTÉSHOZATAL

A mesterséges intelligencia tág fogalomkörébe tartoznak mindazon számítógépes rendszerek, amelyek az emberi intelligenciát utánzó műveletek elvégzésére képesek. Idetartoznak a gépi tanulás különböző módszerei (mint például a neurális hálózatok, mélytanulás), a természetesnyelv-feldolgozás, a prediktív analitikai modellek stb. Az MI-rendszerek algoritmusok segítségével, nagy mennyiségű adat feldolgozásával és mintázatok felismerésével hoznak döntéseket vagy tesznek javaslatokat. Algoritmikus döntéshozatalnak nevezzük azt a folyamatot, amikor emberi beavatkozás nélkül, részben vagy teljesen automatizált módon születik meg egy döntés (például hitelbírálat, állásra jelentkező előszűrése, bűnismétlési kockázat becslése stb.) valamely algoritmus kimenetele alapján. Az ilyen rendszerek felhasználása jelentősen átalakítja a hagyományos döntéshozatali mechanizmusokat a magán- és közszférában egyaránt.

Az MI-alapú döntéstámogató vagy döntéshozó eszközök alkalmazása mellett szólnak a hatékonysági és objektivitási várákázások: sokan abban bíznak, hogy a 'gépi döntés' mentes lesz az emberi szubjektivitástól és tévedéstől. A valóságban azonban a technológia sem mentes az emberi tényezőtől. Az algoritmusokat emberek tervezik és tanítják be, mégpedig jellemzően korábbi döntések vagy adatok alapján – így óhatatlanul az emberi döntéshozók bizonyos torzításai, előítéletei és a múlt társadalmi egyenlőtlenségei is átöröklődhetnek a rendszerekbe. Emiatt felmerül, hogy az MI-rendszerek épp az objektivitás látszata révén tehetnek veszélyessé rejtett előítéleteket: az emberek gyakran kritika nélkül fogadják el a gépi ajánlásokat, akár tévesnek tűnő esetekben is, bízva a rendszer vélt csallhatatlanságában.⁴ Ez az ún. automatizációs elfogultság jelensége.

* Kutató, Nemzetközi és Uniók Jogi Kutatási Főosztály, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet.

1 MEZEI Kitti: Diszkrimináció az algoritmusok korában. *Magyar Jog*, 2022/6., 331–338.

2 Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról – elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0065> [letöltve: 2025. 06. 07.]

3 A mesterséges intelligenciáról szóló rendelet – elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> [letöltve: 2025. 08. 07.]

4 LUKÁCS Adrienn: Digitális diszkrimináció és automatizált döntéshozatal, különös tekintettel a munka világára. *Miskolci Jogi Szemle*, 18. évf., 2. sz., 2023. 103–117. o.

2.2. AZ ALGORITMIKUS DISZKRIMINÁCIÓ FOGALMA ÉS FORMÁI

A diszkrimináció jogi értelemben valamely védett tulajdonság (például faj, nem, életkor, vallás, nemzeti vagy etnikai származás, fogyatékoság stb.) alapján történő indokolatlan hátrányos megkülönböztetést jelenti. Az algoritmikus diszkrimináció ennek az a sajátos esete, amikor egy automatizált, algoritmus vezérelte döntéshozatali rendszer eredménye vezet hátrányos különbségtételhez. Lényeges, hogy ilyenkor a megkülönböztetés nem feltétlenül szándékos emberi döntés következménye, hanem az algoritmus működésének 'mellékterméke' lehet. Az MI-rendszerek úgy is generálhatnak diszkriminatív kimeneteket, hogy abban nincs közvetlen emberi szándék vagy akár tudomás. Ha például egy algoritmust olyan adatok alapján tanítottak be, amelyek maguk is tartalmaztak előítéletes vagy egyenlőtlen mintázatokat, akkor a modell ezeket a mintázatokat újratemmelheti a jövőbeni döntéseiben.⁵

Az algoritmikus diszkriminációnak két fő formáját különböztetjük meg: direkt (közvetlen) és indirekt (közvetett) diszkriminációt.⁶ Direkt diszkriminációról beszélünk, ha az algoritmus kifejezetten egy védett tulajdonság alapján különböztet meg – például ha egy hitelbírálati rendszer nyíltan alacsonyabb pontszámot ad a női jelentkezőknek, vagy egy álláspályázati szűrőprogram automatikusan kizárja az adott etnikai csoporthoz tartozó jelölteket. Ilyen esetben az algoritmusba szándékosan építenek be olyan szabályt vagy változót, amely a védett csoport hátrányát okozza. Az ilyen közvetlen hátrányos megkülönböztetés egyértelműen sérti az egyenlő bánásmód követelményét, és a legtöbb jogrendszerben tilos.

Indirekt diszkrimináció esetén az algoritmus látszólag semleges módon működik, nem használ explicit módon védett tulajdonságot, a végeredménye mégis aránytalanul hátrányosan érint egy védett csoportot. Ennek fő forrása rendszerint a tanulóadatok torzulása. Ha a betáplált adatok – amelyekből a modell a mintákat megtanulja – már eleve tükrözik a társadalmi egyenlőtlenségeket vagy az emberi döntéshozók korábbi előítéleteit, akkor az algoritmus közvetett módon is diszkriminatív mintázatokat sajátít el. Ilyen esetben a modell nem expliciten használja például a nemet vagy a faji hovatartozást döntési kritériumként, de helyettesítő (ún. proxy)⁷ változókon keresztül mégis hasonló hatásra jut.⁸ Például a jelölt lakcíme, iskolai háttere, szóhasználat stb. alapján juthat olyan következtetésre, amely valójában a jelölt etnikai

hátterével vagy nemével függ össze. Az eredmény: bizonyos csoportok – bár az algoritmus formálisan mindenkire ugyanazt a szabályt alkalmazza – szisztematikusan rosszabb elbírálásban részesülnek. Ez a statisztikai torzítás felfogható az emberi jogi értelemben vett közvetett megkülönböztetésnek, amely akkor is tilos lehet, ha első ránézésre semleges eljárásról van szó.

Az algoritmikus diszkrimináció tipikus okai közül néhány: a nem reprezentatív vagy hibás tanulóadatok használata, a múltbeli torz döntéseket tükröző célváltozók választása, a védett jellemzőkkel korreláló proxy-adatok bevétele, valamint a megfelelő emberi felügyelet hiánya a modell működése felett. Az MI-fejlesztés során, ha a történelmi adatok elfogultak, a modell is azzá válik; ha a célként használt 'sikeres döntés' maga is korábbi diszkriminatív gyakorlat eredménye, akkor azt erősíti tovább; ha a rendszer rejtett módon olyan mintázatokat talál, amelyek egy adott csoporthoz tartozást jeleznek, akkor anélkül is hátrányba hozhat egy csoportot, hogy a programozók ezt kifejezetten megadták volna. Mindezek következtében a múlt előítéletei kódolódnak a jövő algoritmusába, hacsak tudatos ellenőrzéssel és korrekcióval nem lépünk fel ellenük.

Összefoglalva tehát algoritmikus diszkriminációról akkor beszélünk, amikor egy MI-rendszer előítéletes vagy méltánytalan döntést hoz, amely aránytalanul hátrányosan érint védett csoporthoz tartozó személyeket. Ez történhet direkt módon (kifejezetten a tiltott szempont alapján döntve) vagy indirekt módon (látszólag semleges működésen keresztül). Mindkét eset problémás a jog számára, hiszen az eredmény – az érintett számára – ugyanaz: sérül az egyenlő bánásmód elve, és az illető kevesebb jogot, kedvezményt, lehetőséget kap pusztán egy védett tulajdonsága miatt. Az alábbiakban áttekintjük, a különböző jogrendszerek miként reagálnak erre a kihívásra, de előtte fontos tisztázni az egyenlő bánásmód, az adatvédelem és az emberi jogok általános követelményeit e téren.

3. EGYENLŐ BÁNÁSMÓD, ADATVÉDELEM ÉS EMBERI JOGI SZEMPONTOK

3.1. AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD KÖVETELMÉNYE ÉS A DISZKRIMINÁCIÓ TILALMA

Az egyenlő bánásmód elve az egyik legalapvetőbb jogi alapelv, mely szerint tilos az indokolatlan megkülönböztetés. Ez az elv megjelenik a nemzetközi egyezményekben, az alkotmányokban és a sarkalatos törvényekben is. Magyarország Alaptörvénye⁹ XV. cikkében kimondja, hogy az alapvető jogok mindenkit megilletnek bármiféle megkülönböztetés nélkül, és a törvény előtt mindenki egyenlő. Hasonlóképpen az Európai Unió Alapjogi Chartájának¹⁰ 21. cikke tilt minden fajta diszkriminációt (különösen nem, faji vagy etnikai származás, életkor, fogyatékoság, vallás, szexuális irányultság stb. alapon).

5 OECD Principles on Artificial Intelligence. Organisation for Economic Co-operation and Development. – elérhető: <https://www.oecd.org/en/topics/ai-principles.html> [letöltve: 2025. augusztus 7.]

6 ILYÉS Ákos: A gépek lázadása – avagy diszkriminatív algoritmusok az igazságszolgáltatásban?, *Arsboni.hu*, 2022. dec. 14. – elérhető: <https://arsboni.hu/a-gepek-lazadasa-avagy-diszkriminativ-algoritmusok-az-igazsagszolgáltatásban/#:~:text=emberi%20logika%20szerinti%20elbírálás%2C%20diszkriminatív,az%2C%20amikor%20szándékosan%20olyan%20prediktív> [letöltve: 2025. 08. 07.]

7 X. WANG et al: *Algorithmic discrimination: examining its types and regulatory measures with emphasis on US legal practices* – elérhető: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11148221/?utm_source=chatgpt.com [letöltve: 2025. 08. 07.]

8 KADÓCSA Fanni: Workday kontra sokszínűség: miért nem elég, ha nem akartuk?, *HR Power*, 2025. június 18. – elérhető: <https://hrpwr.hu/cikk/workday-kontra-sokszinuseg-miert-nem-eleg-ha-nem-akartuk> [letöltve: 2025. 08. 07.]

9 Magyarország Alaptörvénye – elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> [letöltve: 2025. 08. 07.]

10 Európai Unió Alapjogi Charta – elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union.html> [letöltve: 2025. 08. 07.]

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 14. cikke¹¹ és Kiegészítő Jegyzőkönyvének 12. cikke is biztosítja a hátrányos megkülönböztetés tilalmát az egyezményben biztosított jogok élvezetében. Ezek a magas szintű elvek együttesen azt rögzítik, hogy senkit nem érhet hátrány pusztán valamely védett tulajdonsága miatt.

A gyakorlatban az egyenlő bánásmód követelménye úgy konkretizálódik, hogy a jog tiltja a közvetlen diszkriminációt (amikor valakivel szemben kifejezetten a védett tulajdonsága miatt bánnak rosszabbul) és a közvetett diszkriminációt is (amikor egy látszólag semleges rendelkezés vagy gyakorlat eredményeként egy védett csoport tagjai aránytalan hátrányba kerülnek). E tilalom alól csak nagyon szűk körben (és szigorú feltételekkel) enged a jog kivételeket – például igazolható, észszerű mérlegelésen alapuló megkülönböztetés formájában, vagy speciális pozitív intézkedések révén.¹²

Az algoritmikus diszkrimináció kihívása éppen az, hogy a meglévő antidiszkriminációs jogszabályok alkalmazhatók-e és hogyan az új technológiai környezetben. Elviekben egy MI által okozott hátrányos megkülönböztetés ugyanúgy sérti az egyenlő bánásmód elvét, mintha azt egy emberi döntéshozó követte volna el. Például ha egy álláspályázókat szűrő algoritmus rendszeresen kiszorítja a fogatékkel élő vagy kisebbségi jelölteket, akkor ez jogi értelemben felveti a diszkrimináció tilalmának megsértését – függetlenül attól, hogy a döntést egy ember, egy szoftver, vagy a kettő kombinációja hozta. Magyarországon kifejezetten rögzíti is a jog, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilos „függetlenül attól, hogy ember vagy algoritmus követte el azt”. A 2003. évi CXCV. törvény az egyenlő bánásmódról¹³ és esélyegyenlőség előmozdításáról (a továbbiakban: Ebktv.) – hazánk átfogó antidiszkriminációs törvénye – részletesen nevesíti a védett tulajdonságokat és az életviszonyok azon területeit (foglalkoztatás, oktatás, egészségügy, szolgáltatásokhoz való hozzáférés stb.), ahol tilos a diszkrimináció. Az Ebktv. hatálya alá tartozó minden munkáltató, szolgáltató vagy hatóság felelős azért, hogy az általa alkalmazott eljárások – beleértve az esetleges automatizált döntési mechanizmusokat is – ne vezessenek tiltott megkülönböztetéshez. Hasonló szabályok érvényesek az EU-tagállamokban az uniós faji egyenlőségi irányelv (2000/43/EK),¹⁴ foglalkoztatási egyenlőségi irányelv (2000/78/EK), nemek közötti egyenlőség irányelvek (pl. 2006/54/EK)¹⁵ és más jogszabályok alapján, amelyek a nemzeti jog részévé váltak. Az Egyesült Államokban is a polgárjogi törvények (mint a Civil Rights

Act VII. címe a munkahelyi diszkrimináció ellen, az ADA a fogyatékoság miatti diszkrimináció ellen, az Age Discrimination in Employment Act¹⁶ az életkor alapján stb.) tiltják, hogy akár a munkáltatók, akár a szolgáltatók diszkrimináljanak – és ez a tiltás kiterjed arra is, ha a döntéshez használt eszköz (pl. egy szoftver) eredménye diszkriminatív.

Mivel az algoritmikus diszkrimináció sokszor közvetett formában jelentkezik, a jogalkalmazásban előtérbe kerül a disparate impact (aránytalan hatás) elemzése. Ez azt vizsgálja, hogy egy adott gyakorlat (pl. egy algoritmus használata) aránytalanul hátrányosan érinti-e a védett csoportba tartozókat másokhoz képest, még ha formálisan semleges is. Az amerikai jogban például a Legfelsőbb Bíróság már az 1970-es évektől elismerte a disparate impact doktrínát, amely alapján bizonyos gyakorlatok akkor is jogsértőnek minősülhetnek, ha nincs bizonyíték szándékos megkülönböztetésre.¹⁷ Ez a megközelítés kulcsfontosságú az MI esetében is, hiszen itt gyakran nincs ’rossz szándékú’ diszkriminátor; a hátrány inkább a rendszer működéséből fakadó mellékhatás. Így a jog előtt a sértettnek nem kell feltétlenül szándékot bizonyítania, elég a hatást kimutatnia. Az Európai Unió joga hasonlóképpen tiltja a közvetett diszkriminációt, amelynek megállapításához a hátrányos hatás statisztikai vagy egyéb bizonyítása szükséges.

Összességképpen, az egyenlő bánásmód követelménye arra kötelezi mind a kormányzatokat, mind a magánszférát, hogy az általuk használt MI-rendszerek ne eredményezzenek tiltott megkülönböztetést. A kihívás nem annyira az elvi alkalmazhatóságban rejlik – hiszen a meglévő diszkriminációellenes jog elvileg kiterjed ezekre az esetekre is –, hanem inkább a gyakorlati bizonyításban és jogérvényesítésben. Fontos háttérként rögzíteni, hogy az algoritmikus döntéshozatal jogi megítélésében központi szerepe van az egyenlő bánásmód alkotmányos és törvényi követelményének.

3.2. ADATVÉDELMI SZEMPONTOK ÉS AZ AUTOMATIZÁLT DÖNTÉSHOZATAL

Az adatvédelem kérdésköre szorosan összefügg az MI-alapú döntéshozatallal, különösen akkor, ha a döntések személyes adatokon alapulnak. Az Európai Unió Általános Adatvédelmi Rendelete (GDPR)¹⁸ külön rendelkezik az automatizált döntéshozatalról. A GDPR 22. cikke kimondja: az érintett személy jogosult arra, hogy ne terjedjen ki rá egy olyan döntés hatálya, amely kizárólag automatizált adatkezelésen – ideértve a profilalkotást is – alapul, és rá nézve joghatással jár vagy hasonlóképpen jelentős mértékben érinti. Ez a cikk egyfajta védőhálót kíván nyújtani a teljesen gépi döntések ellen,

11 Az Emberi Jogok Európai Egyezménye – elérhető: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun [letöltve: 2025. 08. 07.]

12 Weerts HILDE – Xenidis RAPAHAELE – Tarissan FABIEN – Palmer Olsen HENRIK – Pechenizkiy MYKOLA: *Algorithmic Unfairness through the Lens of EU Non-Discrimination Law: Or Why the Law is not a Decision Tree*. ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT), 23). 2023.

13 2003. évi CXCV. törvény az egyenlő bánásmódról – elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300125.tv> [letöltve: 2025. 08. 07.]

14 Az uniós faji egyenlőségi irányelv (2000/43/EK) – elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:nondiscriminat ion_principle [letöltve: 2025. 08. 07.]

15 Az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK irányelve (2006. július 5.) a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról – elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32006L0054> [letöltve: 2025. 08. 07.]

16 Age Discrimination in Employment Act – elérhető: <https://www.eeoc.gov/statutes/age-discrimination-employment-act-1967> [letöltve: 2025. 08. 07.]

17 Chiraaq BAINS: *The legal doctrine that will be key to preventing AI discrimination* – elérhető: <https://www.brookings.edu/articles/the-legal-doctrine-that-will-be-key-to-preventing-ai-discrimination/#:~:text=discrimination%20www,without%20having%20to%20prove> [letöltve: 2025. 08. 07.]

18 Európai Unió Általános Adatvédelmi Rendelete – elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html> [letöltve: 2025. 08. 07.]

különösen ha azok hátrányosan érinthetik az egyént (pl. elutasítják egy hitelkérelmét vagy munkára jelentkezését).

A GDPR ugyan enged bizonyos kivételeket (például ha az automatizált döntés szükséges a szerződés teljesítéséhez, vagy az érintett kifejezetten hozzájárult, vagy a tagállami jog megengedi megfelelő garanciák mellett), de ezekben az esetekben is kötelező megfelelő garanciákat alkalmazni. Ilyen garancia különösen az emberi beavatkozás lehetősége: az érintett kérheti, hogy az adott döntést ember vizsgálja felül, vagy hogy legalább megmagyarázzák neki a döntés logikáját. Az automatizált döntések átláthatósága is GDPR-követelmény: a 13–15. cikkek alapján az érintett jogosult tájékoztatást kapni arról, ha rá vonatkozóan automatizált döntéshozatal történik, és ilyenkor információt kérhet az alkalmazott logikáról, valamint arról, hogy a döntés milyen következményekkel jár rá nézve.

Az adatvédelem és a diszkrimináció megelőzése szorosan összefonódik abban az értelemben, hogy a rossz minőségű vagy elfogult adatok használata nemcsak pontatlan eredményekhez vezet, hanem egyes csoportok számára sértő vagy igazságtalan kimenetet is eredményezhet. A GDPR 'pontoság' és 'adattakarékosság' elvei (5. cikk) megkövetelik, hogy az adatkezelés során pontos és releváns adatokra támaszkodjunk. Ha például egy algoritmus olyan személyes adatot használ, amely valójában valamely védett tulajdonságra (pl. faji származásra, egészségi állapotra) utaló proxy, akkor az adatvédelmi szabályok is sérülhetnek. Külön is megemlítenéd a különleges adatok kategóriája: a GDPR 9. cikke alapvetően megtiltja a faji vagy etnikai származásra, vallásra, egészségi állapotra stb. vonatkozó adatok kezelését, kivéve szűk kivételek esetén. E tiltás mögött az a cél húzódik, hogy ne lehessen például egy algoritmust közvetlenül a faji hovatartozás alapján 'dönteni tanítani'. Ugyanakkor a gyakorlatban a proxy változók használata miatt ez a tilalom könnyen kijátszhatóvá válhat anélkül, hogy formálisan különleges adatot kezelnének – ezért is van szükség a kimenetek utólagos ellenőrzésére is.

Az adatvédelmi hatóságok is mind nagyobb figyelmet fordítanak az algoritmikus döntéshozatalra. Az elmúlt években több ország adatvédelmi felügyelete vizsgálta, hogy egy-egy MI-rendszer sérti-e a GDPR-t vagy a nemzeti Info törvényt. Hollandia hírhedt esete rávilágított, hogy az adatvédelmi szabályok megszegése és a diszkrimináció együtt járhat: a holland adóhatóság éveken át egy gépi kockázatelemző rendszert használt a családtámogatási visszaélések kiszűrésére, amely jogellenesen gyűjtött és kezelt adatokat (pl. ket-tős állampolgárságra vonatkozóan), és ennek alapján aránytalanul sok bevándorló háttérű szülőt vádolt meg hibásan csalással. Az eredmény több ezer család tönkretétele lett, és az adatvédelmi hatóság 2022-ben 3,7 millió eurós bírságot szabott ki a jogsértések miatt, kiemelve, hogy a rendszer nem rendelkezett megfelelő jogalappal az adatok ilyen célú használatára, továbbá túl sokáig őrizte az adatokat.¹⁹ Ez az eset is jelzi, hogy az adatvédelmi követelmények (pl. célhoz kötött adatfelhasználás, törlési kötelezettség) megszegése közvetlenül összefügghet a diszkriminatív eredményekkel.

Összességében az adatvédelmi jog arra törekszik, hogy átláthatóbbá és ellenőrizhetőbbé tegye az algoritmikus döntéshozatal, és biztosítsa, hogy az érintettek jogai (így a tisztességes elbánáshoz való jog) ne sérüljenek. Az adatvédelmi szabályok azonban nem pótolják teljesen a diszkrimináció-ellenes jogot: előfordulhat, hogy egy rendszer formálisan megfelel a GDPR-nek (például beszerezte a hozzájárulást, tájékoztatott az automatizált döntésről stb.), de az eredménye mégis diszkriminatív hatású. Ilyenkor a két terület szabályai párhuzamosan alkalmazandók. A hatékony fellépés érdekében a jogalkotó és a hatóságok igyekeznek összehangoltan kezelni a kérdést – például az Európai Adatvédelmi Testület és az FRA (EU Alapjogi Ügynökség) is több közös állásfoglalást adott ki az MI, a big data és az alapjogok metszéspontjában. Egy jelentés például megállapítja, hogy az algoritmusok torz működése hogyan vezethet diszkriminációhoz – különösen, ha a rendszerek olyan előítéletes adatokon alapulnak, amelyeket a múltbéli emberi döntések vagy strukturális egyenlőtlenségek torzítottak. A jelentés egyértelművé teszi, hogy még a GDPR rendelkezései – például az adatkezelés átláthatósága, az automatizált döntésekről szóló értesítés vagy az érintettek emberi beavatkozáshoz való joga – sem elegendőek önmagukban. Gyakran előfordulhat, hogy egy rendszer formálisan adatvédelmileg 'tisztá', de működésében mégis diszkriminatív hatást eredményez. A dokumentum ezért hangsúlyozza az adatvédelmi és antidiszkriminációs szabályok együttes, összehangolt alkalmazásának szükségességét a valódi jogvédelem érdekében.²⁰ Az Európai Unió MI rendelete is külön figyelmet fordít az adatok minőségére és a diszkrimináció-mentesség biztosítására a magas kockázatú MI-rendszereknél, ahogy azt később részletezzük.

3.3. EMBERI JOGI MEGKÖZELÍTÉS

Az algoritmikus döntéshozatal problémáját szélesebb emberi jogi összefüggésben is érdemes szemlélteni. Az egyenlő bánásmóddhoz való jog – amiről fentebb volt szó – önmagában is alapvető emberi jog. De az MI használata más emberi jogokat is érinthet: ilyen a tisztességes eljáráshoz való jog, a magánélet védelme, az emberi méltóság, sőt a jogorvoslathoz való jog is.

Tisztességes eljárás és átláthatóság: Ha a bíróságok vagy más hatóságok algoritmusok ajánlásaira támaszkodnak (például a büntető igazságszolgáltatásban a vádlott veszélyességének előrejelzésére), felmerül a kérdés, hogy ez mennyire egyeztethető össze a tisztességes eljárás követelményeivel. Az emberi jogok európai egyezményének 6. cikke szerint mindenkinek joga van a tisztességes bírósági eljáráshoz. Egy zárt, megmagyarázhatatlan algoritmus használata a döntéshozatalban alááshatja ezt a jogot, hiszen az érintett nem tudhatja, mi alapján született ellene (vagy mellette) a döntés, és így védekezni sem tud hatékonyan. Az Egyesült Államokban a *State v. Loomis*²¹ ügyben

19 *A hollandiai eset beszámolója a sajtóban* (Politico) – elérhető: <https://www.politico.eu/article/dutch-scandal-serves-as-a-warning-for-europe-over-risks-of-using-algorithms/#:~:text=In%202019%20it%20was%20revealed,spot%20child%20care%20benefits%20fraud> [letöltve: 2025. 08. 07.]

20 *Bias in algorithms* – elérhető: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-bias-in-algorithms_en.pdf?utm_source=chatgpt.com [letöltve: 2025. 08. 07.]

21 *State v. LOOMIS: Wisconsin Supreme Court Requires Warning Before Use of Algorithmic Risk Assessments in Sentencing*. COMMENT ON:881 N.W.2d 749 (Wis. 2016) – elérhető: <https://harvardlawreview.org/print/vol-130/state-v-loomis/> [letöltve: 2025. 08. 07.]

a vádlott azzal érvelt, hogy a COMPAS²² nevű algoritmus használata a büntetéskiszabásnál sérti a tisztességes eljáráshoz való jogát, mivel a védelem nem ismerhette meg a rendszer működését. A Wisconsini Legfelsőbb Bíróság végül engedélyezte a COMPAS²³ eredményeinek figyelembevételét, de feltételeket szabott (pl. nem lehet kizárólag erre alapozni az ítéletet).²⁴ Európában hasonló dilemmák merülhetnek fel a jövőben a bírósági MI-eszközök kapcsán. Az emberi jogi szempont itt az, hogy az igazságszolgáltatásban (és más közhatalmi döntéseknél) is biztosítani kell az átláthatóságot és indokolhatóságot, mert ezek hiányában sérül az érintett jogorvoslati lehetősége és a hatalom feletti demokratikus kontroll.

Magánélet védelme: Az MI-rendszerek gyakran nagy adattömegeken működnek, és képesek korábban rejtett összefüggéseket feltárni emberek viselkedésében. Ez a magánélet-höz való jog (privacy) szempontjából aggályos lehet, különösen ha az állam vagy cégek megfigyelésre, profilalkotásra használják. Az algoritmikus diszkrimináció ide is kapcsolódik: például a prediktív rendőrségi algoritmusok azzal a kockázattal járnak, hogy bizonyos etnikai vagy földrajzi közösségeket aránytalanul célpontba vesznek (profilíroznak), így sértve a magánéletüket, és potenciálisan kriminalizálva őket anélkül, hogy egyéni gyanú fennállna. Az emberi jogi keretek – pl. az Európa Tanács adatvédelmi egyezménye (108+ kiegészítés) vagy az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya (ICCPR) – előírják, hogy a megfigyelés és adatgyűjtés ne vezessen önkényes vagy diszkriminatív gyakorlatokhoz. A magánélet védelme így nemcsak egyéni jog, hanem eszköz is a csoportos diszkrimináció ellen (például ha tiltják bizonyos érzékeny adatok gyűjtését, nehezebb azokat diszkriminációra felhasználni).

Emberi méltóság: Az MI alkalmazása során felmerül, hogy a teljesen gépi döntéshozatal mennyiben tárgyasítja az embert. Az EU AI rendelete²⁵ is abból indul ki, hogy az MI-nek emberközpontúnak kell maradnia, tiszteletben tartva az emberi méltóságot. Az emberi méltóságot sértheti, ha valakit pusztán statisztikai alapon, egy algoritmus számként kezel, és például megfoszt egy lehetőségtől anélkül, hogy ügyének egyedi körülményeit bárki tekintetbe venné. Az ENSZ 2021-ben elfogadott MI Etikai Ajánlása szintén hangsúlyozza a diszkrimináció tilalmát és a méltóság védelmét az MI használatában.²⁶ Az emberi beavatkozás lehetősége etikai és jogi szempontból is fontos: végső soron az ember felelőssége kell maradjon a döntés, nem lehet azt teljesen a gépre hárítani, mert ezzel a jog elszámoltathatósági mechanizmusai (felelősségre vonás, jogorvoslat) kiüresednének.

Jogorvoslat és felelősségre vonás: Minden jogállamban alapelv, hogy ha jogsérelem ér valakit, akkor hatékony jog-

orvoslat illeti meg. Az algoritmikus diszkriminációnál komoly gondot okozhat ennek biztosítása. Egyrészt, az áldozatok sokszor nem is tudnak arról, hogy őket diszkrimináció érte – hiszen lehet, hogy fogalmuk sincs róla, hogy egy algoritmus miatt utasították el őket állásról vagy adtak nekik rosszabb feltételekkel hitelt. A transzparencia hiánya miatt a sértés rejtve maradhat. Másrészt, ha tudnak is róla, nehéz bizonyítani, hogy a hátrány oka éppen a tiltott megkülönböztetés volt, és nem valami legitim tényező. Harmadrészt, felmerül a kérdés, hogy kit lehet perelni vagy felelősségre vonni: a szoftver fejlesztőjét, az üzemeltetőt, az adatot szolgáltatót, vagy mind-egyiket? Ezekre a dilemmákra a jogrendszerek jelenleg keresik a választ. Emberi jogi szempontból mindenesetre elvárás, hogy az állam olyan keretet teremtsen, amelyben van felelőse a jogsértő algoritmikus döntésnek és van lehetőség a sérelem orvoslására. Ezt az igényt tükrözi például az AI Act is, amely kimondja, hogy a részes feleknek biztosítaniuk kell a hatékony jogorvoslatot az MI-rendszerek által okozott jogsértések esetére. Hasonlóképpen az EU kidolgozott egy MI felelősségi irányelvjavaslatot,²⁷ amely a polgári jogi kárfelelősség terén könnyítené meg a bizonyítást az MI okozta károk esetén.

Összefoglalva, a mesterséges intelligencia alkalmazását övező egyik legfontosabb emberi jogi követelmény, hogy az ember maradjon az úr – azaz az MI ne csorbíthassa az ember alapvető jogait, se közvetlen diszkriminációval, se azzal, hogy kikerüli az emberi kontrollt. Az egyenlő méltóság és egyenlő jogok elve minden modern jogrendszer sarokköve; ennek az algoritmusok korában is érvényesülnie kell.

4. ESETTANULMÁNYOK

A következőkben néhány konkrét példán keresztül mutatom be, miként jelenik meg a gyakorlatban az algoritmikus diszkrimináció, és milyen jogi reakciók követték az egyes eseteket.

4.1. COMPAS ÉS A BŰNISMÉTLÉSI KOCKÁZAT BECSLÉSE (USA)

A Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions, röviden COMPAS nevű algoritmust az Egyesült Államok egyes tagállamaiban használják annak előrejelzésére, hogy az őrizetbe vettek közül ki milyen eséllyel fog újra bűncselekményt elkövetni. A rendszert a bíróságok a vádlott kockázati besorolására alkalmazzák (pl. feltételes szabadlábra bocsátásnál vagy ítéletnél hivatkozási pontként). 2016-ban azonban egy oknyomozó elemzés rámutatott, hogy a COMPAS előrejelzései faji elfogultságot hordoznak: a fekete vádlottakat a rendszer sokkal nagyobb arányban sorolta be tévesen magas kockázatúnak,

22 A COMPAS mozaikszó a következőt jelenti: Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions, vagyis 'büntetés-végrehajtási elkövetőkezelési profilalkotás alternatív szankciókhoz'.

23 Tim BRENNAN: Northpointe Institute for Public Management Inc., Evaluating the Predictive Validity of the COMPAS Risk and Needs Assessment System, 36 *Criminal Justice and Behavior* 21, 2009.

24 MEZEI i. m. 331–338. o.

25 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (1) bekezdés.

26 UNESCO Ajánlás a mesterséges intelligencia etikájáról – elérhető: https://unesco.hu/data/UNESCO_Ajanlas_mesterseges_intelligencia.pdf [letöltve: 2025. 08. 07.]

27 Az Európai Parlament és a Tanács a mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősségről szóló irányelv (javaslat) – elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0496> [letöltve: 2025. 08. 07.]

mint a fehéreket.²⁸ A statisztikák szerint a fekete vádlottaknál csak 20% eséllyel tévedett pozitív irányba (azaz ők veszélytelenek voltak, mégis magas kockázatot kaptak), míg a fehérekénél 47% eséllyel kapott valaki alacsony kockázati pontszámot annak ellenére, hogy valójában visszaesett volna.²⁹ Ezek az adatok hatalmas vitát váltottak ki. Jogilag a kérdés a Loomis-ügyben került felszínre (Wisconsin, 2017), ahol a vádlott azt állította, hogy a COMPAS használata megsértette az alkotmányos tisztességes eljárásához való jogát, és közvetetten faji diszkriminációhoz vezet. A Wisconsin Legfelsőbb Bíróság végül úgy döntött, hogy a COMPAS eredménye használható, de a bírónak figyelmeztetésekkel ellátva kell kezelnie: nem alapozhat kizárólag erre, és tudomásul kell venni a rendszer korlátait. Ez egy kompromisszumos ítélet volt. Közben a közfelháborodás nyomán Kalifornia és más államok elkezdtek felülvizsgálni a prediktív algoritmusaik alkalmazását. A COMPAS esete rávilágított arra, hogy bár látszólag minden vádlott kap egy 'egyéni' pontszámot, a rendszer mégis rendszerszinten diszkriminatív tud lenni. Az USA-ban azóta a tudományos és jogi diskurzus központi témája lett, hogyan kellene auditálni és korrigálni az ilyen igazságszolgáltatási MI-rendszereket, vagy egyáltalán használni kell-e őket.

Prediktív rendőrség és profilalkotás: Számos ország rendőrsége kísérletezik ún. prediktív policing programokkal, amelyek adatokat (korábbi bűncselekmények helye, időpontja, személyek profiljai) elemezve igyekeznek megjósolni, hol és ki fog nagy valószínűséggel bűncselekményt elkövetni. Ilyen rendszerek működnek például az USA több városában (PredPol néven is ismert szoftverek),³⁰ de Európában is (pl. az Egyesült Királyságban³¹ és Németországban³² pilot projektek). A veszély abban rejlik, hogy ezek a programok gyakran a múltbeli rendőri adatokra épülnek, amelyek már tartalmazhatnak elfogultságot – például egy bizonyos negyedből több letartóztatási adat van (lehet, hogy azért, mert ott intenzívebb a rendőri jelenlét, nem mert több a bűnöző), így a rendszer azt fogja 'jósolni', hogy ott a jövőben is több bűntény lesz.³³ Ennek eredményeként az adott (mondjuk etnikai kisebbség lakta) negyedben még több rendőr járőrözik, még több embert állítanak meg, és öngerjesztő módon be is igazolják a 'jóslatot'. Ez a fajta algoritmikus 'vörös csőr effektus' (feedback loop) egyértelműen diszkriminatív hatású lehet, noha a program sehol nem használ faji adatot – csupán

a földrajzi, bűnügyi statisztikát.³⁴ Hollandiában egy időben használtak egy profilkészítő algoritmust a rendőrségnél, ami a 'problémás' fiatalokat próbálta kiszűrni iskolai adatok alapján, és utólag derült ki, hogy a bevándorló háttérű fiúk felé torzult. Miután ez kiderült, a rendszert leállították.³⁵ Az Egyesült Királyságban 2019-ben Birmingham város tanácsa moratóriumot hirdetett az új prediktív rendészeti szoftverek bevezetésére, amíg azoknál nem bizonyított a bias-mentesség.³⁶ Itt lép be az emberi jogi megközelítés: a rendőrség köteles a törvény előtti egyenlőséget és az ECHR 14. cikket³⁷ betartani. Ha egy MI-eszköz azt eredményezi, hogy pl. a fekete lakosságot aránytalanul zaklatják 'igazoltatás és motozás' (stop and frisk) keretében, az sérti a diszkrimináció tilalmát, akkor is, ha formálisan a szoftver csak bűnözési kockázatot jelölt. Az Európa Tanács MI egyezménye kimondja,³⁸ hogy a migráció- és határellenőrzés terén használt MI-rendszereknél is figyelni kell a diszkriminációmentességre – ez reflektál arra, hogy pl. hazugságvizsgáló MI-t teszteltek menedékkérőknél az EU-ban, ami rendkívül vitatott lett etikailag.³⁹

4.2. AZ AMAZON ÖNÉLETRAJZSZŰRŐ BOTRÁNYA

Az egyik legismertebb példa a mesterséges intelligencia alkalmazásával kapcsolatos diszkriminációs kockázatokra a 2018-as Amazon-eset, amely széles körű sajtó- és szakmai visszhangot váltott ki. A cég belső kísérleti projekt keretében fejlesztett egy MI-rendszert, amely a beérkező önéletrajzokat rangsorolta informatikai és mérnöki pozíciókra. Az algoritmust korábbi felvételi adatokon tanították, azonban ezek az adatok jelentős nemi torzítást hordoztak: a múltban az Amazon technikai pozícióit túlnyomórészt férfiak töltötték be.⁴⁰ Ennek következtében az MI-rendszer megtanulta, hogy a férfi jelöltek jellemzői preferáltak – például visszaszorította azokat az önéletrajzokat, amelyekben szerepelt a 'women's' szó (mint például 'women's chess club captain'), vagy olyan kifejezéseket, amelyek női iskolai háttérre utaltak.⁴¹ A modell ezzel rejtett nemi alapú diszkriminációt valósított

28 BORGESIUŠ, Frederik Zuiderveen: *Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic-decision making*. Council of Europe, 2018. 23–25.

29 BORGESIUŠ i. m. 23–25.; valamint lásd erről részletesen DIETERICH, William–MENDOZA, Christina–BRENNAN, Tim: *COMPAS Risk Scales: Demonstrating Accuracy Equity and Predictive Parity*. Northpointe, 2016.; ANGWIN, Julia et al.: *Machine Bias: There's Software Used Across the Country to Predict Future Criminals. And It's Biased Against Blacks*. ProPublica, 2016.; LARSON, Jeff et al.: *How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm*. PROPUBLICA, 2016.

30 Andrew Guthrie FERGUSON: *The Rise of Big Data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement*. NYU Press, 2017.

31 Amnesty International UK (2020). *Trapped in the Matrix: Secrecy, stigma, and bias in predictive policing*. <https://www.amnesty.org.uk/files/reports/Trapped%20in%20the%20Matrix%20Amnesty%20report.pdf> [letöltve: 2025. 08. 07.]

32 Simon EGBERT: *Predictive Policing in Germany: Between Precaution and Pre-emption*. *European Journal of Risk Regulation*, 10(3), 2019. 439–452.

33 Solon BAROČAS – Andrew D. SELBST: *Big Data's Disparate Impact*. *California Law Review*, 104(3), 2016. 671–732.

34 Virginia EUBANKS: *Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor*. St. Martin's Press, 2018.

35 Mutsaers, P.; Nuenen, T. van 2023, *Predictively policed: The Dutch CAS case and its forerunners*, Part of book or chapter of book (Beek, J.; Bierschenk, T.; Kolloch, A. (ed.), *Policing race, ethnicity and culture: Ethnographic perspectives from Europe*, pp. 72–94) – elérhető [online: <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/289967/289967.pdf?sequence=1&isAllowed=y>] [letöltve: 2025. november 10.]

36 Birmingham City Council (2019). *Moratorium on Predictive Policing Tools* – Council Decision.

37 Európai Emberi Jogi Egyezmény, 14. cikk – elérhető: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf [letöltve: 2025. augusztus 7.]

38 Council of Europe (2024). *Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law*. – elérhető: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> [letöltve: 2025. augusztus 7.]

39 FRA (2022). *Fundamental rights and the use of artificial intelligence in migration*. – elérhető: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/fundamental-rights-report-2022> [letöltve: 2025. augusztus 7.]

40 DASTIN, J. (2018). *Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women*. Reuters. – elérhető: <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G> [letöltve: 2025. augusztus 7.]

41 Inioluwa Deborah RAJI – Joy BUOLAMWINI.: *Actionable Auditing: Investigating the Impact of Publicly Naming Biased Performance Results of*

meg, noha explicit nemi adatokat nem használt. A projektet első vizsgálat után 2018-ban leállították, még mielőtt éles működésbe állt volna.⁴² Bár az Amazon ellen nem indult hivatalos jogi eljárás – mivel a rendszer nem került nyilvános alkalmazásra és nem volt konkrét panaszos – az eset rávilágított az AI-rendszerek 'tanulási torzításainak' veszélyeire. Azóta több HR-technológiával foglalkozó cég és nagyvállalat bevezetett független auditálási folyamatokat a mesterséges intelligenciát használó toborzási eszközeire, hogy kiszűrje az elfogultságokat.⁴³ Az Amerikai Egyenlő Foglalkoztatási Hivatal (EEOC) külön tájékoztató kampányt indított, amelyben felhívja a figyelmet arra, hogy a munkaadók kötelesek megbizonyosodni arról, hogy az általuk használt automatizált eszközök nem diszkriminálnak.⁴⁴ Az Európai Unió mesterséges intelligencia rendelete (AI Act) e toborzási célú MI-rendszereket a 'magas kockázatú' kategóriába sorolja, így szigorúbb jogi követelmények vonatkoznak majd rájuk – különösen a torzítások kimutatására és kockázatsökkentésre vonatkozó előírások.

Magyarországon egyelőre kevesebb az MI-alapú HR-rendszer, de már megjelentek egyszerűbb tesztelő és értékelő megoldások, például automatikus nyelvi elemzést alkalmazó rendszerek. A tanulás azonban globális: mivel a munkaerőpiac történelmileg torz társadalmi struktúrára épül, az algoritmusok könnyen ezeket a torzulásokat vehetik alapul – továbbörökítve a meglévő egyenlőtlenségeket.⁴⁵

4.3. HITELBÍRÁLATI ALGORITMUSOK ÉS FAJI EGYENLŐTLENSÉG

A bankok és fintech cégek egyre szélesebb körben alkalmaznak mesterséges intelligencián alapuló credit scoring rendszereket a hitelképesség értékelésére. Bár az Egyesült Államokban az Equal Credit Opportunity Act (ECOA) tiltja a nemi, faji vagy egyéb védett tulajdonságon alapuló diszkriminációt a hitelezésben, a modern algoritmusok jellemzően 'black box' jellegűek, és számos, közvetett módon torzító tényezőt tartalmazhatnak.⁴⁶ 2020-ban az Apple és a Goldman Sachs közös terméke, az Apple Card került reflektorfénybe, miután több felhasználó – köztük az Apple társalapítója, Steve Wozniak – nyilvánosan jelezte, hogy a női igénylők azonos pénzügyi háttérrel is lényegesen alacsonyabb hitelkeretet kaptak, mint férfi társaik. Egy esetben egy házaspár női tagja – noha jobb egyéni hitelmutatókkal rendelkezett – tízszer alacsonyabb keretet kapott, mint férje. A New York-i pénzügyi felügyelet (DFS) vizsgálatot indított, ám végül nem állapított

meg szándékos jogsértést, részben mert a modell működése nem volt kellően átlátható.⁴⁷

Ez az eset jól példázza, milyen jogi és bizonyítási nehézségeket vet fel az algoritmikus döntéshozatal transzparenciahiánya: noha az Apple Card modell formálisan nem használt nemi adatot, a végeredmény mégis jelentős hátrányt okozott nők számára. Az érintettek nehezen tudták igazolni, hogy hátrányos megkülönböztetés történt.

Európában a GDPR 22. cikke biztosítja az érintettek számára az emberi beavatkozás jogát automatizált döntések esetén, továbbá egyes országok (pl. Franciaország) jogszabályai tiltják bizonyos érzékeny adatok (pl. nem, lakcím) figyelembevételét hitelbírálat során.⁴⁸ Ennek ellenére kutatások szerint például Németországban a SCHUFA által alkalmazott hitelmodellek a migrációs háttérrel rendelkező személyeket hátrányosan érinthetik – vélhetően lakóhely vagy más közvetett változók miatt. Civil nyomás hatására 2021-ben a SCHUFA egyes algoritmusait részben nyilvánosságra kellett hozni, és a német politika célul tűzte ki az algoritmikus pénzügyi döntések szigorúbb felügyeletét.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A mesterséges intelligencia rohamos fejlődése új dimenzióba helyezte a diszkrimináció tilalmának érvényesítését. Az algoritmikus döntéshozatal – legyen szó közszolgáltatásokról, igazságszolgáltatásról vagy piaci szolgáltatásokról – a hatékonyság és objektivitás ígéretével érkezett, de világossá vált, hogy emberi felügyelet és megfelelő jogi kontroll nélkül a technológia a meglévő társadalmi egyenlőtlenségek fel-nagyításának eszközévé válhat.

A mesterséges intelligencia nem csupán technológiai, hanem társadalmi innováció is, amely csak akkor tekinthető sikeresnek, ha mindenki javát szolgálja, nem csak egyes kiváltságos csoportokét. A jog feladata, hogy közvetítse az alapvető értékeket ebbe az új környezetbe is. Az egyenlő bánásmód, az emberi méltóság tisztelete, az átláthatóság és elszámoltathatóság olyan elvek, amelyekből nem engedhetünk akkor sem, ha a döntéshozó szerepét részben gépek veszik át.

A tanulmányban bemutatott esetek és jogi reakciók azt igazolják, hogy az algoritmikus diszkrimináció valós és sürgető probléma, de megfelelő stratégiával és szabályozással kezelhető. A megoldás nem csupán a jogalkotó kezében van: szükség van a technológiai szféra felelősségvállalására, a tudományos szféra inputjára és a civil kontrollra is. Fontos, hogy a mesterséges intelligencia úgy integrálódjon társadalmunkba, hogy közben ne csorbuljanak az egyenlő emberi jogok. Ez kihívásokkal teli feladat, de nem megoldhatatlan: a jog evolúciója mindig is követte a technológia fejlődését, és jelen esetben sincs ez másként.

Commercial AI Products. Proceedings of the 2019 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society. 2019.

42 Ziad OBERMEYER – Brian POWERS – Christine VOGELI – Sendhil MULLAINATHAN: Dissecting racial bias in an algorithm used to manage the health of populations. *Science*, 366(6464), 2019. 447–453.

43 Solon BAROCAS – Moritz HARDT – Arvind NARAYANAN: Fairness and Machine Learning. fairmlbook.org. 2019. – elérhető: <https://fairmlbook.org/> [letöltve: 2025. augusztus 7.]

44 U.S. Equal Employment Opportunity Commission (EEOC). (2023). Artificial Intelligence and Algorithmic Fairness in Employment. – elérhető: <https://www.eeoc.gov/> [letöltve: 2025. augusztus 7.]

45 EUBANKS i. m.

46 BAROCAS–SELBST i. m. 671–732. o.

47 New York State Department of Financial Services (NY DFS). (2021). Report on Apple Card Investigation. – elérhető: <https://www.dfs.ny.gov> [letöltve: 2025. 08. 07.]

48 Sandra WACHTER – Brent MITTELSTADT – Luciano FLORIDI: Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. *International Data Privacy Law*, 7(2), 2019. 76–99. o.

Konklúzióként megállapítható, hogy az MI és az algoritmusos diszkrimináció viszonyának rendezése folyamatban lévő, dinamikus terület. A jogi kihívásokra adott válaszok egyre határozottabbak: a nemzetközi és nemzeti jogalkotó közösség is felismerte, hogy a jövő digitális társadalmában az algoritmusoknak is alá kell vetniük magukat a jog uralmának. A törvény előtti egyenlőség elvének az adatvezérelt világban is érvényesül-

nie kell – ez közös felelősségünk és érdekünk. A megfelelő jogi keretek kialakításával, az ellenőrzési mechanizmusok kiépítésével és az állampolgári odafigyeléssel elérhetjük, hogy a mesterséges intelligencia ne az előítéletek konzerválásának, hanem a méltányosság és haladás előmozdításának eszköze legyen.

Traser Julianna Sára*

A települési beköltözési korlátozások megítélése az Európai Unió Bíróságának ítélezési gyakorlatában

1. BEVEZETÉS

Magyarország Alaptörvényének tizenötödik módosítása¹ a Magyarország területén törvényesen tartózkodó személyek szabad mozgáshoz és tartózkodási helyük szabad megválasztásához való jogát azzal a *feltétellel* egészítette ki, miszerint „A tartózkodási hely szabad megválasztásához való jog gyakorlása nem járhat Magyarország helyi közösségei önazonosságához való alapvető jogának sérelmével.”² Ezen alaptörvényi rendelkezés végrehajtása érdekében került elfogadásra a *helyi önazonosság védelméről szóló 2025. évi XLVIII. törvény*, amely az önkormányzatok számára meghatározott *jogvédelmi eszközök alkalmazását teszi lehetővé* egyrészt annak érdekében, hogy a helyi közösség társadalmi berendezkedését, életmódját, hagyományait és szokásait, valamint a település karakterét megőrizze és védje; másrészt pedig azért, hogy megakadályozzák a település lakosságának nem kívánt növekedését, illetve felléphessenek a település nem kívánt társadalmi fejlődési irányával szemben.³

E célok elérése érdekében a 2025. július elsején hatályba lépett törvény az önkormányzatok számára lehetővé teszi ingatlannal kapcsolatos jogügyletekre vonatkozó *dologi jogvédelmi eszköz* (elővásárlási jog) alapítását, valamint a településre történő beköltözés korlátozására irányuló *személyi jogvédelmi eszközök*, úgymint a lakcímlétesítés tilalmának vagy feltételhez kötésének, illetve betelepülési hozzájárulás (adó) kivetésének alkalmazását.⁴ Fontos garanciális elem ugyanakkor, hogy a jogvédelmi eszközöket csak az emberi méltóság megsértése és indokolatlan megkülönböztetés

nélkül, az egyenlő bánásmód követelményének megfelelően lehet alkalmazni.⁵

A törvény felhatalmazása nyomán elsőként Mezőkeresztes önkormányzata⁶ tette lehetővé az önkormányzat számára egyedi eljárásban az elővásárlási jog gyakorlását abban az esetben, ha azáltal az önkormányzat olyan *közösségi célokat* tud megvalósítani, mint pl. a lakhatási program, a spekulatív célú ingatlanfelvásárlás visszaszorítása, vagy a város népességmegtartó képességének növelése. A magyar szabályozáshoz hasonló lakhatáspolitikai célok és szabályozási eszközök az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB, vagy Bíróság) ítélezési gyakorlatában más országok vonatkozásában már felmerültek, ezért e jogeseteket és az azokból *levonható uniós jogi következtetéseket* a települési beköltözési korlátozások uniós joggal való lehetséges összeütközésére tekintettel érdemes az alábbiakban áttekinteni.

2. HATÁSKÖRI KÉRDÉSEK: LAKHATÁSI POLITIKA ÉS ÖNKORMÁNYZATI IGAZGATÁS

A tagállamok *önkormányzati igazgatását* az Európai Unió *tiszteletben tartja*, amit az EUB ítélezési gyakorlata is megerősít. Eszerint „a *hatásköröknek a tagállamon belüli megosztása* az Európai Unióról szóló Szerződés [a továbbiakban: EUSZ] 4. cikk (2) bekezdésében⁷ biztosított védelmet élvez”,⁸ és mivel ez a hatáskörmegosztás nem merev, ezért az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésében biztosított védelem a *hatáskörök tagállamon belüli átszervezésére is vonatkozik*.⁹ Az EUB azt is

* Főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Nemzetközi és Uniós Jogi Kutatási Főosztály.

1 Az Alaptörvény módosítását az Országgyűlés a 2025. április 14-i ülésnapján fogadta el.

2 Lásd az Alaptörvény XXVII. cikkét. Az Alaptörvényhez fűzött általános indokolás szerint: „Az Alaptörvény módosítása kijelöli a tartózkodási hely szabad megválasztása jogának kereteit. A helyi önazonossághoz való jog egy olyan új – ugyanakkor nem történeti előzmények nélküli – kollektív jellegű jog, amely védelmet nyújthat azon települési közösségek számára, amelyek meg kívánják ővni a helyi társadalmuk életformáját, hagyományait, szokásait, rétegződését, illetve meg tudják határozni kívánatos lakosság számukat.” Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2025-15-K4-00> [letöltve: 2025. 07. 25.]

3 Lásd A helyi önazonosság védelméről szóló 2025. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: 2025. évi XLVIII. törvény) 2. §.

4 Lásd 2025. évi XLVIII. törvény 7–11. §.

5 Lásd 2025. évi XLVIII. törvény 4. § (1) bekezdés.

6 Lásd Mezőkeresztes Város Önkormányzata Képviselő-testületének 4/2025. (VI. 27.) önkormányzati rendelete a helyi önazonosság védelméről. Elérhető: <https://or.njt.hu/eli/725822/r/2025/4/2025-07-01> [letöltve: 2025. 07. 25.]

7 „Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.”

8 C-51/15. sz. *Remondis* ügyben 2016. december 21-én hozott ítélet 40. pontja.

9 C-328/19. sz. *Porin kaupunki* ügyben 2020. június 18-án hozott ítélet 16. pontja.

mege erősítette, hogy a tagállamok választásuk szerint oszthatják meg a hatásköröket a területükön, és a nem közvetlenül alkalmazandó közösségi jogi aktusokat a regionális vagy helyi hatóságok által hozott intézkedések útján szabadon hajthatják végre, feltéve hogy ez a hatáskörmegosztás lehetővé teszi a szóban forgó közösségi jogi aktusok helyes végrehajtását.¹⁰ Ennek megfelelően az önkormányzati engedélyezés, vagy véleményezés útján megvalósuló beköltözési és/vagy ingatlanhasznosítási korlátozások szempontjából legrelevánsabbnak tekinthető két, alább bemutatásra kerülő európai bírósági ügyben (Libert és Cali Apartments ügyek) a döntéshozatali hatáskör önkormányzatokra történő telepítésének indokoltságát az EUB nem is vizsgálta.

Az önkormányzati igazgatás megszervezésének tagállami szabadsága mellett az Európai Unió a lakhatási politika tekintetében sem rendelkezik szabályozási hatáskörrel,¹¹ így az Unió a tagállamok számára bizonyos típusú lakáspolitikát sem írhat elő és nem is helyettesítheti a tagállami – pl. állami lakások rendszerének fenntartására irányuló – lakáspolitikát.¹² (Jóllehet a társadalmi felzárkóztatás és a szegénység elleni küzdelem területén az Unió a megfizethető lakások elérhetőségével összefüggésben több kezdeményezést is elfogadott, ezáltal azonban szintén nem szerzett hatáskört a terület szabályozása felett.¹³) Az EUSZ 5. cikkének (3) bekezdése értelmében a szubszidiaritás elvét¹⁴ kell alkalmazni továbbá minden olyan területen, amelyek nem tartoznak az Unió kizárólagos hatáskörébe, így a tagállamok lakhatási politikával összefüggő döntéseire is.

A lakhatási politika szabályozására vonatkozó uniós hatáskör hiánya ellenére a tagállamok, illetve a tagállamok regionális vagy önkormányzati szervei által a lakhatási politikával összefüggésben hozott döntések ugyanakkor számos, az uniós jogban szabályozott alapelvet és jogterületet érinthetnek (lásd pl. tökmozgás szabadsága, letelepedés szabadsága, uniós polgárok szabad mozgása, szolgáltatásnyújtás szabadsága, egyenlő bánásmód követelménye, adózási politika stb.), amely uniós követelményeket a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk. Következésképpen: az Unió által nem szabályozott lakhatási politika terén hozott tagállami, illetve regionális és önkormányzati döntések sem valósíthatnak meg pl. hátrányos megkülönböztetést, és nem ütközhetnek az uniós jogrendszerből

fakadó alapelvei szintű, vagy másodlagos jogban foglalt követelményekbe. Az Unió által szabályozott más szakterületekkel való összefüggésre tekintettel így az EUB a tagállamok lakhatási politika terén hozott döntéseinek uniós joggal való összeegyeztethetőségét tehát mégis vizsgálhatja.

3. A LAKÓHELY TISZTELETBEN TARTÁSÁNAK UNIÓS ALAPJOGI KÖVETELMÉNYE ÉS A LAKÓHELY SZABAD MEGVÁLASZTÁSÁNAK JOGA

A (i.) lakhatáshoz való jogot az Európai Unió Bírósága ítélkezési gyakorlatában¹⁵ alapvető jognak tekinti, amelynek alapját az Unió Alapjogi Chartájának¹⁶ 7. és 38. cikkei teremti meg. A Charta említett cikkei egyrészt a magán- és a családi élet tiszteletben tartásának, másrészt a fogyasztóvédelem magas szintje biztosításának kötelezettségét írják elő az uniós szakpolitikák megvalósításakor. A Charta cikkei által biztosított jogok tartalmának megállapításakor az EUB – a Charta 52. cikke (3) bekezdésének megfelelően – az Emberi Jogok Európai Egyezményében¹⁷ (a továbbiakban: EJE) biztosított jogokkal való összhangot is biztosítja, és így a védelem minimális szintjének megállapításakor figyelembe veszi az Emberi Jogok Európai Bírósága által kialakított ítélkezési gyakorlatot is. [E tekintetben az EJE 8. cikk (1) bekezdésében biztosított, a lakás tiszteletben tartását is magában foglaló magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog a releváns.]

A lakhatáshoz való jog kérdése az EUB legújabb ítélkezési gyakorlatában azonban nemcsak a lakás elvesztése kapcsán jelent meg, hanem azzal összefüggésben is, hogy „valamely természetes személy megvásárolhatja, vagy bérbe veheti jövőbeli otthonát.” E tekintetben a Bíróság azonban arra a következtetésre jutott, hogy míg az otthon tiszteletben tartásának követelménye (az otthon megszerzése vonatkozásában) a Charta 7. cikke értelmében fennáll,¹⁸ addig e jogot az EJE 8. cikke nem ismeri el, tehát az otthon megszerzéséhez való jog lehetséges korlátozását alapjogi szempontból az EUB sem vizsgálja.¹⁹

A helyben lakás követelményének előírása kapcsán azonban az EUB úgy foglalt állást, hogy az az EJE negyedik kiegészítő jegyzőkönyve 2. cikkének (1) bekezdésében biztosított mozgásszabadságba²⁰ beleértett (ii.) lakóhely szabad megválasztásának jogát „különösen erősen korlátozza”. A konkrét ügyben Dánia a mezőgazdasági földekre vonatkozóan egyrészt az ingatlanpiaci nyomással szemben, másrészt a vidéki térség

10 C-743/22. sz. DISA ügyben 2024. január 25-én hozott ítélet 49. pont.

11 Lásd C-417/23. sz. Slagelse Almennyttige Boligselskab ügyben Tamara Čapeta főtanácsnok indítványának 52. pontját (az ismertetés napja: 2025. február 13.). Az ügyben még nem született ítélet. Elérhető: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=295329&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&id=10674452> [letöltve: 2025. 04. 15.]

12 C-417/23. sz. ügyben Tamara Čapeta főtanácsnok indítványának 56. pontját.

13 Ezek áttekintéséről lásd: A coordinated EU approach to housing, European Parliament Briefing. Európai Parlament 2025. január. Elérhető: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/767189/EPRS_BRI\(2025\)767189_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/767189/EPRS_BRI(2025)767189_EN.pdf) [letöltve: 2025. 04. 15.]

14 Az EUSZ 5. cikk (3) bekezdése értelmében: „A szubszidiaritás elvének megfelelően azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók.”

15 Lásd C-34/13. sz. Kušionová ügyben 2014. szeptember 10-én hozott ítélet 65. pontját és a C-598/21. sz. Všeobecná úverová banka ügyben 2023. november 9-én hozott ítélet 85. pontját.

16 Az Európai Unió Alapjogi Chartája (2012/C 326/02), elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT> [letöltve: 2025. 04. 15.]

17 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

18 Lásd a C-674/23. sz. AEON NEPREMIČNINE d.o.o. és társai ügyben 2025. február 27-én hozott ítélet 41. pontját.

19 C-674/23. sz. ügyben hozott ítélet 42. és 43. pontok.

20 EJE negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikk (1): „Mindenki szabadon elhagyhat minden országot, beleértve a saját országát is.”

állandó népességének megtartása érdekében olyan előírást alkalmazott, miszerint a termőföldeket túlnyomórészt a tulajdonosok lakják és művelik meg. Az EUB értékelése szerint bár a dán kormány célkitűzései közérdekű jellegűek és a közös agrárpolitika célkitűzéseinek is megfelelnek, ugyanakkor a tőke szabad mozgásának korlátozása mellett az EJE-ből levezethető lakóhely szabad megválasztásának jogát is korlátozzák, emiatt pedig az uniós joggal összeegyeztethetetlenek.²¹

4. AZ UNIÓS JOG ALKALMAZHATÓSÁGA REGIONÁLIS ÉS ÖNKORMÁNYZATI DÖNTÉSEKRE

Főszabály szerint az uniós jogot – a Szerződéseket és az azok végrehajtása érdekében hozott jogi aktusokat – nem kell alkalmazni olyan esetekben, amikor a jogvita minden elemében egy adott tagállamra koncentrálódik, azaz tisztán belső jogi helyzetről van szó.²² Az uniós jog akkor sem alkalmazandó, amikor az uniós jog esetleges érintettségét pusztán az a tény alapozza meg, hogy az adott nemzeti rendelkezés mind a saját állampolgárokra, mind más tagállamok állampolgáira is egyaránt alkalmazandó.²³ Az uniós joggal való hipotetikus kapcsolat tehát nem alapozza meg az adott nemzeti rendelkezés uniós jog hatálya alá vonhatóságát.

A Bíróság ugyanakkor egyértelműen meghatározta azt a négy esetet, amelyek fennállása esetén egy minden elemében az adott tagállamra korlátozódó jogvita mégis felvetheti az uniós jog alkalmazását, mivel ezekben az esetekben a tagállami rendelkezések és az uniós jog közötti kapcsolat elemei konkrétan azonosíthatóak. Az EUB tehát az alábbi esetekben – tisztán belső jogi helyzet esetén is – megköveteli az uniós jogból fakadó követelmények érvényre juttatását:²⁴

- a nemzeti szabályozás kifejthet olyan joghatásokat, amelyek nem korlátozódnak csak az adott tagállamra, mert pl. más tagállamok állampolgárai is érdekeltek lehetnének e jog gyakorlásában,
- előzetes döntéshozatali eljárásban a döntést meghozó tagállami bíróság ítéletének joghatásai a többi tagállam állampolgárára is kiterjednek,
- ha a nemzeti jog írja elő, hogy a saját állampolgárt az azonos helyzetben levő uniós polgárokkal azonos jogokban kell részesíteni,

21 C-370/05. sz. *Uwe Kay Festersen* ügyben 2007. január 25-én hozott ítélet 27–28., 35. és 37. pontjait. Az ítélet 41. pontjában továbbá a Bíróság megállapítja, hogy: „Még ha feltételezzük is, hogy a helyben lakás követelménye szükséges lenne a kitűzött cél eléréséhez, mivel kedvező hatást fejt ki az ingatlanpiacon (tekintettel a lakóhely-változtatásokkal mindig együtt járó korlátozásokra, amelyek eltántorítanak az ingatlanpiaci spekulációktól), meg kell említeni, hogy a helyben lakás követelményéhez az a feltétel társul, hogy a lakóhelyet legalább nyolc éven át fenn kell tartani, és az ilyen kiegészítő feltétel nyilvánvalóan túlmegy azon a mértéken, amely szükségesnek tekinthető, különösen mivel a lakhely szabad megválasztására vonatkozó jog gyakorlásának tartós felfüggesztését jelenti”

22 Lásd C-343/17. sz. *Fremoluc* ügyben 2018. szeptember 20-án hozott ítélet 18. pontját, amelyben az alapeljárás minden eleme Belgiumra korlátozódott (lásd az ítélet 13. pontját).

23 C-343/17. sz. *Fremoluc* ügy 21. pont.

24 A négy feltétel megállapítása a C-268/15. sz. *Ullens de Schooten* ügyben 2016. november 15-én hozott ítélet 50–53. pontjaiban található.

– bár az adott helyzet nem tartozik közvetlenül az uniós jog hatálya alá, de a nemzeti jog alkalmazandóvá teszi az uniós jog rendelkezéseit, és ahhoz igazodik.

4.1. A LIBERT ÜGY²⁵

A fentiekre tekintettel a Bíróság a *Libert* ügyben,²⁶ amelynek minden eleme Belgiumra korlátozódott, mégis megállapította a személyek szabad mozgása uniós jogból fakadó követelményének alkalmazhatóságát. Az alapügyben, Belgiumban a flamand kormány a Flamand régióban található egyes települési önkormányzatokra (céltelepülésekre) vonatkozóan ingatlanmegszerzési és ingatlanértékesítési korlátozást írt elő. A korlátozás az ingatlan eladása mellett a bérleti jog időtartamát is maximálta kilenc évben, illetve az örökbérletet és a földhasználati jog alapítását is a céltelepüléssel fennálló ‘élészes kapcsolat’ meglététől tette függővé. Az intézkedést a flamand kormány a céltelepüléseken a telkek árának növekedésével (dzsentrifikáció) magyarázta, így céltelepülésként 69 olyan települést azonosított, ahol a telkek négyzetméterenkénti ára a legmagasabb, és ahol a külső és belső migráció intenzitása a legnagyobb.

A flamand kormány célja tehát az adott településeket érintő ingatlanszerzési korlátozás bevezetésével a régióban lakó autochton lakosság megtartása, és ingatlanszükségletének kielégítése volt. (A flamand rendelkezések az ingatlanfejlesztők és építetők számára ezért részben szociális lakások kialakításának, vagy szociális díj fizetésének kötelezettségét is előírták.) Az ingatlanszerzés feltételeként a jogszabály továbbá a céltelepülésekkel fennálló ‘élészes kapcsolat’ meglétének ellenőrzését is előírta.

Az ‘élészes kapcsolat’ megléte szempontjából a beköltözési kérelmeket egy tartományi értékelő bizottság véleményezte. Az ‘élészes kapcsolat’ meglétének megítéléséhez az érintett flamand rendelet három szempontot is megadott, amelyek közül az ingatlan tervezett megszerzője (az ingatlanon tulajdonjogot, bérleti jogot, örökbérleti jogot, vagy földhasználati jogot szerezni kívánó személy) legalább egy feltételnek meg kellett, hogy feleljen:

- legalább hat éven keresztül megszakítatlanul a településen, vagy valamely szomszédos településen kellett, hogy lakóhellyel rendelkezzen, amennyiben e település is a 69 céltelepülés valamelyikéhez tartozott;
- az átruházás időpontjában a munkahét legalább felében a településen kellett, hogy tevékenységet végezzen;
- valamely jelentős körülmény folytán a településen hosszú távú szakmai, családi, társadalmi, vagy gazdasági kapcsolatot kellett, hogy kialakítson.

A *Libert* ügyben az EUB az uniós jog alkalmazhatóságát arra alapította, hogy a flamand régió kormányának intézkedése alkalmas lehet arra, hogy más uniós polgárokat eltántorítson a szabad mozgás jogának (azaz az adott településekre való

25 A cikkben hivatkozott releváns jogesetek tényállásainak, főbb jogkérdéseinek és EUB általi minősítésének rövid áttekintése a mellékletben található.

26 C-197/11. és C-203/11. sz. *Libert* egyesített ügyekben 2013. május 8-án hozott ítélet.

beköltözés, vagy az onnan való kiköltözés szándékának) gyakorlásától.

A flamand rendelkezések bár megvalósították a tőke szabad mozgására vonatkozó uniós követelmények korlátozását, ugyanakkor közérdekű kényszerítő indokkal igazolhatóak voltak. Ennek ellenére a vitatott regionális intézkedés a szükségességi és arányossági, illetve megfelelőségi teszten mégis elbukott, ugyanis az EUB az 'elégészes kapcsolat' meghatározására vonatkozó rendelkezéseket *nem tartotta kellően pontosnak*, és értékelése szerint az 'elégészes kapcsolat' igazolásának feltételei sem kapcsolódtak közvetlenül az elérni kívánt célhoz.

4.2. A CALI APARTMENTS ÜGY

A *Cali Apartments* ügyben²⁷ az Európai Unió Bírósága a bútorozott lakások AirB&B célból történő kiadása előzetes önkormányzati engedélyezésének előírását vizsgálta. Az ügyben az uniós jog alkalmazása gyakorlatilag nem képezte vita tárgyát, mivel az AirB&B kiadások alapvetően az interneten keresztül, azaz a szolgáltatások határon átnyúló szabad mozgásával, és főként turisták számára valósultak meg. Az ügyben tehát az önkormányzati döntési jogkör az uniós jog hatálya alá került.

A francia építésügyi és lakásügyi törvény a 200 000 lakosnál nagyobb településeken, valamint ezenkívül további három településen a lakáscélú helyiségek használatának megváltoztatásához (azaz az AirB&B célú kiadáshoz²⁸) előzetes engedélyt tett szükségessé, amelyet az ingatlan fekvése szerinti település polgármestere, Párizs, Marseille és Lyon esetében pedig a polgármester az érintett terület polgármestere véleményének kikérését követően ad ki. Az engedélyt az önkormányzatok többek között a lakáshiány súlyosbodása elkerülésének szükségességére tekintettel adhatták ki.

A Bíróság a lakáshasználat megváltoztatásának önkormányzati engedélyezési rendszerét a konkrét ügyben *nem tartotta az uniós jogba ütközőnek*, annak ellenére, hogy az a határon átnyúló szolgáltatásnyújtást is érintette. A rendelkezéseket ugyanis az EUB értékelése szerint a bérbeadásra szánt lakások hiánya elleni küzdelemmel kapcsolatos közérdeken alapuló kényszerítő indok támasztotta alá, és a rendelkezések a kitűzött céllal arányosak voltak, amennyiben a bérbeadó engedélyezési kötelezettsége átlátható és hozzáférhető feltételek mellett volt teljesíthető.²⁹

27 C-724/18. és C-727/18. sz. *Cali Apartments* egyesített ügyekben 2020. szeptember 22-én hozott ítélet.

28 Az EUB előtti eljárásban ennek jogi megfogalmazása: „bútorozott helyiségek átmenetileg ott tartózkodó, e helyiségeket lakóhelyül nem választó vendégek számára történő, díjazás ellenében, akár üzletszerűen, akár nem üzletszerűen történő, ismételt és rövid távú bérbeadás, illetve „internetes oldalon bérbevételre kínált garzonlakások”. A szabályozás hatálya nem terjedt ki többek között a bútorozatlan ingatlan díjazás ellenében történő bérbeadására, valamint a bérbeadó állandó lakóhelyét képező bútorozott ingatlan évi összesen négy hónapnál rövidebb időtartamra történő bérbeadására.

29 Lásd a C-724/18. és C-727/18. sz. *Cali Apartments* egyesített ügyekben hozott ítélet 62. és 108. pontjait.

5. AZ INGATLANSZERZÉS KORLÁTOZÁSÁNAK UNIÓS JOGGAL VALÓ ÜTKÖZÉSE

A fenti két jogesetből is látható, hogy a beköltözés vagy lakáshasználat megváltoztatásának önkormányzatok által elfogadható feltételei és/vagy engedélyezése az uniós jog hatálya alá tartozhatnak,

- amennyiben *nem* tisztán belső jogi helyzetről van szó (ennek eseteit és kivételeit lásd a 4. pontban), és
- amennyiben e rendelkezések valamely uniós jogból fakadó joggal ellentétesek, vagy e jogok gyakorlását korlátozzák.

A Bíróság a *Fremoluc*-ügyben egyértelműsítette,³⁰ hogy az uniós jog alkalmazhatóságának kérdését eltérő mérce szerint vizsgálja a kötelezettségszegési eljárások (EUMSZ 258–260. cikkek) és az előzetes döntéshozatali eljárás (EUMSZ 267. cikk) esetén attól függően, hogy az uniós jog alkalmazhatóságának esete feltételes vagy konkrét-e. Kötelezettségszegési eljárásoknál ugyanis a Bíróság azt vizsgálja, hogy a vitatott nemzeti intézkedés általában alkalmas-e arra, hogy más tagállamok gazdasági szereplőit visszatartsa az alapvető szabadságok gyakorlásától. Az előzetes döntéshozatali eljárás keretében azonban a Bíróság konkrétan vizsgál egy adott nemzeti jogi megoldást és egy uniós alapszabadságot, aminek eredményeként megállapíthatja az uniós jognak az adott jogvitában történő hivatkozhatóságát, azaz az uniós jog relevanciáját.

5.1. MELY UNIÓS JOGTERÜLETEK LEHETNEK ÉRINTETTEK, ÉS ÍGY TILTOTTAK AZ EZEKET KORLÁTOZÓ TAGÁLLAMI, ÖNKORMÁNYZATI RENDELKEZÉSEK?

Az uniós jog által biztosított jogokkal ellentétes vagy azok gyakorlását korlátozó nemzeti regionális, vagy önkormányzati rendelkezések főszabály szerint *nem megengedettek*, ez alól azonban mind a Szerződések, mind az EUB ítélezési gyakorlata teremt kivételeket (lásd az 5.2. pontot). A jelen cikkben bemutatott, az ingatlanszerzés korlátozását vagy kizárását megvalósító jogesetekben a tagállami lakhatási politikával összefüggő nemzeti rendelkezések az alábbi uniós jogból fakadó követelményekbe és jogokba ütköztek, amelyek igazolhatósága és kimenthetősége azonban a Bíróság értékelésében eltérő volt:

- tőke szabad mozgása (pl. C-370/05. sz. *Uwe Kay Festersen* ügy, C-515/99. és C-527/99–C-540/99. sz. *Hans Reisch* egyesített ügyek, C-567/07. sz. *Woningstichting Sint Servatius* ügy),
- személyek szabad mozgása és letelepedés (vállalkozás) szabadsága (pl. C-197/11. és C-203/11. sz. *Libert* egyesített ügyek, C-343/17. sz. *Fremoluc* ügy, C-674/23. sz. *AEON* ügy, 305/87. sz. Bizottság kontra Görögország ügy),

30 Lásd a C-343/17. sz. *Fremoluc* ügyben hozott ítélet 19. pontját.

- *belső piaci szolgáltatások szabad nyújtása* (pl. C-724/18. és C-727/18. sz. Cali Apartments egyesített ügyek),
- *állampolgárság alapján történő megkülönböztetés* (pl. C-155/09. sz. Bizottság kontra Görög Köztársaság ügy),
- *faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód* (pl. C-417/23. sz. Slagelse Almennyttige Boligselskab ügy).

Egy bírósági ügyben természetesen *több uniós jogalap együttes érintettsége is felmerülhet*, e tekintetben pedig a szolgáltatásnyújtás szabadsága kiegészítő jelleggel hivatkozható. Önállóan ugyanis csak akkor lehet a szolgáltatásnyújtás szabadsága szerződésben biztosított jogának sérelmére hivatkozni, ha az adott nemzeti rendelkezés az áruk, a személyek és a tőke szabad mozgásának korlátozását nem valósítja meg. Az ingatlanok forgalomképességének kizárását vagy korlátozását az EUB a *tőke szabad mozgásának korlátozása* alá vonja.³¹

A lakáshoz és a tulajdonhoz való hozzáférésre a Bíróság a munkavállalók (személyek) szabad mozgásához való joga gyakorlásának szükséges velejárójaként tekint, amely jog érvényesülésével szemben a megkülönböztetésmentes bánásmódot is követelményként támasztja. A letelepedés szabadságához pedig a Bíróság szerint nemcsak a tevékenység gyakorlásához szükséges különös feltételeket kell megkülönböztetésmentesen biztosítani, hanem olyan általános jogosítványokat is, mint az ingatlan megszerzése és hasznosítása.³²

5.2. AZ UNIÓS JOG ÁLTAL BIZTOSÍTOTT JOGOK TAGÁLLAMI VAGY ÖNKORMÁNYZATI KORLÁTOZÁSA MEGENGEDHETŐSÉGÉNEK FELTÉTELEI

Az uniós alapszabadságoknak – azaz az áruk, a tőke, a személyek és a szolgáltatások szabad mozgásának – tagállami korlátozása, vagy sérelme *főszabály szerint tilos*, kivéve, ha a tagállamok az intézkedések jogszerűségét, szükségességét és arányosságát igazolni tudják. A *kimentés esetei két csoportba sorolhatók*:

(i.) egyes különös esetekben egyfelől a *Szerződések ma-guk adnak lehetőséget az alapvető szabadságok érvényesítésétől való eltérésre* [lásd pl. a személyek és a tőke szabad mozgására vonatkozó EUMSZ 45. cikk (3) bekezdésében szereplő közrendi, közbiztonsági és közegészségügyi kivételek alkalmazhatósága, vagy a 65. cikk (1) bekezdés b) pontjában szereplő közrendi és közbiztonsági kivétel];

(ii.) másfelől az Európai Unió Bírósága ítélezési gyakorlatában *esetről esetre hagyja jóvá, hogy milyen tagállami szakpolitikai kifogás minősülhet közérdeken alapuló kényszerítő*

indoknak.³³ Az alapvető szabadságok végrehajtása érdekében elfogadott másodlagos jogforrások a Bíróság közérdekű kényszerítő indokokra vonatkozó ítélezési gyakorlatát *kodifikálhatják*, lásd pl. a 2016/123-as, a belső piaci szolgáltatásokról szóló irányelv 4. cikkének 8. pontja esetében.³⁴

A kivételek fent ismertetett két köre között azonban alapvető különbség van. Míg a Szerződésekben foglalt kivételek alkalmazása hátrányos megkülönböztetést is megvalósíthat, addig a *közérdeken alapuló kényszerítő indokra való hivatkozás csak akkor lehet elfogadható, ha azonos módon alkalmazandó minden érintett vonatkozásában* (piaci szereplők, természetes és jogi személyek), tehát nem valósít meg hátrányos megkülönböztetést.

A közérdekű kényszerítő indok diszkriminatív alkalmazására – és ezáltal az érv elfogadhatatlanságára – példaként hozható a C-155/09., Európai Bizottság kontra Görög Köztársaság ügy, amelyben az EUB *állampolgárságon alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést állapított meg, és ezért nem tartotta elfogadhatónak a szociálpolitika, azon belül is az első lakóingatlan magánszemélyek általi megszerzése elősegítésének, az ingatlanspekuláció megelőzésének, valamint az adócsalás visszaszorításának és a visszaélések megelőzésének közérdekű céljára történő görög hivatkozást*. Az alapügyben Görögország meghatározott feltételek mellett kizárólag a görög állampolgárok és a görög származású személyek számára engedélyezett *illetékmentességet a Görögországban történő első lakóingatlan megszerzése esetén*, amit a Bíróság úgy értékelt, hogy Görögország ezáltal a lakóhelyre vagy a tartózkodási helyre vonatkozó kritérium miatt a nem görög állampolgár külföldi lakosok vonatkozásában hátrányos megkülönböztetést alkalmazott. (Görögország az eljárásban arra is hivatkozott, hogy az illetékmentesség az országból tömegesen kivándorolt görög származású személyek *hazatérésének ösztönzését* is szolgálta, továbbá a kivándorló görögök és a származási országuk közötti kapcsolatok megőrzésére irányult.³⁵)

33 A közérdeken alapuló kényszerítő indok fogalmát a Bíróság elsőként a 120/78. sz. *Cassis de Dijon* ügyben 1979. február 20-án hozott ítéletében vezette be. Az ítélet 8. pontjában a Bíróság így foglalt állást: „El kell fogadni a Közösségen belüli mozgásnak a kérdéses termékek forgalmazására vonatkozó nemzeti jogszabályok különbségeiből eredő akadályait, amennyiben elismerhető, hogy ezek az előírások olyan feltétlenül érvényesítendő követelményeknek való megfelelés érdekében szükségesek, mint amilyen különösen az adóellenőrzés hatékonysága, a közegészség védelme, a kereskedelmi ügyletek tisztessége vagy a fogyasztóvédelem.” Ítéletben a Bíróság az áruk szabad mozgásának korlátozására négy közérdeken alapuló kényszerítő indokot is elfogadhatónak tartott. Az ítélet magyar nyelven elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:61978CJ0120> [letöltve: 2025. 04. 15.]

34 Az irányelv fogalommeghatározása értelmében: „*»közérdeken alapuló kényszerítő indok«*: a Bíróság joggyakorlatában [helyesen: ítélezési gyakorlatában] ilyenként elismert indokok, köztük az alábbiak: közrend; közbiztonság; közegészség; a szociális biztonsági rendszer pénzügyi egyensúlyának megőrzése; a fogyasztók, a szolgáltatások igénybevevői és a munkavállalók védelme; a kereskedelmi ügyletek méltányossága; a csalás elleni küzdelem; a környezet és a városi környezet védelme; állategészségügy; szellemi tulajdon; a nemzeti történelmi és művészeti örökség megőrzése; szociálpolitikai és kultúrpolitikai célok.”

35 C-155/09. sz. *Bizottság kontra Görög Köztársaság* ügyben 2011. január 20-án hozott ítélet releváns pontjai: 45–46., 59., 63., 69–71. és 75. pontok.

31 E tekintetben lásd a C-370/05. sz. *Uwe Kay Festeren* ügyben hozott ítélet 44. pontját: „Ilyen feltételek mellett a helyben lakás követelménye – annál is inkább, mivel a jelen ügyben az alapügyben szereplő nemzeti jogszabály a legalább 30 hektáros mezőgazdasági földterületek szerzését nyolcéves időtartamhoz köti – a kitűzött célhoz képest nem tűnik arányos intézkedésnek, és ezért a tőke szabad mozgásának az EK 56. cikkel összeegyeztethetetlen korlátozásának minősül.”

32 305/87 sz. *Bizottság kontra Görögország* ügyben 1989. május 30-án hozott ítélet 26. pontja.

Amennyiben a Bíróság a diszkriminációmentes közérdeken alapuló kényszerítő indokra való hivatkozást el is fogadja, ez önmagában a tagállami rendelkezést még nem teszi az uniós joggal összeegyeztethetővé. Ez esetben ugyanis a Bíróság az uniós szabadságnak a közérdekű kényszerítő indok által megvalósított korlátozását tovább vizsgálja, és mérlegeli, hogy:

- a közérdekű kényszerítő indok érdekében választott tagállami intézkedés alkalmas-e a kívánt cél elérésére,
- a kívánt tagállami cél az uniós szabadságokat kevésbé korlátozó eszközzel is megvalósítható lett volna-e, azaz a tagállami intézkedés szükséges és arányos volt-e.

5.3. A TAGÁLLAMOK ÁLTAL A LAKHATÁSI POLITIKÁVAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN HIVATKOZOTT, ÉS AZ EUB ÁLTAL FŐSZABÁLY SZERINT ELFOGADHATÓNAK TEKINTETT KÖZÉRDEKŰ KÉNYSZERÍTŐ INDOKOK

A lakhatási politikára vonatkozóan a jelen cikkben áttekintett uniós ítélkezési gyakorlat az alábbi önkormányzati, regionális, vagy tagállami szinten meghatározott célokat tekinti – főszabály szerint – elfogadhatónak közérdeken alapuló kényszerítő indokra hivatkozással, amennyiben a célok elérése érdekében alkalmazott eszközök nem valósítanak meg hátrányos megkülönböztetést; az intézkedések alkalmasak a kívánt cél elérésére; továbbá szükségesek és arányosak:

- a másodlagos lakóhely létesítésének korlátozása egy meghatározott földrajzi területen az állandó népesség, illetve valamely, a turisztikai ágazattól független gazdasági tevékenység megtartása érdekében közérdekű célnak minősül (lásd C-213/04. sz. Burtscher ügyben hozott ítélet 46. pontja. Az adott ügyben az osztrák kormány célja az életképes, a mezőgazdaságban dolgozó népesség megtartása, megerősítése és megőrzése volt);
- az állandó népesség, illetve valamely, a turisztikai ágazattól független gazdasági tevékenység megtartásával összefüggésben a város- és vidéktervezési politika is kényszerítő indoknak minősülhet (lásd C-302/97. sz. Konle ügyben hozott ítélet 40. pontja);
- a szociális lakhatási politikával, valamint az ingatlanpiaci nyomással kapcsolatos követelmények (bérbeadásra szánt lakások hiánya elleni küzdelem) képezhetnek közérdeken alapuló kényszerítő indokokat, különösen, ha az adott piacot a strukturális lakáshiány és a különösen magas népsűrűség jellemzi (C-724/18. és C-727/18. sz. Cali Apartments egyesített ügyek 68. pontja);
- a lakáspolitikával, valamint az annak finanszírozhatóságával kapcsolatos követelmények, valamint a szociálpolitika pénzügyi egyensúlyában okozott súlyos kár veszélye közérdeken alapuló kényszerítő okokat képezhetnek (lásd C-567/07. sz. Woningstichting Sint Servatius ügy 30–31. pontjai);
- területrendezési célból az alacsony jövedelemmel rendelkező személyek és a helyi lakosság egyéb hátrányos helyzetű csoportjai részére megfelelő lakáskínálat biztosítása is igazolható lehet a tagállam szociális lakhatási politikájához, mint közérdeken alapuló kényszerítő

okhoz kapcsolódó követelményekkel (C-197/11. és C-203/11. sz. Libert egyesített ügyek 52. és 67. pontjai);

- a nehéz helyzetben lévő vagy alacsony jövedelmű személyek lakhatáshoz jutását elősegítő követelmények is közérdeken alapuló kényszerítő indoknak minősülhetnek (C-674/23. sz. AEON ügy 55. pont);
- az olyan szociálpolitikai cél, mint a megfizethető bérlakások előmozdítása és rendelkezésre bocsátása a tagállamokban és az EGT-államokban főszabály szerint minősülhet olyan közérdeken alapuló nyomós indoknak, amely igazolhatja a tőke szabad mozgásának korlátozását (C-670/21. sz. BA ügy³⁶ 73. pontja);
- az agrárpolitikával összefüggő területfejlesztési cél keretében a vidéki térség állandó népességének megtartása és az ingatlanpiaci nyomással szemben a rendelkezésre álló területek észszerű használatának előnyben részesítése önmagában közérdekű jellegűnek minősül (C-370/05. sz. Uwe Kay Festersen ügy 27–28. pont).

Az EUB a fenti bírósági eljárásokban a közérdekű kényszerítő indok fennállása ellenére a lakáspolitikával összefüggésben elfogadott, jellemzően tagállami (kivételesen regionális vagy önkormányzati) korlátozó intézkedéseket azonban általában mégsem tartotta az uniós joggal összeegyeztethetőnek, mivel azok:

- nem voltak megkülönböztetésmentesen alkalmazandók,
- nem voltak a cél elérésére alkalmas eszközök,
- alkalmazásuk nem felelt meg a szükségesség és arányosság követelményének, vagy
- a lakóhely szabad megválasztásának jogát korlátozták.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európai Unió a tagállamok lakhatási politikája felett nem szerzett szabályozási hatáskört, a lakáspolitikai terén hozott tagállami döntések azonban az uniós joggal való összeegyeztethetőség szempontjából az Európai Unió Bíróságának ellenőrzése alá kerülhetnek, amennyiben e döntések valamely uniós alapvető szabadság vagy uniós jogból fakadó jog gyakorlását, illetve érvényesülését korlátozzák és a tényállás határon átnyúló elemet is tartalmaz.

Ha egy tagállami, regionális vagy önkormányzati szabályozás egyébként az uniós jogba ütközne, úgy annak kimentésére a tagállam részéről két megoldás adódik. Amennyiben a tagállami rendelkezés diszkriminatív, úgy csak a Szerződésekben foglalt kivételekkel (pl. közrend, közegészségügy) lehet azt kimenteni, míg ha az intézkedés megkülönböztetésmentesen alkalmazandó, akkor a tagállam valamely közérdekű kényszerítő indokra hivatkozhat eredménnyel. Ezen hivatkozható indokokat azonban az Európai Unió Bírósága esetről esetre ítéli meg, így a kivételek listája sem zárt, hanem folyamatosan bővíthető. Eszerint egy tagállam jelenleg eredménnyel hivatkozhat pl. a vidéki térség állandó népességének, illetve valamely, a turisztikai ágazattól független gazdasági tevékenység

36 C-670/21. sz. BA ügyben 2023. október 12-én hozott ítélet.

megtartásának céljára, de akár az ingatlanpiaci nyomással szembeni küzdelem céljára is.

Ugyanakkor, attól, hogy az ítélkezési gyakorlat által már elismert, vagy egy újként hivatkozott közérdekű kényszerítő indokot az Európai Unió Bírósága elméletben elfogad, a tagállami (regionális, önkormányzati) intézkedés még nem válik az uniós joggal automatikusan összeegyeztethetővé, a Bíróság ugyanis a továbbiakban a tagállami intézkedés megfelelőségét vizsgálja, azaz azt, hogy a választott nemzeti intézkedés az indokául felhozott cél elérésére alkalmas-e. Amennyiben igen, úgy a Bíróság megvizsgálja, hogy a jogszerű célt (a közérdekű kényszerítő indokot) enyhébb korlátozással nem lehetett volna-e elérni, azaz a tagállami intézkedés szükségességét és arányosságát is mérlegeli. A vizsgálat természetesen kiterjed a megkülönböztetésmentesség szempontjának teljesülésére is (ez esetben azonban csak a Szerződésekben foglalt kivételek tehetik jogszerűvé az uniós joggal egyébként ellentétes nemzeti intézkedést).

Az EUB uniós joggal összeegyeztethetőnek ítéli, ha az önkormányzati hatáskörben meghozott, lakhatási politikát érintő döntések igazgatási jellegű engedélyezési eljárást és/vagy nyilatkozattételi, illetve bejelentési kötelezettséget írnak elő a jogalanyok számára, ezen előírásoknak azonban előre megismerhetőnek és objektívnek kell lenniük; meg kell felelniük a megkülönböztetésmentesség követelményének; továbbá a nemzeti hatóságok mérlegelési jogkörének gyakorlását is megfelelő módon és kritériumok mentén kell körülhatárolni.

MELLÉKLET: AZ INGATLANSZERZÉssel KAPCSOLATOS NEMZETI KORLÁTOZÁSOK JOGSZERŰNEK VAGY JOGSZERŰTLENNEK MINŐSÍTÉSE – A RELEVÁNS EUB ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT RÖVID ÁTTEKINTÉSE

1. C-302/97. SZ. KONLE-ÜGY (1999. JÚNIUS 1.)

Az 1993-as tiroli (tehát *tartományi*) ingatlanforgalmi törvény rendelkezései értelmében egy ingatlan tulajdonjogának megszerzéséhez Ausztria uniós csatlakozását követően egy ötéves átmeneti időszakban a földügyletért felelős hatóság engedélyére, vagy osztrák állampolgárok, illetve más tagállami állampolgárok esetén azok részéről, akik állandó (elsődleges) lakóhelyet szerettek volna létesíteni Tirolban, egy nyilatkozat megtételére volt szükség. Az ingatlan megszerzésére irányuló engedélykérelmet abban az esetben lehetett elutasítani, ha az érintett nem bizonyította meggyőző módon, hogy az ingatlanszerzés nem másodlagos lakóhely kialakítását szolgálta, illetve külföldiek esetében az engedély kiadása azon az alapon is megtagadható volt, ha a tulajdonszerzés az osztrák állam gazdasági érdekeivel ütközött, illetve, ha a tulajdonszerzéshez nem fűződött gazdasági, kulturális vagy társadalmi érdek. Az 1993-as jogszabályt az osztrák alkotmánybíróság megsemmisítette, így az 1993-as törvény helyébe lépő 1996-os tiroli ingatlanforgalmi törvény – a pusztán másodlagos lakóhely kialakításának megelőzése érdekében – az ingatlan

megszerzőjének állampolgárságától függetlenül immár általánosan igazgatási engedélyezési eljárást írt elő. Még az 1993-as törvény hatálya alatt a német állampolgárságú Klaus Konle árverés útján történő kényszerértékesítésen tulajdont szerzett egy tiroli ingatlan felett azzal a feltétellel, hogy a tulajdonszerzéshez a hatósági engedélyt megkapja. A tiroli hatóságok Konle úr erre vonatkozó egyértelmű nyilatkozata ellenére ugyanakkor nem találták megalapozottnak, hogy Klaus Konle állandó lakhelyét Tirolba helyezné át, ezért az ingatlanszerzési kérelmét elutasították. Az alapügyben felvetett uniós jogkérdés értékelése nyomán az EUB megállapította, hogy az 1993-as tiroli ingatlanforgalmi törvény engedélyezési és nyilatkozattételi rendszerének különbségét az ország csatlakozási szerződésében biztosított ötéves átmeneti időszak lehetővé tette. Az 1996-as tiroli törvénnyel általánosan előírt igazgatási engedélyezési eljárás viszont már sérti a tőke szabad mozgását, amely azonban közérdeken alapuló kényszerítő indokkal igazolható lehet, amennyiben a cél más, kevésbé korlátozó intézkedéssel nem érhető el. Az ügyben hivatkozott közérdekű kényszerítő indok az állandó lakosság és a turisztikai ágazattól független gazdasági tevékenység bizonyos régiókban történő megőrzésének város- és vidékrendezési célja volt.

2. C-515/99. ÉS C-527/99–C-540/99. SZ. EGYESÍTETT ÜGYEK, REISCH (2002. MÁRCIUS 5.)

A Reisch ügyben a Konle üggyhöz hasonlóan a *tartományi* (salzburgi) ingatlanforgalmi rendelkezések képezték a jogvita tárgyát, ahol salzburgi építési telek megszerzése esetén szintén a másodlagos lakóhely kialakítása elleni küzdelem céljával mind az osztrák állampolgároknak, mind más tagállamok állampolgárainak nyilatkozatot kellett tenniük arról, hogy az uniós szerződésekben biztosított szabad mozgás jogát gyakorolják, és az ingatlanban nem másodlagos lakóhelyet kívánnak létesíteni. Másodlagos lakóhely csak a megengedett körzetekben volt kialakítható, illetve akkor, ha az ingatlant Ausztria uniós csatlakozását megelőzően is ilyen rendeltetéssel használták. A Bíróság előtti eljárásban tárgyaló ügyekben a Salzburg tartományban ingatlant szerezni kívánó uniós polgárok vagy nem tették meg a törvény által előírt nyilatkozatot (amelyre tekintettel közigazgatási bírságot kaptak), vagy a nyilatkozatuk nyomán a hatóság nem engedélyezte számukra az ingatlan megszerzését, vagy az ingatlanszerzést engedélyezte ugyan, de csak biztosíték adása mellett. Az EUB ítéletében megállapította, hogy a vitatott salzburgi törvény sértette a tőke szabad mozgásának elvét, azonban a korlátozás közérdekű kényszerítő indokkal mégis igazolható volt. A másodlagos lakóhelyek meghatározott földrajzi területen történő létesítésének közérdekű kényszerítő indoka ez esetben is az állandó népesség és az idegenforgalmi ágazattól független gazdasági tevékenység fenntartása volt területrendezési célokra tekintettel, amit környezetvédelmi megfontolások is kiegészítettek. A Konle üggyhöz hasonlóan a Bíróság itt is megerősítette, hogy az építési telek megvásárlása előtti nyilatkozattételi kötelezettség, valamint a megállapodás szerinti nyilatkozat megszegése esetén a területrendezési célú szankciók alkalmazásának lehetősége az uniós jognak megfelelt.

3. C-213/04. SZ. BURTSCHER-ÜGY (2005. DECEMBER 1.)

Az eljárásban az EUB Ausztria Voralberg tartományának ingatlanforgalomról szóló törvényének azon rendelkezéseit vizsgálta, amelyek az *osztrák állampolgársággal nem rendelkező személyek* ingatlanszerzésére (beleértve a beépített telkek megszerzését is) az illetékes *ingatlanforgalmi hatóság jóváhagyását írták elő*. Az eljárásban érintett voralbergi beépített telket egy német állampolgár évtizedeken át üdülőként használta, és ennek érdekében – az ingatlan átruházásának korlátozottságára tekintettel – egyfelől örökbérleti szerződést kötött a telek akkori tulajdonosával, másfelől egy olyan megállapodást is kötött, miszerint, ha a jogi feltételek ezt lehetővé teszik, akkor a telket az osztrák tulajdonos az örökbérleti díjnak megfelelő értéken el is adja a számára. A telek közel húsz éven át tartó üdülőként történő használatát követően 1994-ben az *illetékes helyi hatóság azt a határozatot hozta, hogy az ingatlan üdülőként történő használatát a városfejlesztési jogszabályok tiltják*, a német állampolgár azonban az ingatlant továbbra is ilyen célra használta. Az osztrák jogszabályok alapján az ingatlan használójának megadott határidőn belül nyilatkoznia kellett volna a használat módjáról, amelyet azonban a német fél el is mulasztott. Az ingatlanban bekövetkezett örökösödést követően az ingatlan új osztrák tulajdonosa a jogsértő üdülési tevékenység megszüntetését kérte a német állampolgártól, amelynek eredményeként az eljáró osztrák bíróság az elmaradt nyilatkozattételre is tekintettel a korábbi megállapodásokat visszamenőleges hatállyal megszüntette. Az EUB az eljárásban elfogadta, hogy a *másodlagos lakóhely létesítésének egy meghatározott földrajzi területen történő korlátozásának bevezetése, amely – területrendezési célokat követve – az állandó népesség, illetve valamely, a turisztikai ágazattól független gazdasági tevékenység megtartására irányul, közérdekű célnak minősül*, amely cél elérésének megfelelő és arányos eszköze lehet egy nyilatkozattételi rendszer bevezetése. Az ingatlanforgalmi jogügylet visszamenőleges hatályú semmissé tétele azonban nem tekinthető arányos szankciónak, így a Bíróság a vitatott rendelkezéseket az uniós jogba ütközőnek találta.

4. C-370/05. SZ. UWE KAY FESTERSEN ÜGY (2007. JANUÁR 25.)

Az ügyben a Bíróság annak a dán szabályozásnak az uniós joggal való összeegyeztethetőségét vizsgálta, amely a külterületen fekvő, 30 hektárnál nagyobb fölterületen való tulajdonszerzést csak akkor tette lehetővé, ha azon a telek vevője állandó lakóhelyet létesített, vagy azt maga művelte, amely feltétel teljesülését egy *regionális mezőgazdasági bizottság* ellenőrizte. A helyben lakás követelménye alól csak a mezőgazdasági miniszter adhatott mentesítési engedélyt. Az érintett német állampolgár Dániában vett ingatlant, de ott nem létesített állandó lakóhelyet, és a mezőgazdasági bizottság ez irányú felszólításának sem tett eleget, ezért vele szemben Dániában büntetőeljárás indult. (Megbírságot követően U. K. F. az adott községben állandó lakóhelyet létesített.) Az eljárásban a dán szabályok indoko-

lásaként a dán kormány az alábbiakra hivatkozott. A jogszabály célja:

- a mezőgazdasági földeknek a Dániában hagyományosan mondható közvetlen hasznosítással történő kihasználásának megőrzése,
- a mezőgazdasági területek túlnyomórészt tulajdonosaik általi megművelése és e személyek helyben lakásának biztosítása,
- a vidéki térség állandó népességének megtartása (területfejlesztési cél), és
- a rendelkezésre álló területek észszerű használatának előnyben részesítése az ingatlanpiaci nyomás elleni küzdelem részeként.

Az EUB a dán kormány által hivatkozott fenti célokat közérdekű kényszerítő indokként elfogadta, továbbá az ingatlanpiaci nyomás csökkentésével összefüggésben azt is helyben hagyta, hogy ahol a mezőgazdasági földek korlátozott természeti erőforrást jelentenek, ott a helyben lakási követelményt tartalmazó nemzeti jogszabály, amely a *mezőgazdasági földek tisztán spekulatív célú megszerzését kívánja elkerülni*, és így annak elősegítésére irányul, hogy ezeket a földeket elsődlegesen olyanok szerezzék meg, akik meg akarják művelni, közérdekű célra irányul. A Bíróság a dán jogszabályt nem is ezen az alapon, hanem *azért találta mégis az uniós jogba ütközőnek, mert a helyben lakás követelménye a lakóhely szabad megválasztásának jogát korlátozta*, és így ellentétes volt az Emberi Jogok Európai Egyezményében biztosított alapvető joggal, és különösen erős korlátozást valósított meg.

5. C-567/07. SZ. WONINGSTICHTING SINT SERVATIUS ÜGY (2009. OKTÓBER 1.)

A szociális lakásügy területén Hollandiában működő jóváhagyott szervezet (Sint Servatius) miniszteri engedélyért folyamodott egy *belgiumi* (de a holland határhoz közeli) *kísérleti ingatlanprojektbe történő beruházás* érdekében. Jóváhagyott szervezatként a Sint Servatius működése egyes holland településekre korlátozódott, és elsősorban olyan személyek lakhatását biztosította, akik jövedelmük vagy egyéb körülményeik miatt nehezen találtak megfelelő lakást. A szervezet azonban az ingatlanfejlesztési engedélyt nem kapta meg egyrészt amiatt, mert a kivitelezés másik országban történt volna, másrészt pedig amiatt, mivel a miniszter véleménye szerint a szervezet nem bizonyította, hogy a kísérleti projekt a holland lakás piac és különösen a maastrichti (Hollandia) régió lakáskeresői számára lenne előnyös. A jóváhagyott szervezet holland bíróság előtt azt kifogásolta, hogy miniszteri engedély nélkül nem végezhet lakásfejlesztési tevékenységet, ami a tőke szabad mozgásának uniós jogába ütközik. Az ügyben az EUB-nak a tagállami lakásügyi politika közérdekű kényszerítő jellegéről is nyilatkoznia kellett. A Bíróság ennek kapcsán megállapította, hogy *egy tagállam lakáspolitikájával és annak finanszírozhatóságával kapcsolatos követelmények képezhetnek közérdeken alapuló kényszerítő okokat, így igazolhatják a miniszteri előzetes engedélyezés követelményét*. E megfontolásokat a *nemzeti piac helyzetét jellemző bizonyos sajátosságok* – mint például a *strukturális lakáshiány és a különösen magas népsűrűség* – csakis megerősíthetik. Az engedélyezési

eljárásnak azonban ahhoz, hogy megfeleljen az uniós jogból fakadó követelményeknek, objektívnek, megkülönböztetésmentesnek és előzetesen ismertnek kell lennie, a mérlegelési jogkör nemzeti hatóságok általi gyakorlását pedig megfelelő módon és kritériumokkal körül kell határolni.

6. C-155/09. SZ. EURÓPAI BIZOTTSÁG KONTRA GÖRÖG KÖZTÁRSASÁG ÜGY (2011. JANUÁR 20.)

Az ügyben Görögország a 3000 főt meghaladó településeken az első görögországi ingatlant megszerző görög állampolgárok és görög származású személyek esetében az ingatlanszerzést illetékmentessé tette, emellett pedig a Görögországban már állandó lakóhellyel rendelkezők számára is mentességet engedélyezett az ingatlanátruházási illeték megfizetése alól, amely előnyből azonban jellemzően a görög állampolgárok tudtak részesülni. Az eljárásban Görögország egyrészt arra hivatkozott, hogy azon államok közé tartozik, amelyeknek lakossága a külföldre irányuló tömeges kivándorlás következtében jelentősen lecsökkent, ezért indokoltnak találta, hogy a külföldön letelepedett görögök Görögországba történő visszatérésének ösztönzése céljából adómentességek révén könnyítéseket engedélyezzen. Másfelől az intézkedést Görögország szerint az ingatlanspekuláció megelőzésének, az adócsalás visszaszorításának és a visszaélések megelőzésének célja is igazolta a szociálpolitika általánosabb keretébe illeszkedően. Az EUB a felhozott közérdekű kényszerítő indokokat nem vitatta, de a választott tagállami szabályozási eszközt nem tartotta alkalmasnak a kívánt cél elérésére, továbbá az állampolgárságon alapuló hátrányos megkülönböztetést is megállapította, ezért a bizonyos ingatlanok megszerzésének illetékmentességét összességében az uniós jogba ütközőnek ítélte.

7. C-197/11. ÉS C-203/11. SZ. EGYESÍTETT ÜGYEK, LIBERT ÉS TÁRSAI (2013. MÁJUS 8.)

Az alapügyben a flamand régió olyan szabályozást fogadott el, amely jogszabályban egyes meghatározott céltelepüléseken található ingatlanok átruházását attól tette függővé, hogy a leendő vevő vagy bérlő és az említett települések között 'elegendő kapcsolat' áll-e fenn. Az elegendő kapcsolat meglétét tartományi értékelő bizottságnak kellett megvizsgálnia. A szabályozás indokaként a flamand kormány arra hivatkozott, hogy az alacsony jövedelemmel rendelkező személyek és a helyi lakosság egyéb hátrányos helyzetű csoportjai részére a megfelelő lakáskínálat biztosítására irányuló szociális lakhatási politika közérdeken alapuló kényszerítő indoknak minősül, azaz megalapozhatja a tőke, a szolgáltatások, a személyek szabad mozgásának és a letelepedési jognak a korlátozását. Az EUB a közérdeken alapuló kényszerítő indok hivatkozhatóságát elfogadta, de a konkrét intézkedést az uniós joggal mégis ellentétesnek találta, mivel az nem felelt meg a szükségességi és arányossági tesztnek. A tartományi értékelő bizottság által végzett előzetes közigazgatási engedélyezési rendszert – az uniós jogból fakadó alapvető szabadságok korlátozása esetén – pedig csak akkor

tekintette igazolhatónak, ha az engedélyezés olyan objektív, megkülönböztetéstől mentes és előzetesen ismert kritériumokon alapul, amelyek *kellőképpen korlátok közé szorítják a nemzeti hatóságok mérlegelési jogkörének gyakorlását*.

8. C-343/17. SZ. FREMOLUC-ÜGY (2018. SZEPTEMBER 20.)

Az előzetes döntéshozatali eljárás keretében a kérdést előterjesztő belga bíróság a Libert ügyszóhoz nagyon hasonló jogi kérdést vetett fel. A flamand kormány által kijelölt állami lakásépítési ügynökség ugyanis az illetékességi területén belüli telkekre vonatkozóan elővásárlási joggal rendelkezett, amelynek keretében részben szociális lakásokat kellett kialakítania. A lakások odaítélésekor azonban elsődlegesen azoknak a magánszemélyeknek ítélték oda a lakásokat, akik *szoros társadalmi, gazdasági, szociális vagy kulturális kapcsolatban álltak az adott területtel*. Az eljárásban a belga bíróság által felteht kérdéseket az EUB érdemben nem vizsgálta, mivel az *adott ügynek minden eleme Belgiumra korlátozódott, és így az uniós jog alkalmazása csak hipotetikusan merült fel*.

9. C-724/18. ÉS C-727/18. SZ. EGYESÍTETT ÜGYEK, CALI APARTMENTS (2020. SZEPTEMBER 22.)

Az alapügyben két párizsi garzonlakás tulajdonosa a lakását a francia építési és lakásügyi törvénykönyv rendelkezéseit megsértve adta ki az interneten több alkalommal rövid távra, amiért a francia bíróságok megbírságták őket. Az építésügyi törvény ugyanis a 200 000 lakost meghaladó népességű településeken, valamint a Párizssal határos három megye településein előírta, hogy a lakáscélú helyiségek használatának megváltoztatása – amilyen az AirB&B-zetés is – a polgármester előzetes engedélyéhez kötött. Az engedély ellenszolgáltatásaként a helyi önkormányzati képviselő-testület a lakástulajdonos számára valamely más használatra szolgáló helyiség lakóhelyiséggé történő egyidejű átalakításának kötelezettségét határozhatta meg. A francia jogalkotó által követett cél, azaz a hosszú távú bérbeadásra szánt lakások hiánya elleni küzdelem, valamint a lakáshoz jutási feltételek romlásának és az ingatlanpiaci feszültségek fokozódása ellensúlyozásának célja az EUB értékelése szerint *közérdeken alapuló kényszerítő indoknak minősül*, és a rendelkezések emellett szükségesnek és arányosnak is tekinthetők. A Bíróság álláspontja szerint ezért az *AirB&B lakáskiadási tevékenységet előzetes önkormányzati engedélyhez kötő francia szabályozás az uniós joggal összhangban van*.

10. C-670/21. SZ. BA ÜGY (2023. OKTÓBER 12.)

Az ügyben egy német apa (örökgyógy) a német állampolgárságú fiára hagyta a Kanadában fekvő ingatlanát, amelyre vonatkozóan a német adóhivatal örökösödési illetéket állapított meg. Az adóhivatal az illeték mértékét az ingatlan piaci értékének 100%-a után állapította meg, míg ha az ingatlan Németország területén lett volna található, úgy

az illetéket csak az ingatlan piaci értékének 90%-a után állapította volna meg. Az EUB értékelése szerint a német szabályozás, amely az illetékkedvezményt a hagyaték részét képező vagyontárgyak helyétől teszi függővé, sérti a tőke szabad mozgását, mivel alkalmas arra, hogy a Németországban lakóhellyel rendelkező természetes személyeket visszatartsa attól, hogy harmadik államban fekvő, lakás céljára bérbe adott ingatlanba ruházzanak be, vagy a tulajdonukban álló ilyen ingatlant megtartsák. A korlátozás közérdeken alapuló kényszerítő indokkal pedig nem volt igazolható, mivel az illeték kiszámításának az örökség részét képező ingatlanok fekvési helye szerinti különbsége nem alkalmas a német kormány által hivatkozott szociális lakáspolitikára és az annak finanszírozásával kapcsolatos célkitűzés koherens és szisztematikus megvalósítására. (Pl. azért nem, mert az általánosan alkalmazandó szabályozás nem azokra a helyekre vonatkozik, ahol különösen jelentős a megfizethető bérlakások hiánya, mint például a német nagyvárosokban, és a 90%-os piaci ár, mint alap, a legolcsóbb és a legfényűzőbb lakások utáni illeték kiszámításánál egyaránt alkalmazandó.) Az ügyben tehát a Bíróság a közérdekű kényszerítő indokra való hivatkozást nem fogadta el.

11. C-674/23. SZ. AEON-ÜGY (2025. FEBRUÁR 27.)

Az alapeljárás tárgyát a szlovén ingatlanközvetítési szolgáltatásokról szóló törvény azon rendelkezésének vizsgálata képezte, amely az ingatlan tulajdonjogának megszerzése, adásvétel vagy bérbeadás esetén az ingatlanközvetítők díját a szerződésben meghatározott vételár, vagy a bérleti díj 4%-ában maximálta. Az EUB ítéletében elfogadhatónak tartotta az ingatlanközvetítői szolgáltatási díj felső határának törvényi meghatározását, mivel a rendelkezés nem valósított meg hátrányos megkülönböztetést, azt közérdeken alapuló kényszerítő indok támasztotta alá, és arányos is volt. Az eljárásban hivatkozott közérdekű kényszerítő indok a megfelelő

lakóingatlanokhoz megfizethető áron történő hozzáférés elősegítésének célja volt (amely a nehéz helyzetben lévő személyek – fiatalok, különösen diákok és idősek esetében különösen fontos), amit tehát a Bíróság elfogadott. Ezzel együtt az EUB a kérdést előterjesztő szlovén alkotmánybíróságot hívta fel annak értékelésére, hogy a vitatott rendelkezés szükségesnek és arányosnak tekinthető-e.

12. C-417/23. SZ. SLAGELSE ALMENNYTTIGE BOLIGSELSKAB ÜGY (FOLYAMATBAN LEVŐ ÜGY)

Az állami tulajdonú lakásokról szóló dán jogszabály a munkanélküliség, a bűnözés, az oktatás és a jövedelem szintje alapján a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetű lakóövezeteknek több típusát különbözteti meg. Azokat a területeket, ahol a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzet mellett a nem nyugati országokból származó bevándorlók és leszármazottaik aránya az elmúlt öt évben meghaladta az 50%-ot, 'átalakítandó területnek' (korábbi nevükön 'kemény gettók') minősíti, egyúttal az állami lakásszolgáltató szervezetek számára fejlesztési terv készítését és az állami tulajdonú lakások arányának 40% alá csökkentését írja elő. Az intézkedéseket a dán kormány azzal indokolta, hogy a szociális lakásokról szóló törvény szabályainak célja a sikeres integráció biztosítása, ami az uniós jogban közérdeken alapuló kényszerítő indoknak minősül. Az ügyben a kézirat lezárásakor még csak a főtanácsnoki indítvány³⁷ volt elérhető, ebben azonban Čapeta főtanácsnok a közérdeken alapuló kényszerítő indokra való hivatkozást nem vizsgálta, mivel álláspontja szerint a dán jogszabály az átalakítandó területeken található állami tulajdonú lakások vonatkozásában etnikai kritériumon alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést valósít meg, és emiatt a közérdeken alapuló kényszerítő indok, mint kimentési lehetőség eredményesen nem is hivatkozható.

³⁷ Tamara Čapeta főtanácsnok indítványa a C-417/23. sz. Slagelse Almennyttige Boligselskab ügyben. Az ismertetés napja: 2025. február 13.

Deák Márta Sarolta*

Magzati jogalanyiség és abortuszsabályozás Lengyelországban

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Kortárs viszonylatban rendszeresen napirenden lévő kérdés a méhmagzat jogi státuszának kérdése, amely komoly társadalmi feszültségeket is szül, ugyanis szoros az összefonódás az abortusszal kapcsolatos felvetésekkel. Különösen aktuális ez a téma Lengyelországban, ahol Európa egyik legszigorúbb abortuszsabályozása van hatályban. Az elmúlt években időről időre visszatérő eleme volt ez a társadalmi diskurzusnak, nagy volumenű tiltakozások és megmozdulások is szerveződtek a kérdéskör nyomán. A téma sokszor politikai színezetet is kap, hiszen a szabályozás irányvonala értékítélet mentén dől el. Emiatt – a változó politikai környezetet szem előtt tartva – érdemes újra és újra megvizsgálni a lengyelországi helyzetet.

Jelen tanulmány a magzati jogalanyiség és az abortusz szabályozásának lengyelországi vetületeit igyekszik feltárni, kezdve azt a jogszabályi háttér bemutatásával, majd joggyakorlati kitekintéssel zárva.

2. ALAPFOGALMAK

A terhességmegszakítás (idegen szóval abortusz) alatt a terhesség megszakítását értjük, ami rendszerint az állapotos nő döntése alapján következik be. Jelen tanulmány a terhességmegszakítás és az abortusz terminusait szinonim módon alkalmazza. Fontos megkülönböztetni a vizsgálat tárgyát a spontán vetéléstől, amelyre az orvosi szaknyelv ugyanúgy az „abortusz” kifejezést használja, azonban annak patomechanizmusa és jogi megítélése alapvetően eltér a szándékosan indukált terhességmegszakítástól. A tanulmány kizárólag azon terhességmegszakítási esetekkel foglalkozik, amelyek az állapotos nő tudatos döntése nyomán, egészségügyi szakemberek közreműködésével, jogilag és orvosilag szabályozott keretek között történő beavatkozással szakítják meg a terhességet.

3. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

A XX. század második felében a vasfüggöny keleti oldalára került Lengyelország jelenlegi helyzetét szinte minden szempontból meghatározza a szocializmus öröksége, amely hosszú évekre meghatározta a jogi, társadalmi, gazdasági struktúráját. Ennek nyomai a mai napig megfigyelhetők. Különösen erős

ez a magzati jogalanyiség és az abortusz témájában, hiszen a szocialista politika markánsan befolyásolta a társadalom fel fogását ezen kérdéskörben. Lengyelország 1932-ben a világon másodikként legalizálta a terhességmegszakítást az anya életveszélyének fennállása, vérfertőzés vagy nemi erőszak esetén.¹

A keleti blokk országaiban a népesedéspolitika különböző célokra fektette a hangsúlyt attól függően, hogy éppen mi volt a legsürgetőbb az állam számára. A korai időszakban az ideológiai célok megvalósítása volt az elsődleges, ezután a gazdasági fejlődést igyekeztek népesedéspolitikai eszközökkel elősegíteni, majd a rendszerváltást megelőző évtizedben inkább a gyermekvállalásra való ösztönzés érdekében hoztak intézkedéseket.² A Szovjetunióban már 1920-ban törvényesítették³ az abortuszt, 1955-ben a kérésre történő, komolyabb feltételekhez nem kötött terhességmegszakítást („*abortion on demand*”),⁴ és ezt később a keleti blokk államai is követték. Lengyelországban a rendszerváltozás előtti, 1956-os abortusztörvény alapján az „*abortion on demand*” szellemében, társadalombiztosítás által finanszírozott művi terhességmegszakítás volt jellemző. Hozzá kell tenni, hogy a jogszabály értelmezése az évek folyamán némileg megváltozott, ugyanis az '50-es években még a szigorúbb értelmezés volt uralkodó. Ez a '60-as évektől átalakult egy jóval engedékenyebb jogalkalmazási megközelítéssé, amely széles körben tette lehetővé az abortuszok elvégzését. A fogamzásgátló eszközök korlátozott rendelkezésre állása miatt gyakorlatilag fogamzásgátlásként funkcionált az abortusz ebben az időszakban.⁵

- HUSSEIN, J., COTTINGHAM, J., NOWICKA, W., & KISMODI, E. (2018). *Abortion in Poland: politics, progression and regression*. Reproductive Health Matters, 26(52), 11–14. <https://doi.org/10.1080/09688080.2018.1467361>
- HOÓZ, I. (1983): *Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista államokban*. Kutatási jelentés. <http://www.demografia.hu/kiadvanyonline/index.php/kutatasijelentesek/article/view/1959/2205> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].
- TJETZE, C., & LEHFELDT, H. (2002): *Legal Abortion in Eastern Europe*. JAMA, 288(4), 437–439. <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/330789> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].
- DUDOVÁ, R. (2010): *The Framing of Abortion in the Czech Republic: How the Continuity of Discourse Prevents Institutional Change*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 46(6), 945–976. <https://doi.org/10.13060/00380288.2010.46.6.04> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].
- KAPELAŃSKA-PRĘGOWSKA, J. (2021): *The scales of the European Court of Human Rights: Abortion restriction in Poland, the European consensus, and the state's margin of appreciation*. HHR Journal, 23(2), 213–224. <https://www.hhrjournal.org/2021/11/02/the-scales-of-the-european-court-of-human-rights-abortion-restriction-in-poland-the-european-consensus-and-the-states-margin-of-appreciation/> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

* Kutató, Magánjogi Főosztály, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet.

4. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Az Európai Parlament Jogi Bizottsága 1898-ban fogadta el a Rothley- és a Casini-jelentést, amelyben megfogalmazták, hogy „az ember soha nem tekintendő tárgynak, mindig el kell ismerni személyiségét”, illetve hogy „egyértelmű, hogy az élethez való jog a fogantatás pillanatában kezdődik”.⁶ Ezek alapján születtek meg az Európai Tanács 1046/86. és 1100/89. határozatai. Ezek a jelentések azonban csak ajánlás jellegűek, ezért a tagállamok jogalkotására nem lehetne hatással. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye megfogalmazásában a törvény védi mindenkinek az élethez való jogát.⁷ A magyar „mindenki” és az angol szövegben használt „everyone” kifejezés is tartózkodik a magzati élet értékelésétől. Egyébként is megfigyelhető az, hogy a magzati jogalanyiség kérdésében az Európai Unió szervei nem avatkoznak bele a belső jog rendelkezései alapján meghozott döntésekbe, amire eklatáns példa az Emberi Jogok Európai Bírósága által tárgyalta *D. v. Ireland*⁸, amelyet a Bíróság elutasított arra hivatkozva, hogy az alperes nem merítette ki a hazai jogorvoslati lehetőségeket.

A nemzetközi jog tekintetében az ENSZ által kiadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának van még jelentősége, amelyben megfogalmazódik a szervezet álláspontja a különböző emberi jogok kapcsán. A dokumentum 1. és 3. cikke releváns a dolgozat szempontjából, amely kijelenti, hogy „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.”, illetve, hogy „Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz”. Az „all humans are born free and equal in dignity and rights” tétel hatalmas horderejű, hiszen az egyik legtöbbet hivatkozott és a legtöbb nyelvre lefordított dokumentum egyik első megállapítása, amely újra és újra visszaköszön.

5. AZ ABORTUSZ JOGSZABÁLYI HÁTTERE

Az abortusz szabályozási környezetet több szempontból is megközelíthetjük. Az alkotmányos védelmet élvező alapjogok közül több is érintett az abortusz kapcsán, például az élet és az emberi méltóság védelme. Emellett polgári és büntetőjogi aspektusai is vannak a kérdéskörnek. Mivel a kérdéskör főleg alapjogi fókuszú, jelen tanulmány első sorban ezeket vizsgálja, azonban nem lehet elmenni a polgári jogi és a büntetőjogi szabályozás mellett sem.

5.1. ALKOTMÁNYOS ALAPOK

Lengyelország Alkotmányának⁹ 38. cikke határozza meg az állam életvédelmi kötelezettségét, aminek értelmében a „Lengyel Köztársaság biztosítja minden ember életének jogi védelmét”. Az élet védelme és az emberi méltósághoz való jog közötti összefüggést a Lengyel Alkotmánybíróság (*Trybunał Konstytucyjny*, a továbbiakban: TK) több ítéletében is megerősítette.¹⁰ A 38. cikk a hatóságok számára is kötelezettséget jelent az élet védelmét szolgáló intézkedések meghozatalára. A cikk megfogalmazása egyrészt irány szab az alacsonyabb szintű jogalkotási tevékenységnek, másrészt pedig alapot biztosít azok értelmezéséhez. Ehhez az alkotmányos védelemhez nyúlik vissza a halálbüntetés, valamint az eutanázia tilalma. Kiemelendő azonban, hogy csupán a 38. cikkre hivatkozva nem lehet megállapítani az abortusz alkotmányellenességét, amellyel kapcsolatban egymástól markánsan eltérő vélemények vannak jelen a szakmában.¹¹ A TK álláspontja szerint a demokratikus jogállamiság elve a születendő gyermek életét is védi. Ezért feltételezhető, hogy ez az elv a jogalkotóra nézve kötelezettséget keletkeztet e védelem konkrét megnyilvánulásainak meghatározására.

5.2. POLGÁRI JOGI SZEMPONTOK

A polgári jog területén a magzati jogalanyiség kérdésének megítélése tartozik a legfontosabb feladatok közé. Ennek legkritikusabb pontja az élet kezdetének meghatározása. A természettudományok az életet a férfi és a nő ivarsejtek egyesülésétől, a fogantatás pillanatától számítják. Azok az elméletek, amelyek szakaszolják az emberi életet a fejlődés alapján, arra engednek következtetni, hogy létezik olyan periódus egy ember életében, amikor még nem, avagy már nem ember.¹² A kortárs magyar jogtudományban Navratyil Zoltán teszi fel azt a kérdést, hogy vajon melyik pontja az az emberi fejlődésnek, amikortól biztosan emberről lehet beszélni? Rajta kívül Jobbágyi Gábor is rávilágított arra az ellentmondásra, hogy a születéstől számított emberi élet esetén a nyolc hónapos koraszülött gyermeket már megilleti a védelem, míg a kilenc hónapos még meg nem született gyermeket nem. Ezek az ellentmondások a lengyel polgári jog művelői körében is vitákat szülnek.

6 KÖRÖSI, A. (2016): *Jogvédelem az élet kezdetén: A méhmagzat jogalanyi státusza*. Jog–Állam–Politika, 8(2), 135–149. https://epa.oszk.hu/03000/03010/00002/pdf/EPA03010_jap_2016-02_135-149.pdf [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

7 EURÓPAI TANÁCS (1950. november 4.): *Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye*. https://www.echr.coe.int/documents/convention_hun.pdf [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

8 EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2006. június 28.): *D. kontra Írország* (ügyszám: 26499/02) [Ítélet]. <https://www.refworld.org/cases/ECHR/470376a62.html> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

9 SEJM OF THE REPUBLIC OF POLAND (1997): *A Lengyel Köztársaság Alkotmánya* [angol nyelvű fordítás]. Elérhető: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/konse.htm> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

10 WYROK TK z 23.03.1999 r., K 2/98, OTK 1999, nr 3, poz. 38. és WYROK TK z 7.01.2004 r., K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.

11 SARNECKI, P. (2016): Art. 38. In L. GARLICKI & M. ZUBIK (Eds.): *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* (Vol. II, 2nd ed.). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587744248/541688/garllicki-leszek-red-zubik-marek-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-tom-ii-wyd-ii?pit=2025-11-12&cm=URELATIONS> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

12 NAVRATYIL, Z. (2005): *Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az in vitro embrió helyzetére. Debreceni Jogi Műhely, 2 (Különszám)*. <https://ojs.lib.unideb.hu/%20DJM/article/view/6580> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

A lengyel Polgárjogi Kódex¹³ (*Kodeks Cywilny*, a továbbiakban: KC) 8. cikke rendelkezik arról, hogy minden ember születésétől fogva jogképes. Ebből kiindulva a jogképesség megszerzésének egyetlen feltétele az ember élve születése.¹⁴ A KC nem határozza meg a születés körülményeivel kapcsolatos feltételeket, továbbá azt sem, hogy milyen körülmények fennállásakor állapítható meg az élve születés. Egy egészségügyi miniszteri rendelet megfogalmazása szerint élve születettnek minősül az anya testéből teljes mértékben kilökött vagy kivett újszülött, függetlenül a terhesség időtartamától, amely a kilökődés vagy kivétel után lélegzik vagy bármely más életjelet mutat.¹⁵

A KC normaszövege a magyar Polgári Törvénykönyvvel szemben nem rendelkezik a méhmagzat jogi státuszáról. Bár a 8. cikk (2) bekezdése tartalmazott erre vonatkozó szabályozást, az csak négy évig volt hatályban. A *nasciturus* jogképességére vonatkozó általános rendelkezés hiányában a joggyakorlat építette ki a születendő gyermek feltételes jogképességének doktrínáját. Az akadémiaiban két álláspont alakult ki a kérdés vonatkozásában:

(1) A születendő gyermek feltételes jogképességgel rendelkezik, aminek felfüggesztő jellegű jogi feltétele az élve születés.

(2) A meg nem született gyermek nem rendelkezik feltételes jogképességgel sem. Az ezen elméletet vallók a 8. cikk (2) bekezdését hatálytalanító jogalkotói szándékra hivatkoznak.

A kettő közül a joggyakorlat az előbbi látszik elfogadni széles körben. Erre több bírósági ítélet is mutat. A Legfelsőbb Bíróság egyik meghatározó ítéletében úgy határozott, hogy a náci koncentrációs táborok áldozatainak kell tekinteni az elnyomást még magzati korban elszenvedő, élve született gyermekeket.¹⁶ Mindazonáltal rendkívül sok vitának ad teret az, hogy így a joggyakorlat kénytelen az analógia eszközét alkalmazni.

Az 1993-as családtervezési, emberi magzatvédelmi és az abortusz-engedélyezési törvény¹⁷ az egyik legszigorúbb Európában, sőt, nemzetközi viszonylatban is az élen jár. Ennek a törvénynek megfelelően csupán akkor engedélyezett az abortusz, amennyiben az anya élete vagy egészsége veszélyben van, az orvosi vizsgálatok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a magzatot súlyos és visszafordíthatatlan, halálos kimenetelű elégtelenség vagy gyógyíthatatlan betegség fenyegeti, továbbá abban az esetben, ha a terhesség bűncselekmény (sze-

xuális erőszak vagy vérfertőzés) következménye. Ez a különösen szűkre szabott rendelkezés szembeötlő kivételt képez Európa többi államához képest. Az 1993-as törvény kimondja, hogy az élethez való jogot védeni kell, ebbe beleértve annak születés előtti szakaszát is. A törvény nagy hangsúlyt fektet a preventív intézkedésekre, mint például a tudatos és felelős szexuális életre nevelésre és az iskolai tájékoztatásra.

Bár 1997-ben törvénymódosításra került sor, az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította, mivel a magzat élethez való jogába ütközött. A magzat élethez való jogát pedig az Alkotmányból vezették le, ami nem fogalmaz konkrétan a magzati életről, viszont megállapítja minden ember élethez való jogát. Az Alkotmánybíróság ebben a döntésében alkotmányellenesnek minősítette a „szociális indokok” alapján történő terhességmegszakítást, ami még szerepelt az 1993-as abortusztörvényben. E döntését azzal indokolta, hogy a gyermek sorsáról való döntés nem csupán az anya, hanem az anya és az apa közös joga.

5.3. BÜNTETŐJOGI SZEMPONTOK

A lengyel büntetőjogi kódex¹⁸ (*Kodeks Karny*, a továbbiakban: KK) különös részének két cikke foglalkozik kifejezetten abortusszal kapcsolatos helyzetekkel. A 152. cikk rendelkezik a várandós nő beleegyezésével végrehajtott terhességmegszakításról, míg a 153. cikk a kikényszerített abortuszt pönalizálja. A két alakzat közötti különbséget a nő beleegyezésének megadása adja. A terhességmegszakításhoz a nő írásbeli hozzájárulása szükséges.¹⁹ Kiemelendő, hogy a jogalkotó nem korlátozta az elkövetők körét az egészségügyi dolgozókra.

A 152. cikk a nő beleegyezésével végzett terhességmegszakítás minősített eseteként határozza meg a méhen kívüli életre képes magzat elvetését. Erről a jogszabály konkrétan nem rendelkezik, az egészségügyi ismeretek és az inkubációs technikák ismeretében a doktrína szokásosan a WHO megállapításaival is egybehangzó, legalább 22 hetes és legalább 500 gramm súlyú magzat esetében állapítja meg a méhen kívüli életre való képességet. Ez a feltétel a 153. cikk által szabályozott, a nő beleegyezése nélkül végrehajtott terhességmegszakítás megállapításának is egyik feltétele.

6. KITEKINTÉS AZ ESETJOGRA ÉS A TÁRSADALOM REAKCIÓJÁRA

A különösen szigorú lengyel szabályozás eredményeképpen igen mozgalmas ítélkezési gyakorlatot tarthatunk számon a művi terhességmegszakításokkal kapcsolatban. Két kiváltképp érdekes esetet találhatunk a témakörben, ráadásul mindkét esetet nemzetközi szinten is élénk figyelem kísérte.

13 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1071). [https://sip.lex.pl/#/act/16785996/443420091?directHit=true&directHitQuery=Kodeks%20cywilny&unitId=ks\(1\)tyt\(2\)dz\(1\)&searchPit=2025-11-13](https://sip.lex.pl/#/act/16785996/443420091?directHit=true&directHitQuery=Kodeks%20cywilny&unitId=ks(1)tyt(2)dz(1)&searchPit=2025-11-13) [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

14 LUTKIEWICZ-RUCIŃSKA, A. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2025, art. 8. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587922587/794130/balwicka-szczyrba-malgorzata-red-sylwestrzak-anna-red-kodeks-cywilny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

15 Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 798 z późn. zm.). [https://sip.lex.pl/#/act/18980254?unitId=zal\(1\)](https://sip.lex.pl/#/act/18980254?unitId=zal(1)) [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

16 Wyrok SN z 29.05.1996 r., III ARN 96/95, OSNP 1996, nr 24, poz. 366. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520119499> [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

17 The Family Planning, Human Embryo Protection and Conditions of Permissibility of Abortion Act of 7 January 1993; <https://reproductiverights.org/maps/provision/polands-abortion-provisions/> [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

18 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 383). <https://sip.lex.pl/#/act/16798683/442358225?directHit=true&directHitQuery=kodeks%20karny&searchPit=2025-11-17> [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

19 BUDYN-KULIK, M. [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2025, art. 152. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587736989/804823/mozgawa-marek-red-kodeks-karny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

Mindkét esetet vizsgálva felmerülhet bennünk a kérdés, hogy a nemzetközi jog mikor avatkozhat bele a belső jogba.

Alicja Tysiac a harmadik gyermekével volt várandós, amikor kérelmezte a terhessége megszakítását, hogy megelőzze súlyos rövidlátásának rosszabbodását. Annak ellenére, hogy a szakorvosok vizsgálata alapján fennállt a lehetősége annak, hogy a terhesség és a patológiás elváltozások összefüggésben álltak egymással, ez nem volt teljes bizonyossággal megállapítható, ezért nem adtak engedélyt Tysiacnak az abortuszra. A szülés után nem sokkal Tysiac látása súlyosan megromlott, és büntetőfeljelentést tett az eljáró szakorvosok ellen, akik nem engedélyezték a terhességszakítást. A lengyel büntető-eljárás összes fellebbviteli szakaszában ejtették a vádak, Tysiac pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult, akik végül a javára ítélték.²⁰

A Bíróság döntéséhez Francisco Javier Borrego bíró fűzött eltérő véleményt, amelyben párhuzamba állította az ügyet a D. v. Ireland ügygel, amit szintén tárgyalt a Bíróság, azonban ejtették a vádak. Borrego – visszautalva az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikkelyére – rámutatott arra az ellentmondásra, hogy a Bíróság ítéletének megfelelően Tysiac akkor hatéves gyermekének az élete az Emberi Jogok Európai Egyezményébe ütközik. Megfogalmazódhat bennünk az a kérdés, hogy egy már megszületett emberről kimondhatjuk-e, hogy a születése alapjogokat sértett, amikor az ő életéhez való joga elvben erősebb alapjog az összes többinél.

A másik, élénk vitákat kiváltó ügyben egy 14 éves, szexuális erőszakot követően teherbe esett lány kérelmezte terhességének megszakítását a lengyel hatóságoktól.²¹ Sikertelenül megszereznie az ehhez szükséges ügyészi engedélyt, azonban amikor a műtét elvégzésére került sor, már nehézségekbe ütközött, ugyanis a körzeti kórház elutasította a beavatkozás véghezvitelét, azonban elmulasztottak kijelölni másik illetékes kórházat erre a feladatra. Az eset óriási nyilvánosság előtt zajlott, ami rendkívül kellemetlen volt a kérelmező felek számára. Az ügyet tovább bonyolította, hogy egyes *pro-life* orvosok, aktivisták és egyházi személyek igyekeztek a gyerek lányt arra rávenni, hogy ne vetesse el a gyermeket, hanem szülje meg és utána adja örökbe. Végül hosszas ügyintézés után egy távoli város magánklinikáján sikerült elvégeztetni az abortuszt. A továbbiakban hosszas jogi procedúra vette kezdetét, amely során az eljárás részleteinek jogszerűségét vizsgálták. A terhességszakítás megalapozottsága sosem volt kérdéses ebben az ügyben, inkább arra világított rá, milyen nehéz még alapos okkal is elvégeztetni az abortuszt. Több nemzetközi szervezet is figyelemmel kísérte az ügyet, az Amnesty International is sürgetőnek tartotta a lengyel szabályozás megváltoztatását a P. és S. v. Lengyelország alakulásának fényében.²²

2020. október 22-én a TK egyik ítéletében megállapította, hogy az 1993-as törvény az Alkotmány 38. cikkébe ütközik, ezért azt módosítani szükséges.²³ Erre válaszul százazrek részvételével kezdődött meg a „*Strajk Kobiet*”, „Nők Sztrájkja” elnevezésű tüntetéssorozat, amelyen az abortuszhoz való hozzáférés szigorítását célzó jogszabálycsomag ellen tiltakoztak.²⁴ Az ítélet nyomán a magzat súlyos rendellenességére hivatkozva kért terhességszakítás alkotmányellenesnek minősül, tehát az ún. „eugenikai abortuszok” tiltottak. A társadalom rendkívül heves reakciója mellett nemzetközi szinten is komoly visszhangja lett a TK ítéletének. Az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy az abortuszra vonatkozó lengyel jogszabályok megsértették egy terhes nő magánélethez és családi életéhez való jogát. Az ügyben a várandós nő magzatánál Down-szindrómát diagnosztizáltak, és az új szabályoknak megfelelő abortuszkorlátozások miatt törölték a már megtervezett terhességszakítást. A nőnek így jelentős többletköltségek mellett Hollandiába kellett utaznia, ott elvégeztetni a beavatkozást. A Bíróság ezt a magánélet és családi élet védelmének sérüléseként értékelte.²⁵ Lengyelországban jelenleg a TK státusza viták tárgya, amely ezen ítélet értékelését is érinti. Mindazonáltal a jelenleg hatályos szabályozás szerint továbbra is tiltottak az „eugenikai abortuszok”. Az anya életének közvetlen fenyegetettsége és nemi erőszakból fogant magzat esetében fennáll a lehetősége az abortusz kérvényezésének.

7. KONKLÚZIÓ

A magzati jogalanyiség kiemelten érzékeny és személyes téma. A magánélet sérthetlensége tartalmazza a szexuális élet intimitásának megőrzését is, amelynek szerves része a reprodukcióval kapcsolatos döntések személyes autonómiájának tiszteletben tartása. E kontextusban kiemelt jelentősége van az egyénileg formálódó meggyőződéseknek és lelkiismereti álláspontoknak, hiszen ez már a téma magánéleti jellegéből is következik.

Az állam életvédelmi kötelezettsége – függetlenül attól, hogy az adott jogrendszerben miként értékeli a magzati jogalanyiságot – megköveteli a meg nem született élet védelmét is. Ebből a szempontból a korlátlanul hozzáférhető terhességszakítás bevezetése potenciálisan súlyos társadalmi és demográfiai következményekkel járhat.

Lengyelország esetében különösen indokolt a témakör fokozott figyelemmel kísérése, mivel az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a lengyel társadalom egyre érzékenyebben és intenzívebben reagál a magzati jogalanyisággal és az abortusz szabályozásával összefüggő kérdésekre. E társadalmi érzékenység jól kimutatható indikátora a 2018 óta folyamatosan jelen lévő, élénk közéleti és társadalmi érdeklődés a téma iránt.

20 EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2007. március 20.): *Tysiac kontra Lengyelország* (ügyszám: 5410/03) [Ítélet]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22Tysiac%22%7D> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

21 EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2012. október 30.): *P. és S. kontra Lengyelország* (ügyszám: 57375/08) [Ítélet]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22P.%20and%20S.%22%7D> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

22 AMNESTY INTERNATIONAL. (2012, October 31). *Poland must implement landmark European Court ruling on abortion* [Press release]. <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2012/10/poland-must-implement-landmark-european-court-ruling-abortion/> [letöltés dátuma: 2025. november 11.].

23 TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY. (2020, Oktober 22): *Wyrok w sprawie K 1/20 – Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego...* [Ítélet]. Internetowy Portal Orzeczeń, IPO. <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?sprawa=22412&cid=1> [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

24 HUSSEIN, J., COTTINGHAM, J., NOWICKA, W., & KISMODI, E. (2018).

25 EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2023, december 14.): *M.L. kontra Lengyelország* (ügyszám: 40119/21) [Ítélet]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212756> [letöltés dátuma: 2025. november 17.].

IRODALOMJEGYZÉK

- AMNESTY INTERNATIONAL (2012, October 31): *Poland must implement landmark European Court ruling on abortion* [Press release]. <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2012/10/poland-must-implement-landmark-european-court-ruling-abortion/>
- BUDYN-KULIK, M. [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2025, art. 152. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587736989/804823/mozgawa-marek-red-kodeks-karny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS>
- DUDOVÁ, R. (2010): *The Framing of Abortion in the Czech Republic: How the Continuity of Discourse Prevents Institutional Change*. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 46(6), 945–976. <https://doi.org/10.13060/00380288.2010.46.6.04>
- EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2006. június 28.): *D. kontra Írország* (ügyszám: 26499/02) [Ítélet]. <https://www.refworld.org/cases,ECHR,470376a62.html>
- EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2007. március 20.): *Tysiąc kontra Lengyelország* (ügyszám: 5410/03) [Ítélet]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%22Tysiac%22%7D>
- EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2012. október 30.): *P. és S. kontra Lengyelország* (ügyszám: 57375/08) [Ítélet]. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%22P.%20and%20S.%22%7D>
- EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA (2023. december 14.): *M.L. kontra Lengyelország* (ügyszám: 40119/21) [Ítélet]. HUDOC, European Court of Human Rights. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212756>
- EURÓPA TANÁCS (1950. november 4.): *Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye*. https://www.echr.coe.int/documents/convention_hun.pdf
- HOÓZ, I. (1983): *Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista államokban*. Kutatási jelentés. <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/kutatasijelentesek/article/view/1959/2205>
- HUSSEIN, J., COTTINGHAM, J., NOWICKA, W., & KISMODI, E. (2018): *Abortion in Poland: politics, progression and regression*. *Reproductive Health Matters*, 26(52), 11–14. <https://doi.org/10.1080/09688080.2018.1467361>
- KAPELAŃSKA-PRĘGOWSKA, J. (2021). *The scales of the European Court of Human Rights: Abortion restriction in Poland, the European consensus, and the state's margin of appreciation*. *HHR Journal*, 23(2), 213–224. <https://www.hhrjournal.org/2021/11/02/the-scales-of-the-european-court-of-human-rights-abortion-restriction-in-poland-the-european-consensus-and-the-states-margin-of-appreciation/>
- KÖRÖSI, A. (2016): *Jogvédelem az élet kezdetén: A méhmagzat jogalanyi státusza*. *Jog–Állam–Politika*, 8(2), 135–149. https://epa.oszk.hu/03000/03010/00002/pdf/EPA03010_jap_2016-02_135-149.pdf
- LUTKIEWICZ-RUCIŃSKA, A. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2025, art. 8. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587922587/794130/balwicka-szczyrba-malgorzata-red-sylwestrzak-anna-red-kodeks-cywilny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS>
- NAVATYIL, Z. (2005): *Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az in vitro embrió helyzetére*. *Debreceni Jogi Műhely*, 2 (Különszám). <https://ojs.lib.unideb.hu/%20DJM/article/view/6580>
- SARNECKI, P. (2016). Art. 38. In L. GARLICKI & M. ZUBIK (Eds.): *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* (Vol. II, 2nd ed.). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587744248/541688/garlicki-leszek-red-zubik-marek-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-tom-ii-wyd-ii?pit=2025-11-12&cm=URELATIONS>
- TIETZE, C., & LEHFELDT, H. (2002): *Legal Abortion in Eastern Europe*. *JAMA*, 288(4), 437–439. <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/330789>
- TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY (2020. október 22.): *Wyrok w sprawie K 1/20 – Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego...* [Ítélet]. Internetowy Portal Orzeczeń, IPO. <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?sprawa=22412&cid=1>
- Wyrok SN z 29.05.1996 r., III ARN 96/95, OSNP 1996, nr 24, poz. 366. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520119499>
- Wyrok TK z 23.03.1999 r., K 2/98, OTK 1999, nr 3, poz. 38.
- Wyrok TK z 7.01.2004 r., K 14/03, OTK-A 2004, nr 1, poz. 1.

Szöllősi-Baráth Szabolcs*

A határterületi jogalkalmazás közbeszerzési és adójogi vonatkozásai

1. BEVEZETÉS

Heidegger szerint egy tudomány színvonalát az határozza meg, hogy mennyire képes saját alapfogalmait válságba hozni.¹ A jelen kérdés az, hogy a nem lényeges elemnek a közbeszerzési szerződések esetében mennyiben kell megmaradni közbeszerzésinek. Milyen módon hozható válságba ez az alapfogalom akkor, amikor a közbeszerzésin kívüli, és a közbeszerzési szempontjából marginális kérdés a gazdaságban olyan módon jelenik meg, amely alapvetően határozza meg az ajánlattételi koncepciót.

Elsősorban azt kell vizsgálni, hogy mitől meghatározott a közbeszerzési, mely rétegek alakítják ki azt, amire közbeszerzésiként kell tekinteni. Ezt követően el kell szakadni a közbeszerzésitől, és még a jogin is túl a gazdaságban kimutatni azt, amely jelentős hatást képest gyakorolni az ajánlattételi hajlandóságra. Meg kell ehhez találni az összekötő kapcsot, amely a jogin belül található, és végül megoldásként fel kell vetni az eddigi gyakorlati gondolkodás kritikáját annak érdekében, hogy a válságba hozott alapfogalom végül arra kérdezzen majd rá, amelynek a jogalkotó szánta.

A jelen dolgozat a közbeszerzési szerződések egyik módosítási jogalapját vizsgálja meg egy általános – de nem hipotetikus – jogeseten keresztül, olyan módon, hogy rávilágítson a jogalkalmazás specialitásban rejlő hátrányaira. A hivatkozott jogalap az ún. nem lényeges módosítások esetköre. A feltárás érdekében – a korábbi munkákból már ismerhető – jogréteg elmélet szerinti elemzés mutatja be a jogalapot, kezdve az irányelvi alapoktól az azzal szinte szó szerint egyező nemzeti szabályozásig.² Amint az ismert, a közjogi/közigazgatási jogi dogmatika nem képes az olyan irányú fejlődésre és válto-

zatlanságra – a politikai közvetlenebb hatásai miatt –, mint a magánjogi dogmatika, ezért a dogmatikai és a kazuisztikai réteg itt bizonyos szempontból összekapcsolódnak.

Ezután a jogeset rövid ismertetésével ki kell tekinteni a gazdaságiba. A komplex társadalmak alrendszereinek egymásra hatása ismert, és kiválóan szemléltethető a közbeszerzési tekintetében.³ A jogos/jogtalan (jogi) és a rentábilis/nem rentábilis (gazdasági) találkozása a közbeszerzési eljárásban normatív módon kap nyilvánosságot a jogorvoslati lehetőségek által. A jelen jogesetben felmerülő probléma sajátossága, hogy a bináris kód működése abba az irányba kényszeríti a folyamatot, hogy a jogosban maradjon a jogi értelmezési tartomány. Mindezt a közvetítő, a pénzügyi – pontosabban adójogi – terület biztosítja, amely egy gyakran változó és a politikainak szinte közvetlenül kitett jogterület. Ennek a sajátoságnak az okán előfordul, hogy egy idő után az itt ismertetett probléma a jogszabályok változásával egyszerűen eltűnik. Ami ugyanakkor megmarad az, hogy a jogi határterületek joggyakorlata és jogalkalmazása fokozottan igényli a generális gondolkodást. Enélkül ugyanis a jogalkalmazás diszfunkciója kerül előtérbe pontosan azon a helyen, ahol leginkább szükséges lenne a beavatkozás.

A közbeszerzési eljárás során bizonyos kivételekkel tisztán közbeszerzési kérdésekre kell választ adni, a jogos/jogtalan e körben meghatározott. Ugyanakkor a közbeszerzési szerződés teljesítése során – amely a lényege magának a lefolytatott eljárásnak – nem maradhat meg a gondolkodás a közbeszerzésiben, és a jogin is túl kell tekintenie, ha az alapfogalmi szerint feltett kérdésre az alapfogalom célja szerinti választ kívánja adni.

2. A NEM LÉNYEGES FELTÉTELEKRŐL

Az, hogy mit kell lényeges feltételnek tekinteni egy közbeszerzési szerződés vonatkozásában a tételes jog – negatív módszerrel – körülírja.⁴ Annyiban érdemes visszatekinteni, hogy

ben az alapjogi réteg a közbeszerzésiben mint alapvető réteg megjelenik meg a Kbt. 2. §-ában foglaltak által.

3 Niklas LUHMANN: *Soziale Systeme*. Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1984.

4 Lásd a Kbt. 141. § (6) bekezdése, valamint a 2014/24/EU Irányelv 72. cikk (4) bekezdése.

* Doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

1 Martin HEIDEGGER: *Lét és Idő* (Sein und Zeit). Budapest, Osiris Kiadó, 2019, 19. o.

2 A jogréteg elmélet tekintetében annyi distinkciót érdemes tenni, hogy a jelen dolgozat Pokol Béla 1990-es tanulmányára utal vissza. Ennek nem az az oka, hogy a negyedik, ún. alapjogi réteg mellőzhető lenne. Kizárólag a kutatás sajátossága, hogy a jogréteg elmélet nem a teljes jogszervezetet tekinti át, kizárólag a közbeszerzési jog területén vizsgálódik. Így a tételes jog, a dogmatika és a kazuisztika (megengedve talán, mint alaprétegek) szerint leírható az, ami egyébként leírható lenne az Alaptörvénybe is foglalt textualista – originalista értelmezési párossal. Egyebek-

az irányelvi szabályozás gyakorlatilag a Presstext Nachrichten-agentur ügyben hozott ítélet (szinte szó szerinti) kodifikációja.⁵ Ebben az ítéletben az Európai Unió Bírósága azt tisztázta, hogy a közbeszerzési szerződés módosítása esetén nem a magánjogi akarat korlátozása a cél, a kérdések feltevése valójában az eredeti verseny integritásának védelmére irányul. Minden módosítást abból a szempontból kell értékelni, hogy visszamenőlegesen torzíthatja-e a lefolytatott versenyt. Egy módosítás akkor lényeges, ha annak feltételei, amennyiben már a kezdetektől ismertek lettek volna, alapjaiban változtatták volna meg a verseny jellegét, ami egyértelműen közjogi, nem pedig magánjogi aggály.

A tételes jog, amint azt a fentiek is említik, negatív definíciót alkalmaz: felsorolja azokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén a módosítás lényegesnek tekintendő. Vagyis másként, minden olyan módosítás, amely nem meríti ki a lényegesség kritériumait, elviekben megengedett. A magánjogi szabályozással összehasonlítva a közbeszerzési lényeges feltételek önálló réteget alkotnak. A kötelmi jogviszonyok tekintetében a lényeges kérdésekben történő megegyezés nélkül maga a szerződés sem jön létre, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy csak az ilyen lényeges kérdések alkotta feltételek módosítása tiltott a közbeszerzési jogszabályok által.⁶

A kötelmi jog vonatkozásában a hivatkozott réteg a felek viszonya, a polgári jog keretein belül az, hogy mit kell lényeges kérdésnek tekinteni. Az alap a felek párbeszédje és a konszenzus. A közbeszerzési szerződés megkötése esetén (bizonyos esetektől eltekintve) nincs lehetőség a feltételeket megtárgyalni, így a „lényeges kérdés” (vagy az odaítélés során „jelentős módosítás”) viszonyítási pontját a közbeszerzési jog a jogviszonyon kívül helyezi el. Így a közbeszerzési szerződések módosítása tekintetében ez a réteg a szerződő felek, valamint a versenyben részt vevő, de abban nem nyertes és/vagy a versenyben a feltételek miatt részt sem vevő, meghatározatlan számú egyéb személy viszonyában tételezett.

Az eset összes körülményére hivatkozással a szubjektív válik itt objektívvá, méghozzá az alapelvek által, vagy másként a 2014/24/EU Irányelv (81) preambulumbekzdését vizsgálva, a jogalkotó egyéb lehetőség hiányában az alapelveket helyezi jogosulti pozícióba, érvényesítve a transzparencia és egyenlő bánásmód elveinek érvényesülését.⁷

Ezen a ponton látható, hogy a fogalom már itt elhagyta a közbeszerzésit, mivel a tételes jog az ajánlattételi hajlandóságot befolyásoló döntésre koncentrál, amely leginkább a gazdaságban formálódik, és csak kiegészítő elemei a jogi és azon túl nehezítő elemei a közbeszerzési viszonylatok. A szerződést

a gazdasági szereplők az eredmény (ti. haszon) érdekében kötik meg, így a döntések a rentábilis/nem rentábilis kódok mentén értelmezik a támasztott feltételeket. A jogi viszonylatot itt szükségtelen elemezni, ugyanakkor a közbeszerzési mindig hátráltató a döntésben.⁸ Ez azt is jelenti, hogy a (nem) lényeges módosítások esetén a válaszok a gazdaságban találhatók meg, szinte kivétel nélkül.

Kizárólag az áttekintés érdekében, a szövegréteg szintjén a hatályos közbeszerzési törvény három konjunktív feltételt rögzít, amelyek a lényeges módosítás fogalmi elemei. Ezek az ajánlattételi hajlandóságra való befolyás, a gazdasági egyensúlynak az ajánlatkérővel szerződő fél javára eltolódása és az új, az eredeti szerződéshez nem illeszthető elem beépítése a szerződésbe. Az első fogalmi elemről részben értekezett a jelen pont, amikor arra utalt, hogy a szabályozás a referencia-pontot nem a jogviszonyon belül, hanem azon kívül állítja fel, egy a szerződésben nem részes fél nézőpontjában. A második fogalmi elemről, a gazdasági egyensúlyról elegendő annyit rögzíteni, hogy bármely változásra, amellyel az eredeti megállapodáson túli hasznot eredményez az ajánlatkérővel szerződő fél részére úgy kell tekinteni, mint a gazdasági egyensúly megváltozására.⁹ A harmadik fogalmi elem (módosítás a szerződés tárgyát az eredeti szerződésben foglalt ajánlattevői kötelezettséghez képest jelentős új elemre terjeszti ki), a gyakorlatban ritkán ad alapot a jogsértésekre. Beszédes, hogy a kommentár-irodalom leginkább tíz évvel korábbi döntésekre hivatkozik ebben a körben, amelyek lényege, hogy az ajánlattevőnek olyan új feladatot kell ellátnia, amely nem szerves és elválaszthatatlan része az eredeti szerződéses feladatoknak.¹⁰

A tényállások számtalan változata képzelhető el, ezért a nem lényeges módosítások tárgyában történő döntés könnyen lehet egy spekulatív kísérlet, ezért a viszonyítási pontok az alapelvek és elvi döntések maradnak.¹¹

Amint az látható, a gazdasági két fogalmi elem tekintetében is megjelenik a jogalap vonatkozásában. Akár az ajánlattételi hajlandóság, akár a gazdasági egyensúly olyan körülmények, ahol a döntések kilépnek a jogiból és még inkább kilépnek a közbeszerzésiből. Ez azt jelenti, hogy a módosítás

⁵ <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-454/06>

⁶ Lásd a Ptk. 6:63. § második mondata. A pontosító szabály értelmében (amely a korábbi GK 5. számú állásfoglaláson alapul) elkerülhetők az olyan esetek, amikor a teljesítés során szembesülnek azzal a felek, hogy a lényeges kérdésekben való megegyezés hiányában a szerződés valójában létre sem jött. A hatályos szabályozás szerint, amennyiben a szerződéskötést megelőző folyamat, tárgyalás stb. során a fél nem jelezte, hogy az adott feltételben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötöni, utóbb nem hivatkozhat arra, hogy a szerződés nem jött létre (kivéve, ha a kérdést jogszabály minősíti lényegesnek) – Vékás Lajos: *Új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*. (Szerk. Wellmann György) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2022.

⁷ SZÖLLŐSI-BARÁTH Szabolcs: Amendment of the Condition Suspending the Entry into Force of Public Contracts. In: *Acta Universitatis Christianae Partiensis. Studia Culture* 2023/1., 11. o., 37–47. o.

⁸ A közbeszerzési eljárás elhúzódsága, a kötött eljárásrend, a szerződéses feltételek megtárgyalásának hiánya, a jogorvoslati lehetőségek, a kötelező biztosítékok olyan körülmények, amelyek befolyásolják a döntést, és egyben az ajánlati ár képzésére is kihatnak. Itt bármely olyan feltétel utólagos megváltoztatása, amely az ellenértéket érinti, az ajánlattételi hajlandóságra kérdez rá szükségszerűen.

⁹ Ez nem kizárólag az ellenérték növekedésében meghatározott. Ide kell érteni a teljesítési határidő meghosszabbítását és a feladatok csökkenését is. Ezért nem könnyű megítélni a 322/2015. (X. 30). Korm. rendelet 28. §-a szerinti hivatkozással módosított szerződéseket, az ún. „egyenértékű kiváltásokat”. Ameddig a már nem gyártott burkolóanyag helyett az ugyanolyan, vagy jobb minőségű jellemzőkkel bíró burkolóanyagot, ugyanolyan alapterületen cserélik a felek, a hivatkozás helytálló. Ugyanakkor egy komplexebb rendszer (pl. hőszivattyú és a kapcsolódó részek) cseréje komolyabb műszaki ismereteket igényel annak eldöntésekor, hogy az újabb és fejlettebb technológiát alkalmazó rendszer kiépítése akár járhat kevesebb munkaórával.

¹⁰ D.297/14/2014. és D.397/6/2015., idézi SMARAGLAY Gábor: A közbeszerzés joga – Kommentár a gyakorlat számára, frissítve: 2025. április 1. (Szerk. Patay Géza) Budapest, 2025. ORAC Kiadó.

¹¹ Kristian HARTLEV – Morten WAHL LILJENBØL: Changes to existing contracts under the EU public procurement rules and the drafting of review clauses to avoid the need for a new tender. In: *Public Procurement Law Review* 2013/2. Sweet & Maxwell and its Contributors, 4. o.

megítélésének, gyakorlatilag a fogalom működtetésének is ebből a szempontból kell felépülnie. A fogalom működtetése (ti. jogalkalmazás) két esetben kap fókusz. Az egyik, amikor a felek a módosításban megállapodnak, másik eset, amikor az arra hatáskörrel rendelkező ellenőrző szervezetek döntenek a módosítás jogszerűségéről.

Az ellenőrző szervezetek jogalkalmazása általában a specialitás szintjén működik.¹² Ez alatt azt kell érteni, hogy a közbeszerzési-jogi megfelelés vizsgálata dönti el a jogszerűséget, amely első olvasásra helyes megközelítésnek tűnik. Amit a következő jogeset és az annak alapján történő elemzés megmutat, hogy a specialitásban működő jogalkalmazás tulajdonképpen a jogfejlődés egyfajta akadály. Amint az ismert, különösen a közigazgatási jog esetében, mivel a politikai képes közvetlenebb hatást kifejteni az adminisztráció által a jogira, a dogmatika nem képes arra az alapos fejlődésre, amely a magánjog esetében végbement a római jogtól kezdődően. Ugyanakkor az olyan gyakran változó jogterületek, mint a közbeszerzések joga, szintén igényli azt a fogalmi megalapozást, amelyhez a jogalkalmazás visszatérhet, ha a jogszöveg változása bizonytalansághoz vezet. A kérdés, hogy a dogmatika hiányában hol kell keresni a támpontokat.

3. A JOGESET

A tényállás szerint a felek közbeszerzési eljárás lefolytatását követően ingatlan felújítására vonatkozó kivitelezési szerződést kötnek egymással (a közbeszerzési törvény szerint építési beruházás), amely szerint az általános forgalmi adó megfizetése az ún. „egyes adózás” szabályai szerint történik, azaz az általános forgalmi adót a szolgáltatást nyújtó fizeti meg (és forgalmi adóval terhelt számlát állít ki a szolgáltatást igénybe vevő részére). Időközben felmerül, hogy a forgalmi adó megfizetésének szabályait az ún. fordított adózás szerint kellett volna megállapítani, mivel egy részében az építési tevékenység engedélyköteles. Mivel a közbeszerzési szerződés módosítása kizárólag a közbeszerzési törvényben foglalt jogalapok szerint lehetséges, ezért a felek az ún. nem lényeges módosítás esetkörébe sorolva a változtatást, a szerződést a forgalmi adó megfizetése vonatkozásában módosítják.¹³

Az indoklás szerint a forgalmi adó megfizetésére vonatkozó szabályok sem az ajánlattételi hajlandóságot nem befolyásolják, és a szerződés gazdasági egyensúlya sem változik meg a vállalkozó javára. A kérdés az, hogy a felek érvelése és adott esetben az ellenőrző szervezetek „jogszerű” minősítése helytálló-e.

Az általános forgalmi adózás alapértelmezett formája az egyes adózás. A szolgáltatást igénybe vevő a bruttó össze-

get fizeti meg a szolgáltatást nyújtónak, aki az általa beszédett, áthárított adót az adómegállapítási időszak végén bevallja, és befizeti a központi költségvetésbe. Ez a mechanizmus teszi az áfát indirekt, azaz közvetett adóvá, mivel az adóterhet végső soron a fogyasztó viseli, de az adó megfizetését az értékesítési lánc szereplői teljesítik.¹⁴ Ez a modell logikailag egyszerű és könnyen követhető, azonban sebezhetővé teszi a rendszert a láncolati adócsalásokkal szemben. A legfőbb kockázat abban rejlik, hogy a szolgáltatást nyújtó beszedi az áfát, de azt elmulasztja befizetni a költségvetés részére, miközben a vevő – amennyiben adóalany – a befogadott számla alapján jogszerűen visszaigényli azt. Ez a jelenség, az úgynevezett „hiányzó kereskedő” (missing trader) problémája hívta életre a kivételes szabályozást.

A fordított adózás (FAD) intézményét a jogalkotó kifejezetten a jogtalan áfa-visszaigénylések és a fiktív számlázáson alapuló, a költségvetést jelentősen károsító adócsalások visszaszorítása érdekében vezette be.¹⁵ A mechanizmus alapjaiban tér el az egyenes adózástól: az adófizetési kötelezettség az eladóról átszáll a termék beszerzőjére vagy a szolgáltatás igénybe vevőjére. A FAD hatálya alá tartozó ügyletek esetében az eladó áfa felszámítása nélkül, a nettó ellenértékről állít ki számlát. A vevő feladata, hogy ezen nettó összeg alapján megállapítsa a fizetendő áfa összegét, azt bevallja, és megfizesse az adóhatóság felé. A fordított adózás alkalmazása nem a felek döntésén múlhat; amennyiben a törvény által meghatározott feltételek fennállnak, az alkalmazása kötelező. Ez a kötelező jelleg teszi az ügyletek helyes minősítését kiemelten fontossá és egyben kockázatosná is. A szabályozás azáltal zárja ki hatékonyan az adóvisszaélés lehetőségét, hogy az áfa összege „nem mozog” a felek között, így az nem hiányozhat a láncolatból.

Az egyes és a fordított adózás közötti választás hiánya ellenére a két mechanizmus pénzügyi és kockázati profiljának összehasonlítása elengedhetetlen a tudatos adótervezéshez és a vállalati folyamatok optimalizálásához. A különbségek leginkább a likviditás menedzsmentjében, a kockázatkezelésben és az adminisztratív terhekben mutatkoznak meg. A két adózási mód közötti markáns különbség a vállalkozások pénzforgalmára gyakorolt hatásukban rejlik.

Egyenes adózás esetén a felszámított áfát be kell fizetnie a bevallási határidőig, függetlenül attól, hogy a szolgáltatást igénybe vevő kifizette-e már a számla bruttó ellenértékét. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az eladó gyakran a saját forrásaiból finanszírozza meg a fizetendő adót, ami negatívan érinti a cash flow-ját és a forgótőke-ellátottságát. A vevő oldalon szintén tőkét von el a működéstől, hogy a teljes bruttó összeget ki kell fizetnie, és a számla áfatartalmához csak később, az áfalevonási vagy -visszaigénylési eljárás keretében jut hozzá.

Fordított adózás ugyanakkor likviditást kímélő mechanizmus. A FAD kiküszöböli ezt a finanszírozási kényszert. Az eladó csak a nettó összeget számlázza és kapja meg, és mivel nincs áfabefizetési kötelezettsége az adott ügylet után, nem kell megelőlegeznie az adót. A vevő szintén jelentős likviditási

¹² Az ellenőrző szervezet megnevezés itt a tágabb értelemben használt. Mindazon, jogszabályban kijelölt közigazgatási szervezetek, amelyek a közbeszerzési szerződés módosítása jogszerűségéről dönthetnek és jogkövetkezményt alkalmazhatnak. Lásd pl. a 256/2021. (V. 18.) Korm. rendelet 177. §, valamint a Közbeszerzési Hatóság és a Közbeszerzési Döntőbizottság.

¹³ Az általános forgalmi adó megfizetésének szabályait az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény 138. § és a 142. § (1) bek. b) pontja tartalmazza a jelen jogeset tekintetében. A közbeszerzési szerződések módosításának szabályait a „nem lényeges” esetkörben a Kbt. 141. § (6) bekezdése rögzíti.

¹⁴ https://nav.gov.hu/pfile/file?path=/kiadvanyok/Korabbi_evek_kiadvanyai/ADOVLAG/ld_tartalmak/cikkek/ld_adovilag_2007/Fordított_adozas_az_általános_forgalmi_ado_rendszereben

¹⁵ TÓTH-LAKOS Fruzsina: A fordított általános forgalmi adó aktuális kérdései, Jogelméleti Szemle 2016., 3. https://epa.oszk.hu/05200/05288/00067/pdf/EPA05288_jogelméleti_szemle_2016_3_087-106.pdf

előnyhöz jut, mivel az áfa összegét nem kell ténylegesen kifizetnie az eladónak. Az adókötelezettség az áfabevallásban egy könyvelési tételként realizálódik, ahol a fizetendő és a levonható áfa (amennyiben a levonási jog teljes körű) jellemzően kioltja egymást. Ez a pénzmozgás nélküli adózás mindkét fél számára jelentős cash flow-előnyt teremt.

A fordított adózás alkalmazása nem választható, viszont azokban az iparágakban, ahol elterjedt (pl. építőipar, fémkereskedelem), a cash flow menedzsment alapvető részévé válik. Egy vállalkozás, amely pontosan ismeri és precízen alkalmazza a FAD szabályait, jelentős forgótokeelőnyre tesz szert azokkal szemben, akik céltartalékot képeznek a potenciális adóeseményekre. Nagy volumenű projektek esetében a 27%-os áfa finanszírozásának paraméterezése lehetővé teszi a felszabaduló források átcsoportosítását a működésbe, fejlesztésekbe vagy akár egy versenyképesebb árazás kialakításába. A FAD tehát nem csupán egy adminisztratív szabály, hanem egy stratégiai pénzügyi tényező.

Ehhez képest az általános hivatkozás a következő a hirdetményekben: „Az áfafizetés módjának módosítása (fordított adózás helyett egyenes adózás) nem befolyásolja a versenytételeket, mivel az ajánlati árat nettó értékben kellett megadni, és az áfát a jogszabályok alapján minden ajánlattevő azonos módon kezeli. A módosítás ellenérték-változással nem járt, a gazdasági egyensúly így nem változott. Az áfa általános szabályok szerinti felszámítása esetén az áfát Vállalkozó az általa kiállított számlája alapján vallja be és fizeti meg a költségvetés felé, Megrendelő pedig – jogszabályi feltételek teljesülése esetén – levonásba helyezi”.¹⁶

A közzétett indokolásból látható, hogy a jogalkalmazó megmarad a közbeszerzésben, amely önmagában érhető körülmény, mivel a felek érdeke, hogy módosítsák a szerződést. A feladott hirdetményekből az is megállapítható, hogy a módosításokat több ellenőrzésre jogosult szervezet is vizsgálta. Az irányító hatóság ellenőrzések eredménye nem minden esetben található meg nyilvános adatbázisban, ugyanakkor a Közbeszerzési Hatóság eljárásának eredménye nyilvános, amennyiben a jogsértő módosítás miatt jogorvoslati eljárást kezdeményez a Közbeszerzési Döntőbizottság előtt.¹⁷ A hivatkozott hirdetmények esetében jogorvoslati eljárást nem kezdeményeztek.

Ebből az is megállapítható, hogy nem kizárólag a szerződésben részes felek, de az ellenőrzést végző szervezetek is megmaradtak a közbeszerzésben, amikor nem voltak figyelemmel az adótervezés gazdasági hatásaira a módosítás megfelelőségének megállapítása során.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Amint az látható volt, az általános szabályok szerinti adózás pénzügyi terhet ró a nyertes ajánlattevőre, mivel az általa

a számlában felszámított forgalmi adót be kell fizetnie a költségvetésben a rá vonatkozó bevallási időszakban, függetlenül attól, hogy a vevőjétől a számla ellenértékét ténylegesen megkapta-e. Különösen nagy értékű szerződéseknél és hosszú fizetési határidők esetén ez komoly likviditási kockázatot és gyakorlatilag előfinanszírozási kényszert jelent. A fordított adózás (Reverse Charge) mechanizmus lényege, hogy az adófizetési kötelezettség az eladóról átszáll a vevőre (ajánlatkérő) aki az ügylet után a fizetendő adót megállapítja, bevallja, és – amennyiben adólevonási jog illeti meg – ugyanabban az áfabevallásban le is vonja. Itt a forgalmi adó összege könyveléstechnikai szempontból megjelenik mind a fizetendő, mind a levonható oldalon, így a kettő egyenlege nulla lesz, és tényleges pénzmozgás az áfa tekintetében a felek és a költségvetés között nem történik.

A két rendszer közötti váltás legfontosabb gazdasági következménye a felek pénzforgalmában és likviditási helyzetében jelentkezik. A fordított adózás bevezetésének egyik kimondott jogalkotói célja az áfacsalások visszaszorítása mellett a lánc tartozások okozta likviditási problémák enyhítése volt. Jelen esetben az rögzíthető, hogy az ajánlatkérővel szerződő fél (ajánlattevő) mentesül az áfa megfinanszírozásának terhe alól. Nem kerül abba a helyzetbe, hogy egy késedelmesen fizetett számla áfatartalmát saját forrásból kelljen megfizetnie. Ez a kockázatsökkenés egyértelmű és számszerűsíthető pénzügyi előnyt jelent.

Röviden kell csak említeni, hogy az áfa levonás időzítésének és pénzügyi hatásainak megértéséhez elengedhetetlen különbséget tenni az adólevonási jog 'keletkezése' és annak 'gyakorlása' között. E két fogalom jogi szempontból eltérő időpontokat és feltételeket takar, és éppen a kettő közötti eltérés adja az egyenes és a fordított adózás közötti legfontosabb pénzforgalmi különbséget.¹⁸ Ameddig a jog keletkezése egy elméleti, jogi pillanat, addig a jog tényleges érvényesítése, azaz a gyakorlása szigorú feltételekhez kötött. A 'keletkezés' és a 'gyakorlás' közötti időbeli és adminisztratív eltolódás az egyenes adózási rendszer velejárója, és ez teremti meg a vállalkozások számára a pénzügyi terhet.¹⁹

¹⁸ Az Áfa tv. 119. § (1) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy az adólevonási jog – főszabály szerint – akkor keletkezik, amikor az előzetesen felszámított adónak megfelelő fizetendő adót meg kell állapítani. Ez a jogi megfogalmazás azt jelenti, hogy a vevő adólevonási joga elméletileg ugyanabban az időpontban 'megszületik', amikor az eladónál az adott ügylet kapcsán az adófizetési kötelezettség keletkezik, ami jellemzően az ügylet teljesítésének időpontja. Az európai uniós joggyakorlat is megerősíti ezt az elvet: az adólevonási jog az áfafizetési kötelezettséggel egyidejűleg jön létre, ezzel is biztosítva a rendszer semlegességét. Fontos tehát rögzíteni, hogy a jog keletkezése egy jogi eseményhez, az ügylet teljesítéséhez kötődik, nem pedig a számla kiállításához vagy a pénzügyi rendezéshez.

¹⁹ Az Áfa tv. részletesen szabályozza a személyi és tárgyi feltételeket, amelyeknek együttesen kell teljesülniük ahhoz, hogy az adóalany a bevallásában érvényesíthesse a levonást. A legmarkánsabb eltérés, hogy az egyenes adózás esetén a törvény rendkívül szigorú. Az adólevonási jog gyakorlásának tárgyi feltétele, hogy az adóalany személyes rendelkezésére álljon a nevére szóló, az ügylet teljesítését tanúsító, az Áfa tv. X. fejezetében előírt valamennyi kötelező tartalmi elemet felvonultató számla. Fordított adózás esetén: a szabályozás némileg rugalmasabb. Bár a törvény itt is elsődlegesen a számlát nevesíti meg, mint a levonás alapbizonylatát, de elismeri, hogy az 'önadózás' jellegéből fakadóan a vevőnek akkor is meg kell állapítania a fizetendő (és egyben levonható) adót, ha esetleg még nem kapta meg a számlát. Ezért az Áfa tv. 127. §-a lehetővé teszi, hogy számla hiányában az adóalany minden olyan okirat alapján

¹⁶ Lásd például KÉ-11011/2025 hirdetmény a szerződés módosításáról <https://www.kozbeszerzes.hu/adatbazis/megtekint/hirdetmeny/ehr-110112025/> vagy KÉ-6295/2025 <https://www.kozbeszerzes.hu/adatbazis/megtekint/hirdetmeny/ehr-62952025/> esetleg KÉ-5233/2025 <https://www.kozbeszerzes.hu/adatbazis/megtekint/hirdetmeny/ehr-52332025/>, valamint KÉ-0103/2025 <https://www.kozbeszerzes.hu/adatbazis/megtekint/hirdetmeny/ehr-01032025/>

¹⁷ Lásd Kbt. 187. § (2) bek. j) pontját.

A gazdasági (rentábilis/nem rentábilis) kódja egyértelműen eldönti a helyzetet a feltételek ismeretében. Az egyenes adózás likviditási terhet és finanszírozási kockázatot ró az ajánlattevőkre. Egy tőkeszegényebb, de egyébként szakmailag teljes mértékben alkalmas vállalkozás a pénzügyi teher miatt dönthet úgy, hogy nem nyújt be ajánlatot egy közbeszerzési eljárásban. A fordított adózás alkalmazása ezt a pénzügyi belépési korlátot megszünteti. A hipotetikus teszt (amely az eljárásban részt nem vevő, a szerződésben nem részes személy viszonylatában készül) azt mutatja, hogy megvan annak a gazdasági és jogi lehetősége, hogy az új feltétel (jelen esetben a fordított adózás alkalmazása) az eredeti eljárásban más ajánlattevők részvételét vagy másik ajánlat nyertességét tette volna lehetővé.

A gazdasági egyensúly érintetlensége a fentiekhez szorosan kapcsolódik. A Közbeszerzési Döntőbizottság következetes gyakorlata és a Közbeszerzési Hatóság útmutatói alapján a „gazdasági egyensúly” egy tágabb kategória, mint a „pénzügyi egyensúly”. Nem csupán az ellenérték változását foglalja magában, hanem a felek jogainak és kötelezettségeinek teljes rendszerét, beleértve a kockázatviselés megoszlását is. A gyakorlat szerint a gazdasági egyensúlyt a nyertes ajánlattevő javára borítja fel például egy öt terhelő kötbér elengedése vagy egy biztosíték nyújtása alóli mentesítés is, még ha a szerződés ellenérték nem is változik.²⁰

Az egyenes adózásról fordított adózásra történő áttérés egyoldalú, ellentételezés nélküli gazdasági előnyt biztosít a nyertes ajánlattevő számára. Mentésül egy jelentős pénzügyi kockázat és finanszírozási teher alól, amiért cserébe semmilyen többszolgáltatást nem nyújt, és az ajánlatkérő sem kap kompenzációt. Ez az egyoldalú előny egyértelműen és mérhetően a nyertes ajánlattevő javára billenti el a szerződés eredetileg, a verseny során kialakult gazdasági egyensúlyát. A módosítás tehát a Kbt. 141. § (6) bekezdés b) pontjában foglalt feltételt megvalósítja.

Az nem tézismegállapítás, hogy az elhatározás a gazdaságban születik meg, amelyet a jogi vezet és a közbeszerzési nehezít, mivel ez köztudomású a közbeszerzések és a közbeszerzési szerződések vonatkozásában. Amit itt ki kell emelni, hogy ez a dinamika végigvonul a teljesítésen is, ami igaz az adóesemények miatti változásokra is. Ebből látható, hogy az alapfogalom válságba hozható, amely tulajdonképpen szociológiai kérdés, ahogyan az is, hogy miként építhető be ez a felismerés

a praxisba. Ugyanis nem lehet az vitás, hogy a fentiek felismerésének hiányában a praxis, mint tunnel vision működik, amely viszont ellene hat a szabályozásnak és a megfelelő jogalkalmazásnak.

Ez a fajta „csőlátás” nem először kerül a jogtudomány fókuszába. Az amerikai jogtudomány a túlzott specializáció következményeként említi, ami diszfunkciót okoz, ha nemcsak ügyvédek, hanem bírások és jogászoké is érint, mert így a jogi elszakad a társadalom egészének értékeitől, érdekeitől, szükségleteitől és álláspontjaitól, és ezzel szemben a szűkebb területek embercsoportjainak életkörülményei és érdekei, a parciális jogász tudások és ennek jogi kategóriái határozzák meg azt. Amerikában a generalista bíráskodás ezt ellensúlyozza, mivel az átfogó elvekhez és összefüggésekhez kapcsolja vissza a jogot, megakadályozva annak szektorális torzulását.²¹

Az sem igényel külön kiemelés, hogy a társadalmi igények/érdekek változásával/fejlődésével maga a jog is változik/differenciálódik, ami szükségszerűen hozza magával a speciális jogterületeket, de még inkább a határterületek megerősödését. Lényegében itt a határterületi fókusz, ami kiemelt jelentőséget kell, hogy kapjon annak érdekében, hogy a jogi szabályozásban megjelenő társadalmi igény kielégíthető legyen.²² A fenti közbeszerzési példa talán alkalmas azt megvilágítani, hogy a közigazgatási jogalkalmazás szintjén a túlzott specializáció kettős diszfunkciót eredményez.²³ Egyrészt a már említett normatív szinten, ahol a komplex viszonyok figyelmen kívül hagyása egyszerűen kiüresíti a tételes szabályok tartalmát. Másrészt a jogfejlődés szintjén. A közjogi (félretolva itt a büntetőjogot) dogmatika tekintetében ismert, hogy annak hiányát pótolandó erős és tagolt szervezeti hierarchiát szükséges kiépíteni, amelynek felső részei maguk is alkotnak konkréttizáló joganyagot, alsóbb részei pedig az alkalmazandó jogszabályt esetről esetre maguk kontrollálják.²⁴ Ez minél inkább parciális, annál inkább válik önmagában bezárttá.

Ugyanakkor, amennyiben a határterületi központú, és ezzel a generalistához közelítő szemlélet a jogalkalmazás/oktatás szintjén hangsúlyt kapna, felszámolhatók lennének a torzulások, egyben kialakulhatna az a határterületi dogmatikai alap, amely felhasználhatja ismereteit/alapvetéseit a gazdaságról, politikairól stb., transzformálva a jogiba, és így tovább a speciális területek felé.

* * * Az Igazságügyi Minisztérium állásfoglalásai, jogértelmezései
az Alkotmánybíróság 60/1992. (XI. 17.) AB határozata értelmében kizárólag szakmai tájékoztatás érdekében készültek,
azoknak bíróságra vagy más hatóságra nézve nincs kötelező ereje. * * *

gyakorolja levonási jogát, amely a fizetendő adó összegszerű megállapításához szükséges. Ilyen lehet például a felek közötti szerződés vagy egy elfogadott árajánlat.

- 20 VÁRHOMOKI-MOLNÁR Márta – KÉRI Zoltán: A közbeszerzési eljárás alapján megkötött szerződés, annak teljesítése, módosítása Nemzeti Közszolgálati Egyetem; Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2021. <https://kti.uni-nke.hu/document/vtkk-uni-nke-hu/A%20k%C3%B6zbeszerz%C3%A9si%20elj%C3%A1r%C3%A1s%20alapj%C3%A1n%20megk%C3%B6t%C3%B6tt%20szerz%C3%A9si%20d%C3%A9s,%20annak%20teljes%C3%ADt%C3%A9se,%20m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1sa.pdf>

- 21 POKOL Béla: Generális bíráskodás versus specializált bírósági rendszer Az alkotmánybíráskodás egy dilemmájáról. *Jogelméleti Szemle* 2014/2., 230. o.

- 22 A kielégítendő társadalmi igény a közbeszerzési alapelvekben jelenik meg ezen a szinten. A közpénzvel való felelős gazdálkodás, átláthatóság és a verseny tisztasága.

- 23 BALÁZS István: Jogalkalmazás a közigazgatásban, a hatósági jogalkalmazás. In: *Közigazgatási eljárások*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2019, 14–23. o.

- 24 POKOL Béla: *Jogelmélet: Társadalomtudományi trilógia I.* Budapest, Századvég kiadó 2005, 63. o.

Pázmándi Kinga*

A tilos szerződések érvénytelenségének kontextusáról – Auer Ádám: „A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálózatában” című monográfiájáról

1. BEVEZETÉS

A szerződések érvénytelenségének kérdése a magánjogi dogmatika egyik legősibb, ugyanakkor a mai napig élő és folyamatosan fejlődő problémaköre. A semmisség – különösen a jogszabályba ütközés eseteiben – a magánjogi normarendszer határterületeit érinti, ahol a magánfelek szerződési szabadsága szembesül a közjogi normák imperatív hatásaival. E határhelyzet nem pusztán elméleti kérdés, hanem nap mint nap felmerül a jogalkalmazás során – különösen olyan jogterületeken, ahol az állam szabályozóként vagy megrendelőként jelenik meg, mint a közbeszerzések, uniós támogatások vagy éppen a földforgalmi szerződések világa. Auer Ádám 2025 februárjában bemutatott¹ monográfiája, „A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálózatában”² ezt a problématerületet vizsgálja meg egyedülálló alapossággal és módszertani innovációval.

A szerző célja nem pusztán a tilos szerződések elméleti áttekintése, hanem azok rendszertani, történeti és összehasonlító jogi értelmezése, valamint a bírói gyakorlat valós működésének feltérképezése. A kötet egy komplex, többretegű vizsgálat keretében fogalmaz meg válaszokat arra, hogy mikor minősül egy szerződés jogszabályba ütközőnek, és e minősítés milyen következményekkel jár.

A monográfia már címében is utal arra a fő állításra, amely szerint a tilos szerződés nem elszigetelt, autonóm érvénytelenségi kategória, hanem más okokkal – így például a jó erkölcsbe vagy közrendbe ütközéssel – szoros dogmatikai és gyakorlati kapcsolatban álló elem a magánjog szankciórendszerében. A kötet kiindulópontja, hogy az érvénytelenségi okok nem különálló „dobozok”, hanem egy összefonódó hálózat részei,

amelyben a tilalom forrása, célja, a norma jogági jellege és a megsértés típusa egyaránt befolyásolja a semmisség fennállását. A szerző ezért nemcsak fogalmi, hanem módszertani szempontból is újragondolja a szerződés semmisségét – beleértve például a hálózatkutatás jogdogmatikai alkalmazhatóságát is.

A kötet szövegében a szerző már az előszóban kijelöli vizsgálat fő irányát: „A kutatás fő kérdése, hogy [...] milyen szerepet játszik a tilos szerződés érvénytelensége vagy e jogkövetkezmény háttérbeszorulását figyelhetjük meg? Milyen elvek mentén lehet a tilos szerződések érvénytelenségét megállapítani, vajon hol a határ a semmisség alkalmazása és elhagyása között?” A gondolat végigvezetéseként pedig felveti azt is, hogy a Ptk. új „generálklauzulája mennyiben oldotta meg a módosítás indokaként felhozott kérdéseket”³. A téma kontextusa egyben a téma aktualitásának bizonyítéka is. A szerző által kiemelt három tényező kétségkívül igazolja az elemzés időszerűségét. Egyrészt a szerződések társadalmi és gazdasági tömegessége folytán az érvénytelenségi esetek is mindennappossá váltak. Másrészt a jogrendszer egyre komplexebb, és a különböző jogági normák közötti határvonalak elmosódnak, ami fokozott értelmezési nehézségeket eredményez. Harmadrészt a szerződéses kapcsolatok minőségi változása – például a digitalizáció, platformgazdaság, vagy a magán- és közszféra határterületein létrejövő szerződések – új elméleti megközelítést igényelnek. E kihívásokra kíván választ adni a szerző, amikor azt vizsgálja, hogy vajon a klasszikus magánjogi dogmatika eszköztára képes-e kezelni az új típusú érvénytelenségi problémákat.

Auer monográfiája tehát nem pusztán jogtörténeti, elméleti vagy gyakorlati munka, hanem e három réteg egységes integrációjára törekszik, a hálózatszemlélet révén pedig új értelmezési horizontot nyit a polgári jogi dogmatika számára.⁴

* Elnökhelyettes, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. Egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Menedzsment és Üzleti Jog Tanszék.

1 Lásd <https://jog.tk.hu/esemeny/2025/02/konyvbemutato-auer-jogszabalyba-utkozo-szerzodesek>

2 Auer Ádám: *A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálózatában*. HUN-REN TK Jogtudományi Intézet, Budapest, 2024. ISBN 978-963-7311-91-8. (Auer 2024.) A monográfia elektronikus elérhetősége: <https://jog.tk.hun-ren.hu/uploads/files/monografia5-beliv-online-bordo.pdf>

3 Auer 2024. 10. o.

4 Lásd még erről Gárdos Péter: Auer Ádám – A jogszabályba ütköző szerződések semmis(s)ége – A tilos szerződés az érvénytelenségi okok hálózatában. *Állam- és Jogtudomány*, 2025/2., 106–112. o. A monográfia egyedi hangnemű elemzését adja továbbá Leszkoven László: Érvénytelenség? Mi az? Olyan mintha történt volna valami, holott nem történt semmi... *Gazdaság és Jog*, 2025/7–8., 16–19. o.

2. A KÖTET TUDOMÁNYOS ALAPÁLLÁSA, KUTATÁSI HORIZONTJA

A kötet egyik legnagyobb értéke abban rejlik, hogy nem áll meg a tételes jog szabályainak elemzésénél, hanem elméleti kiindulópontként egy olyan komplex rendszert vizsgál, amelyben a szerződési jog érvénytelenségi szankciói egymással szoros kapcsolatban állnak. A szerző az érvénytelenség egyes eseteit nem elszigetelten, hanem egymáshoz viszonyítva, történeti és összehasonlító kontextusban, valamint a bírósági gyakorlat alapján értelmezi. A kutatás tehát nem egy-egy norma magyarázatára, hanem egy normarendszer viselkedésének megértésére irányul.

A monográfia központi kérdése, hogy a Ptk. 6:95. §-ában szabályozott jogszabályba ütközés mint semmisségi ok miként illeszkedik az érvénytelenségi rendszer egészébe, és ennek impozáns összehasonlító jogi, jogtörténeti, jogirodalmi és az élő jogot elemző dimenziót is ad. Az olvasó számára szép lassan körvonalazódik, hogy a tilos szerződések kontextusában az egyik meghatározó kérdés az, hogy mikor kell a jogszabályba ütközés szankcióját alkalmazni, és mikor kell más szankcióhoz – például a semmisség helyett a megtámadhatósághoz vagy az érvényesség fenntartásához – nyúlni.

Ez a kutatási horizont túlmutat a klasszikus, bináris megközelítésen (érvényes–érvénytelen), és az olvasó számára inkább egy fokozatokban működő szankciós rendszer körvonalazódik. A szerző vizsgálata épp ezért nem zárulhat le a normák értelmezésével: szükségszerűen ki kell térnie a történeti előzményekre (római jog, német pandektisztika, szocialista jog), a külföldi modellekre (BGB 134 §, angol illegality doctrine), valamint a magyar bírói gyakorlat jellemzőire (olykor annak következetlenségeire) is.

A komplexitás tudatos vállalása és következetes végigvitele a kötet egyik legimpozánsabb, legerősebb tudományos hozzájárása. A szerző nem mond le a rendszerezés igényéről, ugyanakkor tisztában van a rendszer határaival. Ez a megközelítés reflektív és önkorrekcióra képes jogdogmatikai szemléletet mutat – olyat, amely képes értően olvasni a múltban, magabiztosan tájékozódni az elméletben és gyakorlatban egyaránt: képes reagálni a 21. század szerződéses viszonyainak kihívásaira.

3. A KÖTET MINT OLVASMÁNY

Auer Ádám monográfiája hétszer tagolt fő fejezeti struktúrában épül fel, amely világos és következetes tudományos ívet követ: a történeti és elméleti alapozástól a dogmatikai rendszerezésen át az érvénytelenségi okok hálózatos kapcsolatainak feltárásáig. Ez a fokozatosság a könyv egészének tudatos építkezését jelzi: minden fejezet hozzáad a kiinduló kérdés elmélyítéséhez, és újabb értelmezési szintet tár fel a tilos szerződés problematikájában.

A felvezető rész átfogó elméleti alapvetést nyújt a semmisség fogalmáról és az érvénytelenségi rendszer belső logikájáról. A szerző itt határozza meg a tilos szerződés helyét a Ptk. szankciórendszerében, és már e ponton hangsúlyozza, hogy a jogszabályba ütközés nem egyszerűen a norma megsértését,

hanem a norma mögött álló cél sérelmét jelenti. A semmisség és megtámadhatóság elhatárolása mellett e fejezet kiemelten tárgyalja azt is, hogy milyen típusú tilalmak (kógens, diszpozitív, formai, tartalmi) vezethetnek a szerződés érvénytelenségéhez.

Ezt követően a szerző részletes összehasonlító jogi kitekintést kínál. Elemzi a német jog BGB 134. §-ában megjelenő megoldását, amely a jogszabályba ütközést ex lege semmisségi okként kezeli, de a bírói gyakorlatban mégis egyre inkább differenciált értelmezést alkalmaz. Az angolszász rendszer bemutatásakor különösen a Patel v. Mirza ügy kerül középpontba,⁵ amely az equity-elv és a közérdek szempontjainak összehangolásán keresztül mutat alternatívát a kontinentális formalizmushoz képest. „Az angol és a német jog eltérő filozófiából, de ugyanarra a kérdésre ad választ. Az angol jog célorientáltan a szerződés eredményéből kiindulva értékeli a jogsértést, és a Patel v. Mirza eset szerint paradigma jellegű az, hogy a jogsértés súlya a jogellenesség megállapítása mellett indokolja azt, hogy a felek között helyreálljon a vagyoni egyensúly. A német jogdogmatika tanulsága az, hogy a tilos szerződés nem egy polgári jogi eszköz, hanem általában véve a jogrendszer egyik gazdaságsszabályozó instrumentuma, kontrollt biztosító szabálya, amelyet Canaris nyomán ma is hangsúlyozni szükséges.”⁶ A szerző nemcsak ismerteti, hanem következetesen értékeli: kiemeli azokat a pontokat, ahol releváns összevetés kínálkozik a magyar szabályozással és a modellszerű összehasonlító jogi vizsgálat érdekes tanulságokkal szolgál.

Folytatásként a monográfia a tilos szerződés történeti mintázatait vizsgálja a magyar magánjogban. A szerző három korszakot különít el: a 20. század első felének klasszikus magánjogát, a szocialista Ptk. (1959)⁷ időszakát, valamint az 1990-es évek utáni jogfejlődést, és jól tematizáltan érinti a kérdés jogirodalmi reflexióját. Auer Ádám részletesen elemzi a kúriai joggyakorlatot, a Magyar Királyi Kúria 53. számú jogegységi döntésével (1932)⁸ látványos történeti, evolúciós kontextusba helyezve azt. A szerző bemutatja, hogy a tilos szerződés kategóriája hogyan alakult át a formális jogsértés automatikus szankcionálásából egy bonyolultabb, célorientált megközelítéssé.

Ez a három bevezető fejezet megalapozza a kötet további részének strukturális és elméleti építkezését. A szerző világosan jelzi, hogy a tilos szerződés dogmatikai értelmezése nem lehetséges a történeti fejlődés és a nemzetközi környezet kontextusának ismerete nélkül. A módszertani sokszínűség – történeti, összehasonlító és rendszertani megközelítés – már ebben a szakaszban megjelenik, előkészítve a könyv további újszerű megoldásait.

5 Auer 2024. 29–35. o.

6 Auer 2024. 154. o.

7 Az 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

8 A Kúria 1932-ben született 53. jogegységi döntésének tárgya az volt, hogy „hogyan hat ki a megkötött szerződés érvényességére az, ha az ügyletek megkötéséhez az egyik félre nézve, bizonyos iparszerű foglalkozásokhoz, a jogszabály feltételeket támaszt (ezek a feltételek: iparigazolvány, iparendély, hatósági engedély etc.)”. Auer 2024. 44–49. o.

4. A DOGMATIKAI MODELLEK ÉS A GYAKORLATI ALKALMAZÁS

A negyedik fejezet középpontjában a hatályos magyar szabályozás áll: a Ptk. 6:95. §-ának részletes dogmatikai és gyakorlati elemzése. A szerző világossá teszi, hogy a jogszabályba ütközés mint semmisségi ok nem automatikusan alkalmazandó, hanem értelmezést igényel. A szerző nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a semmisség alkalmazása ne legyen reflexszerű, hanem csak abban az esetben történjen meg, ha a jogalkotó valóban az érvénytelenség szankcióját kívánta alkalmazni a szerződési viszonyban, és a jogszabály megszegése valódi normacélsértést jelent.

E fejezet kiemelten tárgyalja a „más jogkövetkezmény” problematikáját: azt, hogy a bíróság a semmisség megállapítása helyett más szankciót is alkalmazhat (pl. részleges érvénytelenség, megtámadhatóság, értelmezés általi korrekció). A szerző e kérdést nemcsak elméletileg elemzi, hanem bemutatja az ítélkezési gyakorlat ingadozását is: egyes döntések formális semmisséget állapítanak meg, míg mások mérlegelési szempontok alapján eltérő következményekhez jutnak. A fejezet arra is kitér, hogy a tilalom célja – például a piac védelme, a verseny tisztaságának biztosítása vagy a fogyasztók érdekeinek oltalma – milyen szerepet játszik a jogkövetkezmény meghatározásában, és hogy e célok gyakran indokolják a semmisség helyetti alternatív jogi megoldások alkalmazását.

Az ötödik fejezet a monográfia egyik legfontosabb szakasza, amelyben a szerző három dogmatikai modellt konstruál a tilos szerződések osztályozására: „Az elhatárolási ismerv a csoportok között, a jogszabályba ütközés megállapítása: a bírói mérlegelés tárgya a semmisség megállapítása a jogszabályba ütközés egyedi értékelése alapján, vagy a semmisség csak konkrét, egyedi viszonyban értelmezhető, vagy a semmisség megállapítása mellőzhető.”⁹ Ezek: a bírói mérlegelés modellje, az eseti (in casibus certis) modell, valamint a redukált modell. A modellek közötti különbség elsősorban abban áll, hogy milyen típusú norma sérül, milyen jogági háttérrel, és milyen célból kell alkalmazni a semmisség szankcióját. A különböző modellek tehát vagy „a bírói mérlegeléstől teszik függővé a norma teleologikus értelmezése alapján a semmisség megállapítását”,¹⁰ vagy azt közvetítik, hogy „a semmisség csak in casibus certis viszonylatban értelmezhető, azon kívül nincs helye”,¹¹ (3) vagy azt láthatjuk, hogy „a semmisség nem állapítható meg az adott esetben (például azért, mert más jogkövetkezményt kell alkalmazni)”.¹²

A modellek bemutatása nem csupán elméleti jelentőségű: a szerző konkrét bírósági döntések elemzésével támasztja alá azok gyakorlati működését. A monográfia ezen a ponton részletes elemzés alá vonja a közbeszerzés szabályozását, a földforgalmi kérdéseket, és a fizetéseptelenségi jog, a nemzeti vagyoni védelem, illetve a társasági jog kapcsolódó összefüggéseit, mely rész kérdések ilyen szemléletű feldolgozása kétségtelenül hiánypótló. A dogmatikai tipizálás így nem elvont rendszere-

zés marad, hanem alkalmazható értelmezési segédeszközzé válik. A szerző e ponton már előkészíti a következő fejezet – a kiegészítő tilos szerződési klauzula – és a hálózatelemzés elméleti megalapozását, így a kötet struktúrája itt is fokozatosan és céltudatosan építkezik.

5. A KISEGÍTŐ KLAUZULA ÉS A HÁLÓZATOS RENDSZER

A monográfia hatodik fejezete a „kiegítő tilos szerződési klauzula” elméletét mutatja be, amely a szerző egyik leginnovatívabb gondolati konstrukciója. A koncepció lényege, hogy nem minden tilos szerződés minősül egyértelműen jogszabályba ütközőnek abban az értelemben, ahogy azt a Ptk. 6:95. § szövege feltételezi, de a jogalkalmazás során mégis alkalmazható a semmisség szankciója bizonyos közérdekű vagy rendszer szintű elvárások sérelme esetén. A kiegészítő klauzula tehát olyan „nyitott” érvénytelenségi mezsgyét jelöl ki, ahol a bíróság mérlegelési alapon, implicit normacélok alapján dönthet a szerződés érvénytelenségéről akkor is, ha az adott ügyben nem határozható meg egy konkrét, kifejezett jogszabálysértés.

E rész nemcsak dogmatikailag, hanem jogalkalmazási szempontból is rendkívül jelentős: számos esetben a bíróság nem kifejezetten egy konkrét jogszabályhely sérelmére, hanem a jogintézmény céljával való összeférhetetlenségre hivatkozva állapítja meg a semmisséget. A szerző példákkal támasztja alá ezt az érvelést, és arra is rámutat, hogy a bírói gyakorlat – implicit módon – már ma is alkalmazza ezt a logikát.

A hetedik fejezet a monográfia záró, szintetizáló egysége, amely az érvénytelenségi okok közötti kapcsolatok hálózatos szerkezetét mutatja be. Ez a fejezet egyrészt a jogágakon belüli, másrészt a jogágak közötti kapcsolatok vizsgálatára is alkalmas. A hálózatkutatás mint módszertan itt nem csupán eszköz, hanem értelmezési keret: lehetővé teszi, hogy az érvénytelenségi okokat ne elszigetelt kategóriákként, hanem egymással dinamikusan összefüggő elemekként kezeljük. A szerző e módszertanon keresztül azt is dokumentálja, hogy az érvénytelenségi rendszer nem lineárisan, hanem egyfajta normatív hálózatként működik, amelyben a különböző tilalmak, értékelési szempontok és jogkövetkezmények közötti kapcsolódások döntően befolyásolják a szerződéses viszonyok jogi megítélését.

A hálózatos megközelítés előnye, hogy feltárja azokat a csomópontokat, ahol az egyes érvénytelenségi okok összeérnek (pl. jogszabályba ütközés és jó erkölcsbe ütközés, vagy jogellenesség és tisztességtelenség). E csomópontok elemzése lehetővé teszi a bírói érvelés finomhangolását, és segíthet elkerülni az automatikus, sablonszerű minősítést. A szerző álláspontja szerint az érvénytelenségi okok hálózati szemlélete hozzájárulhat a dogmatikai értelmezések elmélyítéséhez és a bírósági döntések kiszámíthatóságának fokozásához, különösen olyan esetekben, ahol az egyes érvénytelenségi alakzatok közötti elhatárolás nem egyértelmű.

E két fejezet – a kiegészítő klauzula és a hálózati modell – a kötet tetőpontját jelenti. Itt érnek össze a történeti, összehasonlító, dogmatikai és gyakorlati vizsgálatok tanulságai, és itt válnak explicitté azok a következtetések, amelyek révén a szer-

9 Auer 2024. 79. o.

10 Lásd a bírói mérlegelés modelljét, Auer (2024) 80.

11 Lásd az eseti (in casibus certis) modellt, Auer (2024) 80.

12 Lásd a redukált modellt, Auer (2024) 80.

ző új értelmezési horizontot nyit a tilos szerződés és általában az érvénytelenségi rendszer jogelméletében. A szerző megközelítése egyúttal lehetőséget teremt arra is, hogy a jövő kodifikációs és jogalkalmazási folyamatai számára is hasznosítható, rendszerszintű szemléletet kínáljon az érvénytelenség komplex normatív működéséről.

6. ÖSSZEGZÉS

Auer Ádám monográfiája nemcsak a magyar polgári jogi dogmatika egyik alapkérdését, a szerződés érvénytelenségének rendszerét elemzi, hanem új értelmezési dimenziókat is megnyit a tilos szerződés fogalmának tudományos és gyakorlati kezelésében. A kötet legnagyobb erőssége, hogy egyszerre épít történeti, összehasonlító jogi, elméleti-dogmatikai és empirikus alapokra, miközben nem mond le a rendszeralkotás igényéről. A szerző következetesen mutatja be, hogy az érvénytelenségi okok nem izolált kategóriák, hanem egy dinamikus, egymással kölcsönhatásban álló normatív hálózat részei, amelynek értelmezése során figyelembe kell venni a jogszabály célját, jogági kontextusát, valamint a jogalkalmazási gyakorlat tényleges működését is.

A hálózatalapú megközelítés különösen jelentős tudományos újítás: ahelyett, hogy az érvénytelenségi eseteket önálló „dobozokban” tárgyalná, a kötet azt vizsgálja, hogyan hatnak

egymásra, miképpen kapcsolódnak, és hol keletkeznek jogértelmezési metszéspontok az érvénytelenség különböző alakzatai között. A kötet ebből a szempontból egyúttal kísérlet a magyar magánjog hermeneutikai megújítására is, ahol az értelmezés már nem pusztán normaalkalmazás, hanem a normák közötti kapcsolatok tudatos feltárása.

A monográfia formailag is példaértékű: logikus szerkezete, tudományos nyelvezete, pontos hivatkozási apparátusa, valamint a bírói gyakorlat feldolgozásában tanúsított alapossága alapján minden bizonnyal hosszú távon is hivatkozási pontként szolgál majd a polgári jogászközösség számára. Külön kiemelendő, hogy a kötet nemcsak a tudományos közönség, hanem a gyakorló jogászok számára is hasznos eligazítást nyújt: a modellek, dogmatikai elhatárolások és a tilalmak típusainak rendszerezése közvetlenül támogatja a jogértelmezést és a döntéshozatalt olyan határhelyzetekben, ahol a normavilág több eleme együttesen érvényesül, és ahol a semmisség megállapítása nem pusztán szövegértelmezési, hanem jogpolitikai mérlegelés kérdése is.

Auer Ádám munkája ezért egyszerre jelent elméleti-tudományos teljesítményt és gyakorlati orientációjú hozzájárulást. A tilos szerződés újragondolásán keresztül a szerző egyben az érvénytelenségi szankció egészének új rendszerét kínálja fel a jogértelmezés számára. Mindezzel a kötet méltán sorolható a kortárs magyar jogirodalom legértékesebb magánjogi monográfiái közé.

Konferenciabeszámoló

A MÁDL FERENC ÖSSZEHAISONLÍTÓ JOGI INTÉZET ÉS A MAGYAR JOGÁSZEGYLET KÖZÖS, MAGÁNJOGI KONFERENCIÁJA

A Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (MFI) 2025. május 9-én magánjogi témájú szakmai tanácskozásnak adott otthont. A napirenden egy-egy specifikus kérdés szerepelt a családjog, a klímavédelemmel kapcsolatos polgári felelősség, az üzleti titok védelme, az ingatlan-nyilvántartás és a szerződések jogának területeiről.

Elsőként két, egymáshoz szorosan kapcsolódó referátumot hallhattunk Wopera Zsuzsától¹ és Kósa Zsuzsannától.² A téma a *külön élő szülők együttműködési kötelezettségének értelmezése volt, közös szülői felügyelet esetén*. Az apropót a Kúria közelmúltbéli, Pfv.20.672/2024/5. számú precedensképes ítélete szolgáltatta, amely a Ptk. 4:167. § (1) bekezdését értelmezi. Ez a rendelkezés egy 2021-ben elfogadott módosítás eredménye. Lényege, hogy a külön élő szülők egyikének kérelmére is dönthet a bíróság a szülői felügyelet közös gyakorlásáról, ha az a kiskorú érdekében áll, abban az esetben is, amikor a szülők között nincs erre nézve megállapodás. A Kúria által tárgyalt ügyben a felperes apa nyújtott be ilyen irányú kérelmet, amelyet a másodfokú bíróság jogerősen elutasított. A Kúria jóváhagyta az ítéletet, egyebek között azzal az indoklással, hogy „a szülői felügyelet közös gyakorlásának elrendelése [...] nem az együttműködést akadályozó szülő magatartásának a szankciója”. Az előadók úgy vélték, hogy az ítélet akár a *contra legem* értelmezés gyanúját felvetheti: a Kúria egyrészt nem a gyermek érdekét tekintette elsődleges szempontnak, figyelmen kívül hagyva ezzel az ENSZ 1989. évi New York-i egyezményét a gyermek jogairól,³ különös tekintettel annak 3. cikkére. Másrészt nem vette figyelembe a jogalkotónak a Ptk. említett rendelkezésében kifejezett szándékát, amely éppen arra irányult, hogy az egyik szülő kérelmére is helyreállhasson a gyermek érdekének vélelmezett közös szülői felügyelet.

Befektetői klímapierek esélyei volt annak a korreferátumnak a címe, amelyet Novák Zoltán⁴ és Kónya Fruzsina⁵ adott elő. Az előadás külföldi és hazai jogesetek példáin keresztül világította meg, milyen módon integrálódnak a klímavédelem szempontjai a gazdasági társaságok és vezetőik polgári felelősségi viszonyaiba, és hogyan, mennyiben érvényesíthetők ezek a szempontok a bíróság előtt. Az átmenet korában élünk – lehetett volna a végkövetkeztetés. Egy kisebbségi részvényes (Client Earth) pl. a Shell igazgatótanácsa ellen nemrég indított

perben hiába kérte a bíróságtól, hogy kötelezze a vállalatot az éghajlati kockázatok kezelésére vonatkozó stratégia elfogadására: a keresetet az eljáró walesi bíróság elutasította, mivel a felperes nem bizonyította, hogy kérelme nem csupán egy szűk, hanem a teljes részvényesi kör és a vállalat sikerét szolgálja. Ugyancsak a Shell javára döntött a hágai fellebbviteli bíróság abban a perben, amelyben az alperes (Milleudensie) szerette volna elérni, hogy a bíróság a vállalatot számszerű kibocsátáscsökkentési cél elfogadására kötelezze. A bíróság azt azonban megállapította, hogy az éghajlatváltozás elleni védelem alapvető emberi jog, az emberi jogok pedig horizontális hatással lehetnek a magánjogi kapcsolatokra. A jogviták másik csoportja a belső rendelkezésekbe, dokumentumokba történő betekintési jogra vonatkozik abból a célból, hogy a részvényesek ellenőrizhessék, mennyiben tesz eleget a vállalat klímavédelmi kötelezettségeinek. Egy ausztrál bíróság a felperes (Abrahams) javára ítélt, amikor elrendelte, hogy az alperes Commonwealth Bank of Australia bocsássa rendelkezésre azokat a dokumentumokat, amelyekből kiderül, hogy egyes beruházásai sértik a vonatkozó belső környezetvédelmi előírásokat és jogszabályokat; az üzleti titok védelme érdekében azonban a kereset szempontjából nem releváns adatokat az alperes kitakarhatta. A jogviták másik csoportja a társaság legfőbb szervének döntéseivel szemben indított per. A perindítás jogát a magyar Ptk. viszonylag szűken meghatározott körnek, meghatározott okok és feltételek fennállása esetén biztosítja. Itt is nemzetközi, de közelebbi példát hoztak az előadók. A Client Earth pert indított a lengyel ENEA energetikai óriásvállalat ellen egy klímakockázati ügyben. A környezetvédelmi jogi szervezet, amely részvényese is a vállalatnak, megtámadta a vállalat széntüzelésű erőmű létesítésére vonatkozó döntését. A felperes nem érvelhetett közvetlen környezetvédelmi szempontokkal, hanem azt állította, hogy a növekvő szén-dioxid-kvóták árának és a megújuló energiaforrások árzuhanása miatt a döntés indokolatlan pénzügyi kockázatot jelent a vállalatnak és részvényeseinek. A bíróság végül nem ezért, hanem formai okokból helyezte hatályon kívül a vállalati határozatot. Egy másik esetben a holland ING Bankot peren kívüli egyezségben kötelezték arra, hogy meghatározott módszereket fogadjon el az éghajlatra gyakorolt hatások mérésére és a klímavédelmi célok meghatározására. A jogértékesítés korlátját képezi, hogy a bírósági felülvizsgálat alapjául a vonatkozó normák szerint csak jog- vagy alapszabálysértés szolgálhat, a gazdálkodási célszerűtlenség – a klímakockázatok is beleértve – pedig nem. A közelmúltbéli uniós jogalkotás azonban előírja a fenntarthatósági szempontok szerepeltetését a vállalati beszámolóokban [2022/2464 (EU) irányelv].

Külön csoportot képez az értékpapírból származó igények érvényesítése. Az értékpapír kibocsátójának tájékoztatási kötelezettsége van a megalapozott befektetői döntés érdekében. Ebbe a körbe tartozik többek között a kibocsátó eszközeire és forrásaira, pénzügyi helyzetére és kilátásaira

1 Prof. Dr. Wopera Zsuzsa egyetemi tanár (ME-ÁJK), a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet elnöke.
2 Dr. Kósa Zsuzsanna kúriai bíró, tanácselnök.
3 Kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.
4 Dr. Novák Zoltán Sebestyén PhD, LL.M. ügyvéd.
5 Dr. Kónya Fruzsina ügyvédjelölt.

vonatkozó információ. Felmerül, hogy vajon az éghajlat-változással kapcsolatos kockázatokra is ki kell-e terjednie a tájékoztatásnak. A vonatkozó uniós jogszabály (2017/1129 EU rendelet) értelmében, ha a kibocsátó a befektetés szempontjából releváns klímakockázatokat nem tárta fel, ezzel a befektetőt félrevezettem és ezzel neki kárt okozott (mert pl. a befektetés értéke vagy hozama az eltitkolt klímakockázatok miatt csökken), akkor a befektető pert indíthat.

Faludi Gábor⁶ az *üzleti titok jogi védelméről* adott elő. A magyar jog már 1923 óta ismeri ezt a jogintézményt. A szabályozás tiltotta az ilyen jellegű információ, ismeret jogosulatlan, saját vagy harmadik személy számára versenylőny szerzésére történő felhasználását. Az előadó a régi és az új Ptk., a Tptv.,⁷ az Ütv.⁸ és az Mt.⁹ vonatkozó rendelkezéseinek összehasonlító ismertetéséből indult ki, de ezen belül különösen a polgári és a munkajogi szabályokat vetette egybe. Az üzleti titkot a polgári jog eredetileg személyiségi jogként, mint a magántitok egyik fajtáját kezelte, amelynek védelmét az új Ptk. kiterjesztette a védett ismeretekre (know-how). Az üzleti titoknak minősülő, azonosításra alkalmas módon rögzített, műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, megoldás, tapasztalat vagy ezek összeállítása esik védelem alá. A munkajog az üzleti titok fogalma alá vonja nemcsak a tény, tájékoztatást, egyéb adatot és az azokból készült összeállítást és védett ismeret (know-how), hanem bármely olyan adatot, amely a munkakör betöltésével összefüggésben jutott a munkavállaló tudomására, és amelynek közlése a munkáltatóra vagy más személyre hátrányos következménnyel járhat akkor is, ha az adat polgári jogi értelemben nem minősül üzleti titoknak. Az előadó kitért arra a kérdésre is, vajon az Ütv. létrehozott-e önálló, a Mt.-től független, *sui generis* jogviszonyt, mely kérdésre a Kúria egy 2023-as ítélete nemleges választ adott, megállapítva, hogy az Ütv. definícióját az Mt. vonatkozó rendelkezéseivel együtt kell alkalmazni. Az Ütv. tartalmazza ugyanakkor az üzleti titok teljes, precíz meghatározását, míg az Mt. ennek csupán védelméről rendelkezik, mely kötelezettség a munkavállalót terheli. Az Ütv. meghatározása tehát mégis független, új, vagyoni értékű, abszolút szerkezetű jog megalkotására utal. Az üzleti titok védelmének hazai szabályozásához tartozik ezenkívül az 1998. évi IX. tv. által kihirdetett WTO-egyezmény is. Ennek C) mellékletében szerepel a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás, amely oltalmat biztosít a nyilvánosságra nem hozott adatoknak: a természetes vagy jogi személyeknek lehetőséget kell adni arra, hogy a jogosan ellenőrzésük alá tartozó információk a tisztességes kereskedelmi gyakorlattal ellentétes módon, hozzájárulásuk nélkül mások által való megszerzését vagy felhasználását és nyilvánosságra hozatalát megakadályozzák.¹⁰ A továbbiakban az előadó jogesetek által világította meg az üzleti titok védelmének tényleges terjedelmét

egyes helyzetekben, felhívva a figyelmet egy-egy érdekes kivételre. Ilyen például, amikor a titoksértés annak érdekében vagy következtében valósul meg, hogy a közvélemény vagy a hatóságok az üzleti titok védelmére jogosult, egyébként jogellenes cselekménye a hatóságok vagy a nyilvánosság tudomására jut-hasson (whistleblowing).

Bodzási Balázs¹¹ az *új ingatlan-nyilvántartási törvény* (Inytv.) alkalmazása során felmerülő kérdésekről tartott előadást, különös tekintettel a közjegyzőkre ebből háruló feladatokra.¹² Az új szabályozás célja az elektronikus ügyintézés, sőt az automatikus döntéshozatal meghonosítása, miközben az ingatlan-nyilvántartási eljárás továbbra is közigazgatási hatósági eljárás marad, tehát a jogi jelleg és a garanciák (bírói kontroll) alapvetően nem változnak, de a részletszabályok terén számos újdonság van. Így jogok, tények bejegyzésére irányuló eljárást általában úgy lehet indítani, ha a közvetlenül érintettek aláírásukat adják a kérelemhez, tehát a kérelemnek közösnek kell lennie. Elidegenítési és terhelési tilalom fennállása esetén pl. az ingatlant terhelő további jogokat csak a tilalom jogosultjának hozzájárulásával lehet bejegyeztetni. Az előadó kitért olyan jogalkalmazási tisztázatlanságokra, amelyek az új jogszabály finomhangolását teszik szükségessé, s amelyek részben már a jogalkotó asztalán vannak. Bővül majd pl. a pénzintézetek által adható meghatalmazások alkalmazási köre, és tisztázást nyer majd az is, hogy ez és más, az ingatlan-nyilvántartási eljárásba bevezetett újdonságok, könnyítések nemcsak az elektronikus, hanem a hagyományos eljárás keretében is érvényesülnek. Nem egészen egyértelmű, hogy az új szabályozás szerint egy kérelemben (eljárásban) lehet-e kérni egyszerre egynél több ingatlanra valamilyen bejegyzést, illetve hogy tud-e az ingatlanügyi hatóság egy eljárás keretében több érdemi döntést is hozni, valamint az azonos ingatlanra indított eljárások osztoznak egymás jogi sorsában, vagy sem. Az előadó végül megvilágította a jogátruházás néhány esetét. A jelenlegi banki követeléskezelési gyakorlat szerint az engedményes nem jegyezteti be zálogjogát az ingatlan-nyilvántartásba, miközben a Ptk. vonatkozó rendelkezése ezt megkívánná.

Végül Csehi Zoltán¹³ a *Szerződéses nyilatkozat érvényességének új aspektusai az Európai Bíróság esetjogában* címmel tartott referátumot. Az előadó maga is luxemburgi bíróság bírása, így előadása különös érdeklődésre tartott számot. A témával kapcsolatban négy olyan, közelmúltbeli EJB-ítéletet ismertetett, amelyek mindegyike egy-egy nagy jelentőségű uniós jogszabályt értelmez. Az első ítélet¹⁴ az adatvédelmi rendelethez (GDPR)¹⁵ kapcsolódó előzetes döntéshozatali eljárásban született. A kérelmet előterjesztő német tartományi felsőbíróság egyebek között arra a kérdésre keresett választ, hogy a Meta Platforms általános

6 Dr. Faludi Gábor ügyvéd, címzetes egyetemi tanár, a Magyar Jogász Egylet Szerzői jog, iparjogvédelem és üzleti titok szakág vezetője.

7 1996. évi LVII. tv. a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról, <https://njt.hu/jogszabaly/1996-57-00-00>

8 2018. évi LIV. tv. az üzleti titok védelméről, <https://njt.hu/jogszabaly/2018-54-00-00>

9 2012. évi I. tv. a munka törvénykönyvéről, <https://njt.hu/jogszabaly/2012-1-00-00>

10 1998. évi IX. törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó

Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről, 1. C) melléklet 39. cikk 2. bek. <https://njt.hu/jogszabaly/1998-9-00-00>

11 Dr. Bodzási Balázs közjegyző, egyetemi docens (KRE-ÁJK).

12 2021. évi C. tv. az ingatlan-nyilvántartásról.

13 Prof. Dr. Csehi Zoltán egyetemi tanár (PPKE-ÁJK), az Európai Unió Bíróságának bírása.

14 2023. 07. 04-i ítélet – C-252/21. sz. ügy, Meta Platforms és társai (közösségi hálózat általános felhasználási feltételei).

15 (EU) 2016/679 rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról.

felhasználási feltételei szerinti adatkezelés, különösen az ún. 'off Facebook adatok' gyűjtése és összekapcsolása összeegyeztethető-e a GDPR előírásaival, és – különösen is – megvalósít-e erőfölénnyel való visszaélést a német versenyjog értelmében. A Bíróság ítélete szerint az a körülmény, hogy a platform üzemeltetője erőfölényben van, önmagában nem zárja ki, hogy felhasználói érvényesen hozzájárulhassanak a személyes adataik ezen üzemeltető általi kezeléséhez. A fennálló erőfölény azonban fontos tényező annak megállapítása során, hogy a hozzájárulás érvényesen történt-e, amit az említett gazdasági szereplőnek kell bizonyítania. A második bemutatott ítélet¹⁶ – amelynek Csehi Zoltán előadó bírása volt – szintén előzetes döntéshozatali kérelemre indult. Tárgya az EU belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról szóló irányelvnek¹⁷ a tranzakciók jóváhagyására és visszavonására vonatkozó rendelkezései voltak. A luxemburgi bírák kimondták, hogy amennyiben a fizetési művelet teljesítésére a számlatulajdonos formailag megfelelő meghatalmazása alapján került sor, de a számlatulajdonos vitatja e meghatalmazás érvényességét, következésképpen azt, hogy e fizetési műveletet jóváhagyta, annak ténye, hogy az említett meghatalmazás formai szempontból szabályos, nem elegendő annak megállapításához, hogy e műveletet a számlatulajdonos valóban engedélyezte, hanem a pénzforgalmi szolgáltatónak bizonyítania kell, hogy a pénzforgalmi szolgáltatás igénybe vevője a megállapodás szerinti hozzájárulási eljárásnak megfelelően, az említett meghatalmazás révén megfelelően kifejezte hozzájárulását a szóban forgó fizetési

művelethez. A harmadik ítélet¹⁸ tárgya a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló irányelv¹⁹ volt, amelynek egyes rendelkezései értelmezését előzetes döntéshozatali eljárásban kérte egy olasz bíróság. Így pl. a 2005/29 irányelvet úgy kell értelmezni, hogy az 'átlagfogyasztó' irányelv szerinti fogalmát a „szokásosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő fogyasztóra való utalással kell meghatározni. Ez a meghatározás azonban nem zárja ki azt, hogy az egyén döntési képességét befolyásolhatják olyan kényszerítő körülmények, mint a kognitív torzulás” (amikor pl. valamely terméknek tömegpszichózis veri föl az árát). A negyedik ítélet²⁰ kurrens témát, a légiutasok jogait és az ezeket szabályozó uniós rendeletet²¹ érinti. Az előzetes döntéshozatali eljárás annak tisztázására irányult, vajon az utas 'írásos beleegyezését' adta-e a repülőjegy árának utazási utalvány formájában történő visszatérítéséhez, ha az üzemeltető légifuvarozó honlapján hűségfiókot hozott létre, ahová az ígért 'mérőföldeket' (utalványokat) jóváírták volna, anélkül, hogy a beleegyezését saját kezű aláírással megerősítette volna. A Bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy hűségfiók létrehozása nem elegendő: az, hogy az utas hűségfiókot hoz létre a légifuvarozó honlapján, ahová a 'mérőföldeket' jóváírják, nem elegendő. Ez a lépés csupán az utas általános szándékára utalhat, hogy hűségprogramban vegyen részt, nem pedig egy konkrét, pénz helyett utalvány formájában történő visszatérítésre vonatkozó beleegyezésre.

A tanácskozás Pázmándi Kinga,²² az intézet elnökhelyettesének zárszavával ért véget.

16 2024. 07. 11-i ítélet – C-409/22. sz. ügy, Eurobank Bulgaria.

17 Az Európai Parlament és a Tanács 2007/64/EK irányelve (2007. november 13.) a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról és a 97/7/EK, a 2002/65/EK, a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról és a 97/5/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

18 2024. 11. 14-i ítélet C-646/22. sz. ügy, Compass Banca.

19 Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól.

20 2025. 01. 16-i ítélet – C-642/23. sz. ügy, Flightright.

21 Az Európai Parlament és a Tanács 261/2004/EK rendelete (2004. február 11.) visszautasított beszállás és légijáratok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályainak megállapításáról, és a 295/91/EGK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

22 Dr. Pázmándi Kinga egyetemi docens (ELTE GTK), a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet elnökhelyettese.

2025. 1–2.